

CİZRE ve BOHTAN EMİRİ
BEDİRHAN BEY ((1802 – 1869))

Cabir DOĞAN

Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. Hasan BABACAN

Mart 2010

AFYONKARAHİSAR

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

CİZRE ve BOHTAN EMİRİ
BEDİRHAN BEY (1802–1869)

Hazırlayan
Cabir DOĞAN

Danışman
Doç. Dr. Hasan Babacan

AFYONKARAHİSAR 2010

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802–1869)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gűsterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.03.2010

Cabir DOĞAN

DOKTORA TEZ ÖZETİ
CİZRE ve BOHTAN EMİRİ BEDİRHAN BEY (1802 – 1869)

Cabir DOĞAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

MART 2010

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Hasan BABACAN

Bedirhan Bey, şüphesiz ki son dönem bölge tarihi içerisinde en çok tartışılan şahsiyetlerden birisidir. Onu bu kadar ön plana çıkaran, bölgede elde ettiği gücü ve nüfuzu kadar aynı zamanda tarih içerisinde oynadığı roldür. Bu rol, onun şahsı ve kişiliği etrafında bir efsane oluşturarak ideolojik, fikrî ve siyasal planda bir tarihsel altyapı oluşturmaktır. Bu nedenle Bedirhan Bey'in emirliği, devlet ile olan ilişkileri, konumu ve isyanı kendisine verilen bu tarihsel göreve uygun olarak yorumlanmıştır. Özellikle Bedirhan Bey'in Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği isyan hareketi, Kürtçülük ideolojisine uygun olarak ilk defa Osmanlı Devleti'ne karşı bilinçli olarak tertiplenmiş milliyetçi bir başkaldırı ve isyan hareketi olarak sunulmuştur. Aynı zamanda onun döneminin, günümüze kadar uzanan birtakım sorunların başlangıç noktası olarak görülmesi önemlidir.

Bu çalışmadaki amacımız, kendisine gerek Batılı emperyal güçler tarafından gerekse içerideki bölücü unsurlar tarafından önemli bir tarihî misyon yüklenmiş olan Bedirhan Bey'in siyasî konumunu, idarî durumunu, devlet ile olan ilişkilerini ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki sorunları çözmeye yönelik politikalarını, onun şahsında, ideolojik önyargılardan arınarak bilimsel ve metodolojik bir değerlendirme etrafında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler; Bedirhan Bey, Kürtler, Tanzimat, Merkezileşme, İsyân.

ABSTRACT
EMİR OF CİZRE AND BOHTAN (1802 – 1869)

Cabir DOĞAN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

MARCH 2010

Advisor: Assoc. Prof.Dr. Hasan BABACAN

Undoubtedly, Bedirhan Bey is one of the most important figures discussed in the late history of the region. What makes Cizre's Emir a leading personality in the region is not only the power and authority that he gained in that region but also the role that he played in the history. His role made him a famous personality and a legend that establishes an ideological, political and historical background of the events. The Bedirhan Bey Emirate, his relationships with state, his position and rebellion against the state has been rendered in accordance with the historical mission bestowed on him. Especially Bedirhan Bey's rebellion against the Ottoman State has been regarded as a rebellion in line with the Kurdish ideology and it is thought to be the first nationalistic rebellion and insurgency staged purposely against the Ottoman State. It is also notable that the events occurred during that time have significant marks on the current problems and the events are also considered to be the starting point of many problems. In this study our main objective is to deal with Bedirhan Bey on whom an important historical mission has been placed by the western imperial powers and factionists inside and by taking an impartial and non-ideological position. We also aim to scientifically and methodologically deal with his political, administrative positions, his relationship with the state and to show how the efforts and policies of the Ottoman State tried to tackle the problems of that region.

Key words: Bedirhan Bey, Kurds, Rebellion, Tanzimat Reform, Centralization.

ÖNSÖZ

Bedirhan Bey, şüphesiz son dönem bölge tarihinin en önemli simalarından birisidir. Bu çalışmanın amacı, onun şahsında Osmanlı Devleti'nin Kürtlere yönelik politikaları, Kürt beyleriyle olan ilişkileri, aşiret beyleri arasında izlediği denge stratejisini ve söz konusu dönemi, arşiv vesikaları ışığında aydınlatmaktır. Çalışmanın temel çıkış noktası bugüne kadar Bedirhan Bey'le ilgili özgün bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu dönemle ilgili yapılmış çalışmaların çoğunun da tarihsel ve bilimsel dayanaktan yoksun olmasıdır. Konumuzla ilgili yapılan çalışmalar, çok sınırlı olmanın yanında daha çok o döneme ait misyoner raporları ve tarihsel olayları ideolojik öngörülerle açıklamaya çalışan bir kısım kaynaklardan ibarettir. Oysa tarihsel olayların ideolojik öngörülerle açıklanamayacağı bir gerçektir.

Bedirhan Bey ve döneminin aydınlatılmasında, araştırmacılar için çok büyük öneme haiz olan Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri hemen hemen hiç kullanılmamıştır. Gerek kendisi gerekse bölge ile ilgili çok önemli bilgilerin yer aldığı arşiv vesikalarının konu ile ilgili çalışmalarda kullanılmaması, onun hakkında söylenen ve yazılan bu bilgilerin çoğunu tarihsel bir dedikodudan öteye taşıyamamıştır.

Bedirhan Bey ve Kürtlerle ilgili yazılan eserlerde, onun şahsında bir efsane oluşturularak tarih yapma gayretine yönelik olarak ideolojik birtakım yönlendirmeler yapıldığı tarihî olayların çarpıtıldığı bir gerçektir. Biz ise, araştırmamızda, konumuzu ortaya koyarken tarih metodolojisinin ve objektif bakış açısının dışına çıkmamaya çalıştık. Şüphesiz eksiklerimiz olacaktır. Amacımız, tarihimizin ihmal edilmiş ya da üzerinde yeterince çalışılmamış bu döneminin boşluğunu bilimsel araştırmalar ışığında ele alarak konu ile ilgili eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869) isimli tezimiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ni fethi ve bölgeye yönelik idarî politikaları, II. Mahmut dönemi ile Tanzimat dönemi Osmanlı merkezileşmesinin bölgede uygulanması ve yaşanan tepkiler üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Bedirhan Bey'in ailesi, doğumu, Cizre-Bohtan Emirliği tarihi, emirliğe geçişi, icraatları, hükûmet ile olan ilişkileri ve Tanzimat sonrası idarî yapıda değişikliğin bölgede uygulanmasıyla ortaya çıkan tepkiler irdelenmiştir.

İkinci bölümde, Bedirhan Bey'in Nasturilerle olan ilişkileri, Bâbîâli ile arasının açılmasının nedenleri ve sonrasında bölgedeki Kürt beyleriyle birleşerek ittifak kurup devlete isyan etmesi anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Bedirhan Bey'in isyanı sonrası hükûmetin sorunu, çözmek için ortaya koyduğu iyi niyet ve ikna çabaları, onu ortadan kaldırmaya yönelik askerî harekât ve sonrasında yaşadığı sürgün hayatından bahsedilmiştir.

Araştırmamızla ilgili başlangıçta karşılaştığımız en büyük sıkıntı birincil kaynak eksikliği ve içerik tutarsızlığı idi. Bu yüzden konumuzla ilgili faydalandığımız eserleri, daha iyi anlaşılabilmesi için, üç ana başlık altında topladık:

i. İdeolojik Kaynaklar: Türkiye'deki bölücü unsurların yazdığı pek çok kitap, ve makaleyi bu kategori içerisinde değerlendirebiliriz. Tarih metodolojisinden ve bilimsel objektiflikten uzak olan bu eserler konumuzla ilgili piyasada bulunan kaynakların büyük bir çoğunluğunu teşkil etmektedir. Bu tür eserlerde bilgi eksikliği ve yanlışlığı ile kronolojik hatalar üst seviyede olmasına rağmen dünya üzerindeki birçok dile çevrilerek bir kamuoyu desteği oluşturmayı amaçladıkları görülmektedir. Kimileri son zamanlarda arşiv kaynaklarını da eserlerinde kullanmışlardır. Fakat Kullanılan belgelerin orijinal metinlerine sadık kalınmamış, çoğu zaman bu belgeler farklı yorumlara tâbi tutularak tarihî hakikatler çarpıtılmıştır. Gerek yurt içerisinde ve gerekse yurt dışında bu alanla ilgili bilimsel ve objektif yayınların yapılmamasının, gelecekte, Ermeni sorununda olduğu gibi, ülkemizi birtakım sıkıntılarla karşı karşıya bırakması muhtemeldir. Bu tür eserleri, ancak farklı türden kaynaklarla karşılaştırdıktan sonra çalışmamızda kullandık.

ii. Yabancı Kaynaklar: Bu tür kaynaklar içerisinde bizim için en önemli olanları 1830'lu yıllarda bölgeye gelmiş olan misyonerlerin bölgeden göndermiş oldukları raporlar ve sonraki yıllarda yazdıkları hatıralardır. Özellikle Bedirhan Bey'in, bölgedeki Nasturi ve Ermeni gruplarla ilişkileri ve onun 1843 ile 1848 yıllarındaki Nasturi seferleri ile ilgili bu raporlarda pek çok bilgi yer almaktadır. Bu

bilgiler, çalışmamızla ilgili pek çok konunun aydınlatılmasında önemli rol oynamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında bölgede emperyal amaçlı nüfuz politikası izleyen Batılı büyük devletler (özellikle İngiltere, Rusya, A.B.D ve Fransa), bölgedeki Hristiyan unsurlardan sadece Ermeni ve Nasturilerle irtibata geçmemiş; aynı zamanda Müslüman Kürtlerle de irtibata geçerek onlarla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu yakınlaşma sonrası Batılı devletler, bölgeyle ilgili birtakım araştırmalar ve çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Rusya, Moskova’da Şarkiyat Enstitüleri kurarak bu alanda M.A. Halfin, M.S. Lazarev, V.F. Minorsky, P.İ. Avriyanov ve Safrastian gibi bilim adamlarına Bedirhan Bey ve bölge ile ilgili önemli çalışmalar yaptırmıştır. Yapılan çalışmalarda kullanılan ortak tema, bu devletlerin emperyal politikalarına uygun olarak “Kürt kültürü” ve “Kürt Milleti” oluşturma çabalarına yönelik araştırmalardır. Bedirhan Bey’i ve isyanını bu anlayış çerçevesinde yorumlayarak milliyetçi bir hareket ve bağımsız bir Kürt devleti kurmaya yönelik bir uygulama kapsamında değerlendirmişlerdir. Daha çok bir ideoloji oluşturma amacına yönelik olan bu çalışmaları, objektifliğine ve bilimselliğine inandığımız bir kısım kaynaklarla karşılaştırılmalı bir şekilde değerlendirdikten sonra araştırmamızda kullandık.

iii. Arşiv Kaynakları:19. yüzyıl bölge tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Bedirhan bey hakkında yerel kaynaklarda ve bilimsel çalışmalarda konumuzla ilgili aydınlatıcı ve yeterli bilgiye sahip olmak neredeyse imkânsız. Konu ile ilgili ilk ciddi çalışmalar, yakın geçmişte Nazmi Sevgen tarafından yapılmıştır. Araştırmacının arşiv kayıtlarına bağlı olarak yaptığı bu çalışmalar,1968 ve 1969 yılları arasında Belgelerle Türk Tarihi Dergisi’nde “Kürt Türkleri” başlığı altında yayımlanmıştır. Daha sonra bu yazı dizisi toplanarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri başlıklı bir kitap hâline getirilmiştir. Nazmi Sevgen, bu alanda ilk ve öncü olması açısından önemli olmakla birlikte konuyu çok genel bir yaklaşım içerisinde ele almıştır. Yaptığı çalışmalarda, ilgili arşiv belgelerinin tamamına ulaşamadığı için konular ve olaylar arasında ciddi kopukluklar ve zaman zaman kronolojik hatalara rastlamak mümkündür.

Bedirhan Bey’le ilgili akademik boyutta son zamanlarda iki çalışma yapılmış olup bunlardan biri, Hatip Yıldız’a ait “Bedirhan Bey Vak’ası” isimli yüksek lisans çalışması; diğeri ise, Mehmed Alagöz’e ait “Old Habit Die Hard A Reaction To The Application Of Tanzimat: Bedirhan Bey’s Revolt” isimli yine bir yüksek lisans çalışmasıdır. Her iki çalışma da mevzi çalışması olup sadece Bedirhan Bey’in isyanını konu edinmişlerdir. Bu araştırmalar, gerek arşiv belgelerinin gerekse diğerkaynakların yeterince kullanılmaması nedeniyle içerik bakımından oldukça zayıf kalmıştır.

Biz ise çalışmamızda Bedirhan Bey’in hayatını konu olarak seçerken amacımız, sadece onun biyografisini kronolojik boyutta incelemek değil, aynı zamanda kendi şahsında Osmanlı Devleti’nin bölgeye yönelik politikalarının da aydınlatılmasıdır. Bugün konu ile ilgili piyasada bulunan kaynaklarla konunun tam olarak aydınlatılması mümkün değildir. Çalışmamızda, bu alanda var olan eksikliğin giderilmesi için yüzlerce Osmanlı arşiv belgesinden yararlanılmıştır. Osmanlı arşiv belgeleri, Bedirhan Bey’in diğerkürt beyleriyle olan ilişkilerine, hükûmet ile olan münasebetlerine ve Osmanlı Devleti’nin bölgedeki yönetimi ile bölgeye bakış açısına dair daha önce karanlıkta kalmış birçok konunun aydınlatılmasında önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Ayrıca arşiv kayıtları arasında yer alan ve bölgede görev yapan Batılı devlet konsoloslarının gönderdiği raporlar ile Bâbîâli’nin Bedirhan Bey’le ilgili yazışmaları, araştırmamızla ilgili çok büyük önem arz etmektedir. Konumuzla ilgili farklı tarafların görüş ve düşüncelerine ulaşılması, konunun tüm ayrıntılarıyla ele alınmasını ve bunların bilimsel ve metodolojik bir değerlendirmeye tâbi tutulmasını sağlamıştır.

Konumuzla ilgili daha önce yapılmış sınırlı sayıdaki çalışmada karşılaştığımız en büyük sıkıntı, kronolojik hatalar ve bilgi eksikliğidir. Arşiv belgelerinin bu alanda da bizim çalışmamıza büyük katkısı olmuş; Bedirhan Bey ve dönemi ile ilgili olayların tarihsel açıdan kronolojik bir sisteme oturtulması, bu konudaki bilgi eksiklerinin giderilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bedirhan Bey dönemi, günümüze kadar uzanan bazı sorunların başlangıç noktası olması açısından çok önemlidir. Onun için biz bu araştırmamızda onu ve

dönemini kendi yapısı içinde farklı kaynakları karşılaştırarak ve inceleyerek tarih metodolojisinin objektif bakış açısı içerisinde ele almaya çalıştık. Bizim bu çalışmamızın gerek Bedirhan Bey, gerekse bölge ile ilgili daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması en büyük dileğimizdir.

Çalışmamız sırasında bir doktora öğrencisine gösterilmesi gereken ilgiden çok daha fazlasını gösteren, daima destek olan ve yön veren danışman hocam Doç. Dr. Hasan Babacan'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bu arada her zaman yardım ve teşviklerini gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Sadık Sarısaman ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Güneş'e de yakın ilgilerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmamızı okuyarak dil bilgisi ve imlâ konularında gerekli düzeltmeleri yapan hocalarım Doç. Dr. Ramazan Gülendam, Dr. Vedat Kartalcık ve Okutman Önder Saatçi'ye de emeklerinden dolayı sonsuz teşekkür ediyorum.

Cabir DOĞAN

Afyonkarahisar 2010

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZ ÖZETİ	İ
ABSTRACT	İİ
ÖNSÖZ.....	İİİ
İÇİNDEKİLER	Vİİİ
GİRİŞ	1

OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU ANADOLU SİYASETİ

1. DOĞU ANADOLU'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ	1
1.1. Osmanlı Öncesinde Bölgedeki Siyasî Durum.....	1
1.2. Doğu Anadolu'nun Osmanlılar Tarafından Fethi	2
2. OSMANLI DEVLETİ'NİN BÖLGEDEKİ İDARİ YAPILANMASI.....	3
2.1. Doğu Anadolu'daki Osmanlı İdaresi	3
2.1.1. Doğu Anadolu'nun İdarî Statüsünde Kürt Emirlikleri.....	7
2.1.2. XVI.-XVII. Yüzyılda Osmanlı Merkezîleşmesi ve Emirliklerin Yeniden Merkezle Bütünleşmesi.....	10
3. II. MAHMUT DÖNEMİNDE MERKEZİLEŞME	14
3.1. II. Mahmut Döneminde Merkezîyetçiliğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanması.....	14
4. TANZİMAT DÖNEMİNDE MERKEZİYETÇİLİK	17
4.1. Tanzimat Dönemi Merkezîyetçiliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Uygulanması.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN CİZRE VE BOHTAN EMİRLİĞİ

1. CİZRE ve BOHTAN EMİRLİĞİ	23
1.1. Cizre ve Bohtan Bölgesi.....	23
1.2. Cizre Beyliği	24
1.3. Osmanlı İdaresinde Cizre Beyliği	26
2. BEDİRHAN BEY'İN HAYATI	29
2.1 Ailenin Kökeni	29
3. BEDİRHAN BEY'İN EMİRLİĞİ VE SİYASİ ÇALIŞMALARI.....	31
3.1. Bedirhan Bey'in Cizre ve Bohtan Emirliği	31

3.2. Bedirhan Bey'in Emirliği Döneminde İlk İcraatları	32
3.3. Bedirhan Bey'in Bölgedeki Diğer Etnik Unsurlarla İlişkileri.....	36
4. EMİRLİĞİN İLK YILLARINDA BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİ	38
4.1. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bedirhan Bey	38
4.2. Osmanlı Devleti'nin 1833-1839 Yıllarındaki Doğu Harekâtı Sırasında Bedirhan Bey'in Durumu	39
4.3. Osmanlı-Mısır Savaşı'nda (Nizip 1839) Bedirhan Bey'in Tutumu	45
4.4. Nizip Savaşı Sonrasında Bedirhan Bey'in Bölgedeki Faaliyetleri	46
5. BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI.....	49
5.1. Tanzimat'ın Askerî Alanda Diyarbakır'da Uygulanması ve Bedirhan Bey'in Tutumu	49
5.2. Tanzimat'ın İdarî Alanda Cizre-Bohtan'da Uygulanması	52
5.3. Cizre'nin İdarî Statüsünün Değişmesi	53
5.4. Bedirhan Bey - Musul Valisi Mehmet Paşa Anlaşmazlığı.....	55
5.5. Bedirhan Bey'in Yeni İdarî Statüye Tepkisi.....	57
5.6. Cizre EŞrafının Yeni İdarî Statüye Tepkileri	59
5.7. Han Mahmut İsyanı (1841) ve Bedirhan Bey'in Tutumu	62
5.8. Cizre Sancağı'nın Musul'a Bağlanması Sonrasında Bedirhan Bey-Han Mahmut İlişkileri.....	65
5.9. Bedirhan Bey'in Bölge Valileri ile Han Mahmut Arasında Arabuluculuk Çalışmaları	70
5.10. İmadiyeli İsmail Paşa İsyanında Bedirhan Bey'in Durumu.....	72
5.10.1. Merkezî Hükümetin Cizre Sorununu Çözme Gayretleri.....	74
5.10.2. Yusuf Efendi'nin Raporu	77
5.10.3. Meclis-i Valâ Raporları	79
5.11. Meclis-İ Valâ Kararları Sonrasında Bedirhan Bey'in Durumu.....	84

İKİNCİ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN İSYANI

1. OSMANLI NASTURİLERİ.....	86
2. BEDİRHAN BEY'İN I. NASTURİ HAREKÂTI (1843).....	88

2.1. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi Harekâtının Sebepleri	88
2.1.1. Tanzimat'ın Uygulanmasının Nasturiler Üzerindeki Etkisi.....	88
2.1.2. Bedirhan Bey-Nasturi İlişkilerinin Bozulması.....	89
2.1.3. İmadiyeli İsmail Paşa ile Patrik Marşemun'un Aralarının Açılması.....	90
2.1.4. Nurullah Bey-Nasturi İlişkilerinin Bozulması	91
2.1.5. Bedirhan Bey'in Nasturi Harekâtında Şeyhlerin Rolü.....	93
2.1.6. Bedirhan Bey'in Nasturi Seferinde Batılı Misyonerlerin Etkisi ...	94
2.2. Bedirhan Bey'in 1843 Harekâtı Öncesinde Nasturilerin Durumu	98
2.3. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi Harekâtı	99
2.4. Bedirhan Bey'in 1843 Harekâtı Sonrasında Nasturilerin Durumu	104
3. BEDİRHAN BEY'İN 1843 NASTURİ HAREKÂTI SONRASINDA BÂBİÂLİ VE BATILI DEVLETLERİN TUTUMU	107
3.1. Bâbiâli'nin Tutumu	107
3.1.1. Kemâl Efendi'nin Raporu	111
3.2. Batılı Devletlerin Tutumu	113
4. NASTURİ HAREKÂTI (1843) SONRASINDA BEDİRHAN BEY'İN DURUMU.....	114
4.1. Bedirhan Bey ile Musul Valisi Mehmet Paşa Arasında Vergi Anlaşmazlığı	114
4.2. Bedirhan Bey'in Yezidi Seferi.....	115
4.3. Bâbiâli'nin Bedirhan Bey'i Bölgeden Uzaklaştırma Çabaları.....	118
5. BEDİRHAN BEY'İN İSYANI	121
5.1. 1845 Yılı Van İsyanı ve Bedirhan Bey	121
5.2. Bedirhan Bey'in Bölgedeki Kürt Beyleriyle İttifak Kurması.....	122
5.3. Bedirhan Bey'in Diğer Kürt Beyleriyle İttifakı ve Van İsyanı (1846)	126
5.4. Van İsyanı'na Batılı Devletlerin Müdahalesi	130
6. BEDİRHAN BEY'İN II. NASTURİ HAREKÂTI (1846).....	131
6.1. Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi Harekâtı Öncesinde Yaşanan Gelişmeler	131
6.2. Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi Harekâtı	135

7. BEDİRHAN BEY'İN 1846 NASTURİ HAREKÂTINA KARŞI TEPKİLER	138
7.1. Bâbiâli'nin Tepkisi.....	138
7.2. Batılı Devletlerin Tepkisi.....	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN SÜRGÜN HAYATI VE ÖLÜMÜ

1. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE ALDIĞI BAZI TEDBİRLER.....	143
1.1. Müşir Osman Paşa'nın Anadolu Ordusu'nun Başına Getirilmesi	143
1.2. Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Askeri Alanda Yapılan İlk Hazırlıklar	144
1.3. Bâbiâli'nin Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Aldığı Siyasî Tedbirler ...	153
1.3.1. Şeyh Mahmut Beyazıdî'nin Arabuluculuk Çalışmaları	153
1.3.2. Nakşibendî Şeyhleri Vasıtasıyla Bedirhan Bey'i İkna Çabaları. 154	154
1.3.3. Osmanlı Hükümeti'nin İsmail Nazım Efendi'yi Bedirhan Bey ile Görüşmek Üzere Görevlendirmesi	156
2. BEDİRHAN BEY'İN YABANCI DEVLETLERLE SİYASÎ İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI.....	158
2.1. Bedirhan Bey'in İngilizlerle Temasları	158
2.2. Bedirhan Bey'in İran ile Temasları.....	160
3. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE YAPTIĞI SON ASKERİ HAZIRLIKLAR	161
3.1. Anadolu Ordusu'nun Diyarbakır'da Toplanması	161
3.2. Ferik Ahmet Paşa'nın Muş'a Görevlendirilmesi	163
4. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY'İ İKNA ÇABALARI.....	165
4.1. Padişah Abdülmecid'in Bedirhan Bey'e Mektup Göndermesi.....	165
4.2. Diyarbakır Eşrafından Yusuf Efendinin Bedirhan Bey'le Görüşmek Üzere Görevlendirilmesi	167
5. BEDİRHAN BEY HAREKÂTI SIRASINDA BÖLGEDEKİ BEYLERİN TUTUMU	167

5.1. Bâbiâli'nin Bedirhan Bey ile Kürt Beyleri Arasındaki İttifakı Bölme Politikası.....	167
5.2. Han Abdal'ın Osmanlı Hükûmeti Tarafına Geçmesi.....	171
5.3. İzzeddin Şîr Bey'in Teslim Olması.....	173
5.4. Diğer Kürt Beylerinin Bedirhan Bey İttifakından Ayrılması.....	174
6. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTINI BAŞLATMASI.....	176
6.1. Osman Paşa'nın Cizre'yi Ele Geçirmesi.....	176
6.2. Ferik Ahmet Paşa'nın Van Harekâtı ve Han Mahmut'un Durumu.....	180
7. BEDİRHAN BEY'İN TESLİM OLMASI	181
7.1. Orak Kalesi ve Bedirhan Bey'in Teslim Olması.....	181
7.2. Han Mahmut'un Teslim Olması.....	182
8. BEDİRHAN BEY HAREKÂTININ SONUÇLARI.....	184
8.1. Harekât Sonrasında Bedirhan Bey'in Durumu	184
8.2. Bedirhan Bey Sonrası Nasturi ve Yezidi Esirlerin Durumu	185
8.3. Bedirhan Bey Harekâtının Yabancılar Nezdindeki Yansıması.....	188
8.4. Bedirhan Bey İsyanının Bastırılmasında Görev Almış Ordu Mensuplarının Ödüllendirilmesi	190
9. BEDİRHAN BEY'DEN SONRA BÖLGENİN DURUMU	191
9.1. Tanzimat'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanması ve Kürdistan Eyaleti'nin Kurulması	191
9.2. Bedirhan Bey Sonrası Bölgede Kalan Kürt Beylerinin Durumu	194
10. BEDİRHAN BEY'İN SÜRGÜN HAYATI	197
10.1. Bedirhan Bey ve Aile Fertlerinin İstanbul'a Gönderilmesi	197
11. BEDİRHAN BEY'İN İSTANBUL'A GETİRİLMESİ VE BURADAKİ GÜNLERİ	199
11.1. Bedirhan Bey'in Girit'e Gönderilmesi.....	201
11.2. Han Mahmut'un Rusçuk'a Gönderilmesi	202
12. BEDİRHAN BEY'İN GİRİT HAYATI	203
12.1. Bedirhan Bey'in Girit Adası'na Getirilmesi ve Buradaki Faaliyetleri....	203
12.2. Bedirhan Bey'in Ekonomik Durumu	206
12.3. Bedirhan Bey'in Affedilmesi ve İstanbul'a Çağrılması.....	208
12.4. 1858 Girit Olayları ve Bedirhan Bey'in Arabuluculuk Çabaları	210

13. BEDİRHAN BEY'İN İSTANBUL'A GELMESİ VE BURADAKİ GÜNLERİ	212
14. BEDİRHAN BEY'İN ŞAM HAYATI VE ÖLÜMÜ	214
15. BEDİRHAN BEY'İN KİŞİLİĞİ.....	221
16. BEDİRHAN BEY'İN MAL VARLIĞI	225
SONUÇ.....	234
BİBLİYOGRAFYA	240
EKLER.....	255
ÖZGEÇMİŞ.....	295

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1. Bedirhan Bey Harekâtı İçin Görevlendirilen Askerî Birlikler ve Miktarları	152
Tablo-2. Bedirhan Bey Harekâtında Kullanılmak Üzere Muş ve Bitlis Sancaklarında Bulunan Askerî Birlikler ve Miktarları	152
Tablo-3. Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Bölgede Bulunan Askerî Birlikler ve Miktarları.....	153
Tablo-4. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra En Büyük Oğlu Necip Bey'e Verilen Aylık Maaş Miktarı	218
Tablo-5. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Diğer Büyük Oğullarına Verilen Maaş Miktarları.....	218
Tablo-6. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Bekâr Olan Erkek Aile Fertlerine Verilen Maaş Miktarları.....	219
Tablo-7. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Kızlarına Verilen Maaş Miktarları..	220
Tablo-8. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Eşlerine Verilen Maaş Miktarları....	221
Tablo-9. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Odalıklarına Verilen Maaş Miktarları	221
Tablo-10. Bedirhan Bey'in Nakit Parasının Bulunduğu Bazı Kişiler ve Bunların Miktarları	226
Tablo-11. Bedirhan Bey'in Orak Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarları ile Bunların Bedelleri.....	227
Tablo-12. Bedirhan Bey'in Çekü Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarı ile Bunların Bedelleri	227
Tablo-13. Bedirhan Bey'in Fenik Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarları ile Bunlardan Bazılarının Bedelleri	228
Tablo-14. Bedirhan Bey'in Girsiver Kalesi'nde Bulunan Yiyecek Miktarları	228
Tablo-15. Bedirhan Bey'in Ağnam Memuru Gayrimüslim Zesed'in Üzerinde Bulunan Hayvan Miktarları	228
Tablo-16. Bedirhan Bey'in Hizmetçisi Kaso'nun Üzerinde Bulunan Kişiler ve Hayvan Miktarı	229
Tablo-17. Bedirhan Bey'in Harbindebaşı Hüçü Zimmi ve Kopanlı Bâbir İsimli Kişilerin Üzerlerinde Bulunan Hayvan Miktarları.....	229

Tablo-18. Bedirhan Bey'in Ordu-yı Hümayûn'da Görev Yapmış Bulunan Hoca Kisbar'ın Üzerinde Olan Hayvan Miktarları ve Bunların Bedelleri	229
Tablo-19. Bedirhan Bey'in Ordu-yı Hümayûn Müşiri Osman Paşa Hazretlerinin Daire Müdürü Kâmil Efendi'nin Üzerinde Bulunan Hayvan ve Mal Miktarları ile Bunların Bedelleri	229
Tablo-20. Bedirhan Bey'in Yeğeni İzzeddin Bey'in Üzerinde Bulunan Hayvan Miktarları	230
Tablo-21. Bedirhan Bey'in Esad Bey'in Kız Kardeşinde Bulunan Altın Miktarları ve Bunların Bedelleri	230
Tablo-22. Bedirhan Bey'in Halasının Üzerinde Bulunan Mal Miktarları ve Bunların Bedeli	230
Tablo-23. Bedirhan Bey'in Şah Köylü Sancağı İsimli Kişide Bulunan Mal Miktarları	231
Tablo-24. Bedirhan Bey'in Köle Reşit'ten Alınması Gereken Bilezik Miktarı ve Para Bedeli	231
Tablo-25. Bedirhan Bey'in Hüsrev İsimli Kişinin Üzerinde Bulunan Mal Miktarları	231
Tablo-26. Bedirhan Bey'in Oğlunun Kayını Olan Hasan İsimli Kişide Bulunan Altın Adedi ve Bedeli	231
Tablo-27. Bedirhan Bey'in Hizmetçisi Hasan'ın üzerinde Bulunan Koyun-Keçi Miktarı ve Bedeli	231
Tablo-28. Bedirhan Bey'in (1846) Yılına Ait Bazı Köylerdeki Ekili Alan Miktarları ve Bunların Bedelleri	231
Tablo-29. Bedirhan Bey'in 1263 (1847) Yılına Ait Bazı Köylerdeki Ekili Dikili Alanlarından Elde Edilen Ürün Miktarları ve Bunların Bedelleri	232
Tablo-30. Bedirhan Bey'e Ait Binek Hayvanlarının Sayıları ve Bunların Bedelleri	233

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1. 16. Yüzyılda Osmanlı Denetimi Öncesi Kürt Emirlikleri.....	12
Şekil-2. 16. Yüzyılda Osmanlı Denetimi Sonrasında Kürt Emirlikleri	13
Şekil-3. 17. Yüzyılın Ortalarından 19. Yüzyıla Kadar Kürt Emirliklerinin Yapısı...	16
Şekil-4. 19. Yüzyılda Osmanlı Merkezîleşmesi Sonrası Kürt Emirliklerinin Yapısı	17
Şekil-5. Bedirhan Bey'in Soyağacı.....	30

KISALTMALAR DİZİNİ

A.AMD	: BOA, Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri
A.DVN	: BOA, Sadaret Divan Kalemi
A.DVN.MHM	: BOA, Bâb-1 Asâfî Mühimme Kalemi Belgeleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.MKT	: BOA, Bâb-1 Asâfî Sadaret Mektûbi Kalemi
A.MKT.DV	: BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Devâir Evrakı
A.MKT.MHM	: BOA, Bâb-1 Asâfî Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi
A.MKT.MVL	: BOA, Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.NZD	: BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Nezareti
A.MKT.UM	: BOA, Sadaret Umum Vilayet Tahrirâtı
ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Missions
AD	: Ayniyât Defteri
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOT	: Büyük Osmanlı Tarihi
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
C.ML	: BOA, Cevdet Maliye
Çev:	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DrI.	: Derleyen
HAT	: BOA, Hatt-ı Hümayun
HR.MKT	: BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR.TO	: BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası
Hzl.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İ.DH	: BOA, İrade-i Dâhiliye
İ.MSM	: BOA, İrade-i Mesail-i Mühimme
İ.MVL	: BOA, İrade Meclis-i Vala
İSAV	: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı

KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
MEBİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Aniklopedisi
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.D..	: Süleyman Demirel Üniversitesi
ŞD	: BOA, Şura-yı Devlet
TCKB	: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDD	: Tarih Dünyası Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TKAEY	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTKY	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
Vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YTY	: Yeni Türkiye Yayınları

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ’NİN DOĞU ANADOLU SİYASETİ

1. DOĞU ANADOLU’DA OSMANLI HÂKİMİYETİ

1.1. Osmanlı Öncesinde Bölgedeki Siyasî Durum

11.-14. yüzyıllar arasında Orta Doğu’ya yönelen Timur ve Moğol istilaları ciddi bir istikrarsızlığa yol açmış, siyasî yapılanmada sık sık değişiklikler olmuştur. Timur’un, Sirderya’dan Batı Anadolu’ya kadar yayılan imparatorluğu, ölümünden sonra (1405) hızla dağıldı. Ardından da Batı’da Osmanlılar yeniden toparlanmaya başladılar. Azerbaycan ve Doğu Anadolu’da ise Türk aşiretlerinden oluşan iki konfederasyon, Karakoyunlular ve Akkoyunlular, bağımsızlıklarını kazanarak kendi topraklarına sahip olup kurdukları devletlerin yöneticisi hâline geldiler. Karakoyunlular’ın ilk merkezi Van Gölü’nün kuzeydoğusundaki bölgeydi. Timur’un ölümünden kısa bir süre önce önderleri Kara Yusuf, Azerbaycan’ın büyük bir bölümünü fethetti. Akkoyunlular’ın başkenti, Diyarbakır; hükümdarı da, Uzun Hasan’dı. Uzun Hasan, önce Fırat’ın kaynaklarından Cizre’ye kadar uzanan bölgede egemenliğini pekiştirdi; daha sonra da Karakoyunluları ağır bir yenilgiye uğratarak bu devleti 1468 yılında ortadan kaldırdı¹. Merkezini Diyarbakır’dan Tebriz’e taşıdı. Kendisine bağlı Türkmen aşiretlerinin bir bölümünü de birlikte götürdü. Bu durum, Doğu Anadolu’da zamanla Türk varlığının (nüfuzunun) zayıflamasının sebeplerinden biri oldu.

Uzun Hasan’ın gözü daha yüksekteydi; Mısır’ı ve Osmanlı ülkesini ele geçirmeyi hedeflemişti. Ancak 1471 yılında Fatih Sultan Mehmet’le yaptığı Otlukbeli Savaşı, onun bu hayallerinin sonu oldu².

Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran’da büyük bir imparatorluk kuran Safevîler, 1501 yılında Tebriz’i, 1507 yılında Diyarbakır çevresini ele geçirdiler³.

---

¹ Martin Van Bruinessen, “Aşiretler ve Devlet”, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 204-205; İsmail Aka, “Timurlular Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 9, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 210-211; Baron Joseph Von Hummer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 100-102; Faruk Sümer, “Karakoyunlular”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, MEB, İstanbul 1980, s. 304.

² İsmet Miroğlu, “Yavuz Selim Devri”, *DGBİT*, C.10, Çağ Yay., İstanbul 1992, s. 244-246; Mükrimin Halil Yinanç, “Akkoyunlular”, *İ.A.*, C. 10, MEB, İstanbul 1992, s.10; Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 6, Mart 1968, s. 58.

³ Fahamattin Başar, “Safevîler”, *DGBİT*, C. 9, Çağ Yay., İstanbul 1992, s. 540-541.

Safevîler, Diyarbakır'ı ele geçirdiklerinde şehirdeki Akkoyunlular'dan ve Sünnî halktan binlercesini öldürdü. Akkoyunlular'ı bölgeden uzaklaştırdılar. Şah İsmail, komutanlarından Ustaclu Mehmet Han'ı Diyarbakır Valiliği'ne atadı⁴.

Şah İsmail'in bölge politikası Uzun Hasan'inkine benziyordu. Her ikisi de hâkimiyetleri sırasında Kürt reislerini ortadan kaldırıp kendi adamlarını vali yapmışlardı. Eğer yöre halkından kişileri yönetici yapacak olurlarsa, eski soylu aileler yerine, bunların daha düşük statüye sahip olanlarını tercih etmişler; bu politikaya direnen Kürt reislerinin ayaklanmalarını da şiddetle bastırmışlardı. Şah İsmail'den, daha yumuşak bir tavır umarak ona biat etmek üzere bir heyet oluşturan on altı Kürt reisi, Hoy'daki kışlık ikâmetgâhında Şah'ı ziyaret ettikten sonra hapse atıldı. Şah İsmail, daha sonra, güvendiği Kızılbaş aşiretlerinin önderlerini, bu beylerin topraklarını kendisine bağlamakla görevlendirdi⁵.

1.2. Doğu Anadolu'nun Osmanlılar Tarafından Fethi

Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu ile alâkası XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak bölgenin Osmanlı Devleti'ne ilhakı 1514'te kazanılan Çaldıran Zaferi'nden sonra olmuştur.

Bilindiği gibi, Şah İsmail, İran'da kısa zamanda Safevî devletini kurmuş ve Doğu'da Osmanlı Devleti için hem siyasî hem de dinî açıdan tehlike arz eder hâle gelmişti. Şehzade Selim, bu iki yönlü tehlikeyi Trabzon sancak beyi iken fark edip, babasını İstanbul'da ikaz etmişti. Fakat II. Bayezîd, gerekli tedbirleri alamamış ve Şîî propagandalarıyla çıkarılan Şahkulu isyanını da önleyememişti. Anadolu'yu Şiileştirme amacı güden ve her geçen gün hedefine doğru ilerleyen Şah İsmail, bir türlü durdurulamıyordu. Bu sebeptendir ki, Yavuz Sultan Selim, padişah olur olmaz, İran'dan gelen bu iki tehlikeyi bertaraf etmek üzere çalışmalara başlamış ve 23 Ağustos 1514'de yapılan Çaldıran zaferi ile Şah İsmail'in Anadolu üzerindeki dinî ve siyasî emellerine son vermiştir⁶. Yavuz Sultan Selim, daha sonra Osmanlı

⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 180; Tahsin Yazıcı, "Safeviler", *İ.A.*, C. 10, MEB, İstanbul 1988, s. 54.

⁵ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 211; M.S. Lazarev vd., *Kürdistan Tarihi*, Çev: İbrahim Kale, Avesta Yay., İstanbul 2001, s. 89.

⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 5. Kitap, 6. Kısım, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 203; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, 7. Baskı, TTKY, Ankara 1995, s. 270-271; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTKB, Ankara 1991, s. 15; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s.17-18; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, C. I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, s. 82-83.

hâkimiyetini bölgede, özellikle Siirt, Mardin ve Musul taraflarında tam manasıyla tesis etmek için Diyarbakır Beylerbeyi tayin ettiği Bıyıklı Mehmet Paşa'yı ve İdris-i Bitlisî'yi⁷ görevlendirmiştir. İdris-i Bitlisî, Yavuz Sultan Selim'e İran seferi dönüşünde takdim ettiği arzıda Diyarbakır ve Mardin çevresinde fethin gerekli olduğunu beyan etmiştir. Çünkü bu havalide yaşayan halkın ve mahallî beylerin çoğu Sünnî olduklarından Şîî Safevî devletinden memnun değillerdi. Neticede İdris-i Bitlisî'nin yardımı ile Bıyıklı Mehmet Paşa bölgenin fethini tamamlamıştır⁸.

Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne bağlanmasında en çok emeği geçen bu iki şahsiyete Sultan Selim, hil'at, bahşiş ve kılıçlar hediye etmiştir. Yavuz, ayrıca, Kürt beyleri için yirmi beş yük akçe, beş yüz hil'at ve on yedi sancak ihsan buyurmuştur⁹.

2. OSMANLI DEVLETİ'NİN BÖLGEDEKİ İDARÎ YAPILANMASI

2.1. Doğu Anadolu'daki Osmanlı İdaresi

Osmanlı idaresinin, imparatorluğa dâhil ülkelerde, coğrafi, sosyal ve dinî yapıya göre değişen farklı yönetim modelleri uyguladığı bilinmektedir¹⁰. Ancak bu çeşitlilik, şekilden ziyade muhtevada kendini göstermiştir. Çünkü Osmanlı idare sistemi ve idarî taksimatı şekil olarak daha çok eyalet ve sancak temeli üzerine oturtulmuştur¹¹. En büyük idarî birim, eyalet olmakla birlikte en mühim ve gelişmiş birimler, sancaklardır. Osmanlı eyaletleri, has ile idare edilenler, yani salyanesiz (yıllıksız) ve salyaneli (yıllıklı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca bunların

⁷ İdris-i Bitlisî, devlet adamı ve tarihçidir. Çaldıran Zaferi boyunca Yavuz'un yanında bulunmuş ve zaferden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine kazandırılması için faaliyet göstermek üzere Yavuz tarafından bölgeye gönderilmişti. Bitlisli itibarlı bir şahsiyet olan Şeyh Hüsameddin'in oğlu olan İdris-i Bitlisî'nin bölgede oldukça geniş bir nüfuzu vardı. O, daha önce Akkoyunlu Devleti hizmetinde bulunmuş, Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakup'un divan kâtipliğini yapmıştı. Safevîlerin bölgeyi ele geçirmeleri ve Akkoyunlu hâkimiyetine son vermeleri üzerine Osmanlılara sığınmış ve II. Bayezid kendisine büyük saygı göstermişti. "Heşt Bihişt" adıyla bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Cl. Huart, "İdris Bitlisi", *İ.A.*, C. 5/2, MEB, İstanbul 1988, s. 936. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris (İdris-i Bitlisî)*, KBY, Ankara 1990, s. 1-30.

⁸ Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Anadolu Basın Birliği Milli Bütünlük ve Kültür Yay., Ankara 1986, s. 9; Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, (Yayına Hzl. Ahmet Demir ve Mehmet Kafkas), Kaynak Yay., İzmir 1995, s. 147-148; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. 2, s. 273-275; Halil İnalcık, "Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Kavşagında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Öz-Fa Matbaacılık, Van 1997, s. 68; Nejat Göyünç, "Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır", *BTTD*, S. 7, Nisan 1968, s. 77; Tekin Erer, *Kürt Meselesi*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1994, s. 13; Nazmi Sevgen, *Doğu'da Kürt Meselesi*, Harb Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1970, s. 9.

⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacû't-Tevarih*, C. IV, KBY, Ankara 1992, s. 270-271; Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu*, Kamer Yay., İstanbul 1998, s. 141-142.

¹⁰ Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 170.

¹¹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 15.

dışında özel statüleri olan bazı eyaletler de vardır. Bunlar Eflâk, Boğdan, Erdel gibi imtiyazlı eyaletlerdir. Aynı şekilde sancaklar için de bir ayırım söz konusu olmuştur¹².

Çaldıran Zaferi'nden sonra Doğu Anadolu'da yeni bir idare teşkilatının kurulmasına başlandı. Bu amaçla, Bıyıklı Mehmed Paşa, Diyarbakır'a beylerbeyi olarak atandı. 1515 Kasım'ının sonlarına doğru ona boş ahkâm kâğıtları gönderilerek eyaletin İdris-i Bitlisî'nin tavsiyelerine göre yönetilmesi yoluna gidildi¹³.

Yapılan idarî düzenleme ile Diyarbakır Eyaleti, Doğu Anadolu'nun merkezi hâline getirildi. Ancak, daha sonraki dönemlerde Erzurum, Van ve Rakka Eyaletlerinin teşkil edilmesi ile Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olan sancakların bir kısmı yeni oluşturulan bu eyaletlere bağlanmıştır¹⁴. Diyarbakır ile Van'ın hem İran sınırında bulunmaları hem de ordunun hareket noktasında olmaları, bu sancakları zamanla önemli birer merkez haline getirmiştir¹⁵.

Yapılan idarî düzenlemeler sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da üç tip sancak ortaya çıkmıştır. Bunlar, klasik Osmanlı sancakları, yurtluk-ocaklık sancakları ve hükûmet sancakları şeklinde adlandırılmaktadır.

Klasik Osmanlı sancakları, imparatorluğun tımar sisteminin uygulandığı her tarafta görülen sancak tipiydi. Buralarda sancakbeyi merkezden tayin edilir ve istendiği zaman değiştirilebilirdi. Sancakbeyi, sancağın gelirinden kıdem ve istihkakına göre haslar tasarruf eder; sefer zamanında sancağındaki sipahilerle birlikte Diyarbakır beylerbeyinin emrine girerdi. Harput, Mardin, Amid, Ergani, Akçakale, Siverek, Siirt ve Nusaybin Sancakları klasik tipteki sancaklar idi¹⁶.

¹² Behset Karaca, "Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini Fethi ve Burada Uyguladığı İdari Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Isparta 2003, s. 67-68; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. VII, s. 579-582.

¹³ Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 182. Bkz. Şiar Yalçın, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Başlangıçtan 1566'ya kadar*, Nokta Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 315-316; Nazmi Sevgen, "a.g.m.", *BTTD*, S. 7, Nisan 1968, s. 57.

¹⁴ İbrahim Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaleti'nin Yeniden Teşkilatlandırılması", *Osmanlı*, C. VI, YTY, Ankara 1999, s. 223; Halil Yinanç, "Diyarbakır", *İ.A.*, C. III, MEB, İstanbul 1988, s. 623; Nejat Göyünç, *a.g.e.*, s. 35; Orhan Kılıç, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı*, C. VI, YTY, Ankara 1988, s. 296. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan idari düzenlemeler için bkz. Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, s. 17-18; İbrahim Yılmazçelik, "a.g.m.", s. 223; Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s. 469; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C. 9, s. 165-166; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 143; Nejat Göyünç, "Diyarbakır Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 23, İstanbul 1969, s. 23-34.

¹⁵ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, TKAE Yay., Ankara 1987, s. 12; Besim Darkot, "Diyarbakır", *İ.A.*, C. 3, MEB, Ankara 1988, s. 602.

¹⁶ Mehmet Ali Ünal, "Diyarbakır'de Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği'nin Kurulması",

Yurtluk-ocaklık tabir edilen sancakların klasik sancaklardan farkı, sancak beyliğinin belli bir ailenin elinde oluşudur. Bu sancaklarda tahrir yapılır, timar ve zeamet bulunur ve sancak gelirinden beyine haslar verilirdi. Ancak sancakbeyi herhangi bir sebeple azledildiği zaman yerine kardeşi, oğlu veya akrabalarından biri tayin edilirdi. Diğer hususlarda klasik sancakbeyi ile aynı yükümlülöklere tâbi idi. Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Sağman sancakları bu türden sancaklar idi¹⁷.

Hükümet denilen sancaklarda da sancakbeyliği yurtluk-ocaklık sancaklarında da olduğu gibi belli bir ailenin mülkiyetindedir. Fakat onlardan farklı olarak sancaklarda tahrir yapılmamaktadır. Vergileri, sancakbeyi kendisi toplamakta, sadece yılda bir kez merkez hazinesine belirlenen miktarda ücret ödemektedir. Eğil, Palu, Hasankeyf, Hazo, Genç ve Cizre bu tip sancaklardandır¹⁸.

Osmanlı Devleti tarafından yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklarına sahip olan Kürt beylerine, buraların kendi ailelerinin mülkiyetinde olduğuna dair birer temliknâme verilmiştir. Bu temliknâmelerde ne şartlarla bu sancakları tasarruf edecekleri tek tek açıklanmıştır. İlk defa, Yavuz zamanında verilen bu temliknâmeler daha sonraları her padişah tarafından yenilenmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bu sancakların yukarıda belirtilen statüleri sabit ve değişmez değildir. Siyasî şartlara göre, gerektiğinde değişikliğe gidilebilmektedir. Değişmeler, tahrir zamanlarında ve İran savaşlarının hüküm sürdüğü dönemlerde daha çok olmuştur. Devlet, bazı sancakları klasik sancak hâline getirebildiği gibi, uygulamadaki birtakım zorlayıcı sebeplerle de bazı sancaklara bir takım imtiyazlar tanıyabilmiştir. Meselâ, XVII. yüzyılda Sağman ve Mazgirt sancaklarının sancakbeylerinin re'ayâyaya zulüm ettikleri gerekçesiyle sancaklıktan çıkarıldıkları bilinmektedir.

Bu noktadan hareketle, yurtluk-ocaklık veya hükümet sancakları, Osmanlı merkezî otoritesinin dışında, bir nevi muhtariyete sahip olduklarını düşünmek

---

I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Mayıs, Diyarbakır 2004, s. 571; Nejat Göyünç, "a.g.m.", s. 85-86.

¹⁷ Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 182; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. 2, s. 580-581; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)", *Osmanlı*, C. VI, YTY Yay., Ankara 1999, s. 85; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 2. Baskı, TTKB, Ankara 1995, s. 87.

¹⁸ M. Ali Ünal, "a.g.m.", s. 571; Halil İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age (1300-1600)*, Phcenix, London 1973, s. 107; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 5. Kitap, 2. Kısım, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 439-440.

hatalıdır. Bilakis, her iki sancak tipi de Osmanlı merkezî otoritesinin, malî, adlî ve askerî olmak üzere çok sıkı bir kontrolü altındadır¹⁹.

Osmanlı yönetiminin Diyarbakır'da, diğer eyaletlere göre farklı teşkilatlanmaya gitmesinin iki temel sebebi vardır: Bunlardan ilki, vergi meselesidir. Güçlü aşiretlerin bulunduğu bölgede klasik sistem dâhilinde vergi toplamak birçok problemi de beraberinde getirecektir. Bu sebeple devlet, yurtluk-ocaklık ve hükûmet sancaklarının beylerinden her yıl belirli bir vergiyi devlet hazinelerine yatırmalarını şart koşmuş; fakat vergi toplama işlerine karışmamıştır. Bilindiği gibi, vergi toplamada en önemli husus, verginin mâlîyetidir. Vergi tahsili konusunda büyük malî külfetlere yol açan bir sistem sağlıklı sayılmaz. Nitekim bölgede vergi toplamak için iltizam işlerine girenlerin, kudretli ve nüfuzlu sancakbeyleri olduğu görülmektedir²⁰.

Adı geçen yurtluk-ocaklık sancaklara, klasik Osmanlı sancaklarına göre bir kısım idarî imtiyazların tanınmasının bir sebebi de bölgenin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısındaki özelliklerle o dönemdeki siyasî şartlardı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun arazi yapısının dağlık oluşu ve yalnızca yaylacılığa elverişli olması, ancak hayvancılıkla geçinen bazı aşiretlerin yerleşimine uygundu. Bu bölgelerde, güçlü ve kalabalık aşiretlerin reisleri, çeşitli derebeylikler oluşturmuşlardı. Bu yüzden Selçuklular, Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler gibi merkezîyetçi devletler bile bölgede mutlak hâkimiyeti sağlayıp bu derebeylerini ortadan kaldıramamıştır. Belli bir kaleyi merkez edinmiş olan beyler de, siyasî şartların zaruri kıldığı hâllerde bölgede kurulan güçlü devletlerin egemenliğini kabul ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir²¹.

Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan mevcut zorluklara rağmen yine de merkezî bir yönetim kurmaya çalışabilirdi, fakat buna teşebbüs etmemiştir. Her şeyden önce Osmanlıların, Kürtlerin yaşadıkları bölgelere ilgileri, onları denetim altına almak ve asimile etmek istemelerinden değil, devletin doğu sınırlarını savunma gereksiniminden kaynaklanmaktaydı. Bu durumun sonucu olarak, sarp dağlardaki beylere yalnızca iç işlerinde bir kısım idari imtiyazlar verilmekle kalınmamış, aynı zamanda sınır bölgelerinin güvenliklerini sağladıkları

¹⁹ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", *Osmanlı*, C. VI, YTY, Ankara 1998, s. 118.

²⁰ M. Ali Ünal, "a.g.m.", *I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, s. 571.

²¹ M. Ali Ünal, "a.g.m.", *Osmanlı*, C. VI, s. 117.

için kendilerine tımar da ihsan edilmiştir. Osmanlı Devleti, özellikle sınır komşusu ülkelerle görece önemsiz sorunları hallederek, düzenlemeler yapmayı tercih etmiştir. Çünkü imparatorluk ordusunun böyle her olayda harekete geçmesi pahalıya mal olurdu. Ayrıca ordunun bazı birimlerine böylesine uzak yerlere zamanında gönderilmesi mümkün olmayabilirdi. Osmanlı Devleti, ele geçirdiği topraklardaki yerel yöneticileri yönetici zümre durumuna katamadığı zaman, bu yöneticilerle görüşüp anlaşarak ve onlara unvanlar vererek devlete bağlamaya çalışmıştır²².

Osmanlı idaresi, bölge halkı için son derece pragmatik bir yaklaşımla oldukça müsamahalı bir yönetim uyguladı. Aslında bu durum, Osmanlı idarî prensiplerinin bir sonucudur. Meselâ 1518 yılında tamamlanan ilk tahrirde, Diyarbakır ve sancaklarında genellikle daha önce Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın koyduğu kanunlar yürürlükte bırakıldı. "Hasan Padişah Kanunu" olarak anılan bu kanunlar daha çok ticaret ve sanayi faaliyetleri ile gümrük vergilerini ihtiva ediyordu. Bunlardan, Osmanlı sistemine uyanlar bırakılırken²³; bunun dışındakiler terk edildi.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde, İrakeyn Seferi (1535) öncesinde bu bölgede yarı bağımsız vaziyette yaşayan beylere gönderilen bir "emr-i şerif"te "kadîmden temessükleri üzere" ibaresi kullanılmıştır. Burada özetle şöyle deniyordu: "*Yavuz zamanında İran'a karşı cephe alarak hayırlı hizmetlerde bulunan ve şimdi de devlete sadakatle hizmet ifa eden, bilhassa sefere katılarak yararlılık gösterenlere, öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan yerler temlik ve ihsan edilmiştir*"²⁴. Bundan da anlaşılacağı üzere Kanunî, mahallî beylere yeni haklar ve imtiyazlar vermiyor, sadece babası zamanında verilenlerin geçerli olacağını bildiriyordu. Bu şekilde imtiyazlara sahip olan bölge halkı ve beyleri genellikle devlete sadık kalmış ve Osmanlı ordusuyla birlikte İran'a karşı sefere katılmışlardır. Dolayısıyla imtiyazlı statüleri değişmeden devam etmiştir²⁵.

2.1.1. Doğu Anadolu'nun İdarî Statüsünde Kürt Emirlikleri

Bölgenin fethi ile birlikte stratejik öneminden dolayı Osmanlılar, Kürt aşiretlerini Osmanlı sistemiyle tam anlamıyla bütünleştirmeyi amaçlamıştı. Bu, kolay

²² Metin Heper, "Mesafeli Bir İlişki", *Devlet ve Kürtler*, Çev: Kadriye Köksal, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 71.

²³ M.Ali Ünal, "a.g.m.", *Osmanlı*, C. VI, s. 184; Halil İncalcık, "a.g.m.", s. 69.

²⁴ Metnin orijinali için bkz. Nazmi Sevgen, "a.g.m.", *BTTD*, S. 9, Haziran 1968, s. 70-73; Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TKAE, Ankara 1982, s. 42-43.

²⁵ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 11.

bir iş değildi; zira Kürt siyasî birimleri, herhangi bir tekil idarî politika için elverişsiz olan karmaşık bir yapı arz ediyordu. Son derece parçalı ve dağınık Kürt aşiretlerinin yanı sıra güçlü konfederasyonlar da vardı²⁶. O zamanki emirlikler, birkaç aşiretten (çoğunlukla gevşekçe bir konfederasyon oluşturan iki aşiretten) oluşuyordu. Kendi askerî ve bürokratik yapısına sahip bir yönetici aile (hanedan), aşiretler arasında denetim ve denge sağlamaktaydı. Bunlar, reislikle tam gelişmiş devlet arasındaki bir aşamanın örnekleri sayılabilir²⁷.

Osmanlı Devleti'nin Kürt politikası hiç bir zaman "böl ve yönet" türünden bir yönetim anlayışı öngörmemiştir. Aksine "güçlendir, birleştir ve mümkün olduğu ölçüde kendi kendilerini yönetmelerine izin ver" politikası takip etmiştir²⁸. Osmanlı bölünmüş Kürt gruplarını yönetebilmek için, bunları, aşiret yapılanmasından daha üst seviyede bulunan, daha yönetilebilir birimler (emirlikler gibi) hâline getirdi. Bu şekilde devlet kökenlerini Araplara dayandırarak meşruiyet kazanmaya çalışan Kürt soylularına ihtiyaç duydu. Safevî ve Akkoyunlu yönetiminin aksine Osmanlı, Kürt aşiretleri üzerinde, daha önceki devirlerde, devletin tükenmeye yüz tutmuş otoritesini yeniden tesis etme çabası içine girdi. Bu amaçla Kürt derebeylerini destekleyerek onların bölgedeki gücünü pekiştirdi. Bu devirde Osmanlı'nın, derebeylerine bazı göreceli imtiyazlar tanınması, bunların siyasî iktidarlarını pekiştirme yönündeki tercihini açıkça göstermektedir. Osmanlı idaresinde istisnai bir imtiyaz olan emirliğin babadan oğula geçiş hakkı, Osmanlı Devleti'ne sadık Kürt beylerine de bahşedildi. Dolayısıyla Kürt aşiret reislerine imparatorluk içinde göreceli bir imtiyaz verilmiş oldu²⁹.

Osmanlı Devleti, iktidarın aynı yönetici ailelerin elinde kalmasını temin etmek için oldukça dikkatli davranmıştır. Görünüşe bakılırsa, bu politikanın hedefi, bölgedeki rakiplerin meydan okumalarından korunmuş güçlü bir liderlik oluşturmaktır. Hiçbir durumda, liderliğin, yönetici aile dışında başka bir aileye geçmesine izin verilmezdi. Eğer beyden sonra onun yerine geçecek kimse yoksa bölgenin diğer beyleri, muhtemelen aynı ailenin farklı bir kolundan olan bir kişiyi vekil olarak gösterirlerdi. Sultan'ın Kürt olmayan yöneticileri onaylamaması da

²⁶ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev: Nilay Özok (Gündoğan) ve Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 71.

²⁷ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 199-200.

²⁸ Metin Heper, "a.g.m.", s. 70-71.

²⁹ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 71-72.

dikkat çekicidir. Bu politikanın bir sonucu olarak çoğu Kürt emirleri, iktidardaki konumlarını muhafaza etmek için Osmanlı merkezi yönetimine şiddetle bağımlı hâle geldiler³⁰.

Osmanlı Devleti asırlar boyunca aşiretler ve köylülerle doğrudan ilişki kurmak yerine bölgedeki Kürt beylerini aracı olarak kullanmıştı. Stratejik ve ekonomik açıdan önemli bölgeler, merkezden atanan askerî yöneticilerle yönetilmişti. Ama kural olarak dolaylı yönetim geçerliydi. Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümü de merkezdeki devlete karşı sorumlu olan Kürt beylerinin denetimindeydi. Kürt emirlikleri, Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil edilmeden önce de vardı ve yönetici ailelerin konumları, merkezin onları tanımasıyla daha da güçlenmişti. Bunların merkezî devlete karşı askerlik ve vergiyle ilgili bazı yükümlülükleri vardı. Toplanan vergilerin büyük çoğunluğu onlar tarafından alınıyor, bu yolla saray yaşantısı sürdürülebiliyordu. Bu emirlikler, aşiretlerden ya da aşiret birliklerinden oluşuyordu. Emirler, aşiretler arası güç dengelerini sağlıyor; böylece kendi yönetimlerini de garanti altına alıyorlardı. Bu emirlerin yönetimi, sert fakat adil olarak kabul ediliyor; meşrulukları nadiren sorgulanıyordu. Vergi, askerlik ve adalet dışında, onların gücü, bir de aşiretler arasındaki çatışmaları önleme, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma ve yönlendirmedeki başarılarına bağlıydı³¹.

Doğu'daki Kürt emirliklerine bahşedilen idari imtiyazların derecesi tamamen olmasa da esas olarak bölgenin ulaşılabilirliğine, jeopolitik öneminin derecesine ve Kürt aşiretinin ya da konfederasyonunun iç gücüne bağlı olarak değişiyordu. En güçlü ve en az ulaşılabilir aşiretler, İran sınırına yakın konuşlananlardı. Bunlar aynı zamanda en yüksek idarî imtiyaza sahip olan aşiretlerdi³².

Doğu'da ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı zaman zaman tehdit oluşturabilen güçlü emirlikler de vardı³³. Bunlar; Cizre-Bohtan Emirliği, Soran Emirliği, Bahdınan Emirliği ve Hakkâri Emirliği'dir³⁴. Önceleri kısmi özerklik bahşedilen bu emirlikler

---

³⁰ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

³¹ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 107.

³² Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 75.

³³ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

³⁴ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara 1992, s. 51.

daha sonra yavaş yavaş imtiyazların birçoğunu kaybettiler ve 19. yüzyılda son Kürt emirliği Cizre-Bohtan da Osmanlı sistemiyle tam olarak bütünleşti³⁵.

2.1.2. XVI.-XVII. Yüzyılda Osmanlı Merkezîleşmesi ve Emirliklerin Yeniden Merkezle Bütünleşmesi

Osmanlı merkezîyetçiliği, istisnalı bir merkezîyetçiliktir. Sebebi de, klasik Osmanlı siyaseti ve idaresinin, taşranın etnik, dinî ve kültürel topluluklarına, merkezle gevşek bir tarzda da olsa eklemlenme imkânını tanımasıydı.

Osmanlı'da merkezle taşra arasındaki sıkı olmayan siyasî, idarî ve iktisadî ilişkinin arka planında, tarihten ve toplum yapısından kaynaklanan çeşitli sebepler vardı. Öncelikle, Osmanlı'nın klasik idare örgütlenmesi, bugünden yarına gerçekleşen bir idarî örgütlenme olmayıp derin bir tarihsel sürecin ürünüydü. Devletin siyasî ve idarî yapısı bütün bu tarihsel sürecin izlerini taşımaktaydı. Bu tarihsel süreçteki ayırdedici unsurlardan birisi de, uç beylerin gâzâ ve fetihleri sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişleyen bir topluluk olarak ortaya çıkmış olmasıydı. Uç beylerini hemen her dönemde merkezden uzak kılan bu durum, Osmanlı'nın merkezîyetçiliğinin pekişmesinin önündeki "doğal" engellerden birisiydi.

Bunun yanında Osmanlı'nın, merkezî sayılabilecek Batı Anadolu'daki ve Rumeli'deki idarî örgütlenme modeli, imparatorluğun bütününde uygulanamamıştı. Tımar rejimine ve sancak tipi örgütlenmeye dayalı bu idarî yapı, Batı Anadolu ve Rumeli'de hayata geçirilirken, tımar rejiminin uygulanmadığı yerler, merkezîyetçi olmayan veya daha az merkezîyetçi olan bir idarî örgütlenmenin çeşitlenmelerini yaşıyordu. Neticede, on altıncı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, çeşit çeşit özerk idare biçimlerinin üzerine örgütlenmiş bir büyük siyasî birliğe tekabül etmekteydi³⁶.

Osmanlı Devleti'nin nazarî planda güçlü bir merkezî otoriteye sahip olduğu, şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat bunun yanında zaman ve şartlara göre farklı bir tarihî seyir takip ettiği, zaman zaman teorik çerçeveye tamamen ters düşen bir

³⁵ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

³⁶ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 57-58.

yapılanmanın, yani bir adem-i merkezîyet devrinin hüküm sürdüğü de görülmektedir³⁷.

İlk Diyarbakır defterinden yaklaşık on yıl sonraki Osmanlı kaynakları, Kürt emirliklerin idarî düzenlemelerine dair daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. 1527 tarihli bir defter, Diyarbakır'ın doğrudan ve dolaylı yönetilen kısımları arasında açık bir ayırım yapar. Doğrudan yönetilen kısımlar, on sancaktan oluşuyorken; dolaylı yönetilenler, yedi büyük ve on bir küçük emirlikten oluşuyordu. Kayıtlı tüm Kürt emirlikleri, tamamlayıcı bir defterde özerkliğin işareti olarak “eyalet” kaydıyla geçiyordu. Yedi büyük emirliğin yöneticilerine “büyük yöneticiler” anlamında “ümera-i izâm” deniyordu. Osmanlı belgelerinde daha fazla Kürt emirliğinin görünmeye başlaması, devletin Kürt gruplarını izlemek için daha fazla otorite uyguladığına işaret etmektedir³⁸.

Tam bir merkezîyetçi politika takip ederek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu mutlak bir biçimde kontrol altına almak mümkün değildi. Bu sebeple, Osmanlı idaresi, aşiret hayatının yaygın, derebeyliğin güçlü olduğu bu sancaklarda askerî, malî ve adlî kontrolü sağladıktan sonra, eski hâkimlerine birtakım idarî imtiyazlar tanımak yoluna gitti. Bunun aksi bir davranışın bölgedeki siyasî ve sosyal istikrarı bozacağı, bunun da devlet için bir sürü probleme yol açacağı düşünülmüştür.

Şüphesiz bu politika, o dönemin şartlarında oldukça isabetli idi. Çünkü XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca İran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı'dan koparmak için kıyasıya bir mücadeleye girişmişti. Zaman zaman bu bölgedeki aşiret reislerini ve emirleri tehdit ederek kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Nitekim bazı beylerin, siyasî şartlara göre, bazen Osmanlı bazen de Safevîler tarafına geçtiklerini biliyoruz.

Osmanlı yönetimi, Safevîlerin bölgede güçlerini korudukları XVII. yüzyılın ortalarına kadar, Sünnî halka ve beylere dayanmıştı. İki Türk devleti arasında, aslında jeopolitik sebeplerden kaynaklanan mücadele hem, Osmanlılar hem de Safevîlerce bir Sünnî-Şîi çatışması temeline dayandırılmak istenmişse de Osmanlıların ve Safevîlerin farklı mezheplere bağlı olmaları, ancak çatışmayı

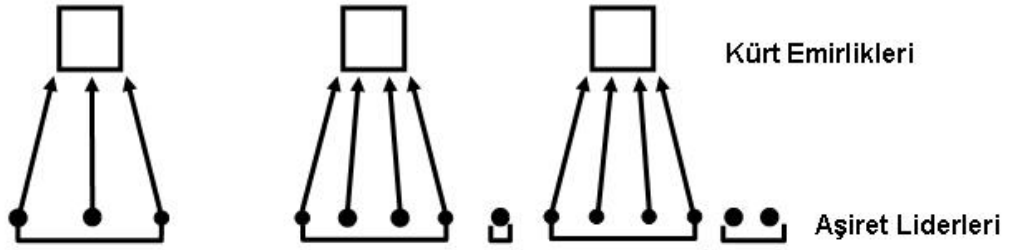
³⁷ M. Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 111.

³⁸ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 77.

körükleyen bir unsur olmuştur³⁹. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı'nın bölgedeki politikası başarılı oldu. Safevîler, Doğu Anadolu'yu hiçbir zaman ele geçiremediler. Çaldıran'dan sonra Osmanlı orduları karşısında ikinci bir meydan savaşı vermeyi de göze alamadılar. Daha çok yıpratma savaşı yaptılar ve Osmanlıların Batı'da meşgul oldukları anı kolladılar. 1639'daki Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra da, İran Osmanlı ile uğraşamadı⁴⁰.

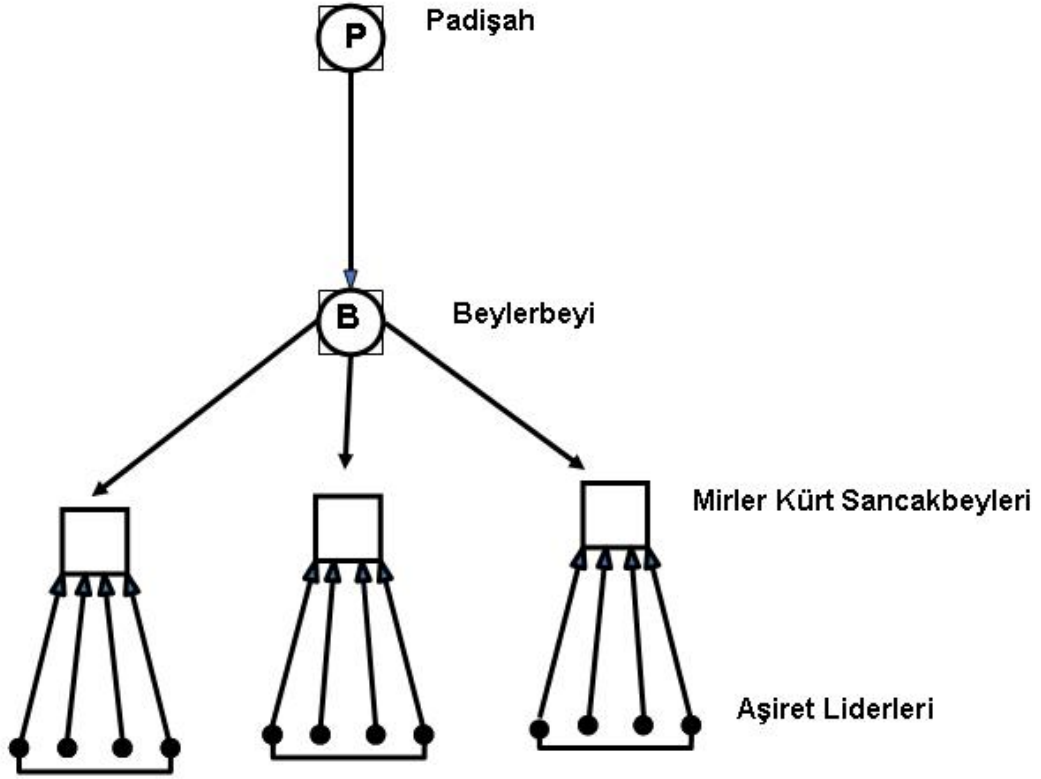
Şekil - 1. 16. Yüzyılda Osmanlı Denetimi Öncesi Kürt Emirlikleri

³⁹M. Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 183; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 28-30; Mehmet Tekin, *Sovyet Sosyal Emperyalizmi ve Kürt Meselesi*, Aydınlık Yay., İstanbul 1980, s. 39-40; Edgar O'Ballarce, *The Kurdish Struggle 1920-94*, St. Martin's Press, New York 1996, s. 2; Botan Amedi, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, C. I, Fırat-Dicle Yay., İstanbul 1991. s. 122-130.

⁴⁰ M. Ali Ünal, "a.g.m.", I. *Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 572. Bkz. İsmail Çolak, *Modern Zamanlarda Osmanlı'yı Anlamak*, 2. Baskı, Lamura Yay., İstanbul 2005, s.199; David McDowal, *Kürtler (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu)*, Çev: Zeri İnanç, 7. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 1996, s. 45; Adnan Gerger, *Dağların Ardı Kimin Yurdu*, Başak Basın Yayın, Ankara 1991, s. 22; İsmet Bozdağ, *Kürt İsyancıları*, Truva Yay., İstanbul 2004, s. 15; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yay., İstanbul 1998, s. 44-47.

Şekil - 2. 16. Yüzyılda Osmanlı Denetimi Sonrasında Kürt Emirlikleri

Evliya Çelebi'nin 17. Yüzyılda Kürt emirliklerine dair beyanları, bunların özerkliklerini büyük ölçüde kaybettiklerine işaret etmektedir. Devlet, Kürt emirliklerinden hoşnutsuz olduğunda, siyasî ve askerî tedbirlerle müdahalede bulunuyor; bir yöneticinin yerine aynı aileden bir başkasını getiriyordu⁴¹. Örneğin; 1655'te Bitlis Emiri Abdal Han, merkezî otoriteye karşı ayaklanmış; resmen bağlı olduğu Van ahalisinin ciddi ihtarlarına aldırış etmemiş; Van Valisi Melek Ahmet Paşa, güçlü bir orduyla üzerine gelince kaçmak zorunda kalmıştı. Abdal Han'ın mal varlığına el koyan vali, Bitlis halkının genel isteğine uyarak onun yerine oğullarından Ziyaeddin'i atamaya razı olmuştur⁴².

⁴¹ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 78; Heinz Gstreinh, *Avukatsız Halk Kürtler*, Çev: Selçuk Barlas, Üçüncü Dünya Yay., İstanbul 1977, s. 9.

⁴² Van Valisi Melek Ahmet Paşa'nın yeğeni olan Evliya Çelebi, Bitlis Emiri Han Abdal üzerine gerçekleştirdiği askerî harekâta bizzat katılarak yaşanan olayları ve sonrasındaki gelişmeleri Seyahatnâmesinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1965, s. 1287-1296; Bkz. Aydın Taneri, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, TKAE, Ankara 1983, s. 119; Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 240-246.

17. yüzyılda, Osmanlı Devleti, Kürt emirliklerine tanınan özerkliğin derecesini dikkate değer bir şekilde önce azaltmış; daha sonra da özerkliklerini tamamen kaldırarak doğrudan doğruya merkezî idareye bağlamıştır⁴³.

3. II. MAHMUT DÖNEMİNDE MERKEZİLEŞME

3.1. II. Mahmut Döneminde Merkezîyetçiliğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanması

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil edilmesinden sonraki idarî yapıları, İmparatorluğun diğer bölgelerinden farklı olmuştur. Bir kısım vilayet, merkezden atanmış valilerin yerine, kendilerine Osmanlı unvanları verilmiş, bölgelerinde etkili Kürt aileleri tarafından yarı özerk olarak yönetiliyordu. Kürt emirliklerinin zamanla güçlenmesi ile birlikte, merkezce tanınan bazı ailelerin diğer aileler üzerindeki nüfuzu da artmıştı. Bu emirliklerin özerkliklerinin boyutları farklıydı. Çoğunlukla da emirlerin sözde bağlı buldukları bölge valileri ile olan ilişkilerine, mevcut askerî ve ekonomik dengelere göre değişiyordu. Bazı emirlikler daha XVII. yüzyılda merkezî denetimi altına alınmıştı; ne var ki, merkezî yönetim XVIII. yüzyıl boyunca güçten düştükçe, bazı Kürt aşiret reisleri de kendilerini Anadolu'daki derebeyler gibi, yarı özerk konuma getirdiler⁴⁴. XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında bölgedeki birçok Kürt yöneticisi görünüşte derebeylik tipi bir yapılanma içerisine girmişlerdir. İmparatorluk merkezinin zayıflamasına paralel olarak aşiret liderleri yarı-özerk emirlikler olarak işlev gösterdiler. En önde gelenler arasında Cizre-Bohtan, Boban ve Hakkâri Emirlikleri vardı. XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın ilk yarısı bu yöredeki eşraf ve ayânın sadece Rumeli ve Arap topraklarında değil aynı zamanda Anadolu'da da iktidar ve nüfuz sahibi olduğu zamanlardı⁴⁵.

II. Mahmut, yaptığı reformlarla 1808 yılından başlayarak Osmanlı Devletinin taşradaki idarî politikalarını tersine çevirdi ve daha merkezîyetçi bir yöntem uyguladı. İlk olarak, devletin önündeki en çetin engel olarak gördüğü yarı özerk

⁴³ 17. yüzyılda merkezîyetçilik kavramı hakkında bkz. Mehmet Öz, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti; Buhran Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme",

<http://www.history.hacettepe.edu.tr/archiue/T.Gunlugu.htm>, 17.02.2008, s. 2; Metin Heper, "a.g.m.", s. 74.

⁴⁴ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev: Nevzat Kırac vd., 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 127; Hasan Yıldız, *XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm*, Nüjen Yay., İstanbul 1996, s. 18-19.

⁴⁵ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 87; M.S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara 1989, s. 7.

ayânları itaati altına aldı. Bunu büyük ölçüde de başardı. 1812-1817 yılları arasında Anadolu'nun en büyük ayânları itaat altına alınmış ve aynı durum, 1814-1820 yılları arasında Balkanlar'da gerçekleşmişti⁴⁶. Şimdi de Doğu Anadolu'daki örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve bu bölgedeki ayânları ve derebeyleri (emirleri) itaat altına almak için II. Mahmut 1833 yılında Sivas valiliğine Reşit Mehmed Paşa'yı tayin etmişti. Reşit Paşa, o sıralarda bazı yörelerinde isyan hareketleri beliren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu yatıştırmaya ve aynı zamanda muhtemel Mısır taarruzuna karşı gerekli tedbirleri almaya memur edildi. Reşid Paşa, bu vazifeyi vefatına (1836) kadar başarıyla yapmıştır⁴⁷.

1836'da Revanduz ve çevresindeki 53 parça kasaba ve köyde Osmanlı devlet nizamı yeniden kurularak mütegalibe Kürt Mehmed Paşa ortadan kaldırıldı. Aynı yıl İnce Bayraktar Mehmed Paşa, Kerkük ve çevresindeki Kürt beylerini itaat altına alırken Hafız Mehmed Paşa da Sincar, Telafer ve Akçadağ'da yeni düzen kurmakta idi. 1836 yılı başında ise, Diyarbakır bölgesindeki Zurki beylerinin nüfuzu sona erdirildi. İranlılar tarafından desteklenen Baban ailesinin Cizre ve Hakkâri'ye kadar uzanan hâkimiyetleri (Süleymaniye'deki hariç) kırılarak devlet otoritesi bölgeye yerleştirildi. Ancak bu sırada devlete karşı ayaklanan ve Mısır'dan başka Suriye ve Güney Anadolu'yu istila eden Mehmed Ali Paşa'nın ordusunun başarısı, Sultan II. Mahmut'un bölgedeki faaliyetlerine sekte vurdu. Çıkarları ve şahsî nüfuzları kırılan mahallî bey ve ağalar bu kez Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile devlete karşı anlaşmaya giriştiler. Halktan gerekli desteği göremeyen mütegalibenin bu teşebbüsleri de bir sonuç vermedi. Reşit Paşa'nın Doğu harekâtı sırasında devletten yana bir politika izlediği için Cizre Bohtan Emiri Bedirhan Bey'e dokunulmamıştır⁴⁸.

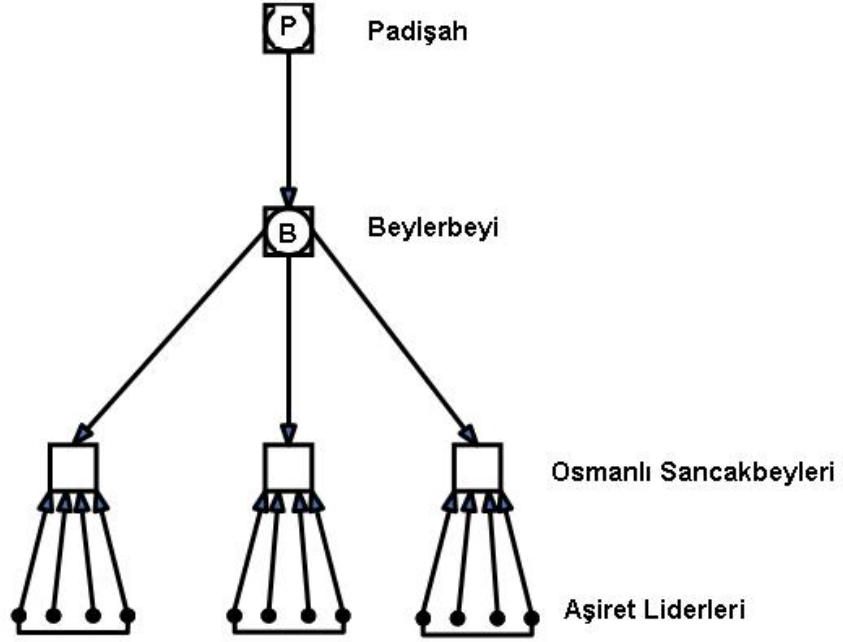
---

⁴⁶Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler*, 2. Baskı, Eren Yay., İstanbul 1996, s. 348-349; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, 14. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 51; Kreyenbroek Sperl, Kürtler, Çev: Yavuz Alagon, Kurt Matbaası, İstanbul 1992, s.18-19; Mehmet Ali Ünal, "a.g.m.", s. 112; Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi", *Osmanlı*, C. VI, YTY, Ankara 1998, s. 176-179; Bilâl Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 48-49; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ayân", *İ.A.*, C. 2, MEB, İstanbul 1979, s. 41; A. Cevad Eren, "Tanzimat", *İ.A.*, C. 11, MEB, İstanbul 1979, s. 729; Özcan Mert, "II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)", *TDA*, S.18, Haziran 1982, s. 39-42.

⁴⁷V. Minorsky, "Kürtler", *İ.A.*, C. 6, MEB, İstanbul 2001, s. 1105. Bkz. M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Yayına Hzl., Gürsan Ömer, TKAE, Ankara 1982, s. 57; Hasan Arfa, *Kürtlerin Kısa bir Tarihi*, Çev: TRT Dış Haberler Müdürlüğü, Çivi yazıları Yayınevi, İstanbul 1998, s.71.

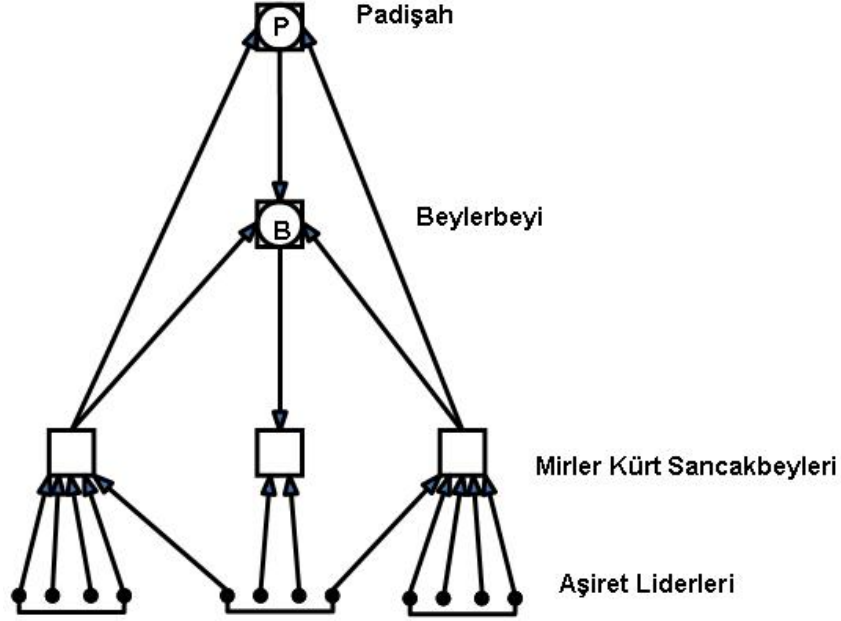
⁴⁸İsmet Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, TKAE, Ankara 1983, s. 58; C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar Kuzey-Doğu Irak'ta, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*, Çev: Serdar Şengül ve Serap

Şekil-3. 17. Yüzyılın Ortalarından 19. Yüzyıla Kadar Kürt Emirliklerinin Yapısı

Rüken Şengül, Avesta Yay., İstanbul 2003, s. 25. Bkz. Altemur Kılıç, *Titrek Pusula 19. Yüzyıldan Günümüze Kürdistan Hayali*, Timaş Yay., İstanbul 1999, s. 48-49; Henry J. Barkey and Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, New York 1998, s. 7.

Şekil-4. 19. Yüzyılda Osmanlı Merkezîleşmesi Sonrası Kürt Emirliklerinin Yapısı⁴⁹

4. TANZİMAT DÖNEMİNDE MERKEZİYETÇİLİK

4.1. Tanzimat Dönemi Merkezîyetçiliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Uygulanması

Tanzimat reformalarının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde uygulanmasına yönelik idarî alanda yeni düzenlemelere gidilmiştir⁵⁰. Bu kapsamda bölgede oluşturulan yeni eyalet ve livalar (sancaklar) şunlardır⁵¹:

Eyaletlerin İsimleri

Erzurum

Kürdistan⁵²

Livaların İsimleri

Erzurum-Çıldır-Kars-Beyazıt-Dersim

Diyarbakır-Muş-Van-Hakkâri-Cizre

⁴⁹ Hakan Özoğlu, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁰ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTKB, Ankara 1995, s. 141.

⁵¹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.VI, s. 127-128.

⁵² Kürdistan terimi, günümüzde Kürt adı verilen toplulukların yaşadıkları ülke anlamında olup çok geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bugün için, Kürdistan olarak sınırları çizilebilecek böyle bir coğrafi bölgeyle ilgili hiçbir ilmî veri bulunmamaktadır. Bu sebeple Minorsky bile, İslâm Ansiklopedisi'ne Kürdistan maddesini yazmamıştır. Ortaçağ Arap coğrafyacıları, genellikle, Zağros Dağları ve güneyini ifade etmek için bu terimi kullanmışlardır. Günümüz Türkiye topraklarında kesin olarak böyle bir coğrafyaya işaret yoktur. Arap

Harput

Harput-Malatya-Bihisni-Maden

Halep

Halep-Raka-Antep-Kilis

Hükûmet, Tanzimat'ın ilânından sonra merkezî vergi teşkilatını Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de hayata geçirdi. Doğu Anadolu'da muhassıllar ve merkez adına duruma hâkim olmak isteyen memurlarla çatışan ve otoritesini kaybetmekten çekinen yarı özerk Kürt feodal beyleri ve aşiret liderleri bir dizi isyan çıkardılar. Doğu'daki bu isyanlar mahallî şeyhlerin dinî ve siyasî nüfuzları sayesinde gerçekleşmiştir. Özellikle mahsulün kötü olduğu ve devletin asker toplamaya kalkıştığı yıllarda bu isyanlar daha da artmıştır. 1854'teki İzzeddin Şir İsyanı ve 1870'teki Şeyh Ubeydullah isyanları, bunlardan sadece ikisidir⁵³.

Askerlik alanında düzenlemeler yapılırken üzerinde önemle durulan bir konu da, iç güvenliğin sağlanması idi. Bu amaçla Şubat 1844'te belirli merkezlerde karakolların kurulması, halkın toplu olarak bulunduğu mahallerle panayır yerlerinde güvenlik önlemlerin artırılması uygun görüldü. 18 Haziran 1844 tarihinde ise Zaptiye

---

coğrafyacıları ifadesi ise, siyasî bir anlam taşımamaktadır. Bu terimi, bölgenin dağlık kesimini ifade etmek için kullanmışlardır. Bunun çeşitli coğrafi bölgelerde benzerleri görülmektedir: Armenia, Albania (hem Kafkasya'da hem Arnavutluk'ta) gibi. Abdülhaluk Çay, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1990, s. 160.

Bazil Nikitin ise, bu konudaki güçlüğü şöyle açıklamaktadır: "Kürtlerin oluşturduğu ülkeyi tanımak istersek Kürdistan adına dayanamayız. Çünkü Kürdistan adı zaman ve mekân içinde itibari ve değişken bir terimdir. Dolayısı ile ona başka bir tanım aramak gerek." Ali Tayyar Önder, *Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, 12. Baskı, Fark Yay., Ankara 2007, s. 175.

Kürdistan terimi, ilk defa, XII. yüzyılda Büyük Selçuklu Sultanı Sancar zamanında (1117-1157) ortaya çıkmıştır. Sultan Sancar devrinde Irak-ı Acem(Cibâl)'in merkezi olan Hemedan'ın kuzeydoğusunda Bahar şehrinin merkez kabul edildiği bir Kürdistan Eyaleti teşkil edilmiş ve valiliğine de Sancar'ın yeğeni Süleyman Şah tayin edilmiştir. H. Kemal Türközü, "Türkmen Ülkesi (Doğu Anadolu) adı ve Emperyalizmin Etkileri, *TDA*, S. 2, Aralık 1982, s. 223; Mîm Kemâl Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İz Yay., İstanbul 1995, s. 17; Bkz. İsmail Çolak, *a.g.e.*, s. 196-197; Seyfettin Gürsel vd., *Türkiye'nin Kürt Sorunu*, Türkiye Sosyal Ekonomik Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1996, s. 34; Ş. Kaya Seferoğlu ve H. Kemal Türközü, *101 Soruda Kürtlerin Türk Boyu*, TKAE, Ankara 1980, s. 50; Azmi Süslü, *Mesud Fâni Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yay., Ankara 1992, s. 58; David McDowal, *The Kurds A Nation Denied*, Minority Right Publications, London 1992, s. 7.

Osmanlı hükümdarlarının Yavuz Sultan Selim'den itibaren fetvalarında, Kürdistan terimiyle Anadolu'nun doğu tarafları ile İran'ın kuzeybatı taraflarında sınırları belirtilmemiş bir bölge kastedilmiştir. Yine bilinen bir gerçek daha vardır ki, XII. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu, Batı literatüründe "Turcia" olarak geçmektedir. Bu tarihlerden XIX. yüzyıla kadar Doğu Anadolu'da gezen Batılı seyyahlar Doğu Anadolu'dan "Türkmenia Ülkesi" olarak bahsetmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılın ortalarına doğru Tanzimat'ın ilânı ile Kürdistan teriminin ilk defa Türk idarî yapısında yer aldığı görülmektedir. Mustafa Reşid Paşa, Batılı uzmanların yönlendirmesi sonucu, 1842 Vilayet Kanunnamesi'ne bir Kürdistan Eyaleti ibaresi koymuş ise de bu eyalet, 1864 yılında kaldırılmıştır. Abdülhaluk Çay, "a.g.m.", s. 160-161; Bkz. Cevdet Ergül, *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları*, Çağlayan Yay., İzmir 1997, s. 3-4.

Siyaseten etnik anlamda maksatlı olarak gösterilmek istenen Kürdistan'ın yeri, tam olarak tayin edilememektedir. Bütün eserlerde, gösterilen Kürdistan haritalarının hiçbirisi diğerinin aynısı değildir. Tarihi dönemler içerisinde Yenisey, Batı Türkistan, Horasan, Afganistan, Dağıstan-Macar/Tuna boyu, Kuzey Azerbaycan/Kur-Aras ve Dicle boyunda olmak üzere beş ülkede ve bölgede Kürt adıyla tanınan topluluklar görülmektedir. Bundan anlaşılacağı üzere, coğrafya olarak Kürdistan'ın neresi olduğu belli değildir. İbrahim Yılmazçelik, "a.g.m.", *Osmanlı*, C. VI, s. 229.

⁵³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2007, s. 445.

Teşkilâtı kuruldu. Bununla birlikte, tımarlı sipahi uygulaması sona erdirilerek “tımar“ adı altında tasarruf eden, derebeyleşme eğilimi gösteren aileler, ellerindeki imkânı devretmek istemediler. Diyarbakır, Erzurum, Van ve Trabzon yörelerinde de bu yüzden ayaklanmalar oldu. Yurtluk-ocaklık yöntemiyle toprak tasarruf edenlerin ellerinden toprakları alınamadı. Tımar erbabının bir kısmına zaptiye örgütünde aylıklı görev verilerek toprakları hazineye devredildi. Bu karışıklık bölgede 1858’deki Arazi Kanunu’nun bölgede yürürlüğe konulmasına kadar sürüp gitti⁵⁴.

Bölge halkı, Doğu vilayetlerinde yapılan Tanzimat reformlarının İmparatorluğun zayıflığından kaynaklandığını ve Avrupalı güçler tarafından dayatıldığını düşünüyordu. Merkezîyetçi devlet yapısının güçlenmesi ile beraber bölgedeki feodal bey ve ayânların yarı özerk konumlarına son verilmesi ile beraber Hristiyan azınlıkların⁵⁵ korunmasına yönelik tedbirler de, Hristiyanların, geleneksel İslâmî, siyasî ve toplumsal düzeni yok etme yönündeki girişimleri olarak değerlendiriliyordu. Reformlara karşı gösterilen tepkinin genelde dinî nitelikte olduğu söylenebilir⁵⁶.

Osmanlı reformlarının çok önemli bir yönü de, Avrupalı güçlerce, Hristiyan azınlıkların daha iyi korunması ve onlara daha çok haklar verilmesi taleplerinin etkili bir biçimde dile getirilmesiydi. Reformlarla, ayrıca, Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin Hristiyan topluluklar içerisinde daha özgürce çalışabilmelerine imkân verilmişti. Hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar, bu misyonerlere, Hristiyan güçlerin yerli Hristiyanları kollamaya ve bölgedeki Müslüman üstünlüğünü tehdit etmeye yönelik daha çok siyasî ve muhtemel askerî müdahalelerin öncüleri gözüyle bakıyorlardı. Avrupalıların desteğinden dolayı kendilerini güçlü hissetmeye başlayan Hristiyan çiftçiler, Kürt toprak sahiplerine o güne kadar verdikleri toprak vergisini vermeyi reddedince bazı çatışmalar çıktı. Kürtlere göre idarî reformlar ve misyonerlerin çalışmaları, Avrupalıların Müslümanları baskı altına alma stratejilerinin iki farklı görüntüsüydü⁵⁷.

---

⁵⁴ Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTKB, Ankara 1994, s. 297; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yay., İstanbul 1996, s. 369; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Alfa Yay., İstanbul 2006, s. 23.

⁵⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Hristiyan azınlıkları: Nasturi, Süryani ve Ermeni topluluklarıdır.

⁵⁶ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 127.

⁵⁷ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 129.

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeniliklerden birisi de beylik ve derebeyliğin artık son buluyor olmasıydı. Bölge halkından oluşan milis güçleri, ilân edilmiş olan Tanzimat Fermanı'ndan aldıkları güçle harekete geçerek Muş ve çevresinde ağır vergi ve baskıları ile halkı ezen ve sömüren Alaattin Paşaoğulları saltanatına karşı koydular. Bunların, Muş'un Çiris köyü yakınlarındaki konakları yakılıp yıkıldı. Beyliğin bütün mallarına el konularak aşiretler arasında taksim olundu. Yakalananlar öldürüldüler. Bu aileden kaçanlar, Hınıs ve dolayındaki yakınlarına sığındılar. Böylece Hükûmet de İstanbul'dan gönderdiği fermanlarla Doğu illerindeki bazı beyliklere son verdi. Kaldırılan beyliklerin yerine mutasarrıflıklar kuruldu. Varto'ya kaymakam, Muş'a da mutasarrıf atandı. Köylerde muhtarlar, yeni kurulan bucaklara da bucak müdürleri ve resmî kolluk kuvvetleri gönderildi⁵⁸.

Tanzimat'ın ilk yıllarında bazı eyaletler uygulama alanı dışında bırakılmıştı. Fakat daha sonra uygulama dışında tutulan eyaletlerde de yeni yönetim tarzının gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapıldı. 1845 yılı martından itibaren Erzurum ve Diyarbakır Eyaletleri'nde Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi. Ayrıca Maden'i Hümayun kazaları ile Sivas Eyaleti'ndeki bazı müstesna yöreler de uygulamaya alındı. Erzurum'a doksan bin kuruş maaşla Veli Paşazâde Selim Bey, Diyarbakır'a ise oşür geliri hariç yetmiş beş bin kuruş maaş ile Bağdat Valisi İsmail Paşa müşir oldular⁵⁹. Diyarbakır'ın Tanzimat'a dâhil edilmesinden üç ay kadar sonra (Haziran 1845), bölgede sık sık isyan çıkaran kimselerin bu tür davranışlardan vazgeçtikleri ve halkın yeni yönetim biçiminden hoşnut olduğu, İsmail Paşa tarafından hükûmete bildirilmişti. Durum Padişah Abdülmecit'e iletilince çok memnun olmuş, vali ve defterdarı taltif etmiştir⁶⁰.

Ancak bir süre sonra İsmail Paşa'nın, "İttihâz eylediği usûl ve meslek efkâr-ı adile-i Devlet-i Âliyye uymadığı" gerekçesiyle görevden alınarak yerine Bolu mutasarrıfı İzzet Paşa'nın atandığını görüyoruz. Ayrıca, Harput kazası ile Maden-i Hümayun kazalarının da Diyarbakır Eyaleti'nden ayrı olarak mutasarrıflıkla yönetilmesi uygun görülmüştü. Diyarbakır defterdarı da uygunsuzluğundan ötürü

⁵⁸ Burhan Kocadağ, *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Ant Yay., İstanbul 1992, s. 146.

⁵⁹ Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, C. 8, YKY, İstanbul 1999, s. 1186-1187.

⁶⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, Drl. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 192.

görevden alınarak yerine bölgenin durumunu bildiği belirtilen Meclis-i Ziraat memurlarından İsmet Bey getirildi⁶¹.

Erzurum bölgesinde ise yeni düzenleme hiç de iyi karşılanmadı. Özellikle Van dolaylarında valiye karşı ayaklanmalar baş gösterdi. Yapılan başvuru üzerine, Meclis-i Valâ'da durum görüşülmüş; halktaki hoşnutsuzluğun, Tanzimat'ın asıl amacının anlaşılmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştı. Ayrıca, Meclis üyelerinden Kâmil Paşa, olayları yerinde incelemekle ve Tanzimat'ın asıl amacının halkın refah ve mutluluğu olduğunu halka anlatmakla görevlendirilerek Trabzon vapuru ile bölgeye gönderilmişti. Bundan başka, vali ve defterdara, uygulamayı nasıl yapacaklarına ilişkin ikinci bir talimatname gönderilmiş; konsolos vekiline karşı nasıl davranılacağı da kendilerine anlatılmıştı⁶².

Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgede Tanzimat'a karşı asıl direnme, "yurtluk" ve "ocaklık" olarak toprak tasarruf edenlerden gelmiştir. Nitekim Diyarbakır'da bu biçimde toprak tasarruf edenlerin bazılarının toprakları hazineye devredilerek kendilerine maaş bağlanmış, bir kısmına ise kaza müdürlüğü verilmişti. Burada bir sorun ortaya çıkmamıştı. Aynı uygulamanın Erzurum Eyaleti'ne bağlı yörelerde yapılıp yapılamayacağı, vali ve defterdardan Meclis-i Valâ'ca sorulduğunda verilen cevapta, şimdilik böyle bir girişimin hem hazine hem de iç güvenlik bakımından sakıncalı sonuçlar doğuracağı; ancak Beyazıt sancağında bulunan yurtluk-ocaklıkların kaldırılarak sahiplerine maaş bağlanması konusunda anlaşma sağlandığı, diğer yerlerde de uygulamanın gelecek yıla bırakılması istenmişti. Meclis-i Valâ, bu kararı yerinde görmüş; durum sadrazam tarafından Erzurum Valisi ile defterdarına bildirilmişti⁶³.

Ne var ki uygulamanın bir süre ertelenmesi, eyalete bağlı Van bölgesinde ayaklanmaları önleyememiştir. Daha başka gerekçelerle Hakkâri yöresinde isyan etmiş olan Bedirhan Bey'in akrabalarından bazıları Van'da ayaklanarak Tanzimat'ın vergi alanında öngördüğü yeniliklerin bölgede uygulamaya konulmasını bir süre

---

⁶¹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTKB, Ankara 1991 s. 193.

⁶² Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, s. 192.

⁶³ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s. 193.

daha engellemiştir. Öte yandan yine bu eyaletin sınırlarına alınan Çıldır sancağında da önlemler alınarak sorun kısmen çözülebilmisti⁶⁴.

Tanzimat'ın uygulanmasında en büyük tepki hiç şüphesiz Cizre ve Hakkâri yöresinden gelmiş; yılların biriktirdiği sorunlar, Diyarbakır Eyaleti'nde yeni yönetim tarzının yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra, bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına sebep olmuştu. Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yönetmiş bulunan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redîf Miralayı olmuştu⁶⁵. Cizre-Bohtan Emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış ve devlete önemli hizmetler yapmış olan Bedirhan Bey⁶⁶, Diyarbakır'da Tanzimat'ın uygulanması ile birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına yol açmıştı. Onun isyanı, bu dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir⁶⁷.

---

⁶⁴ Musa Çadırcı, "Tanzimat Uygulanması ve Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Hzl. Halil İncılık/Mehmet Seyitdanlıoğlu, 2. Baskı, Phonix Yayınevi, Ankara 2006, s. 155.

⁶⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 17.

⁶⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, s. 192.

⁶⁷ Henry J. Barkey and Graham E. Fuller, *a.g.e.*, s. 7.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN CİZRE VE BOHTAN EMİRLİĞİ

1. CİZRE ve BOHTAN EMİRLİĞİ

1.1. Cizre ve Bohtan Bölgesi

Cizre Sancağı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle nehrinin batı kıyısında, 42° 5' doğu boylamı ve 37° 15' kuzey enleminde yer almaktadır⁶⁸. Kuzeydoğusunda Van, güneydoğusunda Musul ile çevrilidir⁶⁹. Kâtib Çelebi, *Cihannüma*'sında, taşkınlar sırasında nehir suyunun ikiye ayrılıp şehri ve kaleyi çevirdiğini, suların kaleye zarar vermemesi için taştan setler inşa edildiğini, halkın şehre girip çıkmasının daima köprüler vasıtası ile mümkün olduğunu, bu yüzden buraya “Cizre” denildiğini, bu ismin Emevi halifesi Ömer bin Abdulaziz'e kadar dayandığını kaydetmektedir⁷⁰. Cizre, Eruh ve Şırnak'ı içine alan idarî birimlerin bulunduğu alana, coğrafi olarak, Bohtan denmektedir⁷¹. Bohtan, Dicle ırmağının kollarından birinin adı olup, bir taraftan Dicle ile Bohtan Çayı, diğer taraftan Megara yakınlarında Dicle ırmağı ile birleşen Habur çayı arasında bulunan toprak parçasının da adıdır. Bu sahanın etrafını kuşatan arazide ırmak ve çaylarla ayrılan bölge bir üçgeni andırmaktadır.

Bohtan Emiri'nin himayesinde Bohti kabilesinin yanı sıra Dumbuli, Nuki, Mahmudi, Şeyh Tarani, Masaki, Raşki Pinkan, Dalam, Blasturai, Şıruyan ve Duturan kabileleri de bulunmaktadır. Bohtan bölgesi, her biri kendi merkeziyle ve kalesiyle ayrılan 14 yerleşim birimini kapsamaktadır. Bohtan Çayı, eskiden Bohtan'la Ermeni Krallığı'nı ayıran tabii bir sınırdı⁷².

Cizre şehri, Rusya'ya, İran'a ve Batı'ya giden yolların kavşak noktasında bulunduğu stratejik öneme sahiptir. Sahip olduğu stratejik önemi dolayısıyla askerî harekâtlarda önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Sasani Hükümdarı Şapur, bütün Irak topraklarını istila etmek yerine, Cizre ve Sincan'ı zaptetmeyi yeterli görmüştür. Aynı şekilde, Büyük Selçuklu ordusunun Haçlılara karşı gerçekleştirdiği

⁶⁸ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özaydın, “Cizre”, *DİA*, C. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 37.

⁶⁹ Şemsettin Sâmî, *Kâmüsu'l-A'lâm*, Kaşgar Yay., Ankara 1996, s. 1802; İsmet Şerif Vanlı, *Batılı Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, Çev: M. Demirci, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 1997, s. 31.

⁷⁰ M. Hartman, “Cizre”, *MEBİA*, C. 2, MEB, İstanbul 1988, s. 152-153.

⁷¹ M. Streck, “Bohtan”, *MEBİA*, C. 2, MEB, İstanbul 1979, s. 773.

⁷² Celile Celil, *a.g.e.*, s. 77-78.

ilk sefer sırasında Musul Emiri b. İmâduddin Zengi ile Artukoğlu Sökmen de ordugâhlarını burada kurmuşlardır⁷³. Cizre ekonomik öneme de sahiptir. Diyarbakır'dan Musul'a giden su ticaret yolu üzerindedir. Şehirde Müslüman nüfustan başka Asurlar ve Ermeniler yaşamaktadır. Ayrıca bu yerleşim merkezi, mamur olup burada pek çok cami ve kiliseyi bir arada görmek mümkündür. Ticaret, canlı; zanaatlar, gelişmiş durumdadır. Yerli tüccarlar, mallarını nehir üzerinden özel olarak yapılmış sallarla Musul, Bağdat ve Basra'ya göndermişlerdir. İnciciyan'ın belirttiğine göre, Cizre'deki yönetici sınıf, şehrin, Bağdat'tan İstanbul'a giden kervan yolu üzerinde yer almasından yararlanarak tüccarların kendisine vergi ödemesini sağlamıştır. Dicle nehri üzerinde birbirine madenî çubuklarla bağlanmış kayıklardan oluşan tahta bir köprü inşa edilmiştir. Baharda Dicle taşıdığına, nehrin suları şehri çevreleyen toprakları basar; şehir, adeta bir adayı andırır⁷⁴.

1.2. Cizre Beyliği

Cizre Beyliği, eskiden beri Cizre-i İbn-i Ömer adıyla anılan Cizre ve çevresinde 1200 yılında kuruldu. 1200'den 1627'ye kadar 427 yıl bölgede hükümran olan bu beyliğin ilk yöneticisi Süleyman Bey döneminde önemli bir siyasî gelişme olmamıştır⁷⁵. Beylik, onun ölümünden sonra üç oğlu tarafından paylaşıldı. Bunlardan Mir Abdülâziz'e Cizre, kardeşi Mir Hacı Bedir'e Gurgil ve diğer kardeşi Mir Abdal'a Finik bölgelerinin yönetimi verildi. Böylece Cizre Beyliği üçe ayrılmış oldu⁷⁶.

Abdülâziz yönetiminde kalan Cizre Bölgesi Beyliği'ne Aziziye Beyliği de denilmektedir. Abdülâziz'in yönetiminden sonra yerine oğlu Emir Seyfettin geçti. Onun zamanında halk huzur ve mutluluk içinde yaşadı. Ölünce yerine oğlu Emir İsa geçti. Emir İsa, döneminde adil bir yönetim uyguladı. Kendisinden sonra yerine Emir Bedreddin, onun ölümünden sonra da yerine oğlu Emir Abdal geçti. Emir Abdal da, döneminde yönetimi altındakilere iyilikler edip herkesi memnun etmeye çalıştı. Ölünce yerine oğlu Emir I. İzzeddin geçti⁷⁷. Onun zamanında Timur istilâsı başladı.

⁷³ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özyayın, "a.g.m.", s. 37. Bkz. Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2006, s. 34.

⁷⁴ Celile Celil, a.g.e., s. 78-79.

⁷⁵ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 52-53; Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vak'ası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000, s. 8.

⁷⁶ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 271.

⁷⁷ Ethem Xemgin, *Kürdistan Tarihi*, 5. Baskı, DOZ Yay., İstanbul 2004, s. 280; Hatip Yıldız, a.g.e., s. 9.

İzzeddin Bey, 1401 yılı baharında, Timur Mardin’de iken yanına gidip bağlılığını bildirerek vergi vermek şartıyla Cizre Emirliği’nin eski hâlinde devamını sağladı. Fakat İzzeddin itaate devam etmeyince Timur, büyük bir ordu göndererek Cizre ve çevresini işgal etti. Bu durum, beyliğin dağılmasına sebep oldu. Emir İzzeddin, bu felaketten zorlukla kurtularak ömrünün sonuna kadar Eruh aşireti arasında gizlenerek yaşadı⁷⁸.

Bu sıralarda Cizre, karışıklık içinde idi. Timur, Cizre bölgesinin yönetimini Memluk sultanlarına bırakmıştı. Onlar burasıyla daimi suretle meşgul olamıyorlardı. Bu sebeple, İzzeddin’in oğulları meydana çıktılar. Emir II. Abdal, babasının yerine geçti. Fakat çok yaşamadı. Onu takip eden II. İzzeddin devri kargaşalık içinde geçti. Onun da yönetimi uzun ömürlü olmadı. Yerine geçen oğlu Emir I. Şeref, ancak iki yıl beylik yapabildi. Ondan sonra kardeşi I. Bedir emirlik mevkiine geldi⁷⁹. Döneminde beyliğin sınırlarını veya kendisinin yönetimdeki mevkiini tehdit eden olaylar olmadı. Kardeşinden yönetimi devralan Emir Bedir ölünce, yerine diğer kardeşi Kek Mehmet Bey geçti. Onun beyliği döneminde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Cizre ve dolaylarını istila ettiğinden beylik Akkoyunlular’a bağlandı (1475)⁸⁰.

Uzun Hasan, serdarlarından Çelebi adındaki bir Türkmen beyini Cizre muhafızlığına tayin etti. Çelebi unvanı ile şöhret kazanan bu zat, şehri imar ederek bölgedeki emniyet ve asayişi sağladı. Onun idaresi 30 yıl kadar sürdü. Bedir’in oğlu II. Şeref, Akkoyunlular’a karşı isyan hazırlığında idi. Bu sırada Safevî hükümdarı Şah İsmail, 1508 yılındaki savaşta Akkoyunlular’ı yendi. Bunu fırsat bilen II. Şeref, Buhti kabilesinin de yardımıyla Cizre’yi işgal ederek beyliğini tekrar kurdu⁸¹. Şah İsmail, Akkoyunlular’ı bertaraf ettikten sonra gönderdiği bir ordu ile Cizre ve dolaylarını istila etmeye girişti. Emir Şeref, defalarca Safevîlerin saldırılarını geri püskürtmeyi başardı. Ölümünden sonra yerine kardeşi Şah Ali Bey getirildi. Bu bey, emirliği döneminde Kürdistan beylerinden on ikisiyle birlikte Şah İsmail’e biat etmeye gitti; ancak onun tarafından tutuklatıldı. Bir süre sonra hürriyetine

⁷⁸ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özaydın, “a.g.m.”, s. 38.

⁷⁹ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *BTTD*, S. 10, Temmuz 1968, s. 67.

⁸⁰ M. Hartman, “a.g.m.”, s. 153.

⁸¹ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, s. 54.

kavuşunca bu sefer, Safevîlerin Cizre'ye atadığı valiyi kovup beyliği yeniden ele geçirdi⁸².

Cizre Beyliği'nin ikinci kısmı olan Gurgil, Süleyman'ın Mir Hacı Bedir adındaki oğluna düştü. Bu bölgenin eski adı Gurdkil iken, daha sonra Gurgil hâline dönüşmüştür. Bu bölge, Hristiyanların ve Müslüman Kürtlerin yaşadığı 100 kadar köyden meydana geliyordu. Mir Hacı Bedir burada ölünce yerine torunu Hacı Muhammed geçti. Ondan sonra da yerine Mir Şemsettin geçti. O da ölünce yerine oğlu Emir Said Ahmed geçti. Bu beylik de sonraları diğerleri gibi Osmanlı saltanatına bağlandı.

Cizre Beyliği'nin üçüncü kısmı, Finik Beyliği olarak bilinmektedir. Burası Becnevi, Şakaki, Miran ve Goniye adlı dört Kürt aşiretinin yaşadığı bölgedir. Emir Abdal uzun süre bu bölgeyi yönetti. Ancak bir süre sonra Akkoyunlu hâkimiyetine giren beylik belirgin bir etkinlik gösteremedi⁸³.

1.3. Osmanlı İdaresinde Cizre Beyliği

Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî'nin de yardımıyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirirken, Cizre'yi de aldı. O sırada şehrin başında bulunan Ali Bey, Yavuz Sultan Selim'e bağlılığını bildirdi⁸⁴.

Osmanlı idarî teşkilâtında Diyarbakır Eyaleti içinde yer alan Cizre, bölgedeki diğer bazı yerler gibi özel bir statüye sahipti. Yurtluk-ocaklık olarak adlandırılan ve Osmanlı idaresindeki başka bölgelerde uygulanmayan bu statüye göre, devlete sadakat gösteren ve hizmet eden bir kısım mahallî beylere, eski yönettikleri bölgeler belirli şartlar karşılığında geri veriliyordu⁸⁵. Cizre Beyliği de Osmanlı idare düzeni içinde, Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir hükûmet sancağı olarak belirlendi⁸⁶. Bu özel statü beyliğin XVI. yüzyılda Osmanlı-İran savaşları dolayısıyla merkezî otoriteye olan bağlılığının güçlendirildiği döneme kadar devam etti⁸⁷.

⁸² Mehmet Kemal Işık, *Tarihselden Güncele Kürt Gerçeği*, Sorun Yay., İstanbul 2000, s. 73-74.

⁸³ Ethem Xengın, *a.g.e.*, s. 280-281.

⁸⁴ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özaydın, "a.g.m.", s. 38.

⁸⁵ Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 182.

⁸⁶ Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükûmeti", *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1990, s. 1075.

⁸⁷ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özaydın, "a.g.m.", s. 38.

Cizre Beyleri, Osmanlı idaresinden çok istifade ettiler. Şah Ali Bey'den sonra (1524) yerine geçen oğlu II. Bedir Bey (1524-1573), Osmanlı yönetiminden yararlanarak beylik topraklarını imar etti⁸⁸. Onun döneminde Cizre, bir bilim ve kültür merkezi hâline geldi⁸⁹. Ancak, zaman zaman Osmanlı yönetimiyle ters düşmeleri sebebiyle, 1549 yılında, Kanunî Sultan Süleyman'ın damadı Vezir-i Âzam Rüstem Paşa, Cizre Beyi Bedir Bey hakkında inceleme yaptırdı ve bir fermanla beyliği, kardeşi Nasır Bey'e verdi. Nasır Bey yönetime gelince Bedir Bey Şeccar bölgesine çekildi. Ancak iki yıl sonra şehir, tekrar onun eline geçti. Bedir Bey, 49 yıl kadar beylik ederek 95 yaşında Cizre'de öldü⁹⁰.

Bedir Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Emir Muhammed Bey geçti. Lala Kara Mustafa Paşa ile Gürcistan ve Kafkasya seferlerine katılan Emir Muhammed, 1573 tarihindeki savaşta şehit olunca, oğlu da çok küçük olduğu için eşi, kızlarını Abdal Han'ın oğullarından Emir Nasır ve Emir Şeref'le evlendirdi. Beyliği bir süre bu iki kardeş idare ettiler. II. Muhammed, 1578 tarihinde Cizre Beyi olmuşsa da onun beyliği uzun sürmemiş ve 1583 tarihinde ölmüştür⁹¹.

Bunun üzerine, Osmanlı Devleti'nin emir ve isteği ile sülalenin diğer şubelerinden Emir Aziz (1583-1591), Cizre Bey'i oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1585 tarihindeki Tebriz seferine katılan Emir Aziz, savaş sonunda Cizre'ye dönmeyerek Sincar'da kaldı. 1586 yılında yeniden bey olan Emir Aziz, 1593'te Emir Şeref'in Cizre ve Silopi topraklarının tamamını ele geçirmesi, kendisinin de elinde yalnızca Cizre Kalesi'nin kalması üzerine, İstanbul'a kaçarak Hükûmetten Emir Şeref ve kardeşlerine karşı yardım istedi. Bu arada Emir Şeref uzun bir kuşatmadan sonra Cizre Kalesi'ne girdi. Osmanlı İdaresi bu haber üzerine Musul Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Hazo Emiri Mehmet Bey'le birlikte Karakuyu, Cemalkendi, Dilfeşme, Ebu Sait, Kefri Zaman, Habur ve Silopi yoluyla Cizre üzerine yürüdü. Emir Şeref ve kardeşleri kaçtılar. Emir Aziz ise, eski topraklarının sahibi oldu. Hüseyin Paşa da Musul'a döndü⁹².

⁸⁸ Mehmet Kemal Işık, *a.g.e.*, s. 73.

⁸⁹ Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul 1992, s. 194.

⁹⁰ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 55-56.

⁹¹ E. Xemgin, *Osmanlı-Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi*, C. III, 2. Baskı, DOZ Yay., İstanbul 1997, s. 297; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 14.

⁹² Tori, *Tarihte Kürt-Türk İlişkileri*, Peri Yay., İstanbul 2002, s. 152-153.

Emir Şeref bir müddet sonra tekrar sahneye çıkarak, Cizre ve Silopi topraklarını geri aldı ve Emir Aziz'i öldürdü. Emir Şeref'in kendisi Cizre'ye yerleşerek kardeşlerini de kazalardaki kalelere gönderdi. Bu kaleler arasında Silopi'deki Basurin Kalesi de (Yankale) bulunmaktadır.

Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa, bölgeye gelerek, Cizre dolaylarını Emir Mehmet'e, Şah kazası ve diğer yerleri de Emir Şeref'e verdi. Ancak III. Şeref ile Emir III. Mehmet arasında bir mücadele başladı. Bu mücadele, Sultan III. Murat ve Sultan I. Ahmet zamanında da sürdü⁹³.

1626'da Sultan IV. Murat (1623-1640) tarafından Cizre Beyliği tekrar Emir Mehmet'e verildiyse de bölgede pek nüfuzlu bir idareci olan Emir Şeref sağ iken, Emir Mehmet oraya gidip beylik işlerine başlamaya bir türlü cesaret edemedi⁹⁴. Nihayet 1627 yılında Sultan IV. Murat, Cizre Beyliği'ni ortadan kaldırarak devletin otoritesini ve bölgedeki asayişini sağladı. Bundan sonra şehir, Osmanlı ordusunun kışlaklarından biri hâline geldi⁹⁵.

---

⁹³ "Osmanlı İdaresinde Silopi", Osmanlı Araştırmaları 07.12.2007, s. 1-6,
<http://www.osar.com/modules.php?name=Encyclopedia&content&tid=501459>.

⁹⁴ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 60; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 14.

⁹⁵ "Osmanlı İdaresinde Silopi", Osmanlı Araştırmaları 07.12.2007, s. 1-6,
<http://www.osar.com/modules.php?name=Encyclopedia&content&tid=501459>.

2. BEDİRHAN BEY'İN HAYATI

2.1. Ailenin Kökeni

Bedirhan Bey, 1802 yılında Cizre'de doğdu⁹⁶. Babasının adı Abdullah'tır⁹⁷. Cizre tarihinde önemli bir yere sahip olan Bedirhan; Azizî, Aziziye veya Azizân adıyla ün yapmış olan Cizre-Bohtan beylerinin soyundan gelmektedir⁹⁸. Hatta Bedirhan Bey'in soyunun, Halid bin Velid'in torunlarından Diyarbakır Valisi Abdülaziz'e dayandığı da söylenmektedir. Bundan dolayı bu sülaleye bağlanmanın şerefini anlatmak üzere, bu soydan gelenlere "Azizî" denilmektedir⁹⁹.

Bohtan'ı, Azizân sülalesinden mirasçı bir Kürt emir ailesi yönetmiştir. M. Emin Zeki ve bazı Kürt yazarları, "Azizân" kelimesinin, hanedanlığın kurucularından biri, Cezirali İbn-i Halid'in oğlu Mir Abdullah Azizî'den geldiğini ileri sürmektedirler. Bu ailenin önemli temsilcilerinden biri olan Kâmuran Ali Bedirhan'ın ifadesine göre, "Azizân" kelimesi Ceziran'dan uzakta yer alan küçük bir köy olan Arzizan adından gelmiştir¹⁰⁰. Bedirhan Bey'in soy kütüğü ve aile şeceresi ise şöyledir¹⁰¹:

---

⁹⁶ Bedirhan Bey'in doğum tarihi tartışmalıdır. Konu ile ilgili olarak Elaeddin Secadi, Kendal Nezan, Celile Celil ve Cemal Nebez'in de aralarında bulunduğu bazı yazarlar, Bedirhan Bey'in doğum tarihi olarak 1802 yılını vermişlerdir. Oğlu Abdurrahman'ın verdiği bilgiye göre bu tarih, 1806'dır. İngiliz Binbaşısı Noel'e göre ise; Bedirhan Bey, 1870'te 65 yaşında iken vefat etmiştir. Yani 1805'te doğmuştur. Fakat konu ile ilgili araştırmacıların büyük çoğunluğu, doğum tarihi olarak 1802 tarihinde ittifak etmişlerdir. Malmisanij, *Cizra Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 2000, s. 48.

⁹⁷ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 11, Ağustos 1968, s. 49.

⁹⁸ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 49-87; David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domaniç, Doruk Yay., İstanbul 2004, s. 78.

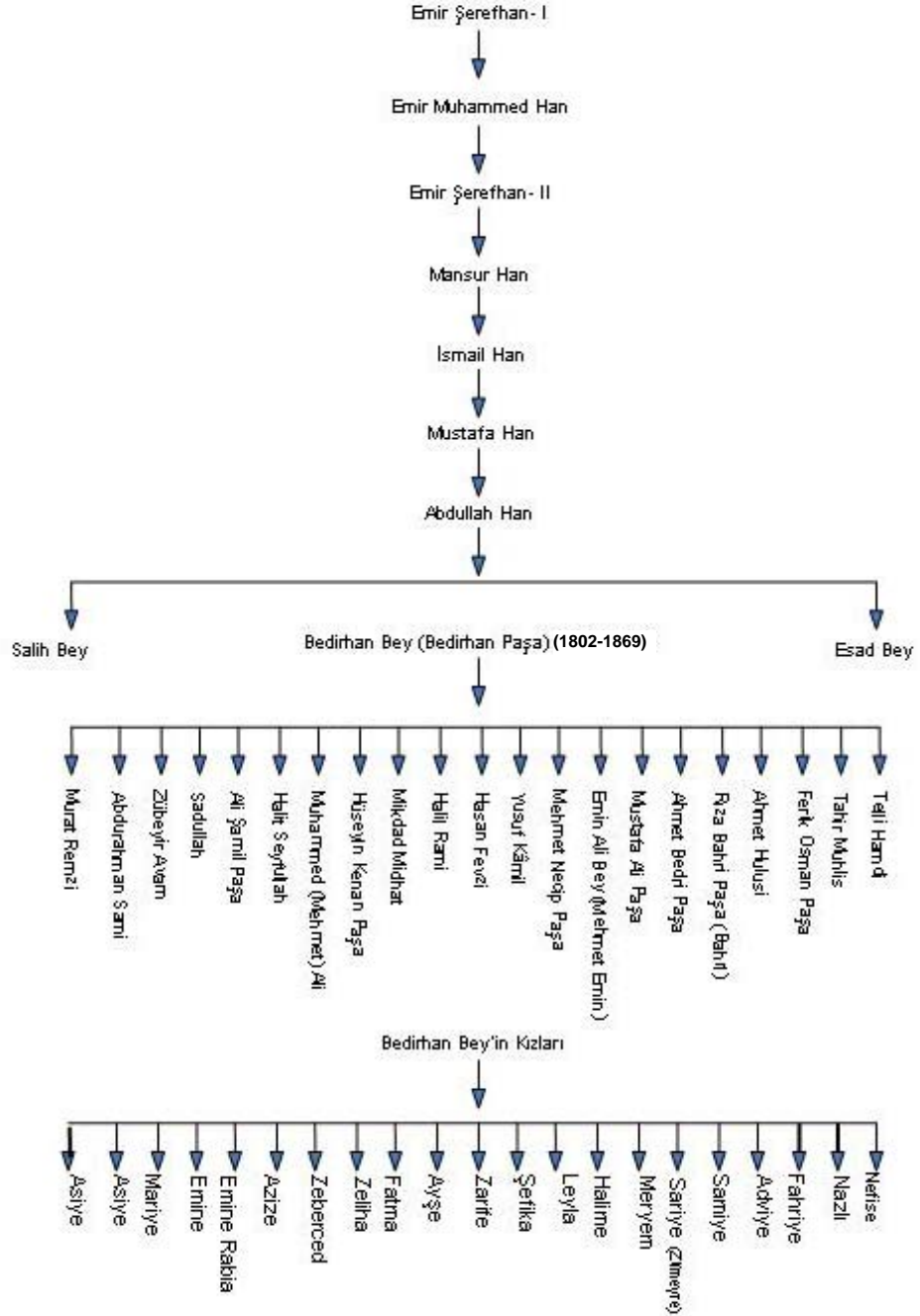
⁹⁹ Süreyya Bedirhan, *Kürt Davası ve Hoybun*, Çev: Dilara Zirek, Med Yay., İstanbul 1994, s. 76; Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, s. 61.

Anadolu'nun İslâmlaşmasından sonra Kürt beylikleri, köklerini İslâma, İslâmî yayan ve mukaddes sayılan ailelere ulaştırmak için özel gayret sarfetmişlerdir. Bu iddiaların belgesi olarak gösterilen şecerelerin birçoğu da tartışmalıdır. Kürt meşhurlarının kökenlerini İslâm büyüklerine dayandırma zaafi, Dr. Mehmet Şükrü Sekban'ın Musa Anter'e anlattığı hatıralarda da belirtilir: "Bu Kürt büyüklerinin hiçbiri kendini Kürt kabul etmez. Kimi Peygamber'in soyundan seyyittir, kimi Abbasi'dir, kimi büyük komutan Halid bin Velid'e dayanır. Başkaları da vardır ama Araplarda kendine yer bulamayan bazı Diyarbakır beyleri kendilerinin Akkoyunlu Hükümdarı Türkmen Uzun Hasan'ın soyundan da geldiklerini iftiharla söylerler." Mahmud Çetin, *İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart Kurt Sesleri*, Marifet Yay., İstanbul 2005, s. 23.

¹⁰⁰ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 78; Mehmet Kemal Işık, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁰¹ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 49,87.

Şekil - 5. Bedirhan Bey'in Soyağacı

3. BEDİRHAN BEY'İN EMİRLİĞİ VE SİYASÎ ÇALIŞMALARI

3.1. Bedirhan Bey'in Cizre ve Bohtan Emirliği

Bedirhan Bey'in babası Abdullah Han'ın ölümünden sonra, emirlik mevkiine amcasının oğlu Emir Seyfeddin Bey geçti. Kendi hâlinde ve dünya işlerinden ziyade ahiret hazırlığıyla meşgul olan Seyfeddin Bey zamanında, emirliğin idaresi bozulmuş, aşiretler sağa sola saldırmaya başlamışlardır. Bedirhan Bey, bu olumsuz gidişe sessiz kalmamış; zaman zaman emirliğin yönetimine müdahale etmiştir. Seyfeddin Bey, kendi isteği ile emirlik görevinden çekilerek yerini Bedirhan Bey'in küçük kardeşi Salih Bey'e bırakmıştır. O da ibadetle meşgul, dervişmeşrep bir zat idi. Kardeşinin ısrarı ile kabul ettiği emirlik vazifesini yapamayacağını anlamış, o sırada Nakşî tarikatına da girmiş olduğundan bir köşeye çekilmeyi daha uygun bularak, emirliği kardeşi Bedirhan Bey'e bırakmıştır (1821)¹⁰².

Bedirhan Bey, Cizre Emirliği yönetimini aldığı anda henüz 19 yaşında idi¹⁰³. Onun emirliğe geçişi, Osmanlı Devleti ile Kürt feodal beyleri arasında yaşanan mücadelenin çok önemli bir safhasının başlangıcına denk geldi. Bu safha, yarı otonom Kürt beylerinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan reformların çıkış dönemi idi. Bedirhan Bey, iktidarının ilk yıllarında, çevresindeki olayların akışını değiştirecek kadar güçlü değildi.

---

¹⁰² Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yay., İstanbul 2007, s. 73; Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yayınları, İstanbul 2001, s. 25; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 15; M. Nazdar Kendal vd., *Les Kurdes et le Kurdistan La question nationale kurde au Proche-Orient*, François Maspero, Paris 1978, s. 46.

İngiliz arkeolog Layard, Bedirhan'ın ilk zamanları hakkında ilginç bir değerlendirme de bulunur. Ona göre Bedirhan, Cizre'nin soylu hükümdarı Emir Seyfeddin Şir adına emirliği yönetti ve bölgesinde etkinliğini artırmak için büyük mücadele verdi. Bohtan'ın soylu reisi Mir Seyfeddin'di ve Bedirhan onun adına otorite sahibi oldu. Oğlu Yezdanshir Bey, aynı tarihlerde İstanbul'da gözetim altında bulunmaktadır. Bedirhan Bey, Mir Seyfeddin'i ölünceye kadar hapiste tutmuştur.

Layard'ın anlatımı doğruysa, bu bilgiler şimdiye kadar karanlıkta kalan bazı noktalara ciddi bir ışık tutacaktır. Anlatılanlardan çıkarılan ilk sonuç, Bedirhan Bey'in, iktidarın görece olaysız geçen ilk yıllarını, gücünü tesis etmek için harcadığıdır ki bu o günkü şartlarda çok ciddi ve hiç şüphesiz zor bir teşebbüstü. İkinci sonuç ise, Bedirhan'ın çöküşü ve yenilgisiyle doğrudan bağlantılı çok önemli bir gelişmeyi açıklayabilmemizi kolaylaştırır. Bedirhan, Osmanlı kuvvetleriyle ölüm kalım mücadelesi içindeyken İzzeddin Şir'in aniden devletin tarafına geçişini böylece açıklayabiliriz. Layard'ın Seyfeddin Şir ve oğlu İzzeddin Şir için söyledikleri doğruysa, Bedirhan Bey isyanında ihanet etmekle suçlanan İzzeddin Şir'in durumu daha iyi anlaşılacaktır. Wadie jwadih, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 131-132.

¹⁰³ Bedirhan Bey'in emirliğe geçiş tarihini araştırmacı M. Emin Zeki, 1812 yılı olarak ifade etmektedir. M.Emin Zeki; *Kürdistan Tarihi*, Beybun Yay., Ankara 1992, s.124. Buna karşılık konunun uzmanı olan birçok araştırmacı ise, emirliğe geçiş tarihini 1821 yılı olarak belirtmektedirler. Celile Celil, *a.g.e.*, s. 78; Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 273; Sinan Hakan; *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay., İstanbul 2002, s. 53.

3.2. Bedirhan Bey'in Emirliği Döneminde İlk İcraatları

Bedirhan Bey, emirliğe geldiğinde ilk iş olarak yönetimi düzene koymak için harekete geçti. Bu amaçla idarî alanda bir dizi reformlar yaptı¹⁰⁴. Zamanla idaresini kuvvetlendirip Cizre bölgesini otoriter biçimde yönetmeye başladı. Onun en büyük başarısı, dağılık ve başkaldırmış aşiret ve beylikleri kendi himayesi altında birleştirmek oldu¹⁰⁵. Sonunda Bedirhan Bey, Cizre-Bohtan bölgesinde otoritesini kabul ettirmeyi başardı¹⁰⁶.

Cizre'yi emirliğin merkezî yapan Bedirhan Bey, idarî yapıda kendisine yardımcı olacak birtakım atamalar yaptı. Şeyhülislamlığa Abdülkuddus Bey'i, askerlik işlerinin başına Tahir Ağa'yı (Tahir Memo), süvari kumandanlığına Hamit Ağayı, hazine ve içişlerine Efendi Ağa'yı tayin etti. Mülkî yönetim, sadece İslâm şeriatına itaatten ibaretti. Şeyhülislam'ın başkanlığı altında şeyhlerin ve bilginlerin en değerlilerinden oluşan bir heyet vardı. Burası ümmetin adalet heyeti ve Emir'in danışma meclisiydi. Alınan her önemli karar, danışma meclisi ile ortaklaşa belirlenirdi. Davaların görülmesi, bu şeriat meclisine ait olup kendisi de bu yüce meclisin uygulayıcısıydı. Bedirhan Bey, hırsız ve soyguncuların üzerine cesaretle ve sıkı bir biçimde giderek emirlik içinde huzur ve sükûneti sağladı. Avrupalı gezginler, öteki Asya ülkelerinde arzuladıkları huzur ve güveni Bey'in kontrolündeki bölgelerde bulduklarını ifade etmektedirler. Rais ve Bres adlı iki Amerikalı misyoner, Dergül köyünde Bedirhan Bey'i 1836 Haziran'ın da ziyaret ettikten sonra, hiçbir suçlunun, Bey'in elinden kurtulamayacağını belirtmektedirler. Ülkenin birçok bölgesinde görülen hırsızlık, rüşvet vb. olaylara bu yörelerde rastlanmadığı, yakalanan hırsız ve soyguncuların ellerinin hemen kesildiği, böylece Cizre ve Bohtan Emirliği'nin en geri bölgesinde bile sükûnetin sağlandığı vurgulanmaktadır¹⁰⁷.

Bedirhan Bey, emrinde bulunan topraklarda yaşayanların can ve mal güvenliğini sağlamayı, çapulculuk ve yağmacılığa son vermeyi, vergi toplama işlerini düzene koymayı başardı¹⁰⁸. Bunlar, onun halk arasındaki saygınlığını artırdı. 1842-1845 yılları arasında bölgeyi dolaşan Rus araştırmacı V. Dittel, yollarda sık sık

¹⁰⁴ Lütfi (Ahmet Ramiz), *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰⁵ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 53.

¹⁰⁶ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 274.

¹⁰⁷ Celile Celil, "Bedirhan Bey Ayaklanması", *Dar Üçgende Üç İsyân*, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul 2005, s. 252.

¹⁰⁸ Mehmed Işık, *Kürtlerin Yakınçağ Tarihi*, Dor Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 34.

Bedirhan Bey topraklarına doğru giden büyük göçmen gruplarına rastladığını belirtmektedir. Ayrıca, bu yolculuğa ilişkin notlarında şunları yazmaktadır: “*Onun, toprak dağıtmak için yasaları ve koşulları var. Ama huzur ve güvenlik bu koşulların bütün elverişsizliğine tercih ediliyor*”¹⁰⁹. V. Dittel, bundan sonra Bedirhan Bey’in koyduğu kanunlardan, askerî yönetiminden ve toprak dağıtımından övgüyle bahsetmekte¹¹⁰ ve Cizre Beyliği sınırları içinde insanların korku duymadan tek başlarına yolculuk yapabildiklerini anlatmaktadır. Notlarının devamında; “*Kürdistan’da soygun, yol kesme ve adam öldürmenin olmadığı yer yoktur. Ama buralarda asayiş böylesine sağlanmıştı.*”¹¹¹ diye yine onun yönetiminden övgüyle söz etmektedir.

Bedirhan Bey tarafından Dergül’e davet edilen iki Amerikalı misyoner olan Austin Wright ve Edward Breath, 1846’da İran’dan yola çıkıp Habur kaynağından da geçerek, Cizre’ye varmış; oradan Çölemerik’e kadar uzanıp “*Kürdistan’ın en vahşi yörelerini hiçbir sorunla karşılaşmadan 23 gün boyunca gezmişlerdir. Bu iki misyonerin yazdığına göre; “Hemen hemen Kürdistan’ın bütün aşiret reisleri, kendilerini hediyelerle karşılayıp saygı bildiriyorlardı. Kendilerine at, katır ve değerli eşyaları hediye olarak sunuyorlardı*”¹¹².

1845’te Bohtan’ı gezen bir Fransız konsolosluk memuru, Bedirhan’ın emirliğiyle Osmanlı Devleti’nin denetimindeki diğer bölgeler arasındaki farka şu cümleleriyle dikkat çekmektedir: “*Diyarbakır’dan Fırat’a inen yaklaşık 50 millik mesafede ülkenin farklılığı hemen göze çarpıyor. Tarım daha bakımlı, köyler daha iyi kurulmuş ve bolluk izlenimi veriyor. Burası Bedirhan’ın bölgesidir. O, Bâbiâli’ye 250 bin kuruş vergi ödüyor. Emirliği iyi yönetiyor, sert ama adil bir bey. Aynı şekilde ülkede tam bir güven ortamı var. Türk otoritesi altındaki diğer eyaletlerde rastlanamayacak bir refah görüntüsü var. Hatta bu sebeple göçmenler Bedirhan Bey’in toprağına yerleştiler ve onun askeri oldular. Ama her isteyen onun toprağına yerleşemez ve Bedirhan’ın Kürdü, adını taşıyamaz. Birinci koşul, her yeni gelen kişi at, silah, kılıç ve tüfek sahibi olmalı, kısaca iyi*

¹⁰⁹ M.A. Gasaratyan vd., *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Çev: M. Aras, İstanbul 1998, s. 16.

¹¹⁰ Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, 2. Baskı, Komal Basın Yayın Dağıtım, İstanbul 1992, s. 51.

¹¹¹ Celile Celil, “a.g.m.”, s. 252-253.

¹¹² Martin Van Bruinessen, “a.g.m.”, s. 274.

silahlanmalı ve gerekli durumda Bedirhan Bey'in ordusuyla birlikte düşmana karşı savaşmalıdır”¹¹³.

Bedirhan Bey'in, kontrolü altına aldığı bölgeleri bir tür “*meşveret sistemiyle*” yönettiği yolunda görüşler de vardır¹¹⁴. Sosyal ve ekonomik yaşamın iyileştirilmesi, onun programında yer alan önemli konulardandı. Bunların gerçekleşmesi için öncelikle şunların yapılması zorunlu idi:

i. Asayişin sağlanması: Bölge sakinlerinin korku ve kuşkudan kurtarılması, mal ve mülklerin hırsızlardan, soygunculardan korunması.

ii. Adil bir vergi sisteminin kurulması.

Bedirhan Bey, bu sorunların çözümünün, kendisinin halk içindeki otoritesini arttıracaklarını düşünmekte idi. Bu amaçla sosyal yapıda güvenliği sağlayıcı birtakım tedbirler almış; ağır vergi yükü ve haraç altında ezilen halkın üzerindeki vergi yükünü azaltmıştır. Onun ortaya koyduğu birey odaklı bu yeni yönetim anlayışı, zor durumda bulunan komşu bölge sakinleri için de bir umut ışığı olmuştur. Bundan dolayı bu aşiretlerin büyük bir bölümü, Bey'in kontrolü altındaki bölgelere göç etmişlerdir¹¹⁵. Bedirhan Bey, tüm Cizre ve Bohtan Emirliği'ni otoriter bir anlayışla yönetiyordu. Mal ve mülke karşı en küçük bir saldırıyı bile ağır şekilde cezalandırması, Bohtan'ı son derece güvenli bir bölge hâline getirmişti. Bir zamanlar soygunculuk ve eşkıyalığın kol gezdiği topraklarda şimdi mal ve mülkiyet emniyet içindeydi¹¹⁶.

Bedirhan Bey'in toprağına yerleşen her köylüye bir miktar tarla veriliyor; karşılığında birkaç kuruş alınıyordu. Ayrıca köylüler, tarlalardan elde ettikleri ürünün üçte birini Bey'e vergi olarak vermekle mükelleftiler. Halk, Bedirhan Bey'e verdiği haraç ve vergilerin bölgede diğer beylere verilenlerden daha az olması sebebiyle,

¹¹³ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 132; Chris Kutschera, *a.g.e.*, s. 15.

¹¹⁴ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 3; M. Kalman, *Osmanlı-Kürt İlişkileri ve Sömürgecilik*, Med Yay., İstanbul 1994, s. 112.

¹¹⁵ Celile Celil, “*a.g.m.*”, s. 251; Kavus Kaftan, *19. Yüzyıl Bölgesel Kısa Kürt Tarihi, Baban, Botan, Soran*, Çev: Alihan Zerşati ve Fuat Cemil, Nüjen Yay., İstanbul 1996, s. 167.

14 Şevval 1259 (9 Eylül 1843) tarihli bir belgede Bedirhan'ın yaptığı düzenlemeye ve özellikle vergi yükünü düşük tutmasına şüpheyle bakılmaktadır. Belgede, Musul, Diyarbakır ve diğer yerlerden alınan vergilere göre Bedirhan'ın kendi bölgesinin halkından aldığı vergilerin çok düşük olduğu, bu sebeple Zaho ve Diyarbakır halkının buldukları yerleri terkederek Bohtan bölgesine yerleştikleri ve terk edilen yerlerin harap durumda kaldığı belirtilmektedir. Emir Bedirhan Bey'in böyle davranmasının sebebi, hükümetçe, Bedirhan'ın bulunduğu bölgede hükümler alanını genişletme amacı olarak yorumlanmakta ve kendisine yönelik birtakım şüphelere neden olmaktadır. BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 12; BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 4.

¹¹⁶ Martin Van Bruinessen, “*a.g.m.*”, s. 274.

onun düzenini canıgönülden savunuyordu. Amerikalı misyonerler; Bedirhan'ın yardıma muhtaç olanlara maddî destekte bulunduğunu, o insanların da gözlerini göğe kaldırıp onun iyiliği için dua ettiklerini yazmaktadırlar¹¹⁷.

Van Gölü'nde gemi işletmeciliğinin kurulması önemli bir olaydı. Bedirhan Bey, projenin gerçekleşmesi için tüm gücüyle uğraştı. Bu konuda atılan adımlar, halkın sıcak ilgisiyle karşılaştı ve Bey taraftarı aşiret liderlerinin desteğini aldı. Gölde gemi çalıştırılması, bir yandan bölgedeki ticaretin gelişmesini sağlarken, öte yandan bölgeler arası ulaşımda büyük kolaylıklar sağladı. Bunun için Bedirhan Bey, gemi yapıcılığını öğrenmek için Avrupa'ya öğrenciler gönderdi¹¹⁸.

Ordu da bir parça modernleştirildi. Hâlâ aşiret birlikleri vardı ama artık bütün bir aşiret, kendi reisinin yönetiminde savaşa gitmiyordu. Her aşiretin en iyi askerlerinden oluşan ve doğrudan Bey'in komutasında bulunan seçkin birlikler kurulmuştu¹¹⁹. Hassa adı verilen bu birlikler, aşiretlerin her birinden alınan ve yüzer kişiden oluşan piyade ve süvarilerden oluşmaktaydı. Bu birliklerin başkanlığına da Hamit Ağa getirildi¹²⁰. Bunlar, kendi aşiretlerinin ağalarından çok Bey'e bağlı sürekli bir ordu konumunda idi. Bu seçkin birliklerin kurulmasının bir diğer faydası da en iyi adamları elinden çıkan aşiret ağalarının bağımsız hareket etme imkânlarının ellerinden alınarak Emir'e tam itaatlerinin sağlanmasıdır¹²¹.

Bedirhan Bey, ilk önce Bohtan'da kendini güçlendirdi. Ordusunu, Bohtan Kürtlerinden ve Dıh bölgesi Ermenilerinden meydana getirdi. Yaklaşık 800 Ermeni ailesi barındıran Dıh bölgesi, Bohtan sınırları içerisindeydi. Silahşor Ermeniler, Bedirhan Bey'in sağ kolunu teşkil ediyorlardı¹²². Danışmanları ve ordu komutanları arasında Stephan Manoglyan, Oganés Çalktryan ve Mir Marto gibi Ermeniler de bulunuyordu. Bunlardan Manoglyan, İstanbul'daki İtalyan okulunda öğrenim görmüştü. Fransızca, İtalyanca ve Türkçe bilmekteydi. Diğer yandan İstanbul'daki

¹¹⁷ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 134; Chris Kutschera, *a.g.e.*, s. 24.

¹¹⁸ Celile Celil, "a.g.m.", s. 253; Tori, *a.g.e.*, s. 174; Bkz. Celile Celil, *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Çev: M. Aras, 3. Baskı, Peri Yay., İstanbul 1998, s. 19-30.

¹¹⁹ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 274.

¹²⁰ Lütfi (Ahmet Ramiz), *a.g.e.*, s. 75.

¹²¹ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 275; Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Barış Matbaası, İstanbul 2009, s. 187.

¹²² Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, Çev: Bedros Zartaryan ve Memi Yetkin, Med Yay., İstanbul 1992, s. 107.

Ermeni Patriği başta olmak üzere, Kürtlere karşı olup devleti destekleyenler çoğunlukta idi¹²³.

Bedirhan Bey, bölgedeki zengin madenleri temel alarak fabrikalar kurmaya başladı¹²⁴. Öncelikle Cizre'ye davet ettiği ustaların yardımıyla, biri barut, diğeri silah imalâtı için iki fabrika kurdu¹²⁵. Bu, onun Kürt beyleri arasındaki saygınlığını önemli ölçüde arttırdı. Askerî alanda güvenilir uzmanlara sahip olmak amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderdi¹²⁶.

3.3. Bedirhan Bey'in Bölgedeki Diğer Etnik Unsurlarla İlişkileri

Bedirhan Bey, emirliğin ilk yıllarında Ermenilerle iyi ilişkiler içerisinde bulundu. Onlara, idarî alanda yüksek mevkilerde görevler verdi. Ticaret, el sanatları ve diğer alanlarda söz sahibi olmalarından dolayı emirliğin ekonomik işlerini de Ermenilere devretti¹²⁷.

1830'lu yılların sonlarına doğru, sınır olayları sebebiyle İran ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerginleşti. Bedirhan Bey, mevcut durumdan yararlanarak Van, Bitlis, Muş ve Diyarbakır'dan Urumiye gölüne kadar olan bölgeleri kendi nüfuz alanına dâhil etmek düşüncesindeydi¹²⁸. Bu amaçla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan gayrimüslim unsurlarla (Ermeni, Nasturi, Süryani) ilişkilere ve özellikle de Ermenilerle ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdi¹²⁹. Bazı Ermeni yazarlara göre; Bedirhan Bey, Ermenilerle ittifak içinde Kürdistan'ın büyük bir kesimini nüfuz alanına almak ve giderek İran, Rusya'nın politik desteğini sağlamak için bilinçli bir politika yürütüyordu¹³⁰.

Bedirhan Bey, Kürt erkeklerinin Ermeni kızlarla evlenmesini serbest bırakmıştı¹³¹. Yönetim için hazırladığı programda, yönetimde politik davranmayı esas

¹²³ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 51; Ahmet Özer, *a.g.e.*, s. 187.

¹²⁴ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 130.

¹²⁵ Zekeriya Yıldız, *Kürt Gerçeği Olaylar Oyunlar Çözümler*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1992, s. 65; Brill, *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Western Christian Missions*, Archaeologists&Colonial Powers Princeton University Pres, Boston 1961, s. 72.

¹²⁶ M.A. Gasaratyan vd., *a.g.e.*, s. 16; Osman Aytar, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruyuculuğuna*, Medya Güneş Yay., İstanbul 1992, s. 31.

¹²⁷ Hagop Şahbazyan, *Kürt-Ermeni Tarihi*, Çev: Ferit M. Yüksel, Kalan Yay., İstanbul 2002, s. 70.

¹²⁸ Celile Celil, "a.g.m.", s. 250.

¹²⁹ Arshak Safratian, *Kurdû Kurdistan, Avesta Yayınları*, İstanbul 2007, s. 64, Abdurrezzak Bedirhan, *Otobiyografya*, Çev: Hasan Cunî, Peri Yayınları, İstanbul 2000, s. 11.

¹³⁰ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 51; Kürt-Ermeni ilişkileri hakkında bkz. Osman Aytar, *a.g.e.*, s. 35-42.

¹³¹ Kavus Kaftan, *a.g.e.*, s. 68; Ömer Budak, *Tarihi Süreç İçinde Kürtler ve Kürtçülük*, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri, Ankara 2008, s. 263.

kabul ederek bu iki toplum arasında ayırım yapmamıştır, denilmektedir. Dr. Lipitsoes, 1904 yılında basılan “*Ortadoğu Hristiyanları*” adlı dergide yayınlanan, “*Kürtler ve Ermeniler*” adlı makalesinde, Bedirhan Bey döneminde iki toplum arasındaki ilişkilerin tam bir dostluk ilişkisi içerisinde olduğunu yazmaktadır¹³².

Yüzyıllarca aynı coğrafi bölgede ve aynı çevre faktörlerinin kanunlarına göre bir hayat geliştirmiş olan Nasturiler ve Kürtler, genel olarak Hakkâri bölgesinde birlikte yaşamaktalardı¹³³. Bu iki toplum, genellikle, iyi ilişkiler içerisindedir. Bedirhan Bey’in ilk dönemlerinde de bu iyi ilişkiler devam etti¹³⁴. Onların desteğini alarak bölgede etkinliğini arttırmak, Bey’in önem verdiği konular arasındaydı.¹³⁵. Batılı misyonerlerin 19. yüzyılın ilk yarısında bölgeye gelmesi ile birlikte Kürtler ve Nasturiler arasındaki iyi ilişkiler yerini gerginliğe bıraktı. Bu durum, Bedirhan Bey’in biri 1843 ve diğeri 1846’da olmak üzere iki defa Nasturiler üzerine sefere çıkmasının sebebini oluşturmuştur¹³⁶.

Yezidilerin büyük çoğunluğu, Bedirhan Bey’in emirliğinin sınırları içerisinde ve Irak ovasının kuzey bölümünde yaşıyorlardı. Ehl-i kitaptan sayılmayan bu topluluğu öldürmek, Sünnî Kürtler arasında mukaddes bir görev olarak biliniyordu. Bu tutum, onun emirliği döneminde de aynen devam etmiş ve bizzat kendisi tarafından Yezidiler üzerine birkaç defa sefer düzenlenmiştir¹³⁷.

---

¹³² Celile Celil, *a.g.e.*, s. 131-132; Kazım Yeşilgöz, *Harpagos’tan Günümüze Dek Caris ya da Cahş Kürtleri*, Yardımcı Ofset, İstanbul 2000, s. 142; Ömer Budak, *a.g.e.*, s. 263.

Bedirhan Bey’in ilk zamanlarda başta Ermenilere karşı olmak üzere diğer gayrimüslim unsurlara karşı uyguladığı yaklaşma siyasetinin bir asimile siyaseti olduğunu ifade eden Ermeni yazarlar vardır. Bedirhan Bey, Cizre ve Bohtan’da tam olarak otoriteyi kurduktan sonra (1838), Hristiyan unsurlara karşı tamamen politikasını değiştirerek katı, despot, acımasız, baskı ve zulüm dolu bir politika gütmüştür. Bu da, doğal olarak, Ermeniler tarafından değişik tarih ve zamanlarda merkeze hakkında şikâyet dilekçelerinin yazılmasına sebep olmuştur. BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî*, Dosya nr. 100, Gömlek nr. 11; Hagop Şahbazyan, *a.g.e.*, s. 70. 19. yüzyılda, Kürt-Ermeni ilişkileri için bkz. Ersal Yavi; *1856-1923 Emperyalizm Kıskaçında Türkler Ermeniler Kürtler*, 5. Baskı, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2003. s. 274.

¹³³ Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü*, TTK, Ankara 2008, s. 36.

¹³⁴ Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000, s. 41.

¹³⁵ Celile Celil, “a.g.m.”, s. 249.

¹³⁶ Bedirhan Bey ve Nasturiler arasındaki ilişkiler ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak işleneceği için burada üzerinde fazla durulmamıştır.

¹³⁷ Avyarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşları’nda Kürtler 1801-1900*, Çev: Muhammed Varlı, Sipan Yayıncılık, Ankara 1995, s. 143. Bedirhan Bey ve Yezidiler arasındaki ilişkiler ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4. EMİRLİĞİN İLK YILLARINDA BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİ

4.1. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bedirhan Bey

Rusya'nın, Doğu Anadolu'daki konargöçer veya yerleşik hayata geçmiş aşiretlerle ilgilenmesinin tarihi, 1805 yılına kadar gitmektedir¹³⁸. Rusya'nın sıcak denizlere inmesi için Osmanlı Devleti'nin parçalanması, bunun yanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermeni devleti ile birlikte bir Kürt devletinin kurulması gerekmekte idi¹³⁹.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Doğu Cephesinde Rus birlikleri Yeniköy muharebesini kazanıp, 8 Temmuz 1829'da Erzurum'a girdiler¹⁴⁰. Bu savaş sırasında Yezidi reisi ve şeyhi Mirza, Kafkas orduları komutanı Paskeviç tarafından razı edilerek Rusya tarafında savaşa sokuldu¹⁴¹. Ocak 1829'da, yine aynı komutan, nüfuz sahibi Kürt aşiret liderlerinin savaşta kendi taraflarında yer almalarını sağlamak amacıyla onlarla temas kurmuştur. Kürt aşiret liderlerinden Süleyman ve Hasan Ağalar, Zilanlı Aşireti'nin Bulanık sancağında oturan kolu, Ruslardan gelen bu teklifi hemen kabul etmişlerdir¹⁴². Bayezid Paşası Kürt Behlül Paşa da Ruslarla birleşmeye çalışırken, Muş'taki Emin Paşa ikiyüzlü bir siyaset izlemiştir¹⁴³. Bedirhan Bey ise, bu savaşta Osmanlı Devleti'ne vermekle yükümlü olduğu askeri vermediği gibi himayesi altındaki aşiretlerden yardım etmek isteyenleri de engellemiştir¹⁴⁴. Bedirhan Bey'le birlikte Revanduz, Behdinan ve Hakkâri Emirleri de, Osmanlı saflarında savaşa katılmaktan kaçınmışlardır¹⁴⁵.

¹³⁸ V. Minorsky vd., *Kürtler-Kürdistan*, 2. Baskı, Doz Yay., İstanbul 2004, s. 99.

¹³⁹ B. Ögel vd., *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, 3. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 167; Tijen Yalçın Özok, *Southeastern Anatolian Tribes During The Turkish National Struggle*, Kuşak Ofset, İstanbul 1990, s. 11-13; Abdulhaluk Çay, *a.g.e.*, s. 378.

¹⁴⁰ Halil İnalçık, "Erzurum", *MEBİA*, C. 5, MEB, İstanbul 1998, s. 356; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye kadar)*, 3. Baskı, TTKB, Ankara 1993, s. 325.

¹⁴¹ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 103; Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁴² Avyarov, *a.g.e.*, s. 36; Bahaeddin Ögel vd., *a.g.e.*, s. 167; Suat Akgül, *Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkerleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1995, s. 26-28.

¹⁴³ Avyarov, *a.g.e.*, s. 29,40; Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, s. 39; Altemur Kılıç, *Büyük Kürdistan küçük Türkiye*, Akasya Kitap, Ankara 2009, s. 66.

¹⁴⁴ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 275; Arshak Safrastian, *a.g.e.*, s. 64; Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 85; Hekimoğlu Süleyman Özcan, *Kürt Tarihi Aşiretler ve İsyanlar*, Özbay Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 201; Vedat Türkali, *Özgürlük İçin Kürt Yazıları*, Gendaş Yay., İstanbul 2002, s. 29; Safiye Dünder, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyanlar, Sosyo- Kültürel Yapı, Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 67.

¹⁴⁵ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 48.

4.2. Osmanlı Devleti'nin 1833-1839 Yıllarındaki Doğu Harekâtı Sırasında Bedirhan Bey'in Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte XIX. yüzyıl başlarında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan "ayân" tipi feodal yapılanmaların benzerleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de ortaya çıktı¹⁴⁶. Bunlar arasında en önemli Kürt emirlikleri; güneyden kuzeye doğru Süleymaniye'yi¹⁴⁷ merkez alan Baban; Revanduz'u¹⁴⁸ merkez alan Soran; Amidiye'yi¹⁴⁹ merkez alan Behdinin; Çölemerik'i¹⁵⁰ merkez alan Hakkâri; Cizre'yi merkez alan Bohtan Emirliği'dir¹⁵¹.

II. Mahmut, İmparatorluğun iç idaresinin yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesi gereğine inanmaktaydı. İktidarın kendi elinde merkezîleştirilmesi için hem başkentte, hem de taşrada bütün aracı otoritelerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Veraset, gelenek veya halk desteğinden gelen bütün iktidarlar kaldırılarak hükümdarın iktidarı, imparatorlukta tek otorite kaynağı olarak kalacaktı¹⁵². 1806-1812 Rus Savaşı'nın hemen ardından merkezîleştirme politikasını başlatan Sultan Mahmut, bu amaçla kendisini iktidara getiren yarı bağımsız ayânı ortadan kaldırmak için harekete geçti¹⁵³. İlk olarak 1812-1817 yıllarında Anadolu'daki büyük ayânlar ortadan kaldırılmış ve aynısı 1814-1820 yılları arasında Balkanlar'da gerçekleştirmiştir. Kürdistan'da ise durum daha farklıydı. Orada hemen hemen yarı bağımsız durumda olan Kürt ve Yezidi beylerini, yani büyük aşiret koalisyonlarına hâkim olan emirleri yola getirmek biraz daha güç olacaktı¹⁵⁴.

Sultan II. Mahmut'un Revanduz, Hakkâri ve Irak'taki Sincar bölgesinde yapmaya çalıştığı idarî düzenlemeler, bölgede 1830'da birçok yeni ve büyük isyanın başlamasına sebep olmuştur¹⁵⁵. Bu isyanlar içerisinde en önemlileri; Bedirhan Bey,

¹⁴⁶ A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, 4. Baskı, Turan Kültür Vakfı, Ankara 1996, s. 106.

¹⁴⁷ Günümüzde Kuzey Irak Bölgesi'nde bulunan aynı isimli şehir.

¹⁴⁸ Günümüzde Kuzey Irak Bölgesinde aynı isimli kasaba.

¹⁴⁹ Günümüzde Kuzey Irak Bölgesinde aynı isimli kasaba.

¹⁵⁰ Hakkâri bölgesinin merkez ismi.

¹⁵¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri 1817-1867*, Doz Yay., İstanbul 2007, s. 24.

¹⁵² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s. 90.

¹⁵³ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 269.

¹⁵⁴ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁵ Abdülhaluk Çay, *a.g.e.*, s. 286; Robert Olsen, *The Emergence of Kurdish Nationalism And The Sheikh Said Rebellion 1880-1925*, University Of Texas Press, Texas 1989, s. 6.

XIX. yüzyılda meydana gelen bu isyan hareketleri, devlete karşı bir hareket olmaktan ziyade, yerel yöneticilerin keyfî uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun bazı eyaletlerinde buna benzer

Said Bey, Revanduzlu Kör Mehmet Paşa¹⁵⁶ ve Soran aşireti reisi Mir Muhammed isyanlarıdır¹⁵⁷.

Bu ilk merkezîleştirme girişimine tepki olarak isyan eden emirlikler, uluslararası politik durum ve Osmanlı-Mısır gerginliğinden de yararlanarak eski parlak günlerini geri getirdiler; çok geniş arazileri işgal edip merkezî otoriteye başkaldırdılar¹⁵⁸.

Sultan II. Mahmut, Kürdistan'daki ıslahat programını gerçekleştirmek amacıyla Sivas Valiliği'ne Reşit Mehmed Paşa'yı atadı (1826). Daha sonraki dönemde, Reşit Paşa'nın yetkileri genişletilerek bölgede asayiş ve otoriteyi kurma görevi de kendisine verildi. Buna karşı çıkan bölgedeki feodal ayân ve beyleri itaat altına almak için gerekirse askerî harekât düzenleyebilecekti¹⁵⁹.

Kürdistan'daki otoriteyi yeniden kurmak ve Reşid Paşa'ya yardımcı olmak amacıyla Padişahın yaveri Semih Paşa'nın komutasında ikinci bir ordu hazır duruma getirildi. Semih Paşa'nın ordusunun yolu, Trabzon-Erzincan üstünden Van Gölü'ne doğru İmparatorluğun kuzeydoğu bölgelerinden geçmektedir¹⁶⁰.

Reşid Paşa'nın ordusunun yolu ise; Samsun, Sivas, Malatya ve daha ileriye, doğuya ve güneydoğuya gitmektedir. Bu ordunun asıl amacı, Soran Emiri Mir Muhammed'i itaat altına almaktır¹⁶¹. Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa ve Musul Valisi İnce Bayraktar Muhammed Paşa, gerektiğinde kuvvetlerini onun emrine verme talimatı aldılar¹⁶².

---

hadiselerin meydana gelmiş olması, büyük ölçüde merkezî otoritenin zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, oluşan bu isyanların siyasî, dinî veya etnik bir mahiyeti bulunmamaktadır. İbrahim Yılmazçelik, "XIX. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münasebetleri", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Eser Ofset Matbaacılık, Samsun 1993, s. 387.

¹⁵⁶ İsmi, Osmanlı belgelerinde Revanduz Beyi, Revanduzlu Mehmed Bey veya Paşalık unvanı aldıktan sonra Revanduzlu Mehmed Paşa olarak ifade edilir. Kürtler tarafından Mir Muhammed olarak adlandırılmış ve tanınmıştır. Bir gözü kör olduğundan Mir Muhammed, Kore olarak da bilinir. Sinan Hakan, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁵⁷ V. Minorsky vd., *a.g.e.*, s. 99.

¹⁵⁸ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 270.

¹⁵⁹ 1826 yılında Sivas Valiliği'ne atanan Reşit Mehmet Paşa, Gürcü asıllıdır. II. Mahmud'un sağ kolu olarak ifade edilmesine rağmen reformlara pek yatkın birisi değildir. Reşit Mehmet Paşa, Osmanlı ordusunun doğu kanadının seraskeriydi (mareşal). Osmanlı ordusunun başındayken, 1832 yılı Ekim ayında Konya savaşında Mısırlı İbrahim Paşa'ya yenildi ve esir düştü. Martin Van Bruinessen, Reşit Paşa'nın Doğu harekâtı sırasında izlediği stratejiler için askerî bir deha ifadesini kullanır. Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 105; Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 114; Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 270; V. Minorsky vd., *a.g.e.*, s. 99; Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Öz-ge Yay., Ankara 1993, s. 54.

¹⁶⁰ Ahmet Kahraman, *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*, 2. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004, s. 37.

¹⁶¹ M.A. Gasaratyan vd., *a.g.e.*, s. 124; Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayımevi, İzmir 2006, s. 34-35.

¹⁶² Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 114.

Reşit Paşa, 1833 yılında “Kürdistan”da denetimi yeniden sağlamak ve askerî harekâtı gerçekleştirebilmek için öncelikle Karadeniz’den Diyarbakır’a silah taşımak üzere 645 km. uzunluğunda askerî bir yol inşa ettirdi. 1834 ve 1835 yıllarında Anadolu’nun ortasında ve kuzeydoğusunda yaşayan Kürtleri itaat altına aldı. İtaat altına alınanlar arasında Yezidi reisi Rıdvanlı Mirza Ağa da vardı. Aynı dönemde Osmanlı ordusu Urfa’yi yeniden kontrol altına alarak Mardin’deki isyanı bastırdı¹⁶³. Reşit Paşa, aynı yıl büyük Şammar aşireti reisi Sofuk’u yakalayıp İstanbul’a göndermiş ve Sincarlı Yezidilerle Telaferli Türkmenleri de itaat altına alarak Sason-Mafkan bölgesini kontrol altına almıştır¹⁶⁴. 1835 yılı baharında Reşit Paşa, çoğunluğu Yezidilerden oluşan Garzan bölgesi üzerine yürümüş; bu bölgeyi ve Yezidhane’yi Ağustos 1835’te kontrol altına alarak Diyarbakır bölgesi aşiretleri ile anlaşmıştır¹⁶⁵.

Reşit Paşa, 10 Recep 1251 (1 Ekim 1835) tarihinde Dersaadet’e yazdığı raporda, Cizre ile ilgili olarak bu sancağın, Diyarbakır Eyâleti dâhiline bulunmasına rağmen bir müddetten beri Revanduz Beyi Mehmed Paşa’nın elinde olduğunu, ismi geçen kişinin bir takım asker göndererek, Cizre, Midyat, Siirt ve Şirvan taraflarında tahrik ve tazyike sebep olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, Cizre alınmadan buralara sahip ve egemen olunmadıkça fesadın önünün alınamayacağını, ancak buraya sahip olduğu takdirde Diyarbakır Eyâleti’nin tam anlamıyla düzene ve huzura kavuşacağını ifade etmektedir¹⁶⁶.

Reşit Paşa’nın, yaptığı askerî harekâtlarla Kürdistan üzerindeki etkisini gün geçtikçe artırdığı görülmektedir. Bölgenin istikrara kavuşmasında Cizre’nin kilit rol oynadığı fikrinde olan Reşid Paşa, 1835 yılı sonlarına doğru ağır kış şartları ve Mısır meselesi sebebiyle harekâtı ertelemek zorunda kalmıştır¹⁶⁷.

Kürdistan bölgesindeki seferlerine zaman zaman ara vermek zorunda kalan Reşit Paşa, 1836 baharında Cizre üzerine yeniden yöneldi¹⁶⁸. Harekât sırasında Cizre

¹⁶³ John S.Guest, *Yezidilerin Tarihi*, Çev: İbrahim Bingöl, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 2007, s. 133.

¹⁶⁴ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁶⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hatt-ı Hümayun*, Dosya nr. 447, Gömlek nr. 22311-A, Lef: 2; BOA, *HAT*, 377/20477-H, Lef: 3.

¹⁶⁶ BOA, *HAT*, 447/22311-A, Lef: 2. Reşit Paşa tarafından Dersaadet’e gönderilen 10 Receb1251 (1 Kasım 1835) tarihli rapor.

¹⁶⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 76-77; Bkz. BOA, *HAT*, 376/20475-B, Lef: 2; BOA, *HAT*, 376/20475-B, Lef: 2.

¹⁶⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 77.

Emiri olan Seyfeddin¹⁶⁹, Osmanlı birliklerini bir hayli uğraştırmış; fakat sonuçta kaçarak Bağdat Valisi'ne sığınmış ve validen affedilmesi için aracı olmasını istemiştir. Kendisine konak ve vazife verilerek taltif edilmiştir¹⁷⁰.

Bedirhan Bey, Reşit Paşa'nın Cizre harekâtı sırasında Osmanlı birliklerine karşı koymamıştır¹⁷¹. Bu tavrından dolayı Reşid Paşa, Bedirhan'ı yanına çağırarak ona güvenlik temnatı vererek onu tekrar Cizre Bey'i olarak tayin etmiştir. Bedirhan Bey, Reşid ve Hafız Paşaların kendisine gösterdikleri itimat ve güven sonrasında hükümet tarafından "Cizre ve Bohtan Mütessellimi"¹⁷² ve "Asâkiri Redife Miralaylığı" unvanları ile ödüllendirilmiştir¹⁷³. Kardeşi Seyfettin Bey de, Bedirhan

¹⁶⁹ Reşit Paşa'nın Doğu harekâtı sırasında (1836) Cizre Beyi bulunan Emir Seyfeddin'in ne zaman ve nasıl bu göreve geldiği konusunda kaynaklarda ve arşiv belgelerinde aydınlatıcı bilgi yoktur. Oysaki 1821'den beri Bedirhan Bey, Cizre ve Bohtan Emiri'dir. İhtimal ki, Revanduz Emiri, Cizre'yi ele geçirdiği dönemde geçici olarak buraya Bedirhan Bey'e göre daha ılımlı biri olan Seyfettin Bey'i geçirmiştir. Cizre'nin yeniden Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmesi sonrası Bedirhan Bey'in harekât sırasında izlediği devlet yanlısı politikadan dolayı ödül olarak Cizre Emirliği'ne yeniden getirilmesi bu düşüncüyü doğrulamaktadır. BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17.

¹⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 4.

¹⁷¹ Bedirhan Bey, Reşit Paşa'nın Doğu harekâtı sırasında en küçük bir karşı koyma hareketinde bulunmazken ideolojik kaynakların pek çoğunda Bedirhan Bey'i efsaneleştirme adına bilimsel tarih metodolojisinden uzak hayalî birtakım mücadele ve kahramanlık senaryoları üretilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan o döneme ait yer alan resmî kayıt ve tutanakların tamamı bizim yukarıdaki ifadelerimizi doğrular niteliktedir.

"Zekeriya Paşa hazretleri bendeleri tezkere-i mezkûrelerinde hâlâ nevâhi-i merkûme mütessellimi bulunan Bedirhan Bey'in Ferikân-ı kirâmdan atıfetli Hamdi Paşa bendeleri vâsıtasıyla müteveffâ Reşid Paşa'ya 'arz-ı dehâlet eylediğini beyân ve tezkir eylemiş iseler de hakikati şu vechledir ki müteveffâ-yı müşârün-ileyhin Cezire üzerine hareketinde mir-i müma-ileyh Mir Seyfeddin ile bi'l-ittifâk müteveffâ-yı müşârün-ileyhin refâkatinde bulunan asâkir-i muntazama ve gayr-ı muntazamaya karşı durarak hayli dağdağa ve telâş virmiş ve birkaç gice müte'âkiben şebhün iderek müteveffâyı müşârün-ileyhi ziyâde ıztırâba düşürmüş ve bil-âhire bi-lutfehu te'ala kuvve-i fâhire Devlet-i 'Aliyye'ye tâb-âver olamayarak 'ârfirârî irtikâb itmiş iseler dahi mir-i müma-ileyhüma tek durur malûleden olmayub bir aralık uygunsuzluğa tasaddî idceklerini müteveffâ-yı müşârün-ileyhin vefâtından sonra âker-i mütehassıslarının Diyarbekir'e vürüd-ı 'abidânemde müma-ileyh Bedirhan Bey başına bir takım haşerât cem'iyle Bohtan havâlisinde gezinmekte olduğu tahkik olunarak def-ılgası için müşârün-ileyh Hamdi Paşa bendeleri iki alay asâkir-i mansûre ve birtakım başıbozuk asker ile Cezire taraflarına ta'yin ve çâkerleri dahi Sincar üzerine 'azimle tâli'-i nusrat-metâli'-i hazret-i padişâhî asâriyle Sincar ve Tel'âfer eşkıyası te'dib ve ol-havâli teshir olunduktan sonra mir-i müma-ileyh kuvve-i fâhire-i saltanat-ı seniyyeyi görerek başında bulunan cem'iyet ile müşârün-ileyh Hamdi Paşa bendelerine 'arz-ı dehâlet ve cem'iyet-i mezkûreden üç beş yüz adam tutub asâkir-i mansûre alaylarına vîreerek ibrâz-ı hüsn-i hidmet eylediğine binâ-en Ferik-i müşârün-ileyh bendeleri vâsıtasıyla taraf-ı çâkerânemden i'tâ-yı re'y ve emniyetle Diyarbekir'e celb ve te'min ve sâye-i ihsân-vâye-i hazret-i mülükânede binbaşılık rütbesiyle kâm-bin ve uhdesine birkaç mahallin mütessellimliği bil-ihâle i'âde kılınmış ve doğrusu her hâlde müedda-yı sadâkati isbât eylemiş olduğundan mu'ahharan cânib-i seniyyü'l-cevânib Devlet-i Aliyye'den Miralaylık rütbe-i refi'ası ihsân ve ânın vâsıtasıyla dahi müma-ileyh Mir Seyfeddin celb ile taraf-ı saltanat-ı seniyyeden Kapucubaşılık rütbesi inayetiyle mazhar-ı eltâf cenâb-ı şehriyar dâradarban olmuş ve müşîrlik merkürdan infisâl-i bendeganeme kadar ikisi dahi ibrâz-ı levâzım rıza-cüyyü ve sadâkat ve hayli başlıca hizmetlerde dahi istihdam ile izhâr-ı gayret etmişler.." BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 4.

¹⁷² Mütessellim, Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıfların üzerinde sancak ve kazaların idaresinde memur edilenler hakkında kullanılan bir terimdir. Mütessellimlik, 16. yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat'ın ilân edildiği 1839 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 1839'da Tanzimat Fermanı ile İmparatorlukta yeniden düzenlemeye gidilirken "mütessellimlik" kurumu da ele alınmış, ıslahı mümkün görülmediğinden kaldırılarak yerine "muhassıllık" getirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, s. 29-43.

¹⁷³ BOA, *İ.MSM*, 48/1229; BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 10; BOA, *İ.MSM*, 48/1226, Lef: 6; BOA, *Ayniyât Defteri nr. 609*, s. 3-8; Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1246; Nazmi Sevgen, *a.g.m*, *BTDD*, S. 11, s. 49; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 15; Musa Çadırcı, *Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s. 194; Sabri Ateş, *Empires at the*

Bey vasıtasıyla Diyarbakır müşirliği sırasında Bağdat Muhafızı Hafız Paşa'nın¹⁷⁴ hizmetine girmiş; zamanla o da devletin itimat ve güvenini kazanarak Miralaylık nişanı ile ödüllendirilmiştir. Seyfettin Bey, daha sonra Cizre'ye dönmüş ve ağabeyinin Cizre'de bulunmadığı dönemlerde onun adına yönetime vekâlet etmiştir.

Reşid Paşa'nın oğulları tarafından gönderilen pusulada, Revanduz Miri Muhammed Bey'in elinde olan Cizre'nin kontrolünün, hükûmet kuvvetlerince ele geçirildiği haberi verilmektedir. Pusulanın devamında Cizre hakkında şu bilgiler yer almaktadır: Cizre dedikleri yer, oldukça çetin, köy ve kaleleriyle sağlam, ahali cesaretli ve cengâver olarak bu hususta pek çok zahmet ve meşakkat çekilmiş ise de Allah'a hamdolsun ki Hazreti Padişah sayesinde ele geçirilmiştir. Bunun üzerine sair asiler dahi dehalet ve itaat etmiş olduklarından Revanduz meselesinin tamamlanması sırası gelmiştir¹⁷⁵.

Bölge hakkında bilgi veren Reşid Paşa, bölge halkı arasında çatışmaların eksik olmadığını, pek çok köyde barut imâlatının yapıldığını da yazısına eklemiştir. Reşid Paşa'nın, Cizre ve Cizre Beyi Seyfeddin Bey hakkındaki mektubu, dönemin Cizre toplumu, kültürü ve kendilerini ünlü İslam komutanı ve sahabe Halid bin Velid'in soyundan sayan Cizre Beyleri (Azizî ailesi) hakkında önemli bilgiler vermektedir. Reşid Paşa'nın kardeşine Cizre'den yazdığı 07.05.1836 tarihli mektup

---

Margin; Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881, Basılmamış Doktora Tezi, New York University, Department of History and Middle Eastern and Islamic Studies, New York 2007, s. 85.

Osmanlı ordusunda görev yapan Alman subayı Feld Mareşal Von Moltke de 12 Mayıs 1838 tarihli mektubunda, Bedirhan Bey'e "ismi var cismi yok redif alayının Miralaylığı"nın verildiğini yazmaktadır. Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev: Hayrullah Örs, 3.Baskı, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 220.

"... atufetlü Mehmed Hamdi Paşa bendelerini vâsıta ve re'y ve emniyet suretini İrâ'e ile mir-i merkûmu nezdine celb ederek hakkında usûl-i taltifi icrâ ve salifü'z, zikr Cizre kazası mütesellimliğini uhdesine ihale ile oraların nizâm ve iltizâmını ibkâ eylemiş ve müşârürileyhin vefâtına değin mir-i merkûmun dahî ba'zı mertebe hüsn-i hizmetî zuhura gelerek mu'ahharan eyâlât-ı mezkûre devletlü Hâfız Paşa hazretlerinin uhdelere tevcih ve ihsân-ı âli buyruldukdâ hakkında tahriren nevaziş ve iltifât-ı kâmileyi icrâ buyurmuş olduklarından mir-i merkum dahi emniyet-i tâmmе hâsil iderek nezd-i hazreti müşârün-ileyhe gelüp ferden başına itâ'at ve isbât-ı muedde â-yı sadâkat eylemiş olduğundan müşârün-ileyh hazretleri dahi mukâbelesinde kendüsünü hâk-pây-ı âli-ye bi'l inhâ asâkir-i redife miralaylığı rütbe-i refî'astıyla Bohtan ve Hacı Behram kazalarını dahi ilhaken uhdesine ihale ile halline iâde ve i'zâm buyurmuş...". BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

¹⁷⁴ Çerkes asıllı Hafız Muhammed Paşa, 1836'da Reşid Paşa'nın Diyarbakır'da ölmesi üzerine Doğu harekâtının başına getirilmiştir. Hafız Paşa, modern askerî yöntemlerden yanaydı ve Doğu harekâtına genç Alman subaylarından Helmut Von Moltke'yi de birlikte götürmüştü. Osmanlı ile Mısır arasındaki Nizip Savaşı'nda (Haziran 1839) Osmanlı ordusunun komutanıydı. Mısır birlikleri karşısında yaşanan yenilgi sonrasında komutanlık görevinden alınmış ve Erzurum Valiliği'ne atanmıştır. Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 114; Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁷⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 78. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17; BOA, *HAT*, 288/17258.

şöyledir: “Cizre Bölgesi Kürtleri geçen sene gördüğümüz Kürtlere benzemeyip meğer bunlar onlardan birkaç kat fena milletmiş. İşte, Cizre Beyi Seyfeddin Bey dedikleri hainin ele geçen sarayında bulunup yazıma iştirilerek tarafınıza gönderilen Arapça evraklarından da anlaşılmalıdır. Şöyle ki buralarda “Seyyid” ve “Şeyh” diye tabir edilen birtakım fesatçılar olup daima dağlarda gezip, tümüyle beyaz elbise giyerek her nereye gitseler bazıları “Ca-i bi Şeyhna”¹⁷⁶ bazılarında da “Şeyh-i ma hat”¹⁷⁷ diyerek, kadın ve erkek ellerini öpüp eteklerine sarılıyorlar. Bunlar kendi kabilelerine her ne söyleseler, yani “filan ile muharebe ediniz ve filan ile barışınız!” dedikleri anda öylece hareket ediyorlar. Şu şekildeki faraza iki aşiret birbirleriyle savaşmaya başlayıp, iki taraftan da tüfekler kullanılıyor iken, bu şeyhlerin biri aralarına girdiğinde derhal tüfek kesilip yerli yerine giriyorlar. Özetle bunların halleri hiçbir millette görülmemiştir. İşte zikredilen evrakın dahi hain şahsın (Seyfeddin Bey’in) bu günlerde dağlarda olan şeyhinden olduğu meseleye vakıf olanlardan tahkik olunmuş ve tarafınıza gönderilmiştir. Hain şahsa bu derece hürmet ve tabir olmadan güya ‘Halid bin Velid’ atalarından olduğu içinmiş. Lakin öyle midir, değil midir? Orasını bilemem. Huda bilir ki bunlar hutbelerinde bile padişahımız efendimizin adını yâd etmezler. Birtakımı Revanduzlunun¹⁷⁸, bu havali civarlarında da Seyfeddin’in ismini anıyorlar. İşte her ne kadar tafsil olursa bu haşaratın hareket ve halleri tarif olunmaz.”¹⁷⁹

Cizre’nin düşmesinden sonra 1836’da Osmanlı kuvvetleri, Revanduz Miri’ne karşı Reşit Paşa kumandasında harekete geçti. Bedirhan Bey de bu harekâta birlikleriyle birlikte hazır bulundu. Bağdat Valisi Rıza Paşa ve Musul Valisi Mehmet Paşa da, birlikleriyle bu harekâta destek verdiler. Osmanlı orduları karşısında daha fazla direnemeyen Soran Beyi Mir Muhammed, 1836 yılının sonlarına doğru teslim oldu ve İstanbul’a gönderildi¹⁸⁰.

Reşit Mehmet Paşa 1836 yılında Diyarbakır’da koleradan öldü ve yerine Hafız Mehmet Paşa, Sivas Valisi olarak atandı¹⁸¹.

Anadolu’da isyan hâlinde bulunan kişilerden biri de, Güneydoğu’daki Sait Bey idi. Mısır ordusu’nu durdurmak için zaten bölgede toplanmış olan Osmanlı ordusu, Cizreli Bedirhan Bey’in de yardımıyla Sait Bey’i itaat altına aldı. Sait Bey

¹⁷⁶ Arapça “şeyhimiz geldi” anlamındadır.

¹⁷⁷ Kürtçe de (Kurmanci) “Şeyhimiz geldi!” anlamındadır.

¹⁷⁸ Revanduz Miri, Mir Muhammed Paşa’ yı kastetmektedir.

¹⁷⁹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 79-80.

¹⁸⁰ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 58-59; M.A. Gasaratyan vd., *a.g.e.*, s. 125-126.

¹⁸¹ John S. Guest, *a.g.e.*, s. 133, Safiye Dünder, *a.g.e.*, s. 93.

kalesi yıkıldı (Mayıs 1838)¹⁸². Kalenin alınmasına Hafız Paşa'nın yanında bulunan Alman subayı Helmuth Von Moltke de katılmıştır¹⁸³.

Bedirhan Bey, Osmanlı Devleti'nin Doğu harekâtı sırasında, devlet saflarında yer alarak önemli bir güç elde etmiş; Kürdistan'da bulunan kendine bağlı silahlı güçlere, Osmanlı Devleti'nin de desteğini ekleyerek önemli bir kudrete sahip olmuştur. Bu yıllarda Bedirhan Bey, devletçe aracılığına itimat edilen birisidir. Mesela, Van taraflarında bazı kazaları idare etmekle vazifeli olan Han Mahmud¹⁸⁴, Hafız Paşa'nın Erzurum Müşirliği sırasında birtakım uygunsuz hareketlerde bulunmuş ve bundan dolayı korkuya kapılmıştır. Ancak Cizre Emiri Bedirhan Bey tarafından güven hissi verilerek Erzurum'a gönderilmiş ve burada Hafız Paşa'ya itaatini arz ederek görevine devam etmiştir¹⁸⁵.

4.3. Osmanlı-Mısır Savaşı'nda (Nizip 1839) Bedirhan Bey'in Tutumu

1833 yılında Mısır ile imzalanan Kütahya Antlaşması'ndan (1833) sonra Osmanlı Devleti, Kürdistan bölgesinde, barış döneminde yeniden reform çalışmalarına başladı. Osmanlı ordusu, bölgede isyan hâlinde bulunan birçok feodal Kürt beyini, Bedirhan Bey'in bölgedeki nüfuzundan yararlanarak itaat altına aldı. Hafız Paşa kumandasındaki Osmanlı birlikleri Kürdistan'daki harekâta devam ederken Mısır ordusunun Irak ve Anadolu sınırına dayanması üzerine ordu birlikleri, bölgedeki harekâta ara verip güneye yöneldi¹⁸⁶. Bedirhan Bey, bu savaşta emrindeki

¹⁸² Bilâl N. Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007, s. 24; Ahmet Özer, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁸³ Prusyalı Teğmen (daha sonra Feld Mareşal olan) Helmuth Von Moltke, 1836-1839 yılları arasında yalnız gezi için geldiği Türkiye'de askerî uzman ve danışman olarak kaldı. Başta İstanbul ve Boğaz olmak üzere birçok yerin haritasını yaptı. Doğu illerinde küçük askerî harekâtlara katıldı. Bu harekâtlar sırasında Osmanlı birliklerinin komutanı Hafız Paşa'nın yanında Genelkurmay danışmanı olarak yer aldı. Katıldığı harekâtlardan biri de, Sait Bey Kalesi'nin alınmasıydı. Bu harekât sırasında Osmanlı ordusu içinde yer almış Bedirhan Bey'in karargâhı ile ilgili izlenimlerini kitabında etraflıca anlatmıştır. Moltke, ayrıca Mısır ordusuyla Nizip'te yapılan ve bozgunla sonuçlanan savaşta aktif bir şekilde rol almıştır. Helmuth Van Moltke, *a.g.e.*, s. 219-231; Garo Sasuni, *a.g.e.*, s. 95; Richard Andree, "Feldmareşal Helmut Von Moltke'nin Türkiye Gezisi", Çev: Selçuk Ünlü, *TDA*, S. 43, Ağustos 1986, s. 203-205.

¹⁸⁴ Han Mahmud, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne karşı gelişen Kürt isyan hareketinin liderlerinden biri olup, Müküs beyleri kollarından olan Eyyubhanbeyi ailesine mensuptur. 16. yüzyılda Van Eyaleti'ne Müküs Sancağı adı altında bağlanan Müküs Beyliği, 19. yüzyıla doğru eski gücünü kaybetmiş ve Müküs Bölgesi, Botan ve Hakkâri Emirlikleri ile Van'daki Osmanlı yönetimi arasında tampon bölge hâlini almıştır. 19. yüzyılın başlarında belirsiz bir konumda iken hâkimiyetlerini Müküs dışına taşıyıp sınırlarını Van ve Hoşap gibi dönemin önemli merkezlerinin içine alarak genişleten ve merkezî bir yönetim kuran Han Mahmud ve kardeşleri, Müküs'ün eski emirlerinden olan Eyyubhan Bey'in torunları olup bu yüzden Eyyubhanbeyi (Eyyubhanbeyoğulları) olarak adlandırılır. Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 5-33.

¹⁸⁵ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s.76.

¹⁸⁶ BOA, *HAT*, 377/20477-H. Bkz. BOA, *HAT*, 4377/20477-H.

aşiret güçleriyle birlikte devletin yanında yer aldı¹⁸⁷. Osmanlı birliklerinin başında aynı zamanda Kürdistan harekâtının komutanı olan Hafız Paşa bulunmaktaydı¹⁸⁸. Hafız Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu, 1839 yılında Nizip'te yapılan savaşta Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın komuta ettiği Mısır kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgi aldı¹⁸⁹.

Nizip Savaşı'na katılan Prusyalı subay Moltke, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta Mısır kuvvetleri karşısında her bakımdan üstün olmasına rağmen yenilmesinde, ordunun yarısından çoğunun, zorla hizmet ettirilen ve her an kaçmak isteyen Kürtlerden oluşmasının etkili olduğunu söylemektedir¹⁹⁰. Bedirhan Bey, savaştan sonra askerlerini önce Diyarbakır'a daha sonra da Cizre'ye çekti¹⁹¹. Buradan da birliklerini hükûmetten habersiz bir şekilde dağıttı.

Osmanlı Devleti, Nizip Savaşı sonrasında büyük güç kaybına uğramış ve bölgede siyasî egemenliği büyük ölçüde sarsılmıştır. Bundan sonra hükûmetin gündemini Mısır meselesi oluşturacak ve bu durum Bâbîâli'nin Kürdistan politikasını da yakından ilgilendirecektir. O güne kadar devletle barışık bir politika izleyen Bedirhan Bey, hükûmetin mevcut durumundan istifade ederek bölgede kendi etkinliğini ön plana çıkaracak birtakım siyasî arayışlar içerisine girecektir.

4.4. Nizip Savaşı Sonrasında Bedirhan Bey'in Bölgedeki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Kürdistan'da başlattığı reform politikasının ilk aşaması 1839 yılında bitmiştir. Pek çok bölgede merkezî yönetim kurulmuştur. Artık Kürt bölgelerinin yöneticileri, doğrudan hükûmet tarafından atanmaktadır. Ülke yönetiminin merkezîleştirilmesi, bu dönemin en önemli başarılarından biridir¹⁹².

1834-1839 yılları arasındaki Doğu harekâtında Bedirhan Bey'in devletin yanında yer alması, hem onun tasfiye olmasını önlemiş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmasını sağlamıştır. Cizre Beyi Bedirhan Bey, Kürdistan'daki

¹⁸⁷ David McDowal, *a.g.e.*, s. 78-79; Fikret Babuş, *Osmanlı'dan günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 41. Suat Parlar, *Türkler ve Kürtler Ortadoğu'da İktidar ve İsyân Gelenekleri*, Bağdat Yay., İstanbul 2005, s. 413.

¹⁸⁸ William Francis Ainsworth, *Travels And Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, C. I, Londra 1843, s. 289-293.

¹⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTKB, Ankara 1995, s. 141; Sina Akşin vd., *Türkiye Tarihi (1600-1908)*, C. 3, 6. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 120; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 127.

¹⁹⁰ Helmuth Von Moltke, *a.g.e.*, s. 329-330.

¹⁹¹ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 67.

¹⁹² Celile Celil, *a.g.e.*, s. 124.

aşiret güçlerine hükûmetin de desteğini eklemiştir. 1839 Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti için Kürdistan bölgesinde yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur¹⁹³. Bu savaşta alınan yenilgi, bölgedeki askerî gücünün nispeten kırılmasına ve siyasî egemenliğin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur¹⁹⁴. Mevcut durumdan yararlanan Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı. Bu durum, hükûmet tarafından da fark edildi; ancak, ilk zamanlarda herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Hatta Bedirhan Bey, belli bir süre desteklendi. Bunun sebebi ise, böyle karışık bir dönemde bölgeyi denetim altında tutabilmek için onun bölgedeki gücü ve nüfuzundan yararlanmak istenmesiydi¹⁹⁵. O güne kadar devletten yana politikalar izleyen Bedirhan Bey, strateji değiştirerek mevcut ortamdan yararlanıp bölgede etkisini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başladı. Bu amaçla, dağınık hâldeki Kürt aşiretlerini kendi etrafında toplayarak aşiretler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak için sıkı bir çaba harcadı. Küçük aşiretleri kolayca kendi çevresinde topladı. Bunun sebebi ise, 1838 yılında Bâbiâli'nin Doğu harekâtı sırasında güçlü aşiret reisleri ya dağılmış ya da sürgün edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Başsız kalan bölge halkı, Bedirhan Bey'in siyasî gücü ve nüfuzundan dolayı ona sığınmayı kendileri için daha uygun görmüşlerdi. Bu dönemde hükûmetin Irak'taki Arap ayaklanmalarını bastırmakla meşgul olması, onun bu siyasî ortamdan iyice yararlanmasını sağladı¹⁹⁶.

Bedirhan Bey, yöneticisi olduğu Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazaları ile kendi idaresi altındaki halktan çok düşük miktarda vergi alması, Musul ve çevresindeki köy ve kasabalardan birçok halkın onun bölgesine göç etmesine sebep oldu. Bu durum, Bedirhan'ın kendi emirliği dışındaki bölgelerde de nüfuzunun artmasını sağladı. Yapılan göçler zamanla birçok kaza ve nahiyelerin atıl ve harap duruma düşmesine yol açtı. Mevcut durum da merkeze vermesi gerekli olan vergiyi veremeyen kaza, nahije ve sancakların Sadaret'e kadar uzanan şikâyetlerine sebep olmuştur¹⁹⁷.

---

¹⁹³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 114; Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 130.

¹⁹⁴ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 67-68.

¹⁹⁵ Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 12.

¹⁹⁶ Celile Celil, "a.g.m.", s. 247-248; Hasan Yıldız, *Aşiretten Ulusalçılığa Doğru Kürtler*, Fırat-Dicle Yay., İstanbul 1991, s. 94.

¹⁹⁷ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 4.

Bedirhan Bey'in egemenlik ve nüfuz alanı Van, Sabala, Revanduz, Siverek, Sert ve Sincar'ı da içine katarak Diyarbakır'a kadar dayandı. Musul yakınlarında kendine karşı gelişen birtakım olayları yatıştırdıktan sonra Aşna ve Urmiye'yi işgal etti¹⁹⁸. Bedirhan Bey, Kürdistan'ın bu kadar geniş bölümünü egemenliği altına alabilmiş tek Kürt Beyi'dir¹⁹⁹. Onun sahip olduğu yeni konum İran Şahı'nın da dikkatinden kaçmamıştı. Şah, Bedirhan'ı yanına çekebilmek için zaman zaman kendisine kıymetli hediyeler göndermekteydi²⁰⁰.

Böylece Cizre Beyi'nin hâkimiyeti yalnızca Bohtan bölgesiyle sınırlı kalmayıp genişledi. Musul ve Bağdat Paşaları da Bedirhan Bey'i dikkate almaya başladılar.

Bağdat Paşası, aynı zamanda, Bedirhan Bey'e kuşku ile bakıyor; ihtiyatlı davranıyor ve bu tavrını, Bey'in fark etmemesi için çaba harcıyordu. Bedirhan Bey'in yanında bulunduğu sırada Rus araştırmacı V. Ditol, Bağdat Paşası ile onun arasında yaşanan ilişkiye dair şu bilgileri vermektedir: “Gözümün önünde Bağdat Paşası, Bedirhan Bey'e, birkaç uşak, birkaç at ve emsalsiz bir eyer gibi kıymetli hediyeler gönderdi. Emir de, Bağdat Paşası'na karşı saygılı davranıyordu. Bağdat Paşa'sının ona bu denli iltifat etmesinin sebebi ise; Bedevilerin, Bağdat için tehlike kaynağı olmaya başladıkları güç bir dönemde, silahlı güçleriyle Paşa'nın yardımına koşmasıdır. Bey'in silahlı kuvvetleri, Hile köyü çevresinde, Bedevileri kovaladılar. Onun bu başarısı Bağdat Paşa'sının gönlünü hoş etmekle birlikte Bey'in otoritesini Paşa'nunkinden daha etkili hale getirdi”²⁰¹.

Bölgedeki hükûmet yöneticileri her ne kadar Bedirhan Bey'e karşı sıcak davransalar da onun bu başarılarından ve nüfuzunu genişletmesinden rahatsızlık duymaktalardı. Fakat buna rağmen kendisine karşı açık bir biçimde harekete geçmekten çekiniyorlardı.

---

¹⁹⁸ David McDowal, *a.g.e.*, s. 79; İbrahim Ethem Gürsel, *Kürtçülük Gerçeği*, Çağ Matbaası, Ankara 1972, s. 30; James Misbet, *Memorials of John Bowen, LL.D., Late Bishop of Sierra Leone Compiled From his Letters And Journals By his Journals*, s. 385. Brill, *a.g.e.*, s. 72; M.Emin Zeki, *Kürdistan Tarihi*, s. 125; Hıdır Göktaş, *Kürtler İsyân-Tenkil*, 3. Baskı, Alan Yay., İstanbul 1991, s. 15.

¹⁹⁹ Chris Kutschera, *a.g.e.*, s. 54; Ömer Budak, *a.g.e.*, s. 263.

²⁰⁰ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 54.

²⁰¹ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 127.

5. BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI

5.1. Tanzimat'ın Askerî Alanda Diyarbakır'da Uygulanması ve Bedirhan Bey'in Tutumu

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yenilik hareketlerin ağırlık noktasını askerlik alanında yapılan düzenlemeler oluşturmuştur. Tanzimat'a kadar geçen dönemde yapılan bu alandaki düzenlemelerde ocak şeklinin değiştirilmesi dışına çıkılmadı. Bu sebeple de askerlik bir vatan görevi olamadı. Fakat Tanzimat ile birlikte askerlik hizmeti bir vatan görevi hâline getirildi. Bu dönemde askerlik alanında yapılan yeniliklerden birisi de, “Asker-i Redife Miralaylığı”nın kurulması idi. Buna göre, ülkenin her yerinden bölgenin genişliğine ve nüfusuna göre asker toplanıyordu. Fakat Müslüman halkın, henüz göçebe hâlinde yaşayanları ve dağlık bölgelerde yarı bağımsız bir hayat sürenleri, askerlik görevini kabul etmek istemediler. Bu yüzden Anadolu ile Rumeli'nin dağlık taraflarında ve Lübnan'da ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmalar bir süre sonra bastırıldı ise de adı geçen yerlerde askerlik görevi bir problem olarak kalmaya devam etti²⁰².

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası redif askeri toplamakta en çok zorlandığı yerlerden birisi de Diyarbakır Eyaletinin dağ kazaları olan Cizre, Bohtan, Zaho, Garzan, Midyat ve Şirvan gibi dağ kazaları idi. Bu bölgede asker toplanmaya başlanmasıyla birlikte Midyat ve Garzan bölgesinde bir takım olaylar ortaya çıkmıştır. Hükümet burada meydana gelen olaylardan Bedirhan Bey'i sorumlu tutmuştur. Hem Diyarbakır ve çevresinde meydana gelen bu olaylara karşı hem de asker toplanmasını kolaylaştırmak amacıyla Emin Paşa komutasında iki tabur Nizamiye Askeri ile Siverek'te bulunan İsmail Paşa komutasında Nizamiye Askeri taburunu bölgeye yerleştirilmiştir. Diyarbakır'ın ova köylerinden asker toplanması sırasında herhangi bir güçlkle karşılaşılmamış ve buralardan bir tabur redif askeri toplanmıştır. Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa tarafından Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa'ya yazılan 18 Şevval 1260(31 Ekim 1844) tarihli yazıda; Bedirhan Bey temin ve taltif edilerek kazanıldığı takdirde yukarıda adı geçen kazalarda redif askeri toplanmasının daha kolay olacağı, aksi takdirde buralardan asker toplanmasının zor olacağı belirtilmiştir. Bu durumda askeri kuvvet kullanmak

²⁰² Enver Ziya Karal, a.g.e., C.V, s. 178; Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, 3. Baskı, Beybun Yay., Ankara 1992, s. 11.

gerekeceğinden Orduy-u Hümayun'un²⁰³ Diyarbakır'a sevk edilmesi gerekeceği bildirilmiştir²⁰⁴.

Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 6 Zilkade 1260(17 Kasım 1844) tarihli arz tezkeresinde, Diyarbakır Eyaleti'nde askerî redife kurulması ve Bedirhan Bey maddesine dair gönderdiği yazılar, Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adlîyye'de ve 27 Kasım pazar günü de Meclis-i Umûmî de görüşülmüş ve konuyla ilgili olarak şu kararlar alınmıştır: Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilmesiyle birlikte Diyarbakır'ın dağ köylerinde Redif Askeri toplanmasında kolaylıklar sağlandığı belirtilmiştir. Bedirhan Bey kendi bölgesinden asker toplanmasına karşı olduğu halde bu konuda devlet yanlısı bir tutum izlemesinde bölgeye yönelik askeri hareket planının onun üzerinde etkili olabileceği görüşü dile getirilmiştir. Meclis-i Umumiye göre, Bedirhan Bey'e karşı izlenecek strateji konusunda iki yoldan başka çıkış yolu kalmamıştır. Bunlar:

- i. Bedirhan Bey'in, devletin yanına çekilerek redif askerinin kolaylıkla toplanması,
- ii. Asker-i redife toplanmasını ret edip etrafı tahrik ve fesada verdiği takdirde bu işin güç kullanılarak gerçekleştirilmesi²⁰⁵.

Meclis-i Umûmi toplantısında ayrıca bundan sonraki süreçte Bedirhan Bey'e karşı izlenecek strateji ve ona karşı alınacak tedbirler konusunda müzakere edilerek konu ile ilgili olarak şu kararlar alınmıştır: İsmail Paşa ile birlikte yeterli miktarda Nizamiye Askeri'nin Diyarbakır'a yerleştirilmesine karşı olduğu halde kendisini

²⁰³ Tanzimat döneminde ülkenin coğrafi genişliği ve konumu dikkate alınarak Osmanlı ordusu beş büyük kolorduya ayrılacaktır. Hassa askerlerinden oluşan Birinci Ordu, İstanbul Ordusu denilen İkinci Ordu, Rumeli, Anadolu ve Arabistan Orduları. Ehgelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev: Ali Reşad, Kaktüs Yay., İstanbul 1999, s. 76.

²⁰⁴ "...Diyarbakır'den mürettib asâkir-i redifenin tertib-i emr-i 'âlisi Diyarbakır vâlisi devletlü paşa hazretlerine irsâl ve ânın dahî çâresi istihsâl kılınmak lâzım gelür ise de Diyarbakır'ın ova köyleri tertibi olan neferâtın ahz ve celbinde sühûlet nümâyân ve fakat Cizre ve Bohtan ve Zaho ve Garzan ve Midyat ve Şirvan misillü dağ kazaları ahâlisinin 'inâd ve şakâvetde puyân olmakla ihtimâlât-ı 'akliyye ile hatır-nişân idüğünden bu maddeyi çâkerleri Diyarbakır ve Musul vâlileri devletlü paşalar hazerâtıyla bi'l-muhâbere evvel emirde Bedirhan Bey'in te'minine bir çare bulunsa ve ba'zı gûne taltîfât ve istihâlât ile celb olunsa dağ kazaları asâkirinin cem'inde hatırlara gelen su'ûbet mübeddel-i hafî(?) ve sühûlet olacağında iştibâh olmadığından bu sûretin icrâsı mümkün olur ve mîr-i müma-ileyh celb ve te'min olunabilir ise kolayca asâkir-i redifenin ihtisâli müyesser olacağı ve şâyed bunda dahî kuvve-i cebriyenin icrâsı lâzım gelür. Ordu-yı hümayûnun Diyarbakır'e sevki lâzım geldiği...". BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 1. Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın, Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa hazretlerine gönderdiği 18 Şevval 1260 (31 Ekim 1844) tarihli yazı.

²⁰⁵ "...mîr-i merkûmun vâki' olacak hareketi iki şıkka münhasır olarak bir şakî celb ve te'miniyle neferât-ı mezkûrenin ber-vech-i suhûlet alınması ve şikk-ı diğeri tahrik ve ihsâd misillü etvâr-ı reddiyye ictisârı takdîrinde kuvve-i cebriye i'mâl kılınması...". BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 4-6. Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa hazretlerine gönderilen 18 Şevval 1260 (31 Ekim 1844) tarihli yazı.

emniyet ve güvene almak ve vakit kazanmak için devletin yanında yer alarak aldatici bir takım tavırlar içine girmesi muhtemeldir. Onun bu yalancı tavırlarına kanmayarak gerekli tedbirler alınmalıdır. Diyarakır ve çevresinde gerekli emniyetin sağlanması için Bedirhan Bey ile onun arkadaşları bulunan İmadiyeli İsmail Paşa, Garzanlı Derviş Bey, Mardinli Esad Bey, ve Cizreli Mir Seyfeddin ve diğer arkadaşlarının bu bölgeden sürülmesi önemlidir. Bunun için Bedirhan Bey'e emniyet ve güven verilip dağ kazalarından yeterli Redif Askeri toplandıktan sonra arkadaşları ile birlikte taltif etmek amacıyla Dersaadet'e davet edilip aileleri de geldikten sonra buradan uygun bir yere sürerek geldikleri yerle alakalarını kesmektir. Eğer süreç yukarıdaki biçimiyle işlemez de Bedirhan Bey asker toplanması konusunda devletin yanında yer almaz da bunun için çevresinde ki aşiret ve beyleri tahrik ve fesada verir ise, bu defa güç kullanılarak kendisi ve yanındaki arkadaşları ele geçirilerek aileleriyle birlikte uygun bir yere sürülmelidir. Bedirhan Bey ve bir kısım Kürt Beylerinin bölgeden çıkarılması Han Mahmut ve bazı Kürt beylerinin çevrede tahrik ve fesada sebep olması muhtemel görülsede daha önce yaşanan benzer bir hadisede Zırki beyleri bölgeden sürülmesi sırasında herhangi bir olay yaşanmamıştır. Aksine bu durum Kürt beylerinin herhangi bir durum karşısında birbirlerinin yardımına gitmesini önleyeceği düşünülmüştür²⁰⁶.

Meclis-i Umumi, Bedirhan Bey'e karşı bundan sonra izlenecek strateji konusunda ise; Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın vereceğe karara göre yukarıda belirtilen iki yoldan hangisi uygunsa ona uygun hareket etme kararı almıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak takip edilecek hareket tarzı belirlendikten sonra Musul Valisi Mehmet Paşa ile diğer yetkililerin bilgilendirilmesi ve son aşamaya kadar bu meselenin gizli tutulması istenmiştir²⁰⁷.

---

²⁰⁶ "...ânın ve hevâdarlarının ol-tarafdan def' ve ihrâcî icâbât-ı mülkiyeden olmasıyla izhâr-ı emniyeti takdîrinde dahî mîr-i merkûm ile hevâdarları bulunan 'İmâdiyeli İsmâ'il Paşa ve Garzanlı Dervîş Bey ve Mardinli Es'ad Bey'in ve Cizreli Mîr Seyfeddin'in vesâ'ir bu misillûların ol-havâliden bütûn bütûn def' ve ihrâçları...". B0A, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 4-6. Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa hazretlerine gönderilen 18 Şevval 1260 (31 Ekim 1844) tarihli yazı

²⁰⁷ B0A, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 4-6. Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa hazretlerine gönderilen 18 Şevval 1260 (31 Ekim 1844)) tarihli yazı

Bedirhan Bey, Tanzimat öncesinde izlediği devlet yanlısı politikalar nedeniyle devlet nezdinde ciddi bir itibar kazanmıştır. Kazandığı bu konumunu sürdürebilmek için başlangıçta devletin Cizre-Bohtan Bölgesi'nde asker toplama kararına karşı çıkmamıştır. Fakat sonradan bölgede Tanzimat'ın idarî alanda uygulanması ile birlikte etkinliğini kaybedeceğinden korkarak, başta askerlik olmak üzere Tanzimat'ın getirdiği yeni hükümlere karşı cephe alacak ve bu durum ileride onun isyan etmesindeki en önemli nedenlerden birini oluşturacaktır.

5.2. Tanzimat'ın İdarî Alanda Cizre-Bohtan'da Uygulanması

Tanzimat'ın başlangıcında ülkenin idarî taksimâtında da önemli değişiklikler yapılmıştı. Yönetim alanında getirdiği ıslahat, taşradaki yöneticilerin yetkilerini azaltmak ve idarenin her kademesinde, Müslüman ve gayrimüslim halkın katıldığı idare meclisleri oluşturmak biçiminde ortaya çıktı. Bununla güdülen amaç; taşradaki mülkî yöneticilerin, merkeze daha fazla bağlanmasını sağlayarak, merkezî otoritesini güçlendirmektir²⁰⁸.

1840 yılında uygulama dışında tutulan eyaletlerde yeni yönetimin gerçekleştirilmesi için çalışmalar sürdürüldü. Bu amaçla Erzurum ve Diyarbakır Eyaletlerinde 1845 yılında Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi²⁰⁹. Ancak, coğrafi ve sosyal yapıdan dolayı Doğu bölgelerinde hâkimiyetin uzun bir süre tesis edilememesi sebebiyle, yeni uygulama devlet otoritesinden uzak yaşayan aşiretlerin zaman zaman muhalefeti ile karşılaşmıştır²¹⁰.

Bölgedeki oluşan aşiret hayatının devam etmesinden dolayı, özellikle aşiret reisleri ve seyyidlerin bölge halkı üzerindeki tesirleri büyük olmuş; bu kişiler, halkı istedikleri gibi yönetmişler; devletçe yapılmak istenen uygulamalara da kendi durumlarını tehlikeye düşüreceği için karşı çıkmışlardır. Bu durum, aşiretler arasındaki çekişmeleri artırmış ve bir kısım aşiretler daha imtiyazlı bir hâle getirmiştir.

Bu bölgede Tanzimat'a karşı asıl direniş “yurtluk-ocaklık” olarak toprak tasarruf edenlerden gelmiştir. Nitekim Diyarbakır'da bu biçimde toprak tasarruf

²⁰⁸ Halil İnalçık, “a.g.m.”, *MEBİA*, s. 364; Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, s. 192.

²⁰⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 42; Mustafa Sarıbyık, “Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller”, *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır 2006, s. 255.

²¹⁰ Safiye Dünder, *a.g.e.*, s. 67.

edenlerden bazılarının toprakları hazineye devredilerek kendilerine maaş bağlanmış; bir kısmına ise, kaza müdürlüğü verilmişti. Burada bir sorun ortaya çıkmamıştı²¹¹.

Tanzimat'ın ilân edildiği dönemde Kürdistan'ın önemli bir bölümünde veraset yolu ile intikal eden yönetimlerin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu yapılara yaptığı müdahalelerde de yine mevcut yönetici aileden biri atanarak veya yönetime kabul edilerek bölgedeki dengeler korunmuş, devletin müdahalesi daha öte gitmemiştir. Örneğin, Soran Emirliği'nde, Mir Muhammed isyanı sonrası yerine kardeşi Resul Bey; Cizre Emirliği'nde Mir Seyfeddin'den sonra yerine amcasının oğlu İsmail Paşa atanmıştır. Kürdistan'da birkaç yıl içinde kendini göstermiş yeni mülkî taksimât, Tanzimat ile beraber tamamen gün yüzüne çıkmıştır²¹².

Tanzimat'ın uygulanmasında en büyük tepki, hiç şüphesiz Cizre ve Hakkâri yöresinden gelmiş; yılların biriktirdiği sorunlar, Diyarbakır Eyaleti'nde yeni yönetimin yürürlüğe girmesi²¹³ ve Cizre'nin yeni idarî yapısında meydana gelen değişmeler, bir süre sonra bölgede Bedirhan Bey'in önderliğinde büyük bir isyanın çıkmasına yol açmıştır²¹⁴.

5.3. Cizre'nin İdarî Statüsünün Değişmesi

Cizre, Eşni, Hacı Behram ve Bohtan nahiyeleri, idarî olarak eskiden beri Diyarbakır Eyaleti'ne bağlıdır²¹⁵. Reşid Paşa'nın Doğu harekâtı sonrasında da idarî yapı bu şekliyle kabul edilerek, adı geçen yerleşim birimleri Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Miralayı Bedirhan Bey'in yönetimine verilmiştir²¹⁶. Tanzimat'ın getirdiği yeni mülkî taksimâtın bir sonucu olarak Cizre kazası Musul Eyaleti'ne bağlanmış; Bohtan, Eşni, Hacı Behram ve Mityat kazaları Diyarbakır Eyaleti sınırları içerisinde kalmışlardır²¹⁷.

²¹¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Ülke Yönetimi*, s. 194-195.

²¹² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 127.

²¹³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s. 193.

²¹⁴ Hatip Yıldız, "Bedirhan Bey ve Nasturiler", *Süryaniler ve Süryanilik I*, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 162; Mustafa Akyol, "Türkler, Kürtler ve Osmanlılar", İstanbul 2005, <http://www.mustafaakyol.org/arşiv>.

²¹⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 4.

²¹⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 1.

²¹⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 44.

Cizre'nin bazı kazalarının Musul'a bağlanma sebeplerinin başında o tarihlerde Diyarbakır Eyaleti'nin içinde bulunduğu durum gelmektedir. Çünkü bu dönemde Diyarbakır'da vali yoktur ve bazı karışıklıklar meydana gelmiştir. Bedirhan Bey, o güne kadar devlete karşı sadakatten ayrılmamış; devletle ilişkilerini iyi tutarak bölgede nüfuzunu ve siyasî etkinliğini artırmıştır. Bütün bunlara rağmen siyasî irade, ona karşı temkinli davranmakta; yeterince güven duymamakta ve her an bir karışıklık çıkarmasından endişe etmekteydi²¹⁸.

Bedirhan Bey'in bölgenin önemli eşrafından olması, gerektiğinde 20-30 bin asker toplayabilecek güce sahip bulunması, aynı zamanda Han Mahmut'un damadı olması onu bir tehdit olarak ön plana çıkarmakta idi²¹⁹. Bu durumda Bedirhan'a pek güvenilmemekte, isyan hâlinde bulunan Han Mahmut'a yardım etme ihtimalî göz önünde tutulmaktaydı. Bunun için Bedirhan ile Han Mahmut'u birbirinden ayırmanın en iyi yolu, Cizre'yi Diyarbakır'a bağlamaktı. İkisinin de birlikte hareket etmesi Osmanlı Devleti açısından çok iyi olmayacağı bir gerçektir²²⁰.

Cizre'nin Diyarbakır'dan ayrılıp Musul'a bağlanmasının bir diğer sebebi de, ekonomiktir. Cizre, Diyarbakır'a çok az vergi vermekte ve mirî gelirleri boşa harcanmaktaydı. Amaç, vergi kaybını önleyerek Cizre'den tahsil edilen vergi gelirlerini arttırmaktı. Bedirhan Bey, 1258(1842) yılında Cizre, Bohtan, Hacı Behram ve Midyat kazaları için Musul ve Diyarbakır Valilerine toplam 1700 kese vergi vermişti. Buna karşılık 1259(1843) yılında ise onun yönetimindeki bu kazalar, tümüyle Musul'a bağlanmış ve 2000 kese vergi elde edilmiştir²²¹.

Musul Valisi Mehmet Paşa, Cizre ve çevresinin niçin Musul'a bağlanması gerektiğinin sebeplerini, 21 Zilkade 1257(4 Ocak 1842) tarihli Sadaret'e gönderdiği yazıda şöyle açıklamaktadır: Cizre kazası, Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olduğu dönemde, az bir vergi vermekte ve buradaki mirî gelirleri geliş güzel sarfetmektedir. Cizre kazasının nahiyeleri olan Eşni, Hacı Behram ve Bohtan nahiyeleri sarp ve taşlık yer olup halkı kötü huylu ve çeşitli kötülöklere yatkın olduklarından, çevresi itibariyle Musul'a dâhil edildiği takdirde, halkı şikâyete cesaret edemeyecektir. Eşkiyanın kontrol altına alınması ile bölgedeki fakirler korunacak ve Miri malı olan

²¹⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 1.

²¹⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

²²⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 5.

²²¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 18.

zahirenin daha kolay toplanarak çürümesi ve bozulması engellenecektir. Bahsedilen nahiyeler asker yatağı olduğundan İran'a karşı bölgenin savunulmasında üstünlük sağlayacaktır. Daha önceki süreçte Bağdat Valisi Ali Paşa, Cizre kazasının Musul'a bağlanması gerektiğini nezdimize yazmıştır. Fakat burada sadece Cizre kazası için böyle bir talep yapılmıştı. Nahiyeleri için böyle bir talepte bulunulmamıştı. Oysaki gerek Reşit Paşa döneminde, gerekse ondan sonraki Hafız Paşa dönemlerinde buraların kontrol altında tutulması oldukça güç olmuştu. Cizre'nin tek başına Musul'a bağlanması çok şey ifade etmeyecektir. Çünkü Cizre yetmiş ya da seksen evin bulunduğu bir yerleşim yeridir. Harap ve bozulmuş bir yerdir. Bu bölgeler eski zamanlardan beri, Cizre'ye ait olduğundan Cizre Musul'a bağlandığında bölgeler de bağlanmalıdır. Bedirhan Bey'in Midyat kazasına iltizam sistemiyle sahip olması, Doğu harekâtı sırasında harap olmuş kale ve kuleleri kendi imkânlarıyla tamir ve takviye etmesi, onun bir hayal peşinde gittiğini göstermektedir. Onun için kontrol altında tutulmalıdır. Ayrıca İranlıların uygunsuz bir hareketine karşı hazırlıkta bulunmak için nahiyeleriyle birlikte Cizre ve Mardin'in Musul'a bağlanması öteden beri uygulanan bir idarî gelenektir²²².

5.4. Bedirhan Bey - Musul Valisi Mehmet Paşa Anlaşmazlığı

Tanzimat'ın getirdiği mülkî taksimât henüz bölgede hayata geçirilmeden Bedirhan Bey'in, emiri olduğu Cizre ve Bohtan bölgelerinin idarî yapısında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişikliklerle Cizre'nin Bohtan, Eşni ve Hacı Behram havalisi Musul Eyaleti'ne bağlanmış; geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerler de Diyarbakır Eyaleti sınırları içinde kalmıştır²²³. Musul Valisi Mehmet Paşa, bu kaza ve nahiyelerin Musul'a bağlanmasında önemli rol oynamıştır. Konu ile ilgili olarak Musul, Diyarbakır, Bağdat Valileri ve ordu kumandanlarıyla İstanbul arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Mehmet Paşa, idarî değişiklik sonrası Bedirhan'ı Musul'a davet etmiş; fakat o, valiye güvenmediği için bu isteği yerine getirmemiştir. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisinden istediklerine karşı, etraftaki kazaları Vali Mehmet Paşa'ya karşı kıskırtmıştır²²⁴.

²²² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 12.

²²³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

²²⁴ "...Diyarbakır eyâletinde vâki' Cizre kazası Musul valisi devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin vâki' olan inhâlarına mebni Musul'a ilhâk olunmuş ve bu münâsebetle kaza-yı mezbûr ile Diyarbakır eyâletinde vâki' Bohtan ve Hacı Behram ve Midyat kazaları mütesellimi bulunan Asâkir-i Redîfe

Bedirhan Bey'in, bağılı olduğu Diyarbakır Eyaleti valileri ile eskiden beri arası iyi olup, zaman zaman buraya gidip gelmektedir. Aslında Bedirhan Bey ile Vali Mehmet Paşa arasındaki anlaşmazlığın temelleri biraz daha geriye gitmektedir. Bu uyuşmazlığın temeli, onun Musul Eyaleti dâhilinde bulunan Sincar Yezidilerine saldırması ile başlamıştır. Sadullah Paşa'nın Diyarbakır Valiliği sırasında geçmişte devlete iyi hizmetlerde bulunduğu için Midyat kazası Bedirhan Bey'e verilmişti. O dönemde Mardin Sancağı Diyarbakır Eyaleti'ne bağılı durumdadır. Bu sancak dâhilinde bulunan Sincar Dağı sakinleri devlete karşı isyan hâlinde idiler. Vali Sadullah Paşa'nın izin ve iradesiyle Bedirhan Bey, Sincar Yezidileri üzerine saldırıda bulunmuş ve Musul Valisi Mehmet Paşa da kendi eyaletinin sınırları içerisinde bulunan bir mahalle el uzatıldı diyerek ona, karşı cephe almıştır²²⁵.

Musul Valisi Mehmet Paşa, Van ve çevresindeki yerleşim merkezlerine vergi memurları gönderip, buraların Cizre kazasına ait olduğunu söyleyerek Bohtan ve Hacı Behram taraflarından vergi toplatmıştır. Bedirhan Bey ilk zamanlarda bu duruma pek tepki göstermemiş; fakat konuyla ilgili Diyarbakır Valiliği'ne şikâyetnameler göndermiştir²²⁶. Bedirhan Bey daha sonraki dönemde içine sindiremese de, Musul Valisi Mehmet Paşa ile arasında bir sıkıntı oluşmaması için Midyat, Bohtan ve Hacı Behram kazalarının Diyarbakır'a bağlanıncaya kadar yıllık vergisini Musul Valisi'ne ödemeye devam etmiştir. Bedirhan Bey, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'ya gönderdiği 1841 tarihli yazısında, Midyat, Bohtan ve Hacı Behram kazalarına ait 25 bin kuruşun taksitler hâlinde Musul Valisi'ne gönderildiğini ifade etmiştir.²²⁷

Musul Valisi Mehmet Paşa ile Bedirhan Bey arasında bölgedeki nüfuz mücadelesi iki tarafı sıkça karşı karşıya getirmiştir. Çünkü Nizip Savaşı (1839) sonrasında Bedirhan Bey'in, emirliğin sınırlarını genişletmesi, diğer Kürt beyleri

---

Miralaylarından ve Cizre hânedânından Bedirhan Bey bendelerini müşârün-ileyh hazretleri birkaç def'a Musul'a istemiş ise de mukaddemden miyâneleri uygunsuzca bulunmak mülâsebesi mîr-i mûma-ileyh emniyet idemediğinden gitmemiş ve müşârün-ileyh hazretleri de isrâr etmiş olduklarından beyleri bozulup mîr-i mûma-ilyeh külliye emniyeti kaldırmış ve adem-i emniyeti cihetle kendüsünü muhâfaza zımında etrâf kazaları tahrike ibtidâr eylemiş... . BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 18. Diyarbakır Valisi M. Vecihi Paşa'nın Cizre ve Bedirhan Bey konulu Sadaret'e gönderdiği 13 Muharrem 1258 (1 Mart 1842) tarihli yazı.

²²⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 44; BOA, İrade-i Meclisi Valâ, Dosya nr. 39, Gömlek nr. 729, Lef: 24.

²²⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 14.

²²⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 25.

arasında saygın bir yerinin olması, gerek idare anlayışı gerekse düşük vergi uygulaması, onun emirliğinin bu bölgedeki cazibesini ve etkisini artırmıştır. Bedirhan'ın bölgede artan etkinliği Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisine karşı cephe almasına sebep olmuştur²²⁸.

Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki anlaşmazlık, elimizdeki belgelerden de anlaşılacağı üzere, her iki tarafın devletle olan yazışmalarına da yansımıştır. Bu yazışmalarda birbirlerini şikâyet konusu etmişlerdir. Mehmet Paşa, Sadaret'e gönderdiği mektubunda, Bedirhan Bey'in güvenilecek biri olmadığını, Van topraklarına girerek Van ve Erzurum çevresinde fitne fesat çıkardığını belirtmektedir²²⁹. Han Mahmut ile kardeşi Han Abdal'ın Van ve çevresindeki isyanlarından onu sorumlu tutmaktadır²³⁰.

Ayrıca Musul'da ikamet eden İmadiyeli İsmail Paşa'nın, Musul'dan ayrılıp Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına geldiğini ve onun desteğini aldıktan sonra Zaho ve İmadiye taraflarında isyanlar çıkardığını bildirmektedir²³¹. Hakkındaki şikâyetlerle ilgili olarak Bedirhan Bey, kendisinin devletin yanında olduğunu ve ona sadakatten ayrılmadığını bildiren bağlılık mektupları yazarak kendini savunmuştur. Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki bu problem, Meclis-i Valâ'ya kadar uzanmış ve hükûmet, iki taraf arasındaki problemleri çözmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur.

5.5. Bedirhan Bey'in Yeni İdarî Statüye Tepkisi

Cizre'nin Eşni, Hacı Behram ve Bohtan kazalarının Musul'a bağlanması kararına hem Bedirhan Bey hem de Cizre'nin ileri gelenleri tarafından tepki gösterilmiştir. Bağlı buldukları Diyarbakır Valiliği başta olmak üzere, birçok devlet kurumuna yazdıkları dilekçelerde yeni idarî statüden memnuniyetsizliklerini belirterek yaşadıkları olumsuzlukları ifade etmişlerdir. Bu mektuplardan biri de, Bedirhan Bey tarafından Diyarbakır Eyaleti Valisi Vecihi Paşa'ya yazılmıştır. 21 Zilkade 1257(4 Ocak 1842) tarihli bu mektup, bizzat kendisi tarafından mühürlenmiş olup kardeşi Salih Bey ve kâtibi tarafından Vali Vecihi Paşa'ya götürülmüştür.

²²⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 8.

²²⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²³⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²³¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31; BOA, *İ.MSM*, 39/729, Lef: 24.

Bedirhan Bey'in mektubu, daha çok Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisi hakkındaki suçlamalara cevap niteliği taşımaktadır. Mektubunda öncelikle, Cizre kazasının Diyarbakır'dan ayrılarak, Musul'a bağlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bunun yanında, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın Telafer'e gelmesinden, Bohtan ve Hacı Behram kazalarına mütesellimler göndereceğini bildirmesinden duyduğu kaygı ve sıkıntıyı belirtmiş; Vali Mehmet Paşa'dan korktuklarını ve onun asıl amacının Telafer halkı ile Zaho mütesellimine yaptığı gibi, kendisinin evlatlarını da yok etmek olduğunu beyan etmiştir.

Bedirhan Bey, mektubunun devamında, bölgede meydana gelen her hadiseden, Vali Mehmet Paşa'nın kendisini sorumlu göstermeye çalıştığını ve kendisinin bu durumdan duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. Kendisinin bugüne kadar devletine karşı sadakatle hizmet ettiğini söyleyerek bundan sonra da bu şekilde hizmete devam edeceğini belirtmiş ve bu konudaki samimiyetini göstermeye çalışmıştır.

Bedirhan Bey ayrıca, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın, ilkbaharda göçerleri kendisinin tarafına bırakmaması nedeniyle devlete olan vergi borcunu karşılayamadığını ve üzerlerinde bir hayli devlet alacağının kaldığını da dile getirmiştir. Mektubun sonunda, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın maksadını bildiklerinden bundan sonra gerek kendisinin gerekse bölge halkının bu sıkıntıdan kurtarılması için Eşni, Hacı Behram ve Bohtan nahiyelerinin yeniden Diyarbakır'a bağlanması hususundaki taleplerini yenilemiştir²³².

²³² "...Müşârün-ileyh hazretlerinin Tel'afer'e gelmekliği ve Bohtan'la Hacı Behram kazalarına mütesellimler göndereceğini iş'âr etmesi bâdî-i te'hîr-i 'abidânem olmuş ve mukaddemce dahi savb-ı rahîmânelerinden kazateyn-i mezkûreteyn için müşârün-ileyh hazretlerine olmak üzere nezd-i 'abidâneme gönderilen tahrîrat 'aynen irsâl kılınmış iken yine kifâyet itmeyüb fakat o vesîle ile kulunuzu bir takrîb tutub Tel'afer ehâlisi ve Zaho mütesellimi misillü telef etmek ve el-halet-i hazîhi ânların evlâd ve 'iyâllerine itdiği gibi kulunuzun dahi evlâd ve 'iyâlim kullarına eziyet ideceği meczûm-ı çâkerânem olduğundan havfımdan nâşi gidemediğim...devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin infi'âli olduğundan taraf-ı rahîmânelerinden dahi infi'âl buyuruldukda bütün bütün perişâniyetimi mücib olacağı meczûmları bulunmuş olduğundan işte şimdîye kadar Bedirhan Bey gelmedi ve bir taraftan bir şey zuhûrunda bu dahi Bedirhan Bey'in tahrîkenden neş'et itdi diyerek... Bohtan ehâlisinin ekseri hayme-nişin olub beher sene Teşrîn-i evvel'de Zozan'dan 'avdetle Cezîre'ye vürûdlarında matlûbât-ı seniyye oldukda merkûmlardan tahassül olunmak mu'tâd olduğuna ve müddeti dühûlünde göçer-i mezkûr Cezîre'ye bırakılmadığı hâlde ibtidâ-yı baharda müşârün-ileyh hazretleri tarafından bu tarafa savşudurulmayacağı ve hatta bu günlerde altıyüz haneden mütecâviz Hacı Behram kazası göçerlerinden Hevirî(?) aşireti Zaho ile Cezîre beyninde bulunduklarından Zozan'a 'avdetlerinde Zaho'da bulunan mütesellimi bırakmamış olduğundan göçer-i mezkûr ol-tarafta kalmak cihetle matlûbât-ı seniyyeden haylice zimmetleri kalmış...". BOA, İ.MSM, 48/1225, Lef: 8-9. Bedirhan Bey'in Diyarbakır Valisi Vecihi Bey'e gönderdiği 19 Zilkade 1257 (2 Ocak 1842) tarihli mektup.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'e gönderdiği 1842 tarihli cevabı mektubunda²³³ oldukça dikkatli ve nazik bir dil kullanarak Bey'i yatıştırmaya çalışmış; Cizre'nin Musul'a bağlanmasından sonra Bohtan kazası göçerlerinin içine düştükleri sıkıntıyı ve durumu bildiğini belirtmiştir. Ayrıca, Bedirhan Bey'in kendisinin Musul Valisi'ne güveni olmadığı için uyuşamadığını kabul etmekte ve onun daha önce kendisine yaptığı şikâyetleri yerinde bulduğu görülmektedir.

Vali Vecihi Mehmet Paşa, mektubunun devamında, Cizre'nin yeniden Diyarbakır'a bağlanması konusunda kendisinin ve Cizre, Bohtan kazaları halkının Diyarbakır Eyaleti Valiliği nezdinde yaptıkları rica ve niyazların İstanbul'a iletildiğini ve bu durumun yeniden düzeltilerek Midyat, Hacı Behram ve Bohtan kazalarının Diyarbakır'a bağlanmasının an meselesi olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte Cizre'nin gelirlerini Musul Valiliği'ne düzenli olarak ödemeye devam etmesini ve bu konuda herhangi bir dedikoduya sebebiyet vermemesi konusunda telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur.

5.6. Cizre Eşrafının Yeni İdarî Statüye Tepkileri

Cizre'nin yeni idarî statüsüne karşı çıkan yalnız Bedirhan Bey olmayıp Cizre'nin mütesellim, kadı ve muhtar gibi ileri gelenleri de yeni idare düzenine tepki göstermişlerdir. Bu amaçla, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'ya ortaklaşa gönderdikleri ve her birinin mühürlerini taşıyan 18 Zilkade 1257(1 Ocak 1842) tarihli dilekçede; Cizre ve Bohtan kazalarının hesaplarının bir tutulduğunu, Cizre'nin ticarî yollar üzerinde bulunmasından, buraya uğrayan tüccarların Bohtan'a da uğradığını ve bundan ekonomik fayda sağladıklarını belirtmişlerdir. Fakat idarî yapıdaki değişiklik sonrası ticarî menfaatlerini kaybettiklerini söyleyerek bu konudaki sıkıntılarını beyan etmişlerdir. Ayrıca, Bedirhan Bey döneminde yapılan reformlarla Bohtan'ın harap ve perişan görüntüden kurtularak mamur hâle getirildiğini ve bu durumun devamını arzu ettiklerini söyleyerek beklentilerini bildirmişlerdir.

Dilekçenin devamında, Cizre'nin, Bohtan'dan ayrılıp Musul Eyaleti'ne bağlanmasının, birbirine ekonomik yönden bağlı olan Cizre ve Bohtan bölgesi halkını ekonomik bakımdan zayıflatacağını, bunun yanında, mirî malının toplanmasında da birtakım sıkıntılar yaşanmasına sebep olacağını ifade etmişlerdir.

---

²³³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 21.

Dilekçenin son bölümünde ise, Cizre ve Bohtan ileri gelenleri, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın²³⁴ otoritesinden çekindiklerini, kendilerine de zulmedeceği endişesini taşıdıklarını belirtmekte ve yaşadıkları sıkıntıdan kendilerini kurtarması için Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'ya dilek, temenni ve ricada bulunmuşlardır²³⁵.

Bedirhan Bey'in, Padişah'a gönderdiği 28 Muharrem 1258(11 Mart 1842) tarihli arz tezkeresinde, Cizre'nin yeni idarî statüsü hakkında Musul Valisi Mehmet Paşa ile aralarında yaşadıkları birtakım anlaşmazlıklara rağmen, devlete ve Padişah'a karşı bağlılıktan ayrılmayacağını, bu yolda aykırı hareket eden, oğlu dahi olsa onun terbiyesini kendisinin vereceğini ifade ederek Padişah'a olan sadakatini göstermeye çalışmıştır²³⁶.

1842 yılında, gerçekleştirilen idarî değişikliğin tesiri altında devlete karşı henüz bir başkaldırı hareketi içerisinde değildir. Ancak yaşanan olaylar Bedirhan Bey'i yavaş yavaş bölgede farklı arayışların içerisine çekecektir. Fakat her şeye rağmen Bedirhan Bey'in hükûmete yaklaşmak, hizmet etmek, yanlış söylentileri bertaraf eylemek ve Cizre'nin yeniden Diyarbakır'a bağlanmasını sağlamak amacıyla kardeşi Salih Bey'i Diyarbakır Valisi'ne göndermesi, bu konuda İstanbul'a da çözüm için mektuplar göndererek Bâbiâli'ye karşı uzlaşmacı bir siyaset izlemesi, onun bu tarihlerde devlete henüz başkaldırmadığını göstermektedir²³⁷.

---

²³⁴ "...Gerek Bedirhan Bey'in gerekse Cizre ileri gelenlerinin mektuplarında Musul Valisi Mehmet Paşa'nın yönetimde uyguladığı otoriter anlayışın bölgede bir rahatsızlık uyandırdığı muhakkaktır. Burada Musul Valisi Mehmet Paşa'nın bu denli kötü ifade edilmesinin altında kendisinden önce bölge halkının tâbi oldukları Erzurum Valisi Hafız Mehmet Paşa'nın bölge halkına karşı uyguladığı hoşgörülü, yumuşak, daha serbest bir idarî politikadan sonra daha otoriter bir valiye tâbi olmanın getirdiği rahatsızlıklar yatmaktadır. İdarî alanda daha serbest bir yönetim anlayışına sahip olan yöre halkı, doğal olarak Musul Valisi Mehmet Paşa'dan rahatsızlık duyacaktır. Mehmet Paşa devlete sadık kalmış, bölge halkına sahip çıkmış fakat bunun yanında farklı emelleri olanlara karşı katı bir yönetim anlayışı uygulamıştır. Daha önce bu bölgeyi dolaşmış olan Alman Subayı Helmut Van Moltke, 15 Haziran 1838 tarihli mektubunda Musul Valisi Mehmet Paşa hakkındaki izlenimlerini şöyle ifade etmiştir: "*Şimdiki memurlar hak ve insan kadrini bilmeye başladılar. Cizre'deki askerlerin, devlete sadık kalmış köylülerin halkına ne derece iyi muamele ettikleri inkâr edilemez. Ordugâhta bir pazar kurulmuştu. Burada köylüler serbestlik içinde mallarını satıyorlardı. Askerin köylere girmesi yasaklanmıştı. Her taraf yemyeşil tarlalara bezenmişken neredeyse atlarımız aç kalacaktı. Ordunun halka karşı gösterdiği şefkat ve himaye, hepimizin gördüğü övünecek bir haldir. Ordunun bu hareket tarzı Devletli Padişah hazretlerinin arzu ve emirlerine dayanmakta idi. Şimdi eskisi gibi mal ve mülk gasbedilmemektedir.*" Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri Tarihi*, s. 64.

²³⁵ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 11, s. 56-57.

²³⁶ "...Devlet-i Âliyye-i ebediyyü'l-devâm efendimiz hazretlerine ve hâk-pây-ı emel-revâ-yı seniyyelerine rızâ-cüyân hareketle nâ'il-i feyz ve rıf'at olacağı mugayirinde bulunanlarından şimdiye kadar niceleri belâlarını bulmuş olduklarından mugâyeret idecek nefis oğlum dahi olur ise evvel-emirde te'dîb ve terbiyesine dikkat-i vâcibe-i zimmet masârifatım olduğu...". BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 10.

²³⁷ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 69-70.

Bedirhan Bey, Diyarbakır Valisi'ne gönderdiği 29 Muharrem 1258(12 Mart 1842) tarihli mektupta, Cizre kazasının öteden beri olduğu gibi Diyarbakır'a bağlanması hususunda kaza eşrafiyla birlikte durumun düzeltilmesi için İstanbul'a dilekçeler gönderdiklerini ve sonuçtan ümitli olduğunu yazmaktadır. Mektubun devamında, Hükûmet nezdindeki girişimlerden sonuç alınıncaya kadar Midyat, Bohtan ve Hacı Behram kazalarının vergi gelirlerini, Cizre Diyarbakır'a bağlanıncaya kadar Musul Valisi Mehmet Paşa'ya göndermeye devam edeceğini bildirmektedir. Aslında bu durum, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın, kendisinden isteğiydi. Bunu böyle devam ettirmekle onun güvenini kazanma arzusunda olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha önce Bedirhan Bey tarafından Vecihi Paşa'ya gönderilen kardeşi Salih Bey'in Cizre'ye geri döndüğü, devlete sadakat noktasında kendilerine yapılan tavsiye ve emirlerini aldığı, hükûmete karşı doğruluktan ayrılmayacağını beyan etmek suretiyle henüz devlete bağlılığını sürdürdüğü görülmektedir²³⁸.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, kardeşi Salih vasıtasıyla Bedirhan Bey'e bir mektup bir de kılıç göndermiştir. Vali, mektubunda hürmetkâr ve tatmin edici bir dil kullanmıştır. Onu temin ve tatmin etmeye çalışmakla herhangi bir başkaldırmayı önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Aslında 1842'de Bedirhan Bey'de henüz bir isyan belirtisi yoktur. Vali Vecihi Paşa'nın, Cizre'nin tekrar Diyarbakır'a bağlanması için İstanbul'dan uygun bir emir geleceği hususunda ona güven vermesi dikkate değer bir öngörüdür. Daha sonra yaşanan olaylar valinin görüşünde isabetli olup olmadığını göstermiştir²³⁹.

Diyarbakır Valisi Müşir Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'e gönderdiği 15 Muharrem 1258(26 Şubat 1842) tarihli diğer bir mektupta, Diyarbakır'a gelen kardeşi Salih Bey'le her şeyi görüşüğünü, Cizre kazasının Musul'a bağlanmasıyla halk arasında baş gösteren sıkıntının ve emniyetsizliğin farkında olduğunu ve göçerlerin maruz kaldığı sıkıntıları bildiğini belirterek Musul Valisi'ne karşı gerek kardeşinin gerekse halkın gösterdikleri güvensizliğin sebeplerini bildiren ve diğer

---

²³⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 25.

²³⁹ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S.11, s. 59.

hususları da açıklayan bir arizayı, bölge halkının ve kendisinin gönderdiği dilekçeleri de ekleyerek Padişah'a sunduğunu belirtmektedir²⁴⁰.

Diyarbakır Valisi M. Vecihi Paşa, güzel sözlerle Bedirhan Bey'i yatıştırmaya çalışarak bu meseleyi daha fazla büyütmeden çözmeye çalışırken diğer taraftan da gereken tedbirleri alma gayreti içerisindeydi.

5.7. Han Mahmut İsyanı (1841) ve Bedirhan Bey'in Tutumu

Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 1841 ve 1842 yıllarına ait yazışmaları ve Meclis-i Valâ raporlarına göre; Osman Nuri Paşa tarafından tutuklanarak İstanbul'a gönderilen Han Mahmut ve kardeşleri, Padişah'ın affıyla Kürdistan'a geri dönmüşlerdir. Daha önce ellerinde olan Mahmudi, Havasor, Müküs, Kevaş, Vestan, Karçikan ve Akçakale gibi yerler, tekrar Erzurum Valisi Hafız Paşa tarafından kendilerine verilmiştir. Osman Nuri Paşa'nın, Han Mahmut'un Beyazid'e yerleştirilmesi ve kardeşlerinden ikisinin rehin tutulması kararını uygulamaya koymadığı görülmektedir. Han'ın İstanbul'da ne kadar kalmış olduğu tam belli değilse de, Temmuz 1839 Nizip Savaşı'ndan önce Kürdistan'a dönebildiği anlaşılmaktadır. Zira Hafız Paşa, Nizip yenilgisi üzerine başkomutanlıktan azledilmiş, Erzurum Valiliği'ne atanmıştır²⁴¹. Han Mahmut ve kardeşi Han Abdal'ın, Bedirhan Bey'in Vali Hafız Paşa'ya tavsiyesi üzerine Kürdistan'a dönmelerine müsaade edilmiştir. Erzurum Valisi Hafız Paşa basiretsiz bir devlet adamı örneği sergileyerek bölgeye hâkim konumda bulunan ve stratejik önemi olan Hoşap Kalesi'ni de vermek istemişse de Bâbiâli'nin ihtarıyla daha sonra bu kararından vazgeçmiştir²⁴². Hafız Paşa, Han Mahmut'un Cizre-Bohtan Emiri'ne karşı olası bir intikam düşüncesini engellemek için Osmanlı Devleti'nin bölgede teminatı olarak gördüğü Bedirhan Bey'le barışmasını şart koşmuştur.

Han Mahmut'un 1847'deki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kendisi Cizre'ye bizzat giderek Bedirhan Bey'le barışmıştır. Aslında Hafız Paşa'nın bölgede var olan husumetin önüne geçmek ve güvenliği sağlamak amacıyla yaptığı bu girişimle, farkında olmadan düşmanlıklarının daha şiddetli sürmesi ihtimali olan iki

²⁴⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 21. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın Bedirhan Bey'e gönderdiği 15 Muharrem 1258 (26 Şubat 1842) tarihli yazı.

²⁴¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 122-123.

²⁴² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11. 2 Zilkade 1257 (16 Aralık 1841) tarihli Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'nın yazısı.

Kürt beyinin ilerideki ittifakına da zemin hazırlamıştır. Erzurum'un yeni valisi Halil Kâmil Paşa, Han Mahmut'un yeniden Kürdistan'a dönmesi, eski topraklarının kendisine yeniden verilmesi, Van ve çevresinde tekrar isyana geçmesi konularında selefi Hafız Paşa'yı suçlamıştır²⁴³. Cizre'de Han Mahmut'un Bedirhan'ı ziyareti ile başlayan bu ilk dostluk adımı, daha sonra Bedirhan Bey'in Müküs ve Kavas'a gelerek ona misafir olmasıyla pekişmiştir²⁴⁴.

Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasında başlayan karşılıklı ziyaretler zamanla iki taraf arasında siyasî ve askerî işbirliğini de getirecektir. Bunun ilk örneği Bedirhan Bey'in Hoşap Kalesi'ni²⁴⁵ Han Mahmut ve kardeşi Han Abdal'a alıverme girişimidir. Kaleyi ele geçirmek için Bedirhan Bey, büyük miktarda askerle Van'a gelmiş, harekât sırasında rahatsızlanması üzerine kale kuşatmasını yarıda bırakarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Daha sonraları Hakkâri Beyi Nurullah'ın ricasıyla Bedirhan Bey, Hakkâri tarafında olan Rite(?) kalesine asker sevk ederek burada bulunan Nurullah Bey'in muhalifi Süleyman Bey'i itaat altına alıp yanında Cizre'ye götürmüş, kaleye de kardeşi Salih Bey'i yerleştirmiştir. Bedirhan Bey'in gerek Han Mahmut ve gerekse Nurullah Bey'e bu kadar yakın ve yardımcı olmasının sebebi, onları politik açıdan kendisine bağlayarak bölgede nüfuzunu ve etkinliğini arttırmaktır²⁴⁶.

²⁴³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 123-124.

²⁴⁴ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 11, s. 57.

²⁴⁵ Hoşap Kalesi, bir ortaçağ kalesidir. Kale, Van'a yaklaşık 50-60 km arası uzaklıkta, Van-Başkale yolu üzerindedir. Sarp bir yamaç üzerinde bulunmaktadır. Adını, hemen yanı başında akmakta olan nehirden almaktadır. Kale'nin bilinen tarihi, Urartulara kadar inmektedir. Bu dönemde kalenin, güney doğuya açılan Tuşba-Kelişin ordu yolu ile Van-Kotur doğu yolunun kesiştiği kavşak noktasında askerî bir tesis olarak kurulduğu bilinmektedir. Urartulardan sonra Van çevresi ile birlikte Hoşap, Pers, İskender, Selevkos, Roma ve Bizans egemenliğinde kalmıştır. Ortaçağda Vaspurakan Prensiği'nin şehirleri arasında yer almış, XI. yüzyıldan itibaren Türklerin hâkimiyetine girmiştir. Selçuklularla başlayan Türk hâkimiyeti, İlhanlılar döneminde devam etmiş ve bu dönemde Vilayet-i Ermen olarak adlandırılan Van Eyaleti'nin bir şehridir. Daha sonra Karakoyunlular hükümdarı Kara Yusuf tarafından Mahmudiler, olarak adlandırılan Kürt aşireti, Hoşap'a yerleştirilmiştir. Burada Mahmudiler kendi adlarıyla anılan bir beylik kurmuşlardır. Osmanlı döneminde, Osmanlı-Safevî mücadelelerinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı için kendilerine birtakım imtiyazlar verilmiştir. Hoşap'ta günümüze kadar kalmış kalede sağlam yaşayan bu beyler, varlıklarını, 1839 Tanzimat Ferman'ın ilanına kadar sürdürmüşlerdir. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ho%C5%9Fap_kalesi, s. 1-2.

Evliya Çelebi, *Seyahatname'sinde* 1650 yılında uğradığı Hoşap Kalesi'nden bahsetmektedir. Kalenin konumunu anlattıktan sonra iç kalenin giriş kapı kanatları için, "Osmanlı ülkesinde kale kapıları hep ağaç üzerine demir kaplı kapılardır ki, ateş etsen ağaç yanar, demirler dökülür. Ama bu Hoşap Kalesi kapısının her kanadı üç yüz kantar Nahçıvan demirindedir. Hiç ağaç kısmı yoktur" demektedir. Kalenin batıya bakan girişi ve özgün kapısı bozulmadan günümüze ulaşabilmiştir. Kapının üzerinde yapımı ile ilgili Farsça kitabe ve arslan kabartmaları yer almaktadır. Kale içindeki eski hamam, cami, medrese, su sarnıcı, zindan ve odalarda geçmişin izlerini görmek mümkündür. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 1297-1298. Kale bir buçuk kulaç genişliğinde sağlam bir duvarla çevrili olup; içerisinde üç yüz altmış'a yakın oda bulunmaktadır. BOA, *İ.MSM*, 48/1226, Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın 17 Cemaziyelahir 1258 (26 Haziran 1842) tarihli yazısı. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 48/1226, Lef: 2; BOA, *İ.MSM*, 48/1226, Lef: 2.

²⁴⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 11.

1838 yılındaki isyanı sonrasında devlet tarafından affedilerek 1839'da Van bölgesine geri dönen Han Mahmut ve kardeşi Han Abdal, Nizip Savaşı sonrası bölgedeki otorite boşluğundan yararlanarak ve Bedirhan Bey'in desteğini de arkalarına alarak 1841 yazında devlete karşı yeniden isyana geçmişlerdir. Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'nın, Sadaret'e yazdığı 29 Cemziyeleevvel 1257(19 Temmuz 1841) tarihli mektubunda, Han Mahmut'un kardeşi Han Abdal'ın Hoşap Kalesi'ni nasıl ele geçirdiğini belirtmekte ve Bitlis baskını ile ilgili dikkat çekici bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Han Abdal, Hoşap Kalesi'nin muhafazasında görevli olan ve su almak için kale dışına çıkmış iki askeri kandırarak elde etmiş ve bu iki asker, geceleyin kaleden sarkıttıkları ip merdivenle birçok isyancıyı kaleye almışlardır. Kaledeki muhafız sayısından fazla olan bu isyancılara karşı kale muhafızları uzun süre direnmişlerse de kalenin isyancıların eline geçmesine engel olamamışlardır²⁴⁷.

Han Abdal'ın stratejik önemi olan Hoşap Kalesi'ni ele geçirmesi, bölgedeki şöhretini arttırmıştır. Bu olaydan sonra Han Mahmut, küçük kardeşlerinden Derviş Bey'i de Bitlis üzerine göndermiştir. Derviş Bey, yanındaki isyancılarla Bitlis taraflarında bazı köylerde yağma ve talan ile yöre halkına zarar vermiş; Bedirhan Bey de bu isyancı taifeye iki bin kadar asker göndererek destek vermiştir. Sadece Bedirhan Bey'in değil, bölgedeki diğer Kürt beylerinden Yahya Han ve Nurullah Beylerin de Han Mahmut'a destek verdikleri görülmektedir. Aslında Kürt beylerinin ortak hareket etmesi daha önce yaşanmış bir durum değildi. Bedirhan Bey, Han Mahmut'a yardım ettiği şeklindeki iddiaları reddetmiştir. Bu iddialara karşı verdiği cevapta, Han Mahmut'a yardıma giden Dudeki, Alıki ve Koçer aşiretlerinin Bohtan'a bağlı göçer aşiretler olmakla birlikte zaman zaman yaylak olarak Müküs bölgesine göç ettiklerini, Han Mahmut'a yardıma giden iki bin kişilik kuvvetin bu aşiretlerden olduğunu ve isyana kendi bilgisi dışında katıldıklarını ifade etmiştir²⁴⁸.

Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 29 Zilkade 1257 (12 Ocak 1842) tarihli mektupta, Bedirhan Bey ve diğer Kürt beyleri arasındaki ilişkiye dair şu bilgiler verilmektedir: Başta Bedirhan Bey olmak üzere, Han Mahmut ve biraderi Abdal, Van ve çevresini tamamen kontrol altına alma gayreti

²⁴⁷BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 28.

²⁴⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 127-128.

içerisindedirler. Bunun yanında, Bedirhan Bey'in bölgede vuku bulan itaatsizliği, Midyat ve Şirvan taraflarında yaptığı zulüm bilinmektedir. Hakkâri Müdürü Nurullah Bey'i, Han Mahmut ve biraderi Han Abdal'ı kendisine uydurmuş; fakat Hizan Bey'i Şerafeddin Bey ile Şirvan Beyleri kendisine, 'Biz Devlet-i Âliyye'den başkasına itaat etmeyiz.' deyince Şirvan tarafına büyük miktarda askerî birlik göndererek itaati altına almıştır. Hizan Beyi'nin üzerine de asker sevk ederek baskı ile ona da otoritesini kabul ettirmiştir. Bunların asıl amacı, kendilerine muhalefet eden beyleri itaat altına aldıktan sonra Kürdistan'da büyük bir kargaşa çıkararak bölgeyi tamamen kendi kontrollerine almaktır. Buraları ele geçirdikten sonra hiçbir Kürt beyinin kendilerine muhalif hareket edemeyeceğini düşünmektedirler. Kürt Mirlerinin bölgedeki bu politikalarına çözüm olarak Han Mahmut'un ve Abdal'ın devlete karşı giriştikleri bu isyan hareketine karşı, bir an önce askerî harekâta girişilmelidir. Bunun için de Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon Eyaletlerinin askerleri ile merkezden büyük miktarda askerî birliklerin gönderilmesi gereklidir²⁴⁹.

5.8. Cizre Sancağı'nın Musul'a Bağlanması Sonrasında Bedirhan Bey-Han Mahmut İlişkileri

Bedirhan Bey-Han Mahmut ilişkisi aslında çok yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Hafız Paşa'nın, Doğu harekâtı sonrasında (1838) devlete karşı isyan etmiş olan Han Mahmut ve kardeşi Abdal, yöneticisi buldukları Van ve çevresinden uzaklaştırılmıştı. Erzurum Müşiri Hafız Paşa nezdinde gerek geçmişte yaptığı hizmetler ve gerekse devlete karşı sadakatinden dolayı büyük itimat kazanmış olan Bedirhan Bey, Han Mahmut ve kardeşi Abdal'ın, yeniden Van ve çevresindeki kaza ve nahiyelere dönmesinde ve yönetici olmasında Hafız Paşa nezdindeki telkin ve tavsiyelerinin büyük etkisi olmuştur²⁵⁰. İki kardeş, Van ve çevresinde çok geçmeden devlete karşı yeniden isyana girişmişlerdir (1841). Yaşanan olaylarla ilgili olarak bölge valilerinin Sadaret'e yazdığı raporlarda Bedirhan Bey'in bu isyanlarda parmağı olduğu ifade edilmiştir²⁵¹.

Her ne kadar Bedirhan Bey, hakkındaki suçlamalarla ilgili olarak, gerek Diyarbakır Valisi'ne gerekse Sadaret'e yazdığı yazılarda Han Mahmut'un bölgedeki eylemlerde ilgisinin olmadığını ifade etse de iki taraf arasında geçmişte var olan

²⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15.

²⁵⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁵¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 5-15.

düşmanlığın bir kenara bırakılarak yakın ilişkiye geçtikleri görülmektedir. Bedirhan ve Han Mahmut arasındaki dostluğun ilk adımını Han Mahmut atmış; bizzat üç oğlunu ve bazı adamlarını da yanına alıp Cizre'ye giderek burada Bedirhan Bey'i ziyaret etmiştir. Buna karşılık Bedirhan Bey, çok sayıda adamıyla birlikte Van'a on saat mesafede bulunan bir yerde Han Mahmut'un hanesinde misafir olmuştur²⁵².

Yeni dönemde Osmanlı bölge paşalarının asıl üzerinde durdukları konu ise, Bedirhan Bey'in, Han Mahmut ile ilişkileri olmuştur. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa, Sadaret'e gönderdiği 25 Zilkade 1257(7 Ocak 1842) tarihli raporunda, isyan hâlinde bulunan Han Mahmut hakkında bilgiler vermiş ve Bedirhan Bey'le ilgili birtakım suçlamalarda bulunmuştur²⁵³.

Bedirhan Bey'in Van'da Han Mahmut'u ziyaret etmesi ile ilgili olarak Musul Valisi Mehmet Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği yazıda, bu durumu şikâyet ederek Bedirhan Bey'in Van ve çevresindeki kazalarda halka zarar verdiğini, bununla da yetinmeyerek fitne ve fesada sebep olduğunu beyan etmiştir. Hakkındaki suçlamalarla ilgili olarak Bedirhan Bey'in Sadaret'e gönderdiği yazı daha çok Musul Valisi'nin iddialarına cevap niteliğindedir. 1842 tarihli yazıda, Han Mahmut ile aralarının soğuk olduğunu, onun, Erzurum Müşiri üzerine asker sevk etmesinde de hiçbir yardımının olmadığını, bilakis, Han'ı, isyanından caydırıp devlete itaat etmesi için adam gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Van tarafına gitmesinde bir art niyet aranmamasını, yaylamak amacı ile gittiğini ifade etmiştir²⁵⁴.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa ise, 3 Rebiulevvel 1258(14 Nisan 1842) tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda Bedirhan Bey'in, Han Mahmut'u ziyaretini ve burada kaza halkına ve fakirlere zarar verdiğini doğrulamakla birlikte, Bedirhan'ı savunan bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, Bey'in Van aşiretlerini tahrik etmediğini, gittiği Zozak yaylasının kendi idaresi altında bulunduğunu, eskiden beri onun göçerlerle her yıl birkaç ay gidip orada kaldığını belirtmektedir. Bu yıl ise Van toprağına hiç uğramadığını, Van halkı ve aşiretlerini tahrik etme gibi aykırı bir iş yapmadığını ifade etmiştir. Hafız Paşa'nın, Erzurum Müşiri olduğu dönemde Han Mahmut'un birtakım uygunsuzluklara başlaması üzerine Hafız Paşa'nın, kendisinden

---

²⁵² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁵³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Direnişleri (1817-1867)*, s. 132.

²⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 25.

ricada bulunması üzerine Han Mahmut'u ikna ederek Erzurum'a göndermeyi başardığını da dile getirmiştir.

Vecihi Paşa'nın yazısının sonunda, mevcut durumda Han Mahmut'un yeniden uygunsuzlaştığını, Bedirhan Bey'den Erzurum Müşiri Kâmil Paşa'nın istemesi hâlinde onun geçmişte yaptığı gibi Han Mahmut'u tekrar Erzurum'a göndererek devlete itaatinin sağlanabileceğini belirtilmiştir. Ayrıca Bedirhan Bey'in, Diyarbakır'a gönderdiği kardeşi Salih Bey'le yapılan görüşmede bu mesele gündeme getirilerek kendilerinden söz alındığı da ifade edilmiştir²⁵⁵.

Bedirhan Bey hakkında merkeze gönderilen raporların birbirleriyle çok tutarlı bilgiler içermediği açıktır. Özellikle Musul Valisi Mehmet Paşa, Diyarbakır Müşiri Vecihi Paşa ve Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın raporlarında bunu görmek mümkündür. Musul Valisi Mehmet Paşa ile Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa, raporlarında, Han Mahmut ve kardeşi Abdal'ın isyanında, her ne kadar ön planda yer almasa ve kendisi inkâr etse de, bu isyan hareketinin perde arkasında Bedirhan'ın parmağı ve etkisi olduğunu sürekli olarak dile getirmiştir. Buna karşılık Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa da, Bedirhan Bey konusunda mümkün olduğunca iyimser bir tutum takınarak onun geçmişteki devlete karşı olan hizmetini ve sadakatini ön plana çıkaran, oldukça yumuşak bir yaklaşım sergilemiştir²⁵⁶. Valilerin Sadaret'e gönderdikleri mektuplarda Bedirhan Bey'e karşı farklı yaklaşımlar içinde olmaları, zamanla bu konu üzerinden birbirlerini suçlayıcı ifadelerin de mektuplarda yer almasına sebep olmuştur. Örneğin, Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'nın Sadaret'e yazdığı 29 Zilkade 1257(12 Ocak 1842) tarihli mektupta, Bedirhan Bey'in bölgede nüfuzunu genişletme çabası içerisinde olduğu belirtilmekte, bu amaçla Han Mahmut isyanının Bedirhan Bey'in tahrikiyle çıktığı iddia edilmektedir. Ayrıca, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın yeni vali olması sebebiyle meseleye tam anlamıyla vakıf olamadığı ve ona alet olduğu ifade edilmiştir²⁵⁷.

Bedirhan Bey'in konumu, gerek Kürtler açısından gerekse Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzu açısından hayli önemliydi. Yıllarca devletten yana izlediği politikalarla bölgenin en güçlü beylerinden biri hâline gelen Bedirhan Bey'in

---

²⁵⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 41.

²⁵⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁵⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15.

devletle olan ilişkileri, Cizre bölgesinin, idarî bakımdan Diyarbakır Eyaleti'nden alınıp Musul'a bağlanmasıyla sorunlu hâle gelmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar kendisi kabul etmemişse de Han Mahmut ve İmadiyeli İsmail Paşa isyanlarıyla ilişkilendirilmesi, onu çok güç duruma düşürmüştür. Özellikle Musul Valisi Mehmet Paşa, Bedirhan Bey'i, Han Mahmut ve İsmail Paşaların isyanlarını desteklemek ve kışkırtmakla suçlamıştır²⁵⁸. Konuyla ilgili olarak Bedirhan Bey'in ve bölge valilerinin pek çok yazışmalarına rastlamak mümkündür.

Bedirhan Bey'in isyancılarla olan ilişkisi hakkında, 9 Rebiulahir 1258(20 Nisan 1842) tarihinde İstanbul'a yazdığı mektubunda, Cizre ve nahiyelerinin Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanması halinde devletine ve Diyarbakır Müşiri'ne daha iyi hizmet edebileceğini ifade etmiştir. Tanzimat sonrası bölgede kurulan yeni idarî yapılanma gereği kendisinin üç müşirliğe (Diyarbakır, Musul, Erzurum) bağlı hâle getirildiğini mevcut konumda, her ne kadar bu müşirliklere karşı iyi niyetle hizmet etse de yine de onları memnun edemediğini belirtmiştir. Mektubun devamında, Cizre'nin yeniden Diyarbakır'a bağlanması hâlinde önceden olduğu gibi devlete karşı sadakatle hizmete devam edeceğini vurgulamış; aksi takdirde, adı sürekli isyancılarla anılmaktansa ailesiyle beraber Diyarbakır'a taşınacağını söylemiştir. Han Mahmut isyanı ile ilişkisi olduğu konusundaki iddialarla ilgili olarak da bu ilişki ispatlandığı takdirde hakkındaki her türlü cezaya rıza göstereceğini beyan etmiştir²⁵⁹. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, Bedirhan ve Han Mahmut hakkında, Sadaret'e yazdığı 3 Rebiulahir 1258(14 Nisan 1842) tarihli raporunda, Cizre'nin idarî yapısındaki değişiklik sonrası Bedirhan Bey'in devlete karşı tutumunda ortaya çıkan değişikliğe dikkat çekmiştir. Ayrıca, onun Musul Valisi Mehmet Paşa'dan korkup çekindiğini, Cizre'nin ve bazı nahiyelerinin Musul'a ilhakı sonrasında kendini emniyete almak için devlete karşı muhalefete girerek Han Mahmut ile işbirliğine girdiğini yazmıştır²⁶⁰.

Bedirhan Bey, Musul Valisi Mehmed Paşa'nın Han Mahmut isyanı ile ilgili hakkındaki suçlamaları üzerine, biraderi Salih Bey'i ve katibi Osman Efendiye Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'ya gönderdi. Burada yapılan görüşmelerde, Cizre'nin

---

²⁵⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 134. Bkz. BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 32; BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 4.

²⁵⁹ BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 24.

²⁶⁰ BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 5.

idarî olarak Musul'a bağlanması sonrası Musul Valisi Mehmet Paşa ile Bedirhan Bey arasında yaşanan sıkıntılar dile getirilmiştir. Ayrıca Bedirhan Bey'in Saltanat-ı Seniyyeye bağlılık mesajları iletilmiştir. Vali Vecihi Paşa da sorunu daha fazla büyütmemek ve kendilerini temin ve teskin etmek amacıyla adet üzerine biraderi Salih Bey'e Lahor şal giydirilmiştir, Bedirhan Bey'e de özel "alâ kabza bir kılıç" gönderilerek taltif edilmiştir²⁶¹

Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın, Sadaret'e gönderdiği raporlarda da Bedirhan Bey'in, Han Mahmut isyanında parmağının olduğu şüphesinden duyduğu rahatsızlık görülmektedir. Hakkındaki iddialarla ilgili olarak 9 Rebiulahir 1258 (20 Nisan 1842) tarihinde Diyarbakır Müşiri Vecihi Paşa'ya yazdığı mektupta, Han Mahmut isyanı ile ilgili, hakkında en küçük bir belge veya şahit bulunması durumunda devletin kendisi hakkında vereceği her türlü karara saygı duyacağını ifade etmiştir²⁶².

Bedirhan Bey hakkında, Erzurum Müşiri ve Musul Valilerinin, Han Mahmut ve İsmail Paşa isyanlarında rolü olduğu şeklindeki suçlayıcı ifadeleri ve Sadaret nezdindeki şikâyetleri devam etmiştir. Buna karşılık Bedirhan Bey'in bu durumdan duyduğu rahatsızlığı Vecihi Paşa'ya bir mektup yazarak bildirmesi üzerine Vecihi Paşa da, 27 Recep 1258(3 Eylül 1842) tarihinde Bedirhan Bey'e cevap niteliği taşıyan bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, Cizre'nin Diyarbakır'a bağlanmak üzere olduğunu, durum henüz resmiyet kazanmasa da yakında konu ile ilgili kararın çıkacağını belirtmiş ve bundan dolayı vesvese etmemesini, devlete ve saltanata sadık birisi olduğunu herkesin bildiğini ifade ederek Bedirhan Bey'i yatıştırmaya çalışmıştır. Ayrıca, devlete karşı sadakatten ayrılmadığı takdirde hiç kimsenin kendi aleyhinde bir şey yapamayacağını söyleyerek yine devlete hizmete ve sadakatine devam etmesini tavsiye etmiştir²⁶³.

---

²⁶¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 41.

²⁶² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 134. Konu ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *İrade Meclis-i Valâ*, Dosya nr. 39, Gömlek nr. 729, Lef: 17, 24. Bedirhan Bey'in Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'ya gönderdiği 9 Rebiulahir 1258 (20 Nisan 1842) tarihli mektup; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 32.

²⁶³ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 24.

5.9. Bedirhan Bey'in Bölge Valileri ile Han Mahmut Arasında Arabuluculuk Çalışmaları

Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa, Bedirhan Bey'e gönderdiği 13 Safer 1258 (26 Mart 1842) tarihli mektupta, hâlihazırda devlete karşı isyan içerisinde bulunan Han Mahmut'un devlete itaat etmesi için kendisinden aracılık yapmasını talep etmiştir. Yapılan teklife göre, Saltanat-ı Seniyye'ye itaat ederek muhalefetten vazgeçerse mal, can ve ırzına zarar gelmeyeceği garanti edilmiş; hakkında ferman çıkarıldığı için oralarda (Van Bölgesi) oturması uygun olmadığından ister İstanbul'a, isterse Erzurum'a yerleşebileceği belirtilmiştir²⁶⁴.

Bedirhan Bey konu ile ilgili olarak, Vali Halil Kâmil Paşa'ya gönderdiği cevapta, Han Mahmut'un devlete itaati için zaten çaba gösterdiğini ifade ederek şöyle demektedir: “...*Daha evvel, Han Mahmut'un itaat dairesine gelmesi için kulunuz tarafından hususi adam gönderilmişti. Her şekilde itaat etmesi için nasihatte bulunularak, cesaret etmiş oldukları uygunsuzluktan vazgeçirmek için kulunuz elinden geleni yapmış, fakat Han Mahmut canına emniyet edememiştir...*”

Halil Kâmil Paşa'nın gönderdiği yazıyı vermek ve nasihatte bulunmak üzere adamlarını tekrar Han Mahmut'a gönderdiğini ifade eden Bedirhan Bey, şöyle devam etmektedir: “...*Eğer Han Mahmut bu defa da nasihati kabul etmeyip cesaret ettiği uygunsuzluktan vazgeçmezse, gerek Erzurum Müşiri hazretleri tarafından gerek zat-ı devletlerinden kulunuz tarafına ruhsat verildiği takdirde, o vakit kulunuzun sadakat ve hizmetinde bir eksiklik olmayacaktır...*” Diyerek, Han Mahmut meselesinin, ortadan kaldırılması için kendisine izin verildiği takdirde güç kullanarak da olsa bu işin üstesinden geleceğini beyan etmiştir²⁶⁵.

Diyarbakır Müşiri Vecihi Paşa, Han Mahmut konusunda Bedirhan Bey'e 23 Safer 1258(5 Nisan 1842) tarihinde gönderdiği ilk mektubunda, Saltanat-ı Seniyye'ye muhalefet edenlerin hiçbirisinin selamet bulmadığı, kendisinin can, mal ve namus güvenliği istiyorsa hemen devlete itaat etmesini ve bulunduğu yerden

---

²⁶⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 138. Bkz.. BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 29.

²⁶⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 139.

kalkıp Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın yanına gitmesini, yok eğer kendisinden çekiniyorsa İstanbul'a gitmesini istemiştir²⁶⁶.

Diyarbakır Müşiri Vecihi Paşa tarafından Han Mahmut'un itaatinin sağlanması amacıyla Bedirhan Bey'e yazılan, 27 Rebiulahir 1258(8 Mayıs 1842) tarihli ikinci mektupta, hizmetlerinden ve bu konudaki gayretinden dolayı kendisinden hoşnut olduğunu söyleyerek Han Mahmut'un devlete itaat etmesi durumunda dünya ve ahirette selamet bulup mal ve canına bir zarar gelmeyeceğini ifade etmiştir. Han Mahmut'un itaat etmesi hâlinde vesvese ve korkuya düşmemesini, ister önce Bedirhan Bey'e oradan Diyarbakır'a, ister Van'a, isterse de doğrudan doğruya Erzurum Müşiri'ne gidip itaat edebileceğini ve zarar görmeyeceğinin kendisine yazılmasını Bedirhan Bey'den istemiştir.

Vecihi Paşa'nın mektubunda değindiği bir başka konu da, Han Mahmut üzerine Muş'tan gönderilen askerî kuvvetlerle ilgilidir. Muş taraflarına gönderilen askerî birlik ile Han Mahmut'un kardeşi komutasındaki eşkıyalar arasında muharebe meydana gelmiş; Han, üstüne gelen bu birlikleri de geri püskürtmüştür. Vecihi Paşa, Han Mahmut'un bu savaşından dolayı devletin kendisini affetmeyeceği zannına kapılmamasını, bu askerlerin zaten başıbozuk askerler²⁶⁷ olduğunu, yapılan bu muharebenin de devletçe önemsenmeyeceğinin kendisine bildirilmesini istemiştir²⁶⁸.

Vecihi Paşa'ya göre, Han Mahmut tüm bunlara rağmen söz dinlemeyip ısrar ederek yeniden muharebeye girişirse kendisi için alınan bu karar bozulmuş sayılacaktır. O takdirde bu meselenin çözümü için, Erzurum Müşiri ile görüşülüp gereken yapılarak Bedirhan Bey yeteri kadar asker ile bu meselenin halli için görevlendirilecektir²⁶⁹.

Bedirhan Bey, bölge valilerinin Han Mahmut isyanı ile ilgili olarak kendi hakkında Sadaret'e yazdıkları her türlü olumsuzluklara rağmen, Han ile aralarında

²⁶⁶ BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 35. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'dan 23 Safer 1258 (5 Nisan 1842) tarihli Bedirhan Bey'e gönderilen mektup.

²⁶⁷ Başıbozuk askerler, Osmanlı hukukunda orduya katılan gönüllü fertlere verilen adıdır. Bunlar ordunun asli kuvveti ile karıştırılmamalıdır. Süvari ya da piyade olarak iltihak ettikleri birliklere göre ayrı silah ve teçhizat ile ayrı kumandanlar idaresinde olarak teşkil edilen kıtalar halinde yardımcı asker suretinde istihdam olunurdu. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C: I, Med Yay., İstanbul 1993, s. 164.

²⁶⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 140-141.

²⁶⁹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 141. Bkz. BOA, *İMVL*, 39/729, Lef: 25. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa tarafından, Bedirhan Bey'e yazılan 27 Rebiulahir 1258 (8 Mayıs 1842) tarihli mektup.

arabuluculuk yapma teklifini kabul etmiştir. Tabî ki bu süreçte kendisinin ne denli iyi niyetle çalıştığını bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, Bedirhan Bey'in, geçmişte devlet nezdinde kazandığı itibarını kaybetmemek ve Cizre sorunu lehine çözümleninceye kadar da Han Mahmut sorununun kendi menfaati açısından da sürüncemede kalmasının doğru olacağı düşüncesinde olduğudur.

5.10. İmadiyeli İsmail Paşa İsyanında Bedirhan Bey'in Durumu

İmadiyeli İsmail Paşa'nın, 1838 yılında devlete karşı başlattığı isyan, Aralık 1838'de, Bağdat Valisi Ali Paşa ve Musul Valisi İncebayraktaroğlu Mehmet Paşa'nın çabalarıyla düzenlenen bir harekât sonrasında bastırılmış ve İmadiye, Musul'a bağlanmıştır. Bu olay sonrasında İmadiye emir ailesi önce Bağdat'a, daha sonra da Musul'a yerleşmeye mecbur tutulmuştur²⁷⁰.

İmadiyeli İsmail Paşa, Musul'dan kaçmış ve İstanbul'a gideceğim diyerek Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına gelmiş²⁷¹, buradan Erzurum'a gideceğim diyerek Zaho ve İmadiye taraflarına giderek devlete karşı yeniden isyan etmiştir. İsmail Paşa'nın onun yanından ayrıldıktan sonra böyle bir harekete girişmesi, ister istemez bu isyan hareketi ile ilgili Bedirhan Bey hakkında birtakım iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuştur²⁷².

Musul Valisi Mehmet Paşa, 15 Safer 1258(28 Mart 1842) tarihli Sadaret'e gönderdiği mektupta, Bedirhan Bey'in mevcut şartlarda bölgede var olan kargaşayı arttırmak ve tahrik etmek amacıyla İmadiyeli İsmail Paşa'yı yanına çekerek ona Zaho kalesini zaptetmesi fikrini verdiğini, bu amaçla yeteri kadar asker ve para yardımı da yaptığını belirtmiştir. Ayrıca kardeşi Salih Bey'i ve bazı şahısları Sündi aşiretine göndererek buradaki askeri kovup aşireti ayaklandırdıklarını ve aşiretin de Zaho'ya gelmek üzere olduğunu ifade etmiştir²⁷³.

Musul Valisi Mehmet Paşa'nın bu konudaki suçlamalarını destekleyen iddialar da mevcuttur. Devrin postacılarının sözlü ifadelerine göre, İmadiyeli İsmail

²⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²⁷¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 37.

²⁷² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²⁷³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31. Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 15 Safer 1258 (28 Mart 1842) tarihli Sadaret'e gönderdiği yazı.

Paşa, Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına gelip gittikten sonra İmadiye'ye gidip fesada başlamış ve onun bunda etkisi olmuştur²⁷⁴.

İmadiyeli İsmail Paşa, etrafına topladığı bazı şahıslar, Kürt zorbaları ve İmadiyeli aşiretlerle ittifak yaparak İmadiye Kalesi'ni ele geçirmek için isyan etmiştir. İmadiye Mütesellimi de devlete ihanet ederek İsmail Paşa'ya destek vermiş ve onun yedi sekiz yüz kadar askerini kaleye almıştır. İç kaleyi korumakla görevli 250'den fazla asker isyancılar tarafından öldürülerek İmadiye Kalesi, isyancıların eline geçmiştir. İsmail Paşa, İmadiye Kalesi'ni kontrol altına almasından sonra çevre eyaletlere sahte fermanlar göndererek; "Musul valisinin fermanıdır. İmadiye eyaleti Devlet-i Âliye tarafından bana mülk olarak verilmiştir." diyerek propaganda yapmıştır. Bu propaganda sonrasında etrafında 5-6 bin kişilik eşkıya grubu toplamış ve bu eşkıyalar daha sonra Musul'un köylerine kadar olan bölgeyi yağma ve talan etmişlerdir²⁷⁵.

İsmail Paşa, çıkardığı isyan sonucunda İmadiye Kalesi'ni aldıktan sonra bölgedeki pek çok Kürt ileri gelenlerine, İmadiye ve çevre kaleleri fethettiğine dair mektuplar yazarak bir çeşit ittifak zemini aramıştır. İsmail Paşa'nın değişik zamanlarda mektup yollayıp, destek aradığı bazı isimler şunlardır: Köysancak'tan Hoşnav Beyi Mehmet Bey, aynı bölgede bulunan Süleyman Bey, Erbil Kazası vekili İbrahim Efendi, Muzuri ağalarından Hüseyin Ağa ile Ali Ağa, Hakkâri Beyi Nurullah Bey, Eski Revanduz Miri Kör Mehmet Paşa'nın kardeşi Resul Bey ve bazı Zibari Ağaları, Zaho'da Şeyh Yusuf ve Abdi Ağa, Şeyh Nureddin ve Şeyh Taha²⁷⁶.

Bedirhan Bey ve İmadiyeli İsmail Paşa arasındaki ittifak konusu ile ilgili olarak Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, Sadaret'e gönderdiği 5 Rebiulahir 1258(16 Nisan 1842) tarihli mektupta, her ne kadar İsmail Paşa'nın isyanında Bedirhan'ın tahriki ve desteği söz konusu olmuşsa da ikisi arasında bir ittifak olup olmadığı konusunda kesin bir delil olmadığını yazmaktadır. Bedirhan Bey'in, İsmail Paşa'yı desteklemesinin sebebi olarak da Musul Valisi Mehmet Paşa'ya güveni olmadığını, kendisini emniyet altına almak için böyle bir harekete giriştiğini belirtmektedir. Vali

²⁷⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın 5 Rebiulahir 1258 (16 Nisan 1842) tarihli yazısı.

²⁷⁵ BOA, *İ.MSM*, 39/729, Lef: 22. Konu ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 38; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²⁷⁶ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 144-145.

Vecihi Paşa'ya göre, görünürde onun olumsuz bir hareketi olmayıp bir an önce bu korkusunun yatıştırılması gerekmektedir. Eğer Kürt beyleri arasında bir ittifak varsa da bir an önce Bedirhan Bey'i bu ittifaktan ayırmak için emniyet ve güveninin sağlanması ve varsa ilişkisinin kesilmesi, aralarında bir ittifak olmasa dahi Musul Valisi'nden korkan ve çekinen Bey'in emniyetinin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bedirhan Bey'e güven vermek ve onu Musul'a getirmek amacıyla Bağdat Valisi Ali Paşa birtakım hediyeler ile birlikte adamlar göndererek onu Musul'a davet ettiyse de Bedirhan Bey gitmemiştir²⁷⁷.

İmadiyeli İsmail Paşa'nın bölgede kurmaya çalıştığı ittifak zinciri ve Bedirhan Bey'in bu ittifakın içerisinde yer alıp almadığı konusunda bölge valileri tarafından pek çok raporlar gönderilmiştir²⁷⁸. Bedirhan Bey'in, İsmail Paşa ile olan yakın ilişkisi, İsmail Paşa'nın onun yanına gelip gittikten sonra isyan etmesi gibi hususlar, kendisi hakkındaki şüphelerin artmasına yol açmıştır. İmadiyeli İsmail Paşa ve Han Mahmut isyanlarıyla ilişkisinden dolayı Cizre Mütesellimi Miralay Bedirhan Bey'in çok zor bir durumda olduğu görülmektedir. Her ne kadar devletin yanında olduğunu söylese de bölgedeki Osmanlı Paşaları tarafından kendisine sürekli şüphe ile yaklaşmış, isyan hâlindeki diğer Kürt beyleriyle ilişkili olduğu şüphesi ortadan kalkmamıştır.

5.10.1. Merkezî Hükûmetin Cizre Sorununu Çözme Gayretleri

Bedirhan Bey'in yönetimindeki Cizre kazası, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın isteği doğrultusunda bağlı bulunduğu Diyarbakır Eyaleti'nden alınarak, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın yönetimine verilmiştir. Bu durumdan memnun olmayan Bedirhan Bey ise, bölge halkını da yanına alarak yeni idarî yapılanmaya karşı çıkmıştır²⁷⁹. Osmanlı Devleti'nin 1836'daki Hafız Paşa ile gerçekleştirdiği Doğu harekâtı sonrasında, devletten yana bir politika izleyerek bölgedeki nüfuzunu genişletmiş olan Bedirhan Bey, doğrudan doğruya devlete karşı muhalif bir hareket içerisine girmemekle birlikte bu yeni duruma karşı tavır almaktan da geri durmamıştır. Fakat her fırsatta Padişah ve Sadaret'e gönderdiği mektuplarda, Padişaha ve devlete karşı hizmette sadakatten ayrılmadığını; fakat Musul Valisi Mehmet Paşa'dan korktukları

²⁷⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın 5 Rebiulahir 1258 (16 Nisan 1842) tarihli Sadaret'e gönderdiği yazı.

²⁷⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 5.

²⁷⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 1.

ve çekindiklerini, can ve mallarını emniyette görmediklerini, bu durumun kendisini devletine ve padişahına sadıkane hizmetten alıkoyduğunu²⁸⁰ ifade ederek, İstanbul'a Musul Valisi Mehmet Paşa'yı suçlayıcı mektuplar göndermiştir. Buna karşılık Musul Valisi Mehmet Paşa, her defasında Bedirhan Bey'i İstanbul'a şikâyet ederek Cizre'nin diğer nahiyelerinin de Musul'a bağlandığı takdirde, bölgede sükûnetin sağlanacağını belirtmiştir²⁸¹.

Gelişmeler sonrasında, Cizre meselesi, bölgede önemli bir konu hâline gelmiştir. İstanbul, problemin çözümü için bölgedeki eyaletlerin (Erzurum, Diyarbakır ve Bağdat) valilikleri arasında sıkı bir yazışma trafiği başlatmış; fakat eyalet valilerinin zaman zaman meseleye bakış açılarında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa ve Bağdat Valisi Ali Paşa, Bedirhan Bey'in itaat ve kontrol altına alınması gerektiğini ifade ederek sert önlemler alınmasını önerirlerken²⁸², Diyarbakır Valisi olan M. Vecihi Paşa ise, kendisine güvenlik hissi vererek onu devlet tarafına çekmeye çalışmıştır²⁸³.

Cizre sorununun gündemde olduğu günlerde Bedirhan Bey'in devlete karşı isyan etmiş olan Han Mahmut, İsmail Paşa ve diğer Kürt beyleriyle yakın ilişki içerisinde bulunması, kendisi ile Kürt beyleri arasında ittifak fikrinin gündeme gelmesine yol açmıştır²⁸⁴. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken durum, Bedirhan Bey'in konumudur. Kendisi, her ne kadar devletin yanında gözükse de taraf değiştirmesi hâlinde dengeleri bozacak bir konumdadır. Bunun en önemli sebebi, Cizre'nin stratejik olarak Doğu ve Güney bölgelerinin birleştiği bir nokta da olmasıdır. Doğuda Van çevresinde Han Mahmut ve güneyde İsmail Paşa isyanlarının birleşmesi, aradaki Bohtan bölgesine ve bu bölgenin emirinin tutumuna bağlı olmuştur. Her iki bölge ile ilişkileri olan Bedirhan Bey'in onlarla işbirliğine girmesi, Kürt isyancı güçlerini birleştirip isyanları kuzeyden güneye bölgenin tamamına yayacaktır. Hakkâri Emirlerinin konumu da önemli olmakla birlikte tutumları genelde Bedirhan Bey'in tavrına göre şekillenecektir²⁸⁵.

---

²⁸⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 2.

²⁸¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 13.

²⁸² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15.

²⁸³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 5.

²⁸⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 37.

²⁸⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 152.

Erzurum Valisi'nden İstanbul'a ulaşan raporlar, Han Mahmut isyanı, İran tarafının ve diğer Kürt beylerinin Han'a desteği ve talep edilen Emr-i Âli'ye ilişkin yazılar, Meclis-i Âli ve Meclis-i Valâ'da görüşülerek isyanın önüne geçilmesi ve yayılmasının önlenmesine ilişkin çeşitli kararlar alınmıştır. Osmanlı devlet erkânının en çok üzerinde durdukları ve çekindikleri konu, Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasında bir ittifakın bulunması olasılığıdır. Bunun tehlikelerini gören hükûmet yetkilileri, iddialar üzerine yıllarca bölgede pek çok iş yaptırdıkları Bedirhan Bey'e gücümüş ve bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardır. Konu ile ilgili Trabzon, Erzurum, Sivas, Diyarbakır ve Musul Valilerine yazılar gönderilerek öncelikle olası Bedirhan Bey-Han Mahmut ittifakının önüne geçilerek, kendisinin bir şekilde taltif edilerek Han Mahmut ile ilişkisinin sonlandırılması istenmiştir²⁸⁶.

Bu hususta en büyük çaba Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'dan beklenmiştir. Vecihi Paşa, Cizre'nin eskiden olduğu gibi Diyarbakır'a bağlanmasını ve Bedirhan Bey'e güven verilmesini istemektedir²⁸⁷. Bu amaçla gerekirse Musul Valisi Mehmet Paşa ile Bağdat Valisi Ali Paşa'nın görevden alınması gerektiğini beyan etmiştir²⁸⁸. M. Vecihi Paşa, İstanbul'a gönderdiği yazılarında sorunun çözümü için iki teklif sunmuştur²⁸⁹. Bunlardan ilki, Cizre'yi Diyarbakır'a bağlayarak Bedirhan Bey'in emniyet ve güvenini sağlayıp onu devletin yanına çekmektir. İkinci olarak da, Bedirhan'ı ortadan kaldırmaktır. Vecihi Paşa'ya göre, onu ortadan kaldırmaya çalışmak, mevcut siyaset ortamında devleti bölgede birtakım ciddi sıkıntılarla karşı karşıya bırakacaktır. Çünkü kendisi bölgenin en önemli eşrafındandır. Gerektiğinde 20-30 bin asker toplayabilecek güce sahiptir. Aynı zamanda isyancı Han Mahmut onun kayın pederidir. İsyancılara katılması hâlinde, bulunduğu bölgeden tamamen tasfiyesi gerekecektir ki bu da kolay bir iş değildir. Böyle bir durumda bölgedeki askerler yetersiz kalacak ve harekât için merkezden bir ordu oluşturulması gerekecektir. Vecihi Paşa'ya göre, böyle hassas bir zamanda devletin başına yeni problemlerin çıkarılması gereksizdir. Cizre'nin kazalarını yeniden Diyarbakır'a bağlayarak, Bedirhan Bey'e güven verilmesi daha uygun olacaktır²⁹⁰.

---

²⁸⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31.

²⁸⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 19.

²⁸⁸ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 20.

²⁸⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁹⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

5.10.2. Yusuf Efendi'nin Raporu

Cizre'nin idarî statüsünde yapılan değişiklik sonrası, Bedirhan Bey ile Musul Valisi Mehmet Paşa arasında birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Diyarbakır Valisi Mehmet Vecihi Paşa, iki taraf arasında ortaya çıkan bu sorunları çözmek amacıyla Divan-ı Hümayûn azasından Yusuf Efendi'yi Cizre'ye görevlendirmiş ve onunla birlikte kendisine verilmek üzere 7 Cemazeyilevvel 1258(16 Temmuz 1842) tarihli bir de mektup göndermiştir. Vali Vecihi Paşa, mektubunda, Cizre kazasının Musul'a bağlanması sebebiyle Musul Valisi Mehmet Paşa ile aralarında oluşan ihtilaftan haberdar olduğunu ve bu durumundan dolayı kendisinin vesveseye düştüğünü işittiğini belirtmiştir. Ortaya çıkan bu durumdan dolayı endişeye düşmemesini, devlete sadakatle hizmet edenler hakkında hiçbir taraftan iltifattan başka bir muamele edilmeyeceğini ifade ederek onu temin etmeye çalışmıştır.

Ayrıca kendisinin şimdiye kadar devlete iyi hizmetler yaptığını, mükâfat olarak da Miralaylık rütbesini kazandığını, bundan sonra da devlete kulluk ederek istenildiği gibi hareket etmesini, devletin rızasından ayrılmadıkça Mehmet Paşa'nın kendisine bir şey yapamayacağı belirtilerek güven hissi verilmeye çalışılmıştır.

Vecihi Paşa'nın mektubunda değindiği bir başka konu da, Cizre meselesidir. Cizre sorunu ile ilgili olarak da, durumun İstanbul'a ve Musul Valiliklerine yazıldığını, bu konuda hiçbir şekilde vesveseye düşmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Vali Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'e, sorunun çözülebilmesi için Yusuf Efendi'yi kendisine gönderdiğini ve ona problemi etraflıca anlatmasını istemiştir. Sorunun çözümü için de aleyhinde söylenen birtakım ithamların kalkması gerektiğini belirtip, bunun için de devlete karşı olan sadakatini sürdürmesini ve vergilerini düzenli olarak ödemeye devam ederek Diyarbakır Kaymakamı Hasan Bahri Paşa'nın yanına gelmesini tavsiye etmiştir²⁹¹.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, Yusuf Efendi vasıtasıyla Bedirhan Bey'e 7 Cemazeyilevvel 1258(16 Temmuz 1842) tarihli ikinci bir mektup daha göndererek

---

²⁹¹ “ Cezîre kazası Musul'a ilhâk olunmuş ve senin dahi Musul valisi Mehmed Paşa hazretleriyle beyninizde uygunsuzluk olduğundan vesveseye zâhib olduğun mesmû'umuz olmuştur. Devlet-i 'Aliyye'ye rızâ-cüyâne hizmet idenler haklarında iltifâtdan başka bir taraftan bir güne sû-i mu'âmele olunamayacağı zâhir olduğu misillû mugâyir-i emr-i rızâ hareket idenlerin ne vechle belâlarını bulageldikleri bedîhî ve bâhirdir...”. BOA, *İMSM*, 48/1225, Lef: 45. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın Divan-ı Hümayûn'dan Yusuf Efendi vasıtasıyla Bedirhan Bey'e gönderdiği 7 Cemazeyilevvel 1258 (16 Temmuz 1842) tarihli mektup.

Van ve çevresinde devlete başkaldırmış olan Han Mahmut'un bölgedeki Hakkâri ve Tiyari aşiretleri ile işbirliği içinde olduğunu, bunun devletçe bilindiğini belirtmiş; kendisinin de mal, can ve ırzının muhafazası ve selameti için Han Mahmut'tan uzak durması gerektiğini ifade ederek onu uyarmıştır²⁹².

Divan-ı Hümayûn'dan Yusuf Efendi, Bedirhan Bey'in yanında yaklaşık bir ay kadar kalmıştır. Onun Muharrem 1258(Mart 1842) tarihli raporuna göre, Bedirhan Bey'in konağında misafir edilmiş ve bu süreçte iki üç defa aralarında görüşme olmuştur. Görüşmelerde Bedirhan Bey kendisine, Cizre'nin Musul'a bağlanması sebebiyle Mehmet Paşa'ya güveni kalmadığını, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'yı ziyaret etmek istediğini söylemiş; fakat Mehmet Paşa'nın isteğiyle tutulup İstanbul'a gönderileceğinden ve başka bir şekilde ihanete uğramaktan korktuğunu ifade etmiştir. Yusuf Efendi, kendisine emniyet ve güven için birçok şeyler söyleyerek kendisinin burada kalıp Vecihi Paşa ile görüşmesini teklif etmiş; ancak, Bedirhan Bey şimdilik kardeşiyle kâtibini göndereceğini, Cizre problemi çözüldükten sonra kendisine her türlü hizmetten geri durmayacağını söyleyerek itimat telkin etmeye çalışmıştır.

Ayrıca raporda, Cizre'nin tekrar Diyarbakır'a bağlanması durumunda Bedirhan Bey'in herhangi bir bahanesinin kalmayacağı, devlete olan bağlılığının devam edeceği vurgulanmakta; taltif edildiği takdirde kendisine güven geleceği ve bölgeye asker sevkine lüzum kalmayacağı bildirilmektedir. Bedirhan Bey, sorun çözülmeyen Mehmet Paşa kendi bölgesine geldiği takdirde mukabelede bulunacağını bildirmiş; bu durumun bölge halkını ekonomik olarak da zarara uğratacağını bunun da devletin gelirlerine büyük miktarda zarar vereceğini söylemiştir.

Yusuf Efendi, raporun sonuç bölümünde kendisi de kısa bir değerlendirme yaparak Bedirhan Bey'in temin edilerek güvenlik hissi verilmesini tavsiye etmekte ve Cizre konusunda da onun isteğine, uyulduğu takdirde hem bölgedeki kazaların vergilerinin tahsil edilmesinin kolaylaşacağı hem de geçmişte olduğu gibi bölgede

---

²⁹² “Han Mahmûd'u ve Hakkâri ve Tiyarî 'aşiretleri usûlünden çıkar gibi olub ve bunlara ve Erzurum ve Van tarafında sâ'irlerine tarafından fesâd virilmekte olduğu Erzurum eyâleti müşîri devletlü Halil Kâmilî Paşa karındaşımız hazretleri tarafından Dersa'âdet'e 'arz ve inhâ olunmuş... Şimdiye değin bu makûle mugâyir-i emr-i rızâ hareketde olanların ne vechle oldukları ve nihâyet hâlleri ne sûret kesb idüb perîşân oldukları cümlelerin ma'lûmları olduğu hasebiyle cenâbınız dahi bu dakikaları bildiğinizden mugâyir-i rızâ-yı hazret-i padişâhî bir gûne hâl ü hareketde olmayacağınız ve Erzurum ve Van taraflarına öyle yolsuz şey itmeyeceğiniz derkâr olub...”. BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 46.

devlet adına bir kısım hizmetlerde bulunmasının sağlanabileceği ifade edilmektedir²⁹³.

5.10.3. Meclis-i Valâ Raporları

Cizre kazasının Diyarbakır'a bağlanması ve Bedirhan Bey'le ilgili Diyarbakır Müşiri M. Vecihi Paşa, Musul Valisi Mehmet Paşa ve Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa tarafından gönderilen raporlar, Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilmiş²⁹⁴ ve konu, 7 Rebiulahir 1258(18 Nisan 1842)'den itibaren Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır. Sorun, Meclis-i Umûmî'de şu ana başlıklar altında görüşülmüştür.

i. Musul Valisi Mehmet Paşa ile Bedirhan Bey ve diğer Kürt aşiretleri arasındaki ilişkiler,

ii. Bağdat Valisi'nin durumu,

iii. İmadiyeli İsmail Paşa isyanı,

iv. Şeyh Safvet'in başkaldırması,

v. Bölgedeki Kürt liderleri arasında yakınlaşma ve ittifak çabaları²⁹⁵.

Meclis-i Umûmî toplantısının sonucunda alınan kararlar iki nüsha hâlinde 28 Nisan 1842 Perşembe günü yayınlanmıştır. Karar gereği, Diyarbakır Müşiri'nin ve Musul Valisi'nin raporlarındaki isabet derecelerini yerinde incelemek üzere ordudan veya ordu dışından hususi bir görevlinin acele olarak bölgeye gönderilmesi uygun görülmüştür. Cizre, Musul ve Bağdat'a gitmekte olan Vali Necip Paşa'nın yolu üzerinde bulunduğundan Musul'a vardığında durumu inceleyip raporla bildirmesi ve bu raporların sonucuna göre Vali Mehmet Paşa'nın durumunun Meclis-i Umûmî'de görüşülmesi kararlaştırılmıştır²⁹⁶.

Meclis-i Valâ kararları, Padişah'ın onayına sunularak görüş ve tavsiyelerini almak üzere dönemin sadrazamı Topal İzzet Mehmet Paşa tarafından 22 Recep 1258 (29 Ağustos 1842) tarihli arz tezkeresinde sunulmuştur. Tezkere şöyle başlamaktadır:

²⁹³ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, s. 42-43. Belgenin orijinali için bkz. BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 16. Yusuf Efendi'nin Bedirhan Bey hakkındaki Muharrem 1258 (Ocak 1842) tarihli raporu . Ekler: 4.

²⁹⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 46.

²⁹⁵ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

²⁹⁶ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

“Cizre kazası, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın daha önce yaptığı talep ve görülen lüzûma binâen Diyarbakır Eyaleti'nden ayrılarak Musul'a bağlanmışsa da kazanın bazı nahiyeleri Diyarbakır Valiliği tarafından idâre edilmektedir. Cizre mütesellimi ve geri kalan nahiyelerin sahibi Bedirhan Bey'dir. Vanlı Han Mahmut, Bedirhan Bey'in kayınpederidir. Diğer Kürt reisleriyle ittifak ederek fesat hazırlamaktadır. İmadiyeli İsmail Paşa da Musul'dan kaçarak Bedirhan Bey'le birleşmiştir. Cizre kazasının idare ve emniyetinin, eşkiya takımının tedip ve terbiyelerinin sağlanması için geride kalan nahiyelerin de Musul'a bağlanması hususunda Musul Valisi devamlı surette ısrar etmektedir. Diyarbakır Müşiri Vecihi Paşa'ya göre, Cizre kazasının Musul tarafından idaresinde bazı küçük kazançtan başka hiçbir fayda sağlamadığı gibi, aksine birçok zararları da davet edecektir. Bedirhan Bey ve diğer Kürt ileri gelenleri Musul Valisi'nden korktukları için kendisine güvenmemektedirler. Cizre'nin, Musul Valisi'nin idaresinde kalması onlara gönül rahatlığı vermemektedir. Bedirhan Bey'in kuvvetli bir çevresi olduğundan Cizre kazasının eskiden olduğu gibi Diyarbakır'a bağlanmasından başka çare olmayacaktır.”²⁹⁷

Sadrazam Topal İzzet Mehmet Paşa,²⁹⁸ Padişaha sunduğu arz tezkeresinin sonuç bölümünde Meclis-i Valâ'da alınan kararlar hakkında da bilgiler vermiştir. Verilen bilgilere göre, sadrazam'ın, Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa ile Cizre ve Bedirhan Bey konusunda aynı fikirde oldukları görülmektedir.

Sadaretin arz tezkeresi üzerine aynı kâğıdın altına ve arkasına Mabeyn başkâtibi tarafından yazılan irade şöyle başlamaktadır: Saygı hitabından sonra, tazim ile alınan başbakanlık pusulaları ve bağlı bulunan kararnameler, Padişahımız Efendimiz tarafından incelenmiştir. Meclisçe varılan sonuç uygundur. Tarafların bildirdiklerinden hangisinin doğru ve isabetli olduğunun tayinini sonraya bırakarak acil olarak inceleme yapmak üzere bir memur gönderilmesi bildiriliyorsa da Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'le benzerleri, Musul Valisi'nden çekinip korktuklarına göre bir gaile çıkarmak için Cizre kazasının Diyarbakır'a bağlanması lüzumu üzerinde ısrarla durmaktadır. Vakit ve hal uyarınca bu gibilerin temin ve tatmin edilerek ele alınmaları suretiyle, çıkması muhtemel gailelerin önlenmesi icap etmektedir. Bilhassa, o bölge, memleketin diğer yerlerine göre ölçülemeyecek derecede kendine has özellikler taşımakta; halkı Kürt ve aşiretlerden ibaret bulunmaktadır. Bundan

²⁹⁷ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 74.

²⁹⁸ Sadrazam Topal İzzet Mehmet Paşa'nın 22 Recep 1258 (29 Ağustos 1842) tarihli arz tezkeresi kendisinin ikinci sadaretine rastlamaktadır. Arz tezkeresini yazdıktan bir gün sonra 23 Recep 1258 (30 Ağustos 1842) tarihinde muvaffakiyetsizliğinden dolayı azledilerek yerine Mehmet Emin Rauf Paşa tayin edilmiştir. Bedirhan Bey sorununun bu iki zatın sadaretleri zamanında başladığı anlaşılmaktadır. Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 11, s. 45.

dolayı hiçbir uygunsuzluğa meydan verilmeyerek idaresinin yolunda tutulması lazım olduğuna, Vecihi Paşa'nın da işi yatıştırarak temin taraflısı olduğuna göre şayet işi uzatıp ileride bir gaile çıkması muhtemel ise, ertelemeden vazgeçilerek Cizre kazasının şimdiden Diyarbakır'a bağlanması uygun olur.

İrâde'nin sonuç bölümünde, meselenin önemine binaen bölgeye gönderilecek memurun vasıfları üzerinde durulmuş; bu vasıflar tek tek belirtilmiştir. Görüldüğü gibi, İrâde'nin sahibi Sultan Abdülmecit, Cizre kazasının Musul'dan ayrılarak bir bütün olarak Diyarbakır'a bağlanmasını istemekle, bu hareket tarzının muhtemel bir gaileyi önleyeceği üzerinde önemle durmaktadır²⁹⁹.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, Sadaret'e gönderdiği yazıda, Musul Valisi'nin görevine son verilmesi hâlinde bölgedeki karışıklığın sona ereceğini ileri sürmektedir³⁰⁰.

Hükûmet, sorunları yerinde incelemek üzere Şam Valisi Necip Paşa'yı Bağdat Valiliği'ne tayin etmiştir³⁰¹. Cizre meselesi hakkında alınacak kesinleşmiş kararlar Bağdat yeni valisinin görev yerine varmasından sonra bırakılmıştır³⁰².

Necip Paşa'nın henüz Şam'dan, Bağdat'a hareket edememiş olması ve Musul bölgesindeki karışıklıklar, Mehmet Paşa hakkında düşünülen görevden alma kararını geciktirmiştir³⁰³. Bağdat yeni valisi Necip Paşa'nın İmadiye Kalesi'nde isyan hâlinde bulunan İsmail Paşa meselesinden dolayı bölgeye giderken beraberinde yeterli miktarda düzenli asker götürmesi düşünülmüşse de daha sonra bu karardan vazgeçilmiş ve Necip Paşa'nın Musul'dan vereceği rapora göre hareket edilmesi kararlaştırılmıştır³⁰⁴.

Meclis-i Valâ'nın Cizre konusunda aldığı en önemli kararlardan biri de, meselenin yerinde incelenmesi için bölgeye yeni bir memur daha gönderilmesi kararı

---

²⁹⁹ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 75-76.

³⁰⁰ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 20.

³⁰¹ Bağdat Valisi Ali Paşa'da Şam Valiliği'ne tayin edilmiştir.

³⁰² BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 32.

³⁰³ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

³⁰⁴ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 32.

idi³⁰⁵. Daha sonra bu karardan vazgeçilmiştir. Sebebi ise, bölgeden yeni gelmiş olan Faik Efendi'nin bölgeyle ilgili olarak sunmuş olduğu raporlardır³⁰⁶.

Cizre sorununun ve bölgenin askerî açıdan durumunun incelenmesi için de Bağdat'ta görevli komutanlardan Nâmık Paşa, Meclis-i Âli tarafından görevlendirilmiş ve kendisinden, Cizre kazası ve nahiyelerinin hangi taraftan idaresinin uygun olacağı konusunda rapor istenmiştir³⁰⁷.

Cizre meselesi ile ilgili olarak Bağdat eski Valisi (yeni Şam Valisi) Ali Paşa ile defterdarının Meclis-i Valâ'ya yazdıkları raporda şöyle denilmektedir: Bedirhan Bey bugüne kadar Saltanat-ı Seniyye'ye hizmette kusur etmemiştir. Mevcut durumda Musul Valisi Mehmet Paşa'dan dolayı can ve mal güvenliğinin olmadığı için Saltanat-ı Seniyye'den korunma talep etmektedir. Böyle bir ortamda bölgeye harekât düzenleneceği şeklinde ortaya atılan iddialar Bedirhan Bey'i isyancı pozisyona itecek ve kendisinde devlete karşı emniyetsizlik ve güvensizlik ortaya çıkacaktır. Bu durumda kendisine karşı askerî bir harekât düzenlense bile, bölgedeki nüfuzuna dayanarak Cizre'yi kolay kolay teslim etmeyeceğinden devleti zor duruma düşürecektir. Eğer Bedirhan Bey üzerine bir askerî harekât düşünülüyorsa da bunun merkezin desteği ile büyük bir askerî harekât şeklinde gerçekleştirilmesinin uygun olacağıdır³⁰⁸.

Faik Efendi, raporunda, Bedirhan ve Cizre'nin idarî durumu ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: Cizre kazasının Musul'a verilmesinden sonra Bedirhan Bey, devlete karşı muhalif bir harekete girmiştir. Her ne kadar Bedirhan Bey için sağlam ayakkabıdır denilemezse de şimdiye kadar Diyarbakır Müşiri'ne bağlı kalmış ve itaat etmiştir. Cizre'nin Diyarbakır'a geri verilmesi durumunda devletçe kullanılabileceği, aksi durumda çevresini tahrikten uzak kalmayacak ve nerede karışıklık görse onu destekleyecektir. Bedirhan Bey ve diğer Kürt aşiretleri, Musul Valisi Mehmet Paşa'ya kırgın olup ondan korkmaktadırlar; bundan dolayı, Cizre'nin Musul'a verilmesi bir tarafa, Musul Eyaleti'nin bile Mehmet Paşa'nın idaresinde devam etmesi uygun olmayacaktır³⁰⁹.

---

³⁰⁵ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

³⁰⁶ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 32.

³⁰⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 2.

³⁰⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 5.

³⁰⁹ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

Faik Efendi, Meclis-i Valâ'daki ifadelerinde ise, Bedirhan Bey'in Musul Valisi Mehmet Paşa'dan korktuğunu, mevcut durumda ısrar edilirse Han Mahmut, Nurullah Bey, İsmail Paşa ve bölgedeki aşiretler arasında ittifaka sebebiyet verilebileceğini söylemiştir³¹⁰.

Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa, raporunda, Mardin ve Cizre'nin kendine bağlanması durumunda Bedirhan Bey meselesinin yoluna gireceğini ve Van meselesi ile birlikte diğer aşiretlerin de kontrol altına gireceklerini bildirilmiştir³¹¹.

Cizre konusunda tahkikat yapmakla görevlendirilenlerden birisi de, Bağdat Valiliği'ne tayin edilen Necip Paşa idi. Necip Paşa, Bağdat'a vardıkdan sonra gerekli inceleme ve araştırmaları yaparak konu ile ilgili ilk raporunu İstanbul'a göndermiştir³¹². Rapordan anlaşıldığı üzere Bağdat Valisi Necip Paşa, Diyarbakır Valisi'ni suçlamış ve Musul Valisi'ne sahip çıkmıştır. Bu arada Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa Halep'e tayin edilmiştir. Ramazan 1258(Ekim 1842) tarihli Meclis-i Valâ raporunda meselenin geçmişi şöyle özetlenmektedir: "*Halep Valisi Vecihi Paşa Hazretleri, Diyarbakır Müşirliği döneminde Musul Valisi Atufetli Mehmet Paşa'nın Bedirhan Bey ve emsali aşiretlerini kendisinden ürkütüp uzaklaştırdığından dolayı Cizre ve bağlı bulunan kazaların Diyarbakır'a bağlanmasına ve Mehmet Paşa'nın Musul Valiliği'nden alınmasına dair defalarca Sadaret'e yazı göndermiştir. Bunun üzerine sorun Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de görüşülerek Musul Valisi Mehmet Paşa'nın görevden alınmasına karar verilmiş; fakat İmadiye meselesine bakmakta olduğundan görevden alınması ve Cizre'nin Diyarbakır'a ilhaki uygun bulunmamıştır.*" denilerek meselenin kesin bir biçimde çözümünün Bağdat Valisi Necip Paşa'nın, bundan sonra göndereceği raporlara göre görüşüleceği belirtilerek Necip Paşa'nın raporları Meclis'in gündemine alınmıştır³¹³.

Bağdat Valisi Necip Paşa, konu ile ilgili olarak Sadaret'e gönderdiği 3 Ramazan 1258(8 Ekim 1842) tarihli raporunda, Cizre'nin Diyarbakır'a 55, Musul'a ise 24 saat mesafede olduğunu belirterek bu şartlarda Musul'a bağlı kalmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Cizre'nin eski valisi Merhum Zekeriya Paşa zamanında Bohtan, Hacı Behram ve Eşni nahiyeleri olmak üzere üç bölgeye ayrıldığını; fakat bu nahiyelerle ilgili herhangi bir uygulamanın olmadığını; Vecihi

³¹⁰ BOA, *İ.MVL*, 39/729, Lef: 31.

³¹¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 1.

³¹² BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 5.

³¹³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 152.

Paşa'nın da Cizre'nin Diyarbakır'a bağlı olması gerektiği yönünde iddiası olduğunu, fakat konunun netlik kazanmadığını da ifade etmiştir. Bağdat Valisi, Cizre'nin Diyarbakır'a bağlı olması hâlinde konumu ve Diyarbakır'a uzaklığı itibariyle bölgede Kürtlerin yönetilmesinin zor olacağı kanısında olduğunu beyan etmiştir. İran meselesi sebebiyle bölgenin bu şekilde daha güvenli kalması gerektiğini de dile getiren Necip Paşa, bunlara dayanarak Cizre'nin Musul'a bağlı kalmasının daha uygun olacağını yazmıştır³¹⁴.

Mehmet Paşa, bütün bu yazışma trafiği sonucunda Musul Valisi olarak kalmayı başarmıştır. Ayrıca Cizre'nin Musul'a bağlılığı da devam etmiştir. Bu durum, Bedirhan Bey tarafından sıcak karşılanmamış ve Hicrî 1263(Milâdî 1847) isyanının sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Bu arada Han Mahmut'un kuzeyde Van ve çevresindeki isyanı devam ederken Osmanlı Devleti'ni epeyce uğraştıran İmadiyeli İsmail Paşa, bölgedeki Kürt beylerinden istediği desteği alamamış ve sonunda devlete teslim olmuştur. İmadiye Beyi'nin Rumeli'ye sürgün edilmesi düşünülmüşse de daha sonra bu karardan vazgeçilerek Bağdat'a yerleşmesine müsaade edilmiştir. Bu şekilde güneydeki isyan sonlandırılmıştır. Fakat Bedirhan Bey-Han Mahmut ilişkisi ileride ittifaka dönüşerek bölgede yeni bir dönemi başlatacaktır.

5.11. Meclis-i Valâ Kararları Sonrasında Bedirhan Bey'in Durumu

Meclis-i Valâ, Cizre'nin idarî durumu ile ilgili yaptığı uzun bir araştırmadan sonra Cizre'nin idarî yapısının devamı noktasında bir karara varmıştır. Bu karar ile Cizre, Musul Eyaleti'ne bağlı kalmaya devam edecek ve Mehmet Paşa da Musul Valiliği'ndeki görevini sürdürecektir. Bunun yanında Diyarbakır Valisi M. Vecihi Paşa, Halep Valiliği'ne verilmiş; yerine de İsmail Paşa atanmıştır.

Meclis-i Valâ kararlarına rağmen, Cizre mütesellimi Bedirhan Bey ile Eşni, Bohtan ve Hacı Behram kazaları halkı tarafından yeni Vali İsmail Paşa'ya iki ayrı mektup gönderilmiştir. Bu mektupta, Musul Valisi Mehmet Paşa'dan nefret ettiklerini ve kendilerinden çekindiklerini, bundan dolayı kendisine emniyet

³¹⁴ Bağdat Valisi Necip Paşa'nın 16.10.1842 tarihli bir diğer raporu da, Musul Valisi Mehmet Paşa hakkındadır. Necip Paşa bu raporda Musul Valisi Mehmet Paşa'nın askeri faaliyetlerinden bahsetmektedir. Mehmet Paşa'nın Musul'da yeni bir kışla ve dökümhane yaptırıldığını, bunun için en az 12.000 kese akçe harcanmış olduğunu belirterek kendisinden övgüyle söz etmektedir. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 153-154.

edemeyeceklerini ifade ederek Cizre ve kazalarının eskiden olduğu gibi Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmasını rica etmişlerdir³¹⁵.

İsmail Paşa, Cizre meselesi ile ilgili olarak bir nüsha kendi yazısı ile birlikte Bedirhan Bey ve diğer kaza halkının mektuplarını, Sadaret'e göndermiştir. Bu yazısında, Meclis-i Valâ kararları sonrasında Cizre ve kazaları her ne kadar Musul'a verilmiş olsa da Bedirhan Bey ve kazalar halkının eskiden olduğu gibi Diyarbakır'a bağlanmasını rica ve niyaz ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Musul Valisi Mehmet Paşa'nın zor kullanarak bölge halkını kendine tâbi kılmaya çalıştığını da ifade etmiştir³¹⁶.

Cizre mütesellimi Bedirhan Bey, Padişaha yazdığı Zilhicce 1258 (Aralık 1842) tarihli mektubunda sadakat ve bağlılık ifade eden uzun cümlelerden sonra konuyu Musul Valisi'ne getirmiştir. Vali'nin, kendisinin can, mal ve evladına kastederek onu isyana zorlayıp üzerine askerî harekât yapmak için hazırlandığını ve buna da Saltanat-ı Seniyye'nin izin verdiği duyumunu aldığını ifade ederek kendilerine her türlü yardıma ve kulluğa hazır olduğunu bildirip bu konuda yol gösterilmesi ve korunma talebinde bulunmuştur³¹⁷.

Bedirhan Bey, Meclis-i Valâ kararlarından sonra da Cizre'nin idarî yapısının değişmesine yönelik mücadelesine, Diyarbakır Valiliği ve Sadaret nezdinde yaptığı yazışmalarla devam etse de beklediği sonucu alamamıştır. Bunun üzerine hükûmetin dikkatini kendi üzerine çekmek amacıyla, Hakkâri'nin dağlık bölgesinde oturan ve aslen Hristiyan olan Nasturiler üzerine 1259(1843) yılında bir harekâta girişecektir. İleride bu harekât, Bedirhan Bey'in tasfiyesinin en önemli sebeplerinden birini oluşturacaktır.

---

³¹⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 5.

³¹⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 3.

³¹⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 2. Bedirhan Bey'in Zilhicce 1258 (Aralık 1842) tarihli Padişah'a yazdığı mektup.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN İSYANI

1. OSMANLI NASTURİLERİ

Nasturiler³¹⁸, Moğol istilası sonrasında Hakkâri ve Urumiye çevresindeki bölgeye dağılmışlardır. Yerleştikleri bu bölge, İlhanlılardan önce sırasıyla 1054 yılında Selçuklu denetimi altına girmiş; 1127'de Musul Atabeyleri, bunları takiben 1262'de İlhanlılar ve 1349-1405 yılları arasında Karakoyunlular, 1387'de Timur ve 1468 yılında da ise Akkoyunlular'ın hâkimiyetine girmiştir. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı ise, XVI. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. 1514 yılında I. Selim'in İranlıları Çaldıran yakınlarında yenilgiye uğratmasıyla Hakkâri ve Kuzey Mezopotamya, Osmanlı denetimi altına girmiştir. Bunun ardından 1533'te Kanuni Sultan Süleyman zamanında Bağdat, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Böylelikle bölgede Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır. Bugünkü Hakkâri ilinin bir kısmı, 1550 yılına gelindiğinde ocaklık hâline getirilmiştir ve Van Eyaleti'ne bağlanmıştır³¹⁹.

Nasturiler, 19. yüzyıla gelindiğinde Güneydoğu Anadolu (Hakkâri), Kuzey Irak (Musul) ve İran Azerbaycan'ın batısı (Urumiye) arasındaki dağlık sınır bölgesinde Müslüman topluluklar içinde dağınık zümreler hâlinde yaşamaktaydılar³²⁰. Hakkâri bölgesindeyse, Çölemerik, Gev'ar, Margaver ve Tiyari

---

³¹⁸ Nasturi adı, İstanbul ya da Kostantinopolis patriği Nestorios'tan gelmektedir. Nasturiler, bir anlamda, Hristiyanlık yorumu açısından patrik Nestorios'u benimseyenlere verilen addır. İstanbul Patriği Nestorios'un Hristiyanlık ile ilgili yorumları, önce 431'de Efes Konsili'nce daha sonra ise 451 yılında Kadıköy Konsili'nce mahkûm edilmiş; o da bu Hristiyanlık yorumlarını, Anadolu ve Suriye'de yaymaya çalışmıştır. İ.S. 451'den sonra oluşan bu Hristiyanlık yorumuna ya da mezhebine Nasturilik adı verilir. Bu görüş, Hz. İsa'nın Tanrılık ve insanlık özelliklerinin birbirinden bağımsız olduğunu savunan görüştür. Bu Hristiyan yorumuna, Hristiyanlıkta Diofizit denir. Bu anlayış, Hz. İsa'nın Tanrılık nitelikleri olduğunu, ama Tanrı olmadığını; Hz. Meryem'in de Tanrı anası (Yu. Theotekos) değil, bir insan anası olduğunu ileri sürmüştür. Nestorios'a göre, insan nitelikleriyle Tanrı nitelikleri aynı özde birleşemez. Bundan ötürü, Hz. İsa'nın tek bedende iki kişilikli olduğunu kabul etmek gerekir. Bir bakıma Hristiyanlık açısından Hz. İsa'yı insan saymak zorunluluğu da vardır. Çünkü o, bütün insanlar için, Tanrı yönüyle sofu Hristiyanlarca sapkınlık sayılmıştır. Özel kiliseler kuran ve Marşemun adını verdikleri bir patrikliğe bağlanan Nasturiler, günümüze kadar süregelmişlerdir. Cemal Şener, *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*, Etik Yay., İstanbul 2004, s. 170-171; Orhan Hançerlioğlu, "Nasturilik", *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 418-419; Mehmet Çelik, *Süryaniler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 1996, s. 45-47; Mehmet Şimşek *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chivi yazıları Yay., İstanbul 2003, s.71-72; Orhan Türkdoğan, "Türk Toplumunda Süryani Kültürü", *TDD*, S. 238, Ekim 2006, s. 24; Abdurrahman Küçük ve Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, 2. Baskı, Ocak Yay., Ankara 1993, s. 274-278.

³¹⁹ Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, Orkun Yay., İstanbul, 1983, s. 147-148.

³²⁰ Dündar Alikılıç, *Abbasi Devleti'nden Hakkâri Beyliğine İrisan Beyleri*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2006. s. 91.

yoğun olarak yaşadıkları alanlardır³²¹. Nasturiler Çölemerik, Tiyyar, (aşağı-yukarı) Valto, Tuhuba, Tal, Diz, Baz ve Gevar, Gilo diye büyük küçük dokuz aşiretten oluşmakta idiler³²².

Nasturiler, idarî açıdan Erzurum Eyaleti'ne bağlı durumdadırlar. Hakkâri ve Bohtan arasında yaşayan bu topluluk, patrikleri “Marşemun”³²³ nezaretinde Hakkâri Kürt emirliğinin himayesinde yaşıyorlardı³²⁴. “Marşemun” unvanına sahip patrik, dağlık bölgeye geçerek bazen Koçanis'i (Konak), bazen de Çölemerik'i kendisine merkez olarak kullanmaktaydı³²⁵. Osmanlı yönetimi tarafından daha çok vergiden sorumlu bir lider olarak görülen Marşemun'a danışmanlık yapan melikler vardır. Bunlar her kabileden bir tane atanan cismanî reislerdir³²⁶. Marşemun, Hakkâri Emiri düşmana saldıracağı veya sefere çıkacağı zaman ona silahlı bir müfreze temin etme yükümlülüğündedir. İç savaş ve Hakkâri Emirliği'nin miras mücadelesinde onun kararı, kesinleştirici bir anlama sahipti³²⁷. Hakkâri'de yaşayan Nasturiler vergi konusunda genelde problemlili bir topluluk olmuşlardır. Birçok kaynakta yer alan bilgilere göre Nasturiler ile Osmanlı hükûmetinin arasındaki anlaşmazlıkların başında, vergi ödeme konusu gelmektedir³²⁸. Devlete vergi vermemek için Osmanlı vergi memurlarından kaçarak coğrafi açıdan yüksek dağları yüzlerce yıl kendilerine yerleşim yeri olarak seçmişlerdir³²⁹.

³²¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 9; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 9. Bkz. W.Wigram, *The Assyrians and Their Neighbours*, G. Bell&sons, London 1929, s. 3; R.S. Stafford, *The Tragedy of the Assyrian*, London 1933, s. 3.

³²² Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S.12, s. 46.

³²³ Nasturilerde dini ve siyasi gücü üzerinde bulunduran kişiye “patriğe” verilen isimdir. Mayevsriy V.T., *19.Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo Kültürel Yapısı ve Kürt Ermeni İlişkileri*, Çev: Haydar Varlı, Sipan Yayıncılık, İstanbul 1997. s. 96.

³²⁴ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s.136.

³²⁵ Bazil Nikitin, “Nasturiler” *İ.A*, C. 9, MEB, Eskişehir 2001, s. 209; Hormuzd Rassam, *Asshur And The Land Of Nimrod, Being An Account Of The Discoveries Made In The Ancient Ruins Of Nineveh, Asshur, Sepharvaim, Cauh, Babylon, Borsippa, Cuthah, And Van, Including A Narrative Of Different Journeys In Mesopotamia, Assyria, Asia Minor, And Koordistan*, New York: Eaton& Mains 1897; Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yay., Konya 1997, s. 85-86; George N. Curzon, *Persia And The Persian Question*, Frank Cass&Co., London 1966, s. 538-540; Robert Curzon, *Visit To Monasteries in the Levant*, New York 1852, s. XXII; Yonan Şahbaz, *İslâmın Savaşı*, Çev: Vedii İmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2006, s. 22.

³²⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5; Bülent Özdemir, *a.g.e.*, s. 55.

³²⁷ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, s.136; M.Y. A.Lilian, *As Syrrans of the Van District During The Rule of Otoman Turks*, Assyrian International New Agency, Tehran 1968, s. 6.

³²⁸ Yonca Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 33.

³²⁹ BOA, *Meclis-i Valâ Evrakı*, Dosya nr. 41, Gömlek nr. 20; BOA, *İ.MVL*, 162/4716; Hacer Yıldırım Foggo, *Nesturiler 1843 – 1846 Katliamı*, Chiviyazıları Yay., İstanbul 2002, s. 22; Mehmet Alagöz, *Old Habits Die Hard A Reaction To Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt*, Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fufillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Arts In History, Boğaziçi University, İstanbul 2003, s. 93.

1840'lı yıllarda Nasturilerin toplam nüfusu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak 14 Şaban 1259(9 Eylül 1843) tarihli arz tezkeresinde, sadece Tiyari bölgesindeki Nasturilerin eli silah tutabilecek 30.000 nüfusunun olduğu ifade edilmektedir. 9 Şevval 1259(2 Kasım 1843) tarihli bir başka belgede ise, Tiyari kabilesinin toplam nüfusu, 50.000 olarak belirtilmektedir³³⁰.

2. BEDİRHAN BEY'İN I. NASTURİ HAREKÂTI (1843)

2.1. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi Harekâtının Sebepleri

2.1.1. Tanzimat'ın Uygulanmasının Nasturiler Üzerindeki Etkisi

Osmanlı Devleti, 1830'lu ve 1840'lı yıllarda Kürdistan'ı ıslah etme, yani doğrudan askerî ve mülkî egemenliği altına alarak Fransız örneğine göre bir eyalet yönetimi kurma çabası içindeydi. Bâbîâli, 19. yüzyılın ortalarından sonra, orduda ve yönetimde bir modernleşmeye gitti³³¹. Hükûmet, Tanzimat ruhu çerçevesinde bölgenin belli başlı büyükçe şehirlerinde, daha iyi bir yönetim olmasa bile, ekonomide ve kültürde gelişmeyi destekleyen, iş gören ve sonuç alan bir idare kurmayı başardı. Ancak bölgenin kırlık alanlarında bu mümkün olmamıştı. Daha iyi bir idarenin gerçekleşmemesi, sadece Kürtlerin yeni ve modern bir düzene entegrasyonunu sağlayamamakla kalmamış; değiştirilmesi amaçlanan gelenekleşmiş Müslüman-Hristiyan güç dengesinin tehlikeli bir gerilim ilişkisine dönüşmesine de sebep olmuştu. Bölgedeki Müslüman Beyler, Kürt beyliklerinin çökertilmesinden ve devletin başarısızlığından sonra oluşan iktidar boşluğunu kendi lehlerine

³³⁰ Hatip Yıldız, "a.g.m.", s. 164-165.

Nasturilerin bu döneme ilişkin nüfus kayıtları arasında çok büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Özellikle misyonerlik amacıyla bölgeye gelmiş olan Batılıların raporlarında bu değişkenlik had safhadadır. Kemal Karpat, *Otoman Population 1830-1914* adlı eserinde, Osmanlı ve İngiliz kaynaklarını ayrı ayrı vererek dönemin nüfus yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Bu kaynaklar arasında konuyla ilgili olarak yayınlanmış İngiliz belgelerinde The House of Commons Accounts and Papers'a dayanarak 1878-1880 yıllarında Van'da 29.350 Nasturi bulunduğu belirtilmektedir. Yine aynı kaynakta Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyyesi Müdüriyeti BOA, *Yıldız Evrakı* 1313, no. 1454'e dayanarak 1897 (1313) yılında Van'da 3554, Hakkâri'de 21.500 olmak üzere toplam 25.054 Nasturi'nin yaşadığından bahsedilmektedir. Yine *Yıldız Esas Evrakı* 33/553-45 numaralı belgede Hakkâri sancağında tahmin olunan Nasturi nüfusu; 29.750 erkek, 29.750 kadın olmak üzere 59.500 olarak belirtilmektedir. Bunun dışında yine Major Trotter tarafından 1880'de hazırlanarak İngiliz Dış İşleri'ne gönderilen bir nüfus tablosuna da yer veren Karpat, bu tabloda Trotter'in değişik kaynaklardan elde ettiği nüfus bilgilerini aktarmaktadır. Nasturi nüfusu, bu tabloda, 110.000 olarak geçmektedir. Bunun dışında Ermeni Patriği'ne dayanarak Nasturi nüfusunu 85.000, yine patriğin ajanı olan Vahan Vartabed'e dayanarak da 53.940 olduğu belirtilmektedir. Osmanlı paşalarından Bekir Paşa'nın seyahatleri sonucu elde ettiği nüfus bilgisine de yer verilen Karpat'ın eserinde, Bekir Paşa'nın, Nasturi nüfusunu toplam 81.778 olarak verdiğinden bahsedilmektedir. Yonca Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 33-34.

İngiltere'nin Musul konsolosunun, hükûmetine yolladığı raporda, dağ Nasturilerinin toplam nüfusu her biri 10 kişiden oluşan 16.000 aile olarak verilmektedir. Gabriele Yonan, *Asur Soykırımı, Unutulan bir Holocaust*, Çev: Erol Sever, Pencere Yay., İstanbul 1999, s. 50.

³³¹ Hans-Lukas Kieser, *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, Çev: Atilla Dirim, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 61.

kullanmışlardı. Bazı yerlerde reaya çifte vergilendirme kurbanı oluyordu. Bir yandan kanunun öngördüğü devletin vergi memurlarına, diğer yandan da kanunsuz olarak bölgedeki beylere vergi ödemek zorundalardı. Bu da toplumda, etnik ve dinî gerilimin artmasına yol açıyordu³³².

Nasturilerin en büyük aşireti olan Tiyarileri özellikle Tanzimat sonrasında Hristiyan Avrupa ve Amerika'nın yakınlığını fırsat bilerek bölgedeki Kürt beylerine ve hükûmete vergi vermekten kaçınmıştır. Tanzimat'ın Müslüman ve gayrimüslimleri her alanda eşit bir statüye getirmesi, Nasturilerin yıllardır tâbiyeti altında oldukları Kürt beylerine karşı baş kaldırıp yönetimlerini tanımamalarına yol açmıştır³³³. Bölgeye gelmiş olan Batılı misyonerler, Nasturilere gelip “*Uyanın artık, devir değişti. Tanzimat geldi. Padişah ferman verdi. Kürt beyleri artık sizin kılınıza bile dokunamaz. Sizden vergi de alamaz haraç da alamaz...*” diye propaganda yaparken Nasturileri, Kürtlere karşı, Kürtleri de Tanzimat Fermanı'na ve dolayısıyla hükûmete karşı kışkırtıyorlardı. İstanbul'daki İngiliz elçisi, yetkisi olmadığı hâlde Tanzimat Fermanı'nı uygulatmak için Türk hükûmetine sürekli baskı yaparken Şemdinli'de İngiliz misyoneri ve gezgini, “*Bu ferman, Kürt beylerinin pabucunu dama atıyor*” diye konuşuyordu³³⁴. Tabii ki bütün bu gelişmeler Nasturiler ve Kürt beyleri arasında geçmişten beri devam edegelen iyi ilişkileri etkileyerek iki toplum arasında ihtilafın temellerini oluşturacaktır.

2.1.2. Bedirhan Bey-Nasturi İlişkilerinin Bozulması

Bedirhan Bey'i Nasturiler üzerine harekete sevk eden sebeplerden biri, Tiyari aşiretinin saldırgan tutumudur. Bu aşiret, nüfusunun çokluğuna ve mevkiine güvenerek 1843 yılında etrafındaki Kürt aşiretlerine meydan okumaya ve saldırmaya başlamıştır. Hatta bir aralık tâbi oldukları Bedirhan Bey'in emirlerini dinlemedikleri gibi, gönderdiği adamlarını da kılıçtan geçirmişlerdir. Daha sonra Tiyariler, Yukarı-Pervari köyünün kuzeyinde, Büyük Zap nehrinin batı tarafında bir Müslüman köyü

³³² Hans-Lukas Kieser, *a.g.e.*, s. 66.

³³³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 158. Tanzimat reformlarının gayri müslimler arasında uygulanma süreci için bkz. İlan Karmi, *The Tanzimat The Non-Muslims: 1839-1878 The Implacations Of The Reforms In The 19th Century Ottoman Empire On The Legal, Political, Economic And Social Status Of Non-Muslims*, Master Of Arts (History), University Of Wisconsin – Madison 1986, s. 52-71; Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1876)*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009, s.17; Ali İhsan Gencer, “Tanzimat Fermanı (1839)’dan 1876’ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *DGBİT*, C. 11, Çağ Yay., s. 443.

³³⁴ Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 94.

olan Sersepi’de de iki Kürt seyyidini öldürmüşlerdir. Akabinde hem seyyidlerin hem de daha önce öldürülmüş olan Bedirhan Bey’in adamlarının kanlı gömleklerini kendisine göndermişlerdir³³⁵. Bu hadise, zamanla iki taraf arasında kan davasına dönüşmüştür. Buna karşılık, Bedirhan Bey de öcünü dört Nasturi’yi öldürerek almıştır. Nasturi Tuhuba ve Tiyar aşiretleri de, altta kalmamak için Musul dâhilinde bulunan Pervar-Bâlâ aşiretine saldırarak bu aşiretten 8-10 kişiyi öldürmüş ve mallarını yağmalamışlardır³³⁶.

Bedirhan Bey, Cizre mütesellimiydi. Görevi gereği Nasturilerden hükûmet adına vergi topluyordu. Nasturiler, daha önce itirazsız ödedikleri vergileri bu defa ödememek için bahaneler ileri sürmeye başlamışlardı³³⁷. Bedirhan Bey, Nasturilerle arasında yaşanan birtakım olumsuzluklara rağmen iyi niyetli bir yaklaşım izleyerek Nasturi Patriği Marşemun’a iki elçi gönderdi. Ancak yanında İngiliz Misyoner Badger’in de bulunduğu bir sırada Marşemun bu temsilcilerle görüşmek istemedi. “*Badger, Marşemun’u İngilizlere güvenmesi gerektiği ve Kürtlerle görüşmesine gerek olmadığı konusunda ikna etmişti.*” Bedirhan Bey’in adamları Marşemun’un kardeşiyle görüştikleri sırada içlerinden biri, elini Badger’den yana uzatarak şöyle demiştir: “*Hakkâri toprağı ne Asurîlere ne Kürtlere aittir. Türk fesi üzerinde oturan ancak onlara aittir*”³³⁸. Bunun doğru olduğunu daha sonraki gelişmeler kanıtladı. Yaşanan bu olay, Bedirhan Bey ile Nasturiler arasındaki ilişkilerde de dönüm noktası olmuştur.

2.1.3. İmadiyeli İsmail Paşa ile Patrik Marşemun’un Aralarının Açılması

İmadiyeli İsmail Paşa ile Patrik Marşemun arasındaki ihtilafın sebebi, İsmail Paşa’nın hükûmet kuvvetleri tarafından sıkıştırıldığı bir sırada, Marşemun’un kendisinin yardımına gelmemesine dayandığı söylenir. Kısaca özetlemek gerekirse olay şöyle gelişmiştir: 1837 yılında İsmail Paşa, Musul Valisi İnce Bayraktar Muhammed Paşa’nın İmadiye’ye saldırarak için hazırlandığı haberini alınca yardım

³³⁵ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, s. 77.

³³⁶ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 5; Nazım Namal, *Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği*, Ankara 2003, s. 178.

³³⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 8. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa’nın 9 Recep 1259 (5 Ağustos 1843) tarihli Sadaret’e gönderdiği yazı. Bkz. Salâhi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Pover Policy*, TTKY, Ankara 2001, s. 29; Hüseyin Hilmi Güneş ve İbrahim Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı’nın Cizye Defteri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com ISSN:1304-0278, Kış-2006, C. 5, S. 15, s. 159-179.

³³⁸ Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 94; Suat Parlar, *a.g.e.*, s. 411.

için Marşemun'a başvurdu. Marşemun, hiç çekinmeden, bağlı olduğu Nurullah Bey'in bilgisi ve onayı dâhilinde 3.000 adamını yardım için gönderdi. Fakat İnce Bayraktar, konuyu duyduğunda Marşemun'un kuvvetlerini geriye çekmesini istedi. Osmanlı Hükûmeti'ni karşısına almak istemeyen Patrik, kuvvetlerini hemen geri çekti. Marşemun'un bu hareketinin İsmail Paşa'yı fazlasıyla kızdırdığı söylenir. Şüphesiz, Patriğin emriyle, Nasturi kuvvetlerinin İsmail Paşa'yı desteklemekten vazgeçmeleri kendi aleyhlerine bir durum yaratmıştı³³⁹. Patrik'in bu tavrının diğer Kürt aşiret reislerini de aynı derecede kızdırdığını söylemek mümkündür. Çünkü "*Hakkâri Kürtlerinin İmadiye'ye karşı düşündükleri sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Nasturi patriğinin, işbirliğini reddetmesi üzerine, Kürdistan'ın müstahkem yerinin idaresi, şehri muhasara eden Türk ordusuna verilmiş oldu*"³⁴⁰.

Bedirhan Bey ve diğer Kürt beylerinin, Osmanlı Hükûmeti'ne karşı bir oluşum içinde bulduklarından, patriğin tavrını kendilerine karşı yapılmış bir hareket olarak yorumlamaları olasılık dışı değildir.

2.1.4. Nurullah Bey-Nasturi İlişkilerinin Bozulması

Nasturiler, Hakkâri ve Botan arasındaki dağlık arazide yaşamlarını sürdürmekteydiler³⁴¹. Nasturi Patriği, buradaki emirliğin derebeyi konumundadır. Marşemun, Hakkâri ve Botan arasında yaşarken Hakkâri Emiri³⁴² Nurullah Bey ise, Başkale'de oturuyordu³⁴³. Nurullah Bey, Şembü hanedanından dolayı, hem bir emirdir hem de merkezî yönetim tarafından atanmış bir müdürdür³⁴⁴. Nurullah Bey, töre gereği emirliğin varisi olmamasına rağmen gerçek varis olan yeğeni Süleyman Bey'e baskı yaparak yönetimi zorla ele geçirmiştir. Nasturi Patriği Marşemun, Nurullah Bey'in emirliğini görmezlikten gelerek Süleyman Bey'le yakın ilişkisini

³³⁹ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 141; David McDowall, *a.g. e.*, s. 80.

³⁴⁰ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 142.

³⁴¹ Dündar Alikılıç, *a.g.e.*, s. 102.

³⁴² Hakkâri Emirliği, eskiden beri Doğu coğrafyasının en güçlü emirliklerinden biri idi. Osmanlı Devleti'nin yöreye hâkimiyeti sırasında meydana gelen Osmanlı-İran savaşlarında Osmanlı Devleti'ne büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Beylik, daha sonra Osmanlı Devleti'nin Van Eyaleti'ne Hakkâri hükûmeti olarak bağlanmıştır. Ama 19. yüzyıla gelindiğinde, eski gücünden çok uzaklaştı ve yüzyıllardır taht kavgasından bu denli sarsılmamıştı. Buna rağmen 19. yüzyılın başlarında da Hakkâri Emirliği, Doğu Bölgesi'nin en saygın ve en güçlü emirliklerinden biri idi. Fakat 1830'lu yıllara girerken Bedirhan Bey ile birlikte büyüyen Botan ve Hakkâri Emirlikleri arasında tarihe dayalı bir çekişme vardı. Bedirhan Bey daha sonra iki emirlik arasında eski düşmanlığı ortadan kaldırıp Nurullah Bey'le iyi ilişkiler içine girmeyi başarmıştır. Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmut*, s. 54.

³⁴³ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 31.

³⁴⁴ Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Çev: Gülhan Erkaya, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 79.

sürdürmeye devam etti. Süleyman Bey'in kendisine karşı çıkararak yerine geçeceğiinden endişe duyan Nurullah Bey, emirliğini tanımayan Nasturi Patriğini hüküm altına almak için her yolu denedi³⁴⁵. Onu itaat altına almak için adamlarıyla birlikte Marşemun'a bir ultimatom gönderdi. Ültimatom da, Marşemun'un şahsen gelip Emire (Nurullah Bey'e) rapor vermesine ilişkin buyruğunu taşıyordu. Onun buna cevabı olumsuzdu. Bu son durum onun ile Patrik arasında kalıcı bir anlaşmazlığa yol açtı³⁴⁶.

Nurullah Bey, Süleyman Bey'in onu alt ederek başa geçmesinden endişelenmekteydi. Kürt beylerinin onu terk edip rakibinin tarafına geçeceğiinden korkuyordu. Beylerin kendisine sadık kalmalarını sağlamak için çok değişik yöntemler kullandı. Bunların içinde Kürt beylerine lüks armağanlar vermek de vardı. Emirin bu harcamaları, para kaynakları üzerinde büyük bir yük getirdi ve sık sık para sıkıntısı çekmeye başladı. Marşemun da Hakkâri Emiri'nin yeni vergi talebine karşı çıktı³⁴⁷. Bu durum, Nasturiler ile Nurullah Bey arasındaki ilişkilerde gerginliğe yol açtı³⁴⁸.

Nurullah Bey, Marşemun'un itaatsizliğine karşı tek başına mücadele edecek durumda değildir. Onun için Bedirhan Bey'e yakınlaşır. Bedirhan Bey ise, Osmanlı Devleti'yle ve özellikle Musul Paşası ile anlaşmazlık içindedir. Misyonerlerin, Hristiyanları kendi egemenliğine karşı kışkırtmasından duyduğu endişeden dolayı Kürt beylerini yanına çekerek nüfuzu altına almak istemektedir³⁴⁹.

---

³⁴⁵ David McDowall, *a.g.e.*, s. 79

³⁴⁶ Surma d Bayt Mar Sameun, *Ninova'nın Yakarışı*, Çev: Meral Barış, Avesta Yay. İstanbul 1996, s. 67; John S. Guest, *a.g.e.*, s. 162. İngiltere'de yayımlanan *The London Times* gazetesinin 5 Ocak 1844 tarihli "Nasturi Hristiyanları" isimli makalesinde Hakkâri Emiri Nurullah Bey ile tahtın gerçek varisi Süleyman Bey arasında yaşanan taht mücadelesinde Patrik Marşemun'un, Süleyman Bey'i destekleyerek Nurullah Bey'in karşısında yer alması Patrik ve Nurullah Bey arasında gerginliğe yol açtığı belirtilmekte ve Patriğin bilinçsizce izlediği bu hareketin Nasturi halkının felaketini hazırladığı ifade edilmektedir. Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 88.

³⁴⁷ Hormuzd Rassam, *a.g.e.*, s. 137.

³⁴⁸ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 143. Bkz. Surma Hanım, *Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Marşemun'un Katli*, Çev: Meral Barış, Avesta Yay., İstanbul 1996, s. 67; Muzaffer İlhan Erdost, *Şemdinli Röportajı*, 2. Baskı, Onur Yay., Ankara 1993, 69; Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi Kürtler Ekonomik ve Sosyal Tarih*, 2. Baskı, Arkadaş Yay. Ankara 1992, s. 82.

³⁴⁹ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 32; Hans -Lukas Kieser, *a.g.e.*, s. 98. Wadie Jwadih, Bedirhan Bey'in Nasturi hareketine girişmesinde Nurullah Bey'in telkin ve tahriklerinin çok önemli rol oynadığı üzerinde durmaktadır. Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 138.

2.1.5. Bedirhan Bey'in Nasturi Harekâtında Şeyhlerin Rolü

Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı harekâta girişmesinde kendisi üzerinde etkili olan bazı Kürt şeyhleri önemli rol oynamıştır³⁵⁰. Bunlardan ikisi, Musullu Şeyh Muhammed ve Zaholu Şeyh Yusuf'tur. Bu iki şeyh de, Bedirhan Bey'le arası açık olan Musul Valisi Mehmet Paşa'nın denetiminde yaşamalarına rağmen harekâttan hemen önce bazı Kürt beylerini ziyaret ederek onlardan Nasturilere karşı Bedirhan Bey'i desteklemelerini istediler. Ayrıca, Musullu Şeyh Muhammed ve Zaholu Şeyh Yusuf, bütün Kürt halkına, aralarındaki geçimsizlikleri unutarak Hristiyanları yok etmek için Bedirhan'ın etrafında toplanmalarını sonra yine kendi davalarına bakmalarını tembih etmişlerdir³⁵¹.

Nasturiler'e yönelik katliamı kışkırtmakta önemli rol almış kişilerden biri de, Şeyh Abdülaziz'dir. Türkiye ve İran arasındaki sınır belirleme komisyonunda, Rusya'nın temsilcisi olarak görev alan Gamazov, Nasturiler ve Kürtler arasında düşmanlığın körüklenmesinde Gurendeşt şehrinden Şeyh Abdülaziz'in küçümsenemeyecek derecede rol oynadığını belirtmiştir³⁵².

Siyasî bakımdan etkin olan Şeyhler ise genellikle Hristiyanların yaşadığı ve misyonerlerin yoğun olarak çalıştığı yerlerde bulunuyorlardı. Bedirhan Bey'in sağ kolu da bir şeyhtir. Layard, katliama misyonerlerin tahriklerinin sebep olabileceğini belirtirken, katliamın bütün sorumluluğunu doğrudan Bedirhan'a ve dolaylı olarak da onun üzerinde büyük bir etkiye sahip bir şeyhe, Şeyh Tahir'e yüklemektedir. Layard, Şeyh Tahir'in kendisinin en yakın akıl hocalarından biri olduğunu belirtmektedir³⁵³.

---

³⁵⁰ Yakup Hıdırşah, *Mezopotamya'da Hristiyan (Süryani, Nasturi, Keldani, Ermeni) Katliamı ve Kürtler*, Hannover 1997, s. 8.

³⁵¹ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 48-49.

³⁵² Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 143.

³⁵³ Bedirhan Bey'in en yakın akıl hocalarından biri olan Şeyh Tahir, Musul'a girdiği zaman, görüş alanı Hristiyanlar ve diğer münafıklar tarafından kirletilmesin diye yüzünü bir peçe ile kapatırdı. Kürt halkı üzerinde inanılmaz bir etkisi vardı. Onu mucizeler yaratabilen bir ermiş sayıyorlardı. Yakup Hıdırşah, *a.g.e.*, s. 164.

2.1.6. Bedirhan Bey'in Nasturi Seferinde Batılı Misyonerlerin Etkisi

19. yüzyılın başlarında Amerikalı³⁵⁴ ve İngiliz³⁵⁵ misyonerler, Doğu Anadolu'da Hristiyan Nasturileri keşfederek onları kendi kiliselerine bağlama konusunda kendi aralarında hiç de yapıcı sayılamayacak bir yarışa başladılar³⁵⁶. Justin Perkins ve Asahel Grant³⁵⁷, Urumiye'de Amerikan misyonunu kurdular³⁵⁸. Daha sonra birkaç Nasturi piskoposuyla temasa geçtiler³⁵⁹. Kurulan ilişkilerin ardından, Perkins 1836'da Koçanis'te oturan Patrik'e bir mektup yazarak Amerika'daki Hristiyanların Nasturilere karşı duydukları yakınlık ve ilgiden söz etti.

³⁵⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde pek çok misyonerlik cemiyeti faaliyet göstermiştir. Ancak bunların içerisinde hem gücü hem de tesirleri itibarıyla en büyüğü ve en önemlisi, Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) isimli kuruluştur. 1810 yılında Boston'da Corgregationalistlerce kurulan ve 1839'a kadar Presbyterianlarca da desteklenen cemiyetin ilk iki misyoneri, 1820 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gelmişlerdir. Cemiyete bağlı misyonerler, takip eden yıllarda imparatorluğun hemen her tarafına yayılmıştır. Bazen çalışılan bölgelere göre, bazen de hedeflenen topluluğa göre isim alan misyonlar kurmuşlardır. ABCFM, Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren en büyük Protestan misyonerlik kuruluşudur. 1820 yılından itibaren kesintisiz olarak Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde faaliyet göstermiştir. Ömer Turan, "19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarında İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Ankara 1999, s. 1557-1558. Ayrıca bkz. Erdal Açıkse, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Misyonerlik Faaliyetleri", *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu Sempozyumu*, Kayseri 1990, s. 245-256; David Gaunt, *Massacres, Resistance Protectars; Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, s. 15; Wilhelm Baum and Dietmar W. Winkler, *The Church of the East; A Concise History*, Routledge Curzon, New York 2003, s. 126; Erich Brauer and Paphael Pata, *The Jews of Kurdistan*, Mayine State University Press, 1995, s. 43; Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Ekim 1999, s. 170-177; Şinasi Gündüz ve Mahmut Aydın, *Misyonerlik*, Kalenüs Yay., İstanbul 2002, s. 37-39; Erol Güngör, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1999, s. 20-21; Ömer Faruk Harman, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İSAV Yay., İstanbul 2004, s. 163-176; Nasuh Günay, *Günümüz Türkiye'sinde Misyonerlik Faaliyetleri*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2005, s. 133; Erol Kurubaş, *Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sonucunun Uluslararası Boyutu*, Umur Yayıncılık, Ankara 1997, s. 17-19.

³⁵⁵ Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasındaki ilk ciddi Protestan misyonerlik faaliyetinin başlangıcı, İngiliz Charch Missionary Society (CMS) ile olmuştur. Cemiyet, aynı zamanda Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren en büyük İngiliz Protestan misyonerlik kuruluşudur. Cemiyetin, Osmanlı coğrafyasına yönelik ilk faaliyetleri 1800 yılında İngilizlerin hâkimiyetine geçen Malta adası üzerinden olmuştur. Burası, 1815 yılında cemiyetin Akdeniz Misyonu merkezi yapılmış; böylece sadece Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasına değil, bütün Doğu Akdeniz ülkelerine yönelik Protestan misyonerlik faaliyetleri için hem bir ikmal merkezi hem de güvenli bir sığınak olmuştur. Hedeflenen topluluğa göre planlar çerçevesinde istasyonlar kurulmuş ve misyon bölgeleri belirlenmiştir. Ömer Turan, "a.g.m.", s. 1548-1553; Robert Alan Blincoe, *Missions In Kurdistan, 1668-1990*, With Missiological Consiretations, A Thesis Presented to the Faculty of World Mission and Institute of Church Growth Fuller Theological Seminary In Partial Fullfillment of the Requirementnts for the Degree Master of Theology, April 1997, s. 31-32.

³⁵⁶ Martin Van Bruinessen, "a.g.m.", s. 276; Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin bölgedeki faaliyetleri için bkz. John Bowen, *Memorials of John Bowen*, LLD, London 1862, s. 390; G. J. Macgillivray, *Through The East to Rome*, New York 1932, s. 29-30; Justin Perkins, *Residence of Eight Years in Persia among The Nestorian Christians*; With Notice of The Muhammedans, New York 1843, s. 29; Ersal Yavi, *Doğu Anadolu ve Erzincan*, Erzincan İl Özel İdaresi Yayını, Ankara 1999; Ali Güler, *XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeler İçinde Türkiye'de Gayri Müslimler*, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1996.

³⁵⁷ Asahel Grant, 1807 yılında Newyork Allengy Eyaleti'nde bir çiftlikte dünyaya geldi. Kürdistan için gönüllü olduğunda sekiz yaşında iki çocuğu vardı. Eşi öldüğü için çocuklarını akrabalarının gözetimine bırakarak 1835 yılında evlendiği yeni eşi ile birlikte yola çıktı. Görev yeri Urumiye'ye ulaştığında ilk olarak burada bir klinik açtı. Daha sonra esas çalışma alanı Kürdistan Bölgesi'ne geçerek burada Nasturiler ve Kürtler arasında misyonerlik faaliyetlerine başladı. Rober Alan Blincoe, *a.g.e.*, s. 26-27.

³⁵⁸ Bülent Özdemir, "Süryani Toplumunda Dinsel Farklılaşma ve Misyonerlik Faaliyetleri", *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet Diyarbakır Sempozyumu*, C. 3, Ankara 2008, s. 696.

³⁵⁹ Brill, *a.g.e.*, s. 73.

Grant ise dağlık bölgeye giderek Patrik'e ilk ziyaretini yaptı. Mesleği Doktor olan Grant, aynı zamanda Kürtlerle de diyalog kuruyordu. Hasta olan Hakkâri Emiri Nurullah Bey'i ziyaret ederek hastalığını tedavi etmiş ve sağlığına kavuşturmuştu³⁶⁰. Grant'ın Bedirhan Bey'le de tanışması yine onun doktorluk mesleği sayesinde olmuştur. Hasta olan Bedirhan Bey, Grant'ın gelip kendisine bakması için haber yollamış; o da bunun üzerine onun kaldığı Cizre'nin kuzeydoğusundaki Dergül Kalesi'ne giderek kendisini tedavi etmiştir³⁶¹.

Dr. Grant, Nasturiler arasında kaldığı süre içinde, ilk olarak, bu insanlara misyonerlik faaliyetlerinden elde edebilecekleri yararları anlattı. Hakkâri'de misyoner merkezleri açmayı planladığını Hakkâri Emiri'ne iletmış ve olumlu cevap alması üzerine de Hakkâri'nin Aşıta adlı Nasturi köyünde bir okul açmıştır³⁶².

Dr. Grant tarafından Aşıta'da kurulan hizmet binası, misyonerlere karşı duyulan öfkenin bir kısmının kaynağıydı³⁶³. Buranın Kürtlere karşı saldırgan amaçlar için kullanılmak üzere inşa edilmiş bir kale veya Nasturileri zengin etmek ümidiyle iş çevrelerini çökertmek ve onları diğer Kürt merkezlerinden çekmeye yönelik bir pazar yeri olduğu söylentileri yaygındı. Dr. Grant, hizmet binasının bir okul ve misyonerler için bir yerleşim birimi olduğunu belirterek iddiaları reddetti. Bunun üzerine Nurullah Bey, söz konusu beyanlara dair bir yazılı belge verilmesini talep etti ve o da böyle bir belgeyi kendisine verdi³⁶⁴. Dr. Grant'ın yaptığı hizmet binası ile ilgili arkeoloji çalışmaları yapan İngiliz Austen Henry Layard, Kürtleri şüphelendiren bu ihtişamlı binayla ilgili şu yorumu yapmaktadır: “*Dağlarda kaldığım kısa süreler içinde Amerikan misyonerleri tarafından yaptırılmış olan ev ve okul yıkıntılarını gezdim. Bu yapılar, Kürtleri hem kuşkulandırmış hem de kıskandırmıştı. Çünkü tek başına*

³⁶⁰ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 39-40; Julius Richter, *A History of Protestant Missions in the Near East*, Fleming H. Revell Company, London 1910, s. 300; Ali Rıza Bayzan, “Süryani / Nasturi Soykırımı Oyunu”, *TDD*, S. 234, Haziran 2006, s. 30; Horatio Southgate; *Armenia, Kurdistan; Persia And Mesopotamia*, Vol. I, .Appleton&Company, New York 1840, s. 317-318.

³⁶¹ John S. Guest, *a.g.e.*, s. 162-163. Misyoner Grant, Bedirhan Bey'in yanına gittiği zamanlarda vakitlerinin büyük çoğunluğunu kendisiyle dini konularda tartışma yaparak geçirdiklerini ifade etmektedir. J Jessica R. Eber, Fatal Ambivalence: *Missionaries in Ottoman Kurdistan (1839-1843)*, A thesis submitted to the Faculty of Wesleyan University Degree of Bachelor of Arts With Departmental Honors in History, April 2008, s. 79.

³⁶² Yonca Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 52; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting, Held in The City Of Rochester, New York, September 12-15, 1843*, Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston 1843, s. 146; Grant, seyahatlerine dair dokümanlarında Nasturilerin kayıp İsrail kabilesinin ataları olduğu tezini desteklediği bakış açısıyla özel bir ilgi çekmiştir. Erich Brover ve Paphael Patai, *a.g.e.*, s. 42.

³⁶³ Aşıta'da kurulan bu bina 17 odadan ibaret olup konak tarzında bir mekteptir. Belirtilen binanın mimarî yapısı kaleyi andırmaktadır. Binanın köşeleri arasındaki uzunluğu yüz adımdır. Osmanlı arşiv belgelerinde binanın tamir edilmesi hâlinde iki alay nizamiye askerinin ikame edebileceği belirtilmiştir. BOA, *I.MSM*, 48/1228, Lef: 6.

³⁶⁴ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 144.

duran bir tepenin doruğunda yapıldığı için tüm vadiyi gören üstün bir görüş açısına sahipti. Yer daha az gösterişli, yapı daha küçük yapılabilirdi. Aralarında oturmaya gelmiş oldukları insanların karakterlerini çok iyi bilen bu kişilerin böyle tedbirsiz davranmaları beni çok şaşırttı”³⁶⁵.

Dr. Grant’ın kurduğu hizmet binası aynı zamanda bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Musul Paşası’nı da endişelendirmiştir. Bu yüzden Musul Paşası’nın Dr. Grant’a yönelik bir suikast planı hazırladığı ve bu durumu onun da bildiğinden söz edilmektedir³⁶⁶.

Amerikalı Misyoner Dr. Asahel Grant, Aşita’da Nasturi halkı için kurduğu hizmet binası için her ne kadar Hakkâri Emiri Nurullah Bey’e yazılı belge ile teminat verse de Bedirhan Bey ve diğer Kürt beylerini kuşkulandırmaya devam edecektir. Kürtler, bu binanın kendilerine karşı saldırı düzenlemek amacıyla kurulduğunu düşünmektedirler. Bedirhan Bey, bölgede rahatça dolaşan, hatta bina yapacak kadar ileri giden misyonerlerin planlarından şüphelenmektedir. Misyonerler, bu şüpheleri gidermek için hiçbir çaba göstermemişlerdir³⁶⁷.

Amerikan misyonerleri bölgede faaliyetlerine devam ederken, İngilizler de Cantenbury Kilisesi başpiskoposunun talimatıyla 1840’lardan itibaren Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerine başladılar. İngiliz Protestan misyonerleri, Amerikan nüfuzunu kırıp bölgeyi kendi nüfuz ve hâkimiyetleri altına almak için faaliyetlerine hız verdiler. Anglikan Misyonu, Cantenbury Başpiskoposluğu, 1842 yılında, misyoner George Percy Badger’i³⁶⁸, dağlık bölgelerde oturan Nasturilerin durumlarını araştırmak üzere Hakkâri Bölgesi’ne yolladı³⁶⁹.

1842 yılı sonbaharında Kürtler ve Nasturiler arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bir ortamda Marşemun, İngiliz misyonu temsilcisi Badger’i kabul etmiştir. Grant’ın yokluğundan yararlanan Badger, Nasturileri sadece Kürtlerden değil, aynı

³⁶⁵ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 134. Bkz. Ayşe Yanardağ, *1914 Bitlis İsyanı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, s. 54; Suat Parlar, *a.g.e.*, s. 409.

³⁶⁶ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 145.

³⁶⁷ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 42.

³⁶⁸ Hayata matbaacı olarak atılan Badger, daha sonra kiliseye katılarak Doğu Hindistan Kumpanyası nezdinde rahip olarak Bombay diyakozluğunda görev yaptı. Bundan önce 1835-1836 yıllarında Beyrut’ta bulunmuş ve Arapça öğrenip Ortadoğu bölgesi hakkında bilgi sahibi olmuştu. Bundan dolayı Cantenbury Başpiskoposu Dr. William Howley (1766-1848) ve Londra Piskoposu Dr. Civ. Blomfield tarafından Doğu kiliseleri ve özellikle Kürdistan’daki Nasturiler nezdinde 1842-1844 yılları için delege olarak seçilmişti. Bölgeyi ikinci kez 1850 yılında ziyaret ederek Nasturiler ve ritüelleri hakkındaki çalışmasını tamamladı. Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yay., İstanbul 2005, s. 311.

³⁶⁹ Bülent Özdemir, “a.g.m.”, s. 693; Eric Brauer and Raphael Pateci, *a.g.e.*, s. 43.

zamanda Marşemun'a baskı yapan Amerikalı misyonerlerden de tecrit etmiştir. Badger'in, Marşemun'un yanında Badger'in bulunduğu bir sırada, Kürtler ve Nasturiler arasında son dönemde yaşanan sorunları çözmek amacıyla Bedirhan Bey'in iki elçisi Marşemun'un yanına geldi. Fakat Marşemun bu elçilerle görüşmeyi reddetti. Bedirhan Bey'in elçilerinin Marşemun tarafından kabul edilmeyişinin sebebi olarak Patrik'in yanında misyoner Badger'in bulunması gösterilmiştir. 1844 yılında Bedirhan Bey'in elçisi, Berçul'da, Dr. Smith ve Baron Loris'le yaptığı görüşmede olayın mahiyetini şöyle anlatmıştır: “*Badger, Bedirhan Bey'in mektubunun içeriğini anlamış, Marşemun'u İngiltere'nin kendilerine yardım göndereceğine ve Kürt Emiri ile anlaşma yapmalarına gerek olmadığına ikna etmiştir*”³⁷⁰.

Patrik Marşemun, bu olaydan sonra kendi toprağı üzerinde İngiliz bayrağını dalgalandırmıştır. Böyle davranmasının sebebi ise, Bedirhan Bey'e kendisini İngilizlerin savunduğunu ve Nasturilerle Kürtlerin arasında hoş olmayan bir durum olduğunda Kürtlerin, Avrupa devletleri ile karşı karşıya geleceğini anlatmaya çalışmıştır³⁷¹.

İngiltere'de yayınlanan *The London Times* gazetesinin 5 Ocak 1844 tarihli nüshasında “*Nasturi Hristiyanları*” isimli makalede, İngilizlerin Cartenbury Başpiskoposluğunun egemenliğini tanıdıkları an verdikleri etkili koruma sözü ile bölgedeki Kürt beyleri ve Müslüman halk üzerinde kuşku ve endişe uyandırdığı belirtilerek zamanla bu durumun tahriklere dönüştüğü ifade edilmiştir³⁷².

Bölgede faaliyet gösteren Amerikalı ve İngiliz misyonerler arasında da bir rekabet vardır. Dr. Grant'ın, İngilizler ve Katoliklerle yarışma içinde olması İngiliz misyonerlerini kızdırdı³⁷³. İngilizlere göre, Amerikan misyonerlerinin Nasturileri dinlerinden döndürme çabaları, onların arasındaki dağınıklığı ve bölünmüşlüğü güçlendirirken Amerikan misyoneri Grant'ın yaptığı hizmet binasında Kürtlerin korkularını harekete geçirmiştir³⁷⁴.

³⁷⁰ Celile Celil, “a.g.m.”, s. 261; Robert Alan Blincoe, *a.g.e.*, s. 29.

³⁷¹ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 142.

³⁷² Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 87.

³⁷³ Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 100-101.

³⁷⁴ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 44; Kemal Kirişçi and Geueth M. Winoow, *The Kurdish Question And Turkey An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*, Yay., London 1997, s. 67-69;

Misyonerler, çalışmalarında geniş ölçüde Müslüman halkları, Nasturi'ler üzerine saldırtma yöntemini kullandılar. Eğer herhangi bir köy, bu yabancı kiliselerin inanışlarına katılmayı istemezse misyonerlerin iplerini ele aldığı Kürt beyleri, bu asi köy üzerine saldırılar düzenliyorlardı. Hükûmete bu durumu şikâyet etmenin de hiçbir yararı yoktu. Nasturiler, kendilerini koruyabilmek için misyonerler nezdinde bir himaye aramak zorunda kalıyorlardı. Araştırmacılar, misyonerlerin Nasturi bölgelerine girdikten sonra onlarla Kürtler arasında çatışmaların ve çeşitli kavgaların çıktığını gözlemlemişlerdir³⁷⁵. Bu misyonerlerden biri de, ünlü arkeolog ve konsolos Layard'dır. Layard, Bedirhan Bey'in Nasturi katliamına girişmesinde misyoner tahriklerinin önemli etkisi olduğunu belirtmiştir³⁷⁶.

W.F. Ainsworth, 1830'ların sonunda İngiltere Kilisesi adına Hakkâri'de seyahat ederek cemaatler arasındaki ilişkilerin olumsuz etkilerini şöyle ifade etmiştir: “*Nasturi milleti bağımsızlıklarını yalnızca dağlık arazide inzivada yaşamalarına ve başka milletlere kıyasla daha önemsiz bir konumda bulunmalarına borçlu iken bölgeye gelen misyonerlerin birdenbire bu aşiretlere (Nasturiler) ilgi göstermesi, onların, Müslümanların gözünde de aniden önem kazanmasını sağladı*”³⁷⁷.

İngiltere'de yayınlanan 6 Eylül 1843 tarihli *The London Times* gazetesinde yer alan “*Nasturi Hristiyanların Katledilmesi*” isimli makalede, İngiliz ve Amerikan misyonerleri arasındaki rekabetin burada yaşayan Nasturi halkına felaket getirdiği ifade edilmekte ve yaşanan bu felaketin birinci derecede sorumluları olarak da burada çalışan yabancı misyonerler gösterilmektedir³⁷⁸.

2.2. Bedirhan Bey'in 1843 Harekâtı Öncesinde Nasturilerin Durumu

Nasturiler, Bedirhan Bey'in 1843 harekâtı öncesinde kendi içlerinde bir birlik oluşturmaktan çok uzaktılar. Bedirhan'dan önce Revanduz Emiri'nin Nasturileri ele geçirme girişimi, bu dağlıların ortak direnişiyle karşılaşınca başarısızlığa uğramıştı. Hâlihazırda aralarında var olan bu itilaf, Patrik Marşemun'a karşı yaygın muhalefeti de ortaya çıkardı. Bu gerçek işgali birçok açıdan kolaylaştırdı. Marşemun ile

³⁷⁵ K.P. Matiyef (Bar Mattay), *Asurlular Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu*, Nisibin Yay., Södertölge Swet 1996, s. 30.

³⁷⁶ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 131. Grant ve onun Anglikan misyoneri arkadaşı, William F. Ainsworth, Nasturilere yönelik katliamlarla ilgili kendilerine yönelik yapılan suçlamalara karşı kitap yazarak haklarındaki iddialara cevap vermişlerdir. Robert Alan Blincoe, *a.g.e.*, s. 30.

³⁷⁷ Dawid McDowal, *a.g.e.*, s. 80.

³⁷⁸ Hacer Yıldırım Faggo, *a.g.e.*, s. 86.

Aşıta'nın önde gelen iki adamı Şamaşa (Diyatoz) Hinno ve Kaşa (Rahip) Jindo arasındaki çatışma, Patriğin aforoz edilmesiyle son buldu. Şamaşa Hinno'nun bu olaydan sonra Bedirhan'la irtibata geçtiği belirtilmektedir. Bedirhan'dan bir işgal olması durumunda bağlılık ve destek sözü almıştır. Şamaşa'nın kendi tarafına geçmesine hayli memnun olan Bedirhan Bey, Aşıta'yı kurtarmakla kalmadı; bu adamı hediyelere ve övgülere boğdu. Şamaşa Hinno'nun meslektaşısı Kuşa Jindo'nun da Nurullah Bey'e karşı benzer bir tavır takındığı ve bu aşiret reisi tarafından benzer şekilde ödüllendirildiği söylenmektedir³⁷⁹.

Ayrıca, Nasturilerde dinî otoritesi olan Marşemun'la, dinî olmayan ve konumlarını miras olarak devralan melikler arasında da büyük bir mücadele vardı³⁸⁰. Ertuşî aşiret konfederasyonu ile ittifak yapan bazı Nasturi aşiretlerinin, Hakkâri Bey'inin seçiminde de söz hakkı vardı ve ona vergi vermiyorlardı.³⁸¹

Nasturi soylarından biri olan Tuhuma'nın, Patrik Marşemun tarafından bir kenara itildiği görülmektedir. Nurullah Bey'e arka çıkan bu aşiret mensupları, kendi din kardeşlerinin topraklarının yağmalanmasında etkili bir biçimde yer almaktan kaçınmadılar. Nasturi bölgesine ikinci kez saldırdığında (1846) Tuhumalıların Bedirhan Bey'in gazabının başlıca hedefi olması ilginçtir³⁸².

2.3. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi Harekâtı

Hakkâri sancağı sınırları içerisinde Tiyari bölgesinde bulunan Nasturiler, eskiden beri devlete karşı uygunsuz birtakım tavırlar içerisine girmektedirler. Özellikle de tâbi oldukları Hakkâri Bey'i Nurullah Bey'e karşı itaatsizlikleri sebebiyle sorun kaynağı olmaktadır. Tiyarilerin çıkardığı son olayda onlarla baş edemeyen Nurullah Bey, Bedirhan Bey'den yardım istedi. Bunun üzerine Bedirhan Bey de Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'ya bir mektup yazarak meselenin çözümü için yardım istedi. Vali Halil Kâmil Paşa ise verdiği cevapta, İran ile sınır meselesinin müzakere edildiği bir ortamda bölgede yeni problemlerin çıkarılmasının uygun olmayacağını ve İran ile meselenin çözülmesinden sonra durumun Sadaret'e bildirileceğini ifade etmiştir.

³⁷⁹ Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 140; Robert Alan Blincoe, *a.g.e.*, s. 64.

³⁸⁰ Hans-Lukas Kieser, *a.g.e.*, s. 95.

³⁸¹ Lale Yalçın – Heckman, *a.g.e.*, s. 75.

³⁸² Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 144-145.

Ayrıca kendisine, Vali Kâmil Paşa tarafından Erzurum’da bulunan güvenilir adamı vasıtasıyla birtakım şifahî nasihatlerde bulunulmuştur. Fakat Bedirhan Bey, kendi başına hareket ederek devletten habersiz Tiyari bölgesindeki Nasturiler üzerine harekât için hazırlıklara başlamıştır³⁸³.

Bedirhan Bey, ilk iş olarak Han Mahmut³⁸⁴ ve Nurullah Bey’i yanına alarak adam toplamaya başladı³⁸⁵. Ayrıca, Artuşî denilen Kürt taifesi ile Tatar Ağa’nın yardımlarını sağladı³⁸⁶. Nasturileri zapt etmek için İsmail Paşa’dan da yardım talep etmiş; o da kendisine sekiz yüz kadar asker göndermiştir.

Grant, Bedirhan Bey’in Nasturi seferinden birkaç gün önce, onun Cizre’nin 20 km kuzeydoğusunda bulunan karargâhına davet edilmiş ve Nurullah Bey’in bizzat kendisinden asi Nasturilere karşı destek istediğine şahit olmuştu. Kürt beyleri, yaklaşan harekât öncesinde misyonerlik binalarına zarar gelmeyeceğine ve ona sığınan insanlara dokunulmayacağına dair Grant’a söz vermişlerdi³⁸⁷. Misyoner Grant, Nasturilere karşı planlanan saldırıyı biliyordu. Bu saldırıyı, kendilerine bildirmediği gibi tersine bu gibi hücumların Nasturileri daha çok Allah’ı (İsa-Mesih) kabul etmeye sevk edeceğine inanıyordu³⁸⁸.

Nasturilere karşı saldırı hazırlıklarının yapıldığı sırada Hakkâri Beyi Nurullah’ın yanında bulunan İngiliz misyoner Badger, ilginç bir rol oynadı. O, kendisini bölgedeki çatışmalara karışmayan “tarafsız bir aracı” olarak görüyordu. Bu çatışmanın çıkmasında kendisinin de payı olduğunu görememişti. On gün boyunca yapılan saldırı ve istila hazırlıkları içerisinde bizzat bulundu. Hazırlanan bütün planlardan onun haberi vardı ve yalnız Marşemun’un mülkiyetine ve sığınak yeri olan Patrikhane’ye dokunulmayacağı sözünü almakla yetindi³⁸⁹.

³⁸³ BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 5. Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa’nın 1 Şaban 1259 (27 Ağustos 1843) tarihli yazısı; Justin Perkins, *a.g.e.*, s. 200-201.

³⁸⁴ Han Mahmut’un, Bedirhan Bey’in himayesinde Nasturilere karşı saldırı hazırlıklarında yer aldığına dair Osmanlı arşiv belgelerinde ismi geçse de fiilî olarak bu harekâtın içerisinde kendisi yer almamıştır.

³⁸⁵ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 12, s. 46.

³⁸⁶ İmadiyeli İsmail Paşa’nın Harekât için Bedirhan Bey’e asker göndermesinin iki sebebi olabilir. Biri, Bedirhan Bey, Nasturiler üzerine muvaffak olduktan sonra geçen defa birçok zorluklarla azledilen İsmail Paşa’nın tekrar İmadiye Valiliği’ne tayinini temin etmek; diğeri, İsmail Paşa’nın Nasturilerden alınacak yağma ve ganimetlerinden hisse almak düşüncesidir. BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5.

³⁸⁷ Han-Lukas Kieser, *a.g.e.*, s. 98; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting*, s. 145.

³⁸⁸ K.P. Matiyef (Bar-Mattay), *a.g.e.*, s. 30.

³⁸⁹ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 42.

Bedirhan Bey, Nasturi harekâtı için 10 bin kişilik silahlı birlik oluşturarak saldırıya geçti³⁹⁰. Öncelikle asiliğiyle meşhur Diz kazasının bazı köyleri üzerine yürüyerek burayı ele geçirmiş ve burada oturan Patrik Marşemun'un yeğeni bir kızı esir almıştır. Tiyari ve Diz kazası ise taşlık ve ulaşılması güç olduğundan Nasturilerin tahkim edilmiş mahallesine girememişlerdir³⁹¹. Burası aynı zamanda etrafı yüksek dağlarla çevrili doğal olarak korunaklı ve önünden Büyük Zap nehri akmaktadır. Nehri ancak sallarla geçmek mümkündür. Fakat nehrin beri tarafında bazı köyler bulunmaktadır. Bedirhan Bey, adamlarını toplayarak nehrin beri tarafında bulunan ve kendilerinden iki saatlik mesafede bulunan köylerdeki Nasturi askerleri ile karşılaşmıştır. Buradaki mücadele, sabahtan ikindi vaktine kadar devam etmiş ve Nasturiler bu mücadelede büyük kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Çekilme sırasında nehri geçtikten sonra köprüyü yıkmışlardır.

Bunun üzerine Bedirhan Bey, sallarla askerini nehrin karşı kıyısına geçirmiş. Burada da muharebe, iki buçuk gün devam etmiş ve en kanlı mücadeleler burada olmuştur³⁹². Bedirhan Bey ve askerleri, Deyir (Tiyari) denilen yeri bastıktan sonra dağlar arasındaki birçok köyü yağma edip yakmışlardır. Özellikle Bindesbido isimli köyden aldıkları mal, eşya ve kitapları götürmüş; kiliseyi tahrip etmişlerdir. Halka zulüm ve işkence edilmiş, birkaç yüz kişi esir gibi satılmak üzere götürülmüştür³⁹³. Bedirhan Bey, bilhassa Patrik Marşemun'un akraba ve çevresini ısrarla takip ettirmiştir. Bu sırada bir kadın, Marşemunluğa aday olan bir delikanlıyı büyük fedakârlıklarla kurtarıp dağ başında gizlemeyi başarmıştır³⁹⁴. Fakat Patrik Marşemun'un annesi, Bedirhan Bey ve adamları tarafından, oğlunu da böyle yapacağınız diyerek Diz köyünde iki parça edilmiş ölüsünü de Zap nehrine atmışlardır. Bu sırada Patrik kaçarak olaydan on sekiz gün sonra kardeşi, kâtibi ve üç dört

---

³⁹⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5; David McDowal, *a.g.e.*, s. 81.

Batılı kaynakların birçoğu ve bir kısım Kürtçü kaynaklar, bölgedeki nüfus miktarını hesaba katmadan Bedirhan Bey'in silahlı birlikleri ile ilgili olarak fantastik birtakım rakamlar ile sürmüşlerdir. Günümüzde tarihi çarpıtarak kitap yazan fanatik bazı Kürtçü yazarlar, Bedirhan Bey'in 70.000 kişilik bir kuvvetle Nasturileri kılıçtan geçirdiğini anlatır! Tarih biliminin dayanaklarından yoksun bu gibi yayınların ciddi bir tarafı yoktur. Koskoca Osmanlı İmparatorluğu 1839 Nizip muharebesi, için bu rakamın ancak yarısı kadar bir kuvvet tolayabilmişti; dört yıl sonra tek başına Şemdinli bölgesinde Bedirhan Bey'in 70 bin kişilik bir kuvvet çıkarması mümkün değildir. David McDowal, *a.g.e.*, s. 81.

³⁹¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 9. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 9 Recept 1259 (5 Ağustos 1843) tarihli yazısı; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting*, s. 147.

³⁹² BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 6.

³⁹³ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5.

³⁹⁴ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 82; Safiye Dündar, *a.g.e.* s. 94.

hizmetçisi ile Musul'a gelip İngiliz konsolos vekilinin evine sığınmıştır (27 Temmuz 1843)³⁹⁵.

Bedirhan Bey ve adamları tarafından Aşita bölgesine yapılan harekât sonrasında pek çok Nasturi katledilmiştir. Bu katliamdan kurtulabilenler ve katliamı öğrenen yöre köylüleri, taşıyabilecekleri eşyalarını yanlarına alarak yüksek bir mevkiye bulunan Lizan'a sığınmışlardır. Gizlendikleri yerde Kürtlerin kendilerini fark edemeyeceklerini düşünmüşlerdir; fakat Bedirhan Bey, onların geri çekildiğini anladıktan kısa bir süre sonra yerlerini tespit etti. Onları zor kullanarak çıkaramayacağını bildiği için çevrelerini kuşatıp kendiliğinden teslim olmalarını bekledi. Üç gün sonra yiyecek ve sularının tükenmesi üzerine teslim olmayı kabul ettiler. İki taraf arasında yapılan antlaşmaya göre, köylüler, silahlarını ve mallarını teslim edecekler ve karşılığında hayatları bağışlanacaktı. Bedirhan Bey de, Kur'âna el basarak sözünde duracağına dair yemin etti. Ne var ki, antlaşmadan sonra, halkın elindeki silahlar alınarak savunmasız insanlar katledilmişlerdir³⁹⁶.

Tiyari bölgesindeki ikinci saldırı sırasında Tiyari şefi Melik İsmail, bizzat Bedirhan Bey tarafından vahşice öldürülmüştür³⁹⁷. Bozulan Nasturi kafilesinin önemli bir kısmı, malları ve eşyalarıyla birlikte Musul sınırı içerisinde yer alan Pervari'ye, bir kısmı da İran'da Urumiye kazasına kaçmışlardır³⁹⁸. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın ordusunun başında bölgeye gönderilmesi, sayıları azalmış olan Nasturilerin tamamen yok olmalarını önlemiştir³⁹⁹. Yerlerinde kalanlar ise, Cizye vergisini vermeyi ve Hakkâri Beyi'ne itaat etmeyi kabul etmişlerdir. Bedirhan Bey, Nasturilerden hediye olarak elli bin kuruş alıp adamlarından Abdullah isminde bir şahısla Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'ya göndermiştir⁴⁰⁰. Muharebede ele geçirilen 870 tüfek, onun adamı olan Osman Bey vasıtasıyla Erzurum Müşirliği'ne

³⁹⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5; James Philips Fletcher, *Notes From Nineveh And Travels In Mesopotamia Assyria and Syria*, London 1850, s. 32; Salâhi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 29; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting*, s. 126; Hormuzd Rassam, *a.g.e.*, s. 139.

³⁹⁶ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 159; William Blackwood, "From Stanboul to Tabriz", *Blackwoods Edinburgh Magazine*, Vol. LXXII, July-December, 1852, s. 167; Muzaffer İlhan Erdost, *a.g.e.*, s.67-68.

³⁹⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5.

³⁹⁸ *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting*, s. 147; BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 6; Karl May, *Oriental Odyssey III Travel Adventures in Kurdistan*, Nemis Books, London 1881, s. 127.

³⁹⁹ Aziz S. Atiya, *a.g.e.*, s. 310.

⁴⁰⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 13. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 15 Şevval 1257 (30 Kasım 1841) tarihli yazı.

gönderilmiştir⁴⁰¹. Yine harekât sırasında Tuhuma, Cilo ve Baz bölgeleri haricinde yakıp yıktığı bölgelerden 125.120 koyun ile 5.700 büyükbaş hayvan ele geçirilmiştir⁴⁰².

Bedirhan Bey tarafından gerçekleştirilen bu harekâtın sonunda, gerek Nasturi toplumu ve gerekse Müslüman unsurların tamamı, Hakkâri Emiri Nurullah Bey'e itaat ettirilmiştir. Bedirhan, Tiyari bölgesinde yaşayan Nasturileri itaat altına aldıktan sonra Zeynel Bey adında birisini başlarına Mütesellim olarak tayin etti⁴⁰³. Daha sonra Cizre'ye döndü. Beraberinde çok sayıda esir götürdü. Bedirhan Bey, Cizre'ye vardığında daha önceki dönemlerde olduğu gibi, almış olduğu esir ve malların beşte birini kendine ayırmış; geri kalan kısımları âlimler, şeyhler ve ileri gelenler arasında dağıtmıştır⁴⁰⁴.

İngiliz *The Sunday Times* gazetesinde 5 Ocak 1844 tarihinde yayınlanan "Nasturi Hristiyanları" isimli makaleye göre, Bedirhan Bey'in 1843 yılındaki Nasturi harekâtı sırasında yaklaşık 3800 kişi öldürülmüş, pek çok kadın ve çocuk esir edilmiştir⁴⁰⁵.

Arkeolog ve İngiliz misyoner Austen Henry Layard⁴⁰⁶, 1843 katliamı sonrası yörede arkeolojik kazılar sebebiyle bulunmuş ve Liz yakınlarında gerçekleştirilen katliamın izlerine tanıklık etmiştir: "*Katliamın ilk kanıtlarını çok geçmeden görmeye başladık. Süprüntülere bulanmış bir kafatası gördük. Biz yukarı doğru çıkarken o aşağı doğru yuvarlandı. Hemen sonra beyazlaşmış kemik yığınları, onlardan daha yukarıda*

⁴⁰¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 20.

⁴⁰² M. Gökhan Dalyan, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁰³ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 13.

⁴⁰⁴ *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting*, s. 146; Hatip Yıldız, "a.g.m.", s. 169; Abraham Yohannan, *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*, Beybun Yay., Ankara 2006, s. 75.

⁴⁰⁵ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 89. Bkz. Mehrdad R. Izady, *The Kurds: A Concise Handbook*, Francis International Publishers, London 1992, s. 57.

Layard, katliam sonucu hayatlarını kaybedenlerin sayısını 10.000 olarak vermiştir. Jessica R. Eber, *a.g.e.*, s.10.

Amerikan misyoneri Breath'e göre bu rakam 7.000'dir. Wigram'a göre Bedirhan'ın kardeşlerinden biri, kontrolsüz bir şekilde devam edecek bir kıyımın kaçınılmaz olarak yaratacağı ekonomik sıkıntıları Bedirhan'a göstermek üzere, Emir'in kabul salonuna Nasturi köylülerinin giydiği bir kıyafetle ve omzunda bir sopayla girmiştir. Şaşkınlık içerisindeki Emir, Maşallah, bu maskaralığın sebebi nedir?" diye sorunca, kardeşi, katliamın aynı hızla devam etmesi hâlinde hiçbir Nasturinin sağ kalmayacağını ve dolayısıyla her Kürdün toprağını kendi işlemek durumunda kalacağını, kendisi de bunun için pratik yaptığını söylemiştir. Wadie Jwadih, *a.g.e.*, s. 149.

1843 harekâtı sırasında öldürülen Nasturi sayısı konusunda misyoner raporlarında net bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Rakamlar çelişkili ve oldukça abartılıdır. Oysaki Hakkâri bölgesindeki Nasturilerin toplam sayısı ancak 10-11 bin civarında idi. Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 76.

⁴⁰⁶ Arkeolog Layard hakkında bilgi için bkz. John S. Guest, *a.g.e.*, s. 165-166.

çürümüş giysi parçaları vardı. İlerledikçe bu kalıntılarda çoğalmaya başladı. Bodur çalılara yapışmış hâlâ tam olan iskeletler vardı. Onları saymaktan vazgeçtim. O kayalığa yaklaştıkça, örgülü kadın saçları, lime lime olmuş kumaş parçaları ve iyice yıpranmış ayakkabılarla karışmış kemik yığınları ile kaplanıyordu. Her yaştan kafatası; daha anasının karnında olan çocuktan artık dişleri kalmamış ihtiyarinkine kadar üzerlerine çöken ölümden habersiz toprağın üzerinde yatıyordu. Yukarı doğru çıkarken onlara mecburen basıyor ve gevşek taşlarla birlikte aşağı, vadiye doğru kayıp gitmelerini engelleyemiyorduk. Burası bir ölüm tepesiydi sanki.”⁴⁰⁷.

Layard’ın izlenimleri, hadisenin vahametini göstermesi açısından çok önemlidir.

2.4. Bedirhan Bey’in 1843 Harekâtı Sonrasında Nasturilerin Durumu

Patrik Marşemun, daha önce de belirtildiği gibi, kardeşi, Aşıtalı Papaz Abraham, kâtibi ve dört hizmetkârıyla Musul’a gelip İngiliz konsolos vekilinin evine sığındı⁴⁰⁸. Patrik Marşemun, buradan Canterbury Başpiskoposu’na ve Londra Piskoposu’na 1 Ocak 1844 tarihli bir mektup gönderdi. Bu mektupta, öncelikle Bedirhan Bey’in 1843 katliamı ile Nasturi halkının yaşadığı dramı ve çektikleri sıkıntıları anlattı. Yaşanan bu üzücü hadise sonrasında Badger’in bölgeye gelerek Nasturi halkının elinden tutmasından duyduğu memnuniyeti belirterek onu buraya gönderen Başpiskoposluğa teşekkürlerini ifade etti. Fakat Vaiz George Badger’in ruhban üstleri tarafından İngiltere’ye geri çağrılmasından duyduğu üzüntü ve endişesini bildirip onun burada kalarak kendilerine yardım etmesini ısrarla rica etti. Patrik’in mektubundan da, katliam öncesi kendilerine koruyuculuk sözü veren misyonerlerin kendilerini yalnız bırakmaları ve katliama göz yummaları karşısında derin bir hayal kırıklığına uğramış ruh hâlinin izlerini görmek mümkündür. Marşemun, yıkılan kiliselerin yeniden yapılmasını ve dağınık bir hâlde İran’da, dağlarda, ovalarda yabancıların arasında köylerde ve şehirlerde yaşayan Hristiyan

⁴⁰⁷ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 140-141. Bkz. George Trenur, *The Practical Missionary Magazine*, Part. I, London 1849, s. 58; Eliya Vartanov, *Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949-1956)*, Çev: H. Topuzoğlu, Yaba Yay., İstanbul 2005, s. 49; K.P. Matiyef (Bar-Mattay), *a.g.e.*, s. 30; Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁰⁸BOA, *İMSM*, 48/1229, Lef: 5; J. P. Fletcher, *a.g.e.*, s. 5; George M Curzon, *a.g.e.*, s. 540.

halkın toparlanıp eski yerlerine gelmesi için İngiltere'den yardım isterken yaşadığı bu hayal kırıklığını dile getirmiştir⁴⁰⁹.

Patrik Marşemun, Musul'da bulunduğu süre içerisinde Musul Valiliği tarafından tutulmuş ve tefriş edilmiş bir evde misafir ediliyordu. Hatta kendisine yeteri kadar harçlık ve 1,300 kuruş aylık verilmekteydi. Patrik, Musul Valisi'ne giderek alınan esirlerin serbest bırakılmasını istemiş; fakat Vali, katliamdan kaçan Nasturi halkının gelip kendilerine teslim olmadıkları takdirde haklarında hiçbir muamele yapılamayacağını söylemiş; o da, bu karara razı olmuştur. Kendilerine yapılan kötü muamelenin Erzurum Valisi'nin emriyle olduğunu beyan etmişse de Musul Valisi bu hususta bir fikir ve hükmü olamayacağını ifade etmiştir. Marşemun, mevcut durumu hükûmete arz etmek niyetinde olduklarını belirterek öncelikli olarak Vali'den şu sorunların çözülmesini istemiştir:

- i. Kendilerince nefret uyandırıcı ve iğrendirici olan esir alma ve satma işlerinin derhal durdurulması,
- ii. Yağmalanan ve gasbedilen mal ve eşyanın iade edilmesi,
- iii. Bedirhan Bey ve adamlarının Nasturilerin yaşadıkları bölgeleri boşaltmaları⁴¹⁰.

Patrik, ayrıca Musul'a geldikten iki ay sonra iç bölgelere dağılmış olan Nasturi aşiretlerini ziyaret etmek için Vali'den izin istemiş; fakat Vali, olay henüz sıcak olduğundan, bir fesada ve tahrike sebebiyet verebileceği endişesiyle gitmesine izin vermemiştir⁴¹¹. Ancak Marşemun, izin almaksızın gizlice İmadiye kazası dağlarından Pervari aşireti tarafına kaçmak isterken güvenlik güçleri tarafından yakalanmış ve Musul'a geri gönderilmiştir. Bu süreçte Patrik'e karşı mümkün olduğunca yumuşak davranılarak kendi güvenliği açısından eyalet merkezinden taşraya izin almadan çıkmasının uygun olmayacağı söylenmiştir. Bedirhan Bey'in 1843 harekâtı sırasında birçok Nasturi, Musul sınırları içerisinde yer alan Pervari Bâlâ, Nirve ve Reyhanî aşiretlerine sığınmıştı. Bedirhan Bey, adamlarını bölgeden

⁴⁰⁹ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 45-46; George Percy Badger, *The Nestorians And Their Rituals With The Narrative Of Mission To Mesopotamia And Coordistan In 1842-1844*, Vol: I, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, Bond Street, London, 1842 s. 374.

⁴¹⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 4. Diyarbakır Eyaleti Valisi Seyit Tayyar Mehmet Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 23 Şevval 1262 (14 Ekim 1846) tarihli yazı.

⁴¹¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229. Lef: 4; Salâhi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*, s. 35.

henüz çekmediği için uzun süre misafir olarak Musul Eyaleti sınırları içerisinde kalmaya devam etmişlerdir⁴¹². Gerek Patrik Marşemun'un Hükûmet nezdindeki girişimleri ve gerekse Musul Valisi Mehmet Tayyar Paşa'nın bu konudaki ısrarları sonuç vermiş ve Nasturi halkının yerlerine dönebilmesi sağlanmıştır.

Patrik Marşemun, Musul'da bulunduğu sürede Bâbîâli'ye aslı Arapça olan 30 Eylül 1846 tarihli bir dilekçe yazarak ülkesine geri dönmek istediğini ve halkına, köylerinin onarılmasında yardım etmek istediğini belirtmektedir. Mektupta şu ifadeler de yer almaktadır: Padişahımız sayesinde, yurtlarından ayrılmış dağınık ve perişan halde olan Nasturilerin çoğu kendi mahallelerine dönüp köylerinde gönül rahatlığıyla oturmaktadırlar. Ziraatlarını yapıyorlar, hanelerini emniyet içinde imar etmeye başlamışlardır. Ancak kiliselerimiz şimdi haraptır. Hâlbuki milletin kilise ve papazları bulunmadıkça millet arasında karışıklık ve şikâyet konuları çıkması muhtemeldir. Maksadım o tarafa gidip milletim halkını, papazlarını seçmek, tayin etmek ve bunlardan dağlarda ve sahrada dağınık ve perişan olarak kalanları dahi toplayıp köylerini imar etmektir. Ancak Devlet-i Âliyye'nin izni olmadıkça, Tiyari'ye dönmedikçe harap olan mahalleleri imar ve inşa ettiremem. Şimdiki halde Devlet-i Âliyye'den ricamız biz kullarına himmet ve ihsan buyrularak yurduma dönebilmek için Musul Valisi'ne izin ve müsaade ihsan buyurmasını niyaz ve tazarru ederim.

Patrik, dilekçenin son bölümünde, idarî olarak bağlı buldukları Erzurum'un yerine kendilerine daha yakın ve yolu daha düzgün olan Musul Vilayeti'ne bağlanmayı talep etmiştir. Ayrıca, geçmişteki Osmanlı Padişahları tarafından kendi atalarına verilmiş olan fermanların, 1843 felaketi sırasında kaybolduğunu; bunun için kendisinin emrindeki papazlara bu beratların verilmesini de istemiştir⁴¹³.

Bedirhan Bey'in 1843 yılındaki harekâtı sırasında pek çok Nasturi esir alınmış ve bunların bir kısmı Cizre'ye satılmak üzere götürülmüştür⁴¹⁴. Diğerleri ise,

---

⁴¹² BOA, *İ.MSM*, 48/1238, Lef: 8.

⁴¹³ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 80; BOA, *İ.MSM*, 48/1238, Lef: 3. Patrik Marşemun'un Bâbîâli'ye gönderdiği 9 Şevval 1262 (30 Eylül 1846) tarihli mektup Patrik Marşemun'un bu mektubunu, Nazmi Sevgen, 1845 yılı olarak ifade etmiştir. Fakat gerçekte bu tarih, 30 Eylül 1846'dır. Burada, Hicrî tarihi Miladî tarihi çevirmede bir yanlışlık yapılmıştır. Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 106; John Mason Neale, *A History Of The Holy Eastern Church*, London 1847, s. 143.

⁴¹⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5.

bölgenin hatırı sayılır kişilerine armağan edilmiştir⁴¹⁵. Bu esirlerin arasında bir kız ve bir de erkek çocuğu bulunmaktadır⁴¹⁶. Bâbiâli, kendi öz tebaası olan Nasturilerin Bedirhan Bey tarafından düşürülmüş olduğu bu olumsuz durum üzerine Musul, Erzurum ve Diyarbakır Eyalet valileri ile sıkı bir yazışma trafiği başlatacaktır⁴¹⁷. Özellikle Tanzimat Fermanı sonrası yaşanan bu durum, Osmanlı Devleti'ni uluslar arası alanda güç duruma düşürecektir. Hükûmet, sorunun bir an önce çözümü için bölgeye bir müfettiş gönderdi⁴¹⁸. Yapılan girişimler sonucunda Nasturi piskopos ve papazların gözetiminde Diyarbakır'da esir olarak bulunan 30 civarındaki esir serbest bırakılarak bunların memleketlerine dönmesi sağlanmıştır. Yine Bedirhan'ın kiliselerden almış olduğu ganimet ve eşyalar, elinden alınarak sahiplerine geri verilmiştir. Bu süreç, onun esir etmiş olduğu Nasturilerin tamamının serbest bırakılmasına kadar devam etmiştir⁴¹⁹.

3. BEDİRHAN BEY'İN 1843 NASTURİ HAREKÂTI SONRASINDA BÂBİÂLİ VE BATILI DEVLETLERİN TUTUMU

3.1. Bâbiâli'nin Tutumu

Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi harekâtı, Bâbiâli tarafından yersiz ve zamansız bir harekât olarak değerlendirilmiş ve bu durum aynı zamanda hükûmet nezdinde hakkında var olan şüphelerin daha da artmasına yol açmıştır. Ayrıca Hükûmet, hadiseyle ilgili olarak kendisinin de bu işin arkasında ve Bedirhan Bey'in malûm girişimini onaylıyormuş gibi gösterilmesinden ciddi rahatsızlık duymaktadır⁴²⁰. 1843 hadisesi, Batılı devletlerin meseleye müdahil olmalarına yol açarak Bâbiâli üzerinde İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla baskı oluşturmalarına sebep olacaktır⁴²¹. Hükûmet, Bedirhan Bey'in Nasturiler'e karşı giriştiği harekâtın amacının bölgede kendi sınırlarını ve nüfuzunu genişletme amacına yönelik olduğunu düşünmekteydi⁴²².

⁴¹⁵ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 45.

⁴¹⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 13; BOA, *AD*, nr. 609, s. 1, 5.

⁴¹⁷ BOA, *AD*, nr. 609, s.1; BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef:13. Ayrıca Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Bâb-ı Asâfi Sadaret Mektûbi Kalemi*, Dosya nr. 10, Gömlek nr. 32; BOA, *A.MKT*, 9/86; BOA, *HR.MKT*, 2/29; BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Tahriratu*, Dosya nr. 2, Gömlek nr. 65; BOA, *A.MKT*, 9/59; BOA, *A.MKT*, 9/86.

⁴¹⁸ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 47.

⁴¹⁹ Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyılda Nasturiler (İdari –Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkiler)*, Basılmamış Doktora Tezi, S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s. 109; BOA, *AD*, nr. 609, s. 2; BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 15; BOA, *HR.MKT*, 100/11.

⁴²⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 3.

⁴²¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 3; BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 7.

⁴²² BOA, *AD*, nr. 609, s. 3; BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 15.

Konu ile ilgili olarak Bâbiâli ile Erzurum, Diyarbakır, Musul ve Şam Eyaletleri arasında yoğun bir yazışma trafiği başlamıştır.

Bu eyaletlere gönderilen emirlerde, Bedirhan Bey'e emniyet ve güvenlik hissi verilerek devletin yanına çekilmesi, bu suretle itaatinin sağlanması üzerinde durulmuştur. Bunun yanında hadisenin ileri götürülmeyerek kendisinin oyalanması ve hâlihazırdaki durumu dikkate alarak nüfuzunu genişletmesine müsaade edilmemesi istenmiştir. Ayrıca, meselenin Batılı devletler (İngiltere-Fransa) nezdinde şikâyet konusu olmasından dolayı, bundan böyle Bedirhan Bey'in Nasturiler'den el çektilmesi, bir daha böyle bir katliamın meydana gelmemesi, esirlerin memleketlerine geri gönderilmesi ve Nasturi taifesinin himaye edilmesi gibi hususlara yer verilmiştir⁴²³. Bâbiâli'nin aldığı ek tedbirler ise şunlardır:

i. Musul ve Erzurum Eyaletlerinde, hâlihazırda ziraat ve imara elverişli topraklar bulunduğu için, Nasturi halkını Kürt eşkıyasının saldırılarından korumak amacıyla halkın belirtilen yerlere iskân edilmesi,

ii. Hadisenin meydana geldiği yerler ve olaya karışmış olan Kürtler, mülk ve asker bakımından Erzurum Valisi'ne tâbidirler. Çıkarılacak Emr-i Seniyye ile Musul ve Erzurum paşalarının birlikte hareket etmelerini sağlamak, bu hususun düzenlenmesi için bölgeye özel bir müfettiş gönderilmesi,

iii. Devlet-i Âliye'nin bu konuda aracısız ve kişilere ihtiyaç duymadan hareket etmesi ve kabile reislerinden başka hiç kimseyle anlaşma yapmaması,

iv. Patrik Marşemun'un, yaşının ilerlemesinden dolayı akıl, durum ve tavırlar bakımından itimada lâyük birisi olmadığı, hâlâ halk nezdinde nüfuzu olsa bile devletin işine yaramayacağı bilinmelidir⁴²⁴.

v. Nasturi halkının güvenliğini sağlamak amacıyla hükûmet tarafından Çölemerik (Hakkâri) beldesine bir miktar muntazam asker ile bir mütesellim tayin edilmesi⁴²⁵,

vi. Tiyari ve Hakkâri'nin Diyarbakır Paşalığı'na bağlanması⁴²⁶,

---

⁴²³ BOA, *AD*, nr. 609, s. 1-5.

⁴²⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 3.

⁴²⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 2.

⁴²⁶ George Percy Badger, *a.g.e.*, s. 375.

Bedirhan Bey, Nasturi meselesi ile ilgili olarak Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'ya yazdığı 15 Ramazan 1259(9 Ekim 1843) tarihli mektubunda, Cizre ve Mardin kazalarıyla; Bohtan ve Hacı Behram nahiyelerinin 1843 yılında Diyarbakır'dan ayrılarak tamamen Musul Eyaleti'ne bağlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bedirhan Bey, o güne kadar devlete verdiği hizmetlerin boşuna gideceği korkusundan dolayı yeni durumu mecburen kabul ettiğini ifade etmiştir. Kendisi, Kürdistan'da Han Mahmut meselesinde olduğu gibi önemli hizmetlere imza atmış olduğunu beyan ederek buna karşın devletten duyduğu memnuniyetsizliği belirtmiştir⁴²⁷. Mektubunun devamında ise, Nasturilerle ilişkili olarak şöyle demektedir: “*Tiyariler, elli kadar seyidi öldürdüler ve bunu İngiltere Hükûmetinin tahrikiyle yaptılar. Hakkâri Bey'ine itaat etmeyip kapısının önünden malını ve eşyasını çekip götürdüler. Bildik ki, bunun sonu kötü olacak. Devlet-i Âli'ye bir baş ağrısı peyda olacak! Top ve araba işler yer olmadığından ve günden güne direnişleri arttığından, sabır ve tahammül edemeyerek üzerlerine vardım. Padişahımız sayesinde bir miktar hadlerini bildirdim*”⁴²⁸.

Bedirhan Bey, mektubunda ayrıca gerekli tedbirleri aldıktan sonra Zeynel Bey'i mütesellim tayin ederek askerlerini geri çektiğini; fakat Nasturiler'in rahat durmayarak Zeynel Bey'e saldırdıklarını ve adamlarından 20'sini ele geçirip 5 adamını öldürdüklerini, bazılarının da organlarını kestiklerini ifade etmektedir. Kendisinin suçsuz olduğunu da şu cümlelerle anlatmaktadır: “...*İşte efendim, bunların halleri böyledir. Bunda bendenizin kusuru ve günahı yoktur. Eğer kusur etmiş isem afv ve merhamet şanınızdır*...”⁴²⁹.

Bedirhan Bey, bu açıklamalarıyla hükûmetin ve Hakkâri Emiri Nurullah Bey'in itaat altına alamadığı Tiyarileri mecburen, devlete hizmet adına, itaat altına almış olduğunu ifade ederek kendisini savunmuştur. Bağdat Valisi Ali Paşa da Nasturilerin, İngiliz ve frenklerle sonu meçhul ilişkilerine değinmiş; Bedirhan Bey'in bu taifeyi itaat altına almak için düzenlediği harekâttan dolayı cezalandırılmasının pek de uygun olmayacağını belirtmiştir⁴³⁰.

⁴²⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 160.

⁴²⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 160-161.

⁴²⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 12. Bedirhan Bey'in Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa'ya gönderdiği 15 Muharrem 1259 (9 Ekim 1843) tarihli yazı; Justin Perkins, *a.g.e.*, s. 31.

⁴³⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 161.

Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa, Sadaret'e yazdığı 12 Şevval 1259 (5 Kasım 1843) tarihli mektubunda, Bedirhan Bey'in her ne kadar kusurları bulunsa da devlete karşı hizmette kusur etmediğini ve bir şekilde idarî yapıyı memnun etmenin yolunu iyi bildiğini ifade etmiştir. Erzurum Müşiri, kendisini defalarca görüşmek amacıyla yanına çağırmasına rağmen çekingen davrandığını ve görüşmelere gelmediğini belirtmiştir. Bununla beraber Bedirhan Bey'in bölgede var olan İran sorununun başından beri Hakkâri ve Van halkının korunmasında iyi hizmetlerde bulunduğu ve kendisine İran nezdinde de önem atfedildiği dile getirilmiştir. Vali Halil Kâmil Paşa, mektubun devamında, Selmas Hâkimi Yahya Bey'in uzun zamandır Hakkâri'yi ele geçirme planları olduğunu ancak Bedirhan Bey'in bölgedeki nüfuzundan dolayı buna cesaret edemediğini yazmıştır. Ayrıca, 1843 Nasturi harekâtı sonrasında hemen Bedirhan'ın üstüne varılmasının veya ısrarla eyalet merkezine görüşme amacıyla çağrılmasının uygun olmayacağını ve kendisini korkuya sevk edebileceği endişesiyle ona karşı mümkün olduğunca politik yaklaşılmasını istemiştir. Mektubundan da anlaşılacağı üzere, Bedirhan Bey'i yeniden kazanabilmek için de bir rütbe ile taltif edilmesini Sadaret'e teklif etmiştir. Erzurum Valisi'nin, Bedirhan Bey'in bölgedeki varlığının devamından yana tavır koyması, onu Nasturiler karşısında daha da cesaretlendirecektir⁴³¹.

Diğer bölge valilerinin aksine Musul Valisi Mehmet Paşa, Nasturi meselesinde Bedirhan Bey'i kabahatli bulmuştur. Buna dayanarak Dersaadet'e yazdığı 15 Şevval 1259(8 Kasım 1843) tarihli cevabî mektubunda, Nasturi meselesinden dolayı onu suçlamış; yabancı devlet erkânının bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirerek İngiltere ve Fransız elçileri tarafından kendisine verilen yazıları Dersaadet'e göndermiştir. İngilizler, Bedirhan Bey'in bölgeden uzaklaştırılması hâlinde Nasturiler'in devlete itaat edeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır. Fakat bu durum üzerine Dersaadet'te, Fransızların da Keldanilere sahipleneceği kuşkusu doğmuş ve bu durum, rahatsızlık yaratmıştır. Musul Valisi, ayrıca Bedirhan Bey'in, bölgesinde, sonraki dönemlerde kullanılmak üzere kaleler inşa ettiğini belirterek geleceğe yönelik tehlikeli planları olduğunu söylemiştir. Mehmet Paşa, tüm beyanatlarına rağmen gelen emir üzerine Bedirhan Bey'le

---

⁴³¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 5.

ilişkilerini sıcak tutmak için kendisine memurlarıyla hediyeler göndermiş ve vergi vermesi konusunda da ısrarcı olmamıştır⁴³².

Meclis-i Valâ'da yapılan toplantılar sonucunda Bedirhan Bey'i kazanma amacına yönelik olarak terfi-i rütbe uygulaması (1843) gündeme geldiyse de Batılı devletler nezdinde yanlış anlamaya sebebiyet verebileceği düşüncesiyle vazgeçilmiştir. Bölgedeki sorunları yerinde incelemek üzere Divan-ı Hümayûn'dan Kemâl Efendi'nin bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴³³.

3.1.1. Kemâl Efendi'nin Raporu

Âyândan Kemâl Efendi, Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi harekâtı sonrasında meydana gelen olayların araştırılması için, 17 Sefer 1259 (19 Mart 1843) tarihli İrade-i Seniyye ile bölgeye müfettiş olarak görevlendirilmiştir⁴³⁴.

Kemâl Efendi'nin bu göreve atanmasında onun şu özellikleri etkili olmuştur:

- i. Daha önce iki defa İran'a gönderilmesinden dolayı bölgeye vakıf birisi olması,
- ii. Bâbiâli'de daha önce Farsça tercümanlığı yapması sebebiyle Türkçe bilmeyen Bedirhan Bey'le Farsça konuşup anlaşabilecek olması,
- iii. Dirayetli ve fetanetli olması.

Kemâl Efendi'ye bu yeni görevi için hazineden 30 bin kuruş harcırah verilmiş, ayrıca gideceği mahallin mallarından öşür ve cizye olarak on bin kuruş maaş tahsis edilmiştir⁴³⁵.

Kemâl Efendi'nin öncelikli görevi, Musul Eyaleti sınırları içerisinde bulunan Cizre Mütesellimi Bedirhan Bey ile Nasturiler arasında meydana gelmiş olan uyumsuzluğu araştırarak güvenliği temin etmektir⁴³⁶. Bunun yanında, 1843 Nasturi harekâtı sırasında ele geçirilen esirlerin serbest bırakılmasını sağlayarak yeniden

⁴³² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşivi Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 163.

⁴³³ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 9.

⁴³⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 6; Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1246-1247.

⁴³⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 1.

⁴³⁶ Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 1143.

onların devlete itaatini sağlamaktır⁴³⁷. Ona bu görevi sırasında İngiltere'nin Samsun yardımcı konsolosu Mr. Stevens da eşlik etmiştir⁴³⁸.

Kemâl Efendi, hükûmete yazdığı raporda, hâlihazırda Musul'da bulunan Patrik Marşemun'un Tiyari bölgesine dönmesine izin verilerek Nasturiler nezdindeki statüsünün aynen sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, harekât sırasında zarar gören Nasturilere bir yıl süreyle vergi affı getirilmesini de raporunda sunmuştur⁴³⁹.

Kemâl Efendi, Bedirhan Bey ile yaptığı görüşmelerde kendisini temin ve taltif ederek devletin yanında tutmaya çalışmıştır. Ayrıca rıza-yı Âli'ye uygun hareket ettiği takdirde hiç kimsenin kendisine zarar veremeyeceği ifade edilerek güven verilmiş ve kendisi tarafından birtakım nasihatlerde bulunulmuştur⁴⁴⁰. Bedirhan Bey, Türkçe bilmediğinden kendisi ile Farsça konuşarak anlaşmıştır⁴⁴¹.

Görüşmeler sırasında Kemâl Efendi, Bedirhan Bey'e yaklaşık 40-50 kadar esir Nasturi'yi serbest bıraktırarak Hakkâri dağlarına geri dönmelerini sağlamıştır⁴⁴². Bunun yanında Dergül'de; Bedirhan Bey, Nurullah Bey ve Patrik Marşemun arasında bir anlaşma yapılması için çalışmalar yapmıştır. Fakat Marşemun'un sıcak bakmaması sebebiyle bu anlaşma gerçekleşmemiştir⁴⁴³.

Kemâl Efendi, özel görevli olarak bulunduğu süre içerisinde Musul ve Cizre'ye gidip gerekli incelemeleri yaptıktan sonra sonuçları ve gözlemlerini bir raporla Sadaret'e bildirmiştir. Meclis-i Valâ-yı Umûmî'de alınan karar gereği, bölgede kalmasını gerektirecek bir durum kalmadığı için 2 Cemazeyilevvel Evvel 1260 (20 Mayıs 1844) tarihinde İstanbul'a geri çağırılmıştır⁴⁴⁴.

---

⁴³⁷ BOA, AD, nr. 609, s. 6.

⁴³⁸ Murat Gökhan Dalyan, *a.g.e.*, s. 109.

⁴³⁹ Salâhi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁴⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 9.

⁴⁴¹ Ahmet Lütfî Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1146.

⁴⁴² Murat Gökhan Dalyan, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁴³ BOA, AD, nr. 609, s. 8-9; Salâhi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁴⁴ BOA, AD, nr. 609, s. 9.

3.2. Batılı Devletlerin Tutumu

Bedirhan Bey'in 1843 harekâtı sonrasında Batılı devletlerden, özellikle Nasturiler üzerinde nüfuzu olan İngiltere ve Fransa'dan, çok sert tepkiler gelmiştir⁴⁴⁵. İstanbul'daki elçilikleri vasıtasıyla Bâbîâli nezdinde âdeta baskı kurarak Bedirhan tarafından alınan esirlerin serbest bırakılması ve Patrik Marşemun ve Nasturi halkının güvenliğinin sağlanarak korunmasını istemişlerdir⁴⁴⁶. İngiltere Elçisi Sir Startford Canning, Bâbîâli'ye gönderdiği kat'i talimatnamede Nasturiler'in durumu hakkındaki şikâyetini belirtmiş ve onların iyi hâlinin korunmasını İngiltere devleti olarak yalnız Hristiyan oldukları için savunmadıklarını, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de menfaatinin gereği olduğunu belirtmiştir⁴⁴⁷. İngiliz Elçisi Startford, Nasturi sorununun çözülmesinde ve esirlerin serbest bırakılmasında aktif bir şekilde rol oynamıştır⁴⁴⁸.

1843 hadisesi sonrası, Kürtler ve Nasturiler arasında karşılıklı suçlamalar yapılmıştır. Musul'daki İngiliz konsolos yardımcısı C.S. Rassam, olayın sorumluluğunu Bedirhan Bey'e ve Kürt halkına yüklemektedir. İngiliz yazar William Eaglaton da, çok farklı düşünmemekte ve aynı kişileri sorumlu göstermektedir⁴⁴⁹. İngiliz belgelerine göre, yaşanan olayda Nasturiler'in herhangi bir suçu yoktu ve olayın tek sebebi, Musul Paşası'nın bu insanlara karşı sert tavırlar içerisinde olması ve zorla para toplamasıydı. Bundan dolayı Musul Paşası'na bağlı olarak hareket eden Bedirhan Bey de, Nasturiler'e saldırarak birçok hayvana el koymuş; köyleri yıkmış ve yağmalamıştır. İngiltere, olayın başından sonuna kadar hükûmetten Nasturiler lehine birtakım taleplerde bulunmuştur. Bu talepler, Kürtlerin girdikleri Nasturi yerleşim yerlerinden çekilmeleri, yıkılan evlerin yeniden tamir edilmesi, Nasturi Patriği'nin Osmanlı Devleti'nin koruması altına alınması ve Musul'a bir Osmanlı yetkilisinin gönderilmesidir. İngiltere aynı zamanda Samsun'daki konsolos yardımcısını da Musul'a göndermiştir⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 131. Ayrıca bkz. David Wilmshurst, *The Ecclesiastical Organisation Of The Church of the East 1318-1913*, Vol. 582, s. 33; Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 88; Surma d Bayt Mar Samcun, *a.g.e.*, s. 67; Robert Alan Blincoe, *a.g.e.*, s. 30; Nazım Namal, *a.g.e.*, s. 177.

⁴⁴⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 3.

⁴⁴⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 7.

⁴⁴⁸ Gabriele Yonan, *a.g.e.*, s. 47.

⁴⁴⁹ Salâhi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁵⁰ Yonca Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 47.

İngilizlerin Nasturileri, Fransızların da Keldanileri sahiplenerek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaları, zamanla Dersaadet'ten tepki görmüştür. Konuya dair Meclis-i Valâ raporunda şu ifadeler yer almaktadır: “...Nasturi kabilelerinin itaat altına alınmasının mülkî kuvvetleri gerektirdiği açıktır. İngiltere ve Fransa'nın söz konusu kabile hakkında, aşırı derecede himaye ve sahiplik hissi gösterecek de, buldukları konum dolayısıyla serbestçe müdahale imkânı bulamayacaklardır. Reaya hükmüne koyup da idare usulü ve emniyetlerinin sağlanması için uğraşmaya Devlet-i Âliye'yi mecbur ederek, iç yüzünde ise kendileri istedikleri gibi oralara giderek ahalisini din ve mezheplerine meylettirmek meram ve maksadını icra ettirmek istemektedirler. Bu yüzden sözlerine itibar olunmayarak hâliyle bırakılması hayırlı görünmektedir”⁴⁵¹.

Dersaadet, görüldüğü üzere, İngiliz ve Fransız baskısından oldukça rahatsız olmuş; sefaret yetkilileri ve misyonerlerin gerçek meramını bu şekilde yorumlamıştır. Ayrıca, meclis raporlarında bu kavmin Osmanlı tebaası olduğu ve bir sorun varsa yabancı devletlere havaleye gerek kalmaksızın kendi içerisinde çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

4. NASTURİ HAREKÂTI (1843) SONRASINDA BEDİRHAN BEY'İN DURUMU

4.1. Bedirhan Bey ile Musul Valisi Mehmet Paşa Arasında Vergi Anlaşmazlığı

Bedirhan Bey'in mütesellim olduğu Cizre'nin Aşti, Bohtan ve Hacı Behram havalisi idarî, olarak Musul Eyaleti'ne bağlanmıştı.⁴⁵² Musul'a bağlanan bu kaza ve nahiyeler bundan sonra vergilerini Musul Valiliği'ne ödeyeceklerdi. Kendisi ile Musul Valisi Mehmet Paşa arasında da başından beri var olan anlaşmazlık, vergilerin ödenmesi konusunda devam etmiştir. Daha önce bağlı bulunduğu Diyarbakır Eyaleti'ne çok düşük miktarda vergi ödeyen Bedirhan Bey, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisinden talep ettiği vergi miktarını çok yüksek bularak bölge eyalet valilerine şikâyette bulunmuştur. Bunlardan birisi de Erzurum Eyaleti Valisi Halil Kâmil Paşa'dır. Valiye, onun tarafından gönderilen 15 Ramazan 1259(9 Ekim 1843) tarihli mektupta şöyle denmektedir: Mütesellimi bulunduğum Cizre ve Mardin kazalarıyla, Bohtan ve Hacı Behram nahiyeleri iltizam bedeli olarak 1258(1842) senesinde bin yüz kese Musul'a ve Diyarbakır Valilerine verilmiştir. İsmi geçen kaza

⁴⁵¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 165.

⁴⁵² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 1.

ve nahiyelerin tamamen Musul'a bağlanmasından sonra 1259 (1843) senesi için, Musul Valisi Mehmet Paşa tarafından talep edilen vergi miktarı iki bin keseyi geçmiştir. Bu kaza ve nahiyelerden bu miktar verginin tahsilâtı mümkün değildir.

Bedirhan Bey, her ne kadar belirtilen miktardaki vergiyi ödemeye gücünün yetmeyeceğini ifade etse de, daha önce Devlet-i Âliyye'nin te'dibine uğramış biri olarak, hem devletin gazabına yeniden uğramamak, hem de bugüne kadar Devlet-i Âliyye uğrunda yaptığı hizmetlerin heba olmaması için belirtilen vergi miktarını ödeyeceğini belirtmiştir⁴⁵³.

Bedirhan Bey, Musul Valisi Mehmet Paşa tarafından ödenecek vergi miktarının artırılması üzerine, Erzurum Valisi Halil Kâmil Paşa nezdinde girişimde bulunarak mütesellimi olduğu kaza ve nahiyelerin Erzurum'a bağlanması konusunda yardımcı olmasını istemiştir. Bu isteğinin gerçekleşmesi halinde kendisine bu yardımın karşılığı olarak iki yüz bin kuruş, Hakkâri beyliğinden aldığı cizye vergisini ve 1260 (1844) yılından itibaren de senelik yüz elli bin kuruş öşür vergisi vereceğini belirtmiştir. Bunlara ek olarak Hakkâri'deki zırnık madeninden elde edilecek gelirle ilgili olarak da Hakkâri Bey'i Nurullah Bey'i kendilerine göndereceğini ifade etmiştir⁴⁵⁴.

4.2. Bedirhan Bey'in Yezidi Seferi

Yezidiler; Irak'ın kuzeyinde, Suriye, Kafkasya ve kısmen de Güneydoğu Anadolu'da yaşıyorlardı⁴⁵⁵. 19. asrın başına kadar kendi kavimlerinden olan şeyhleri

⁴⁵³ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 12,5.

⁴⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 18. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 12 Şevval 1259 (5 Kasım 1843) tarihli yazı.

⁴⁵⁵ İngiliz araştırmacı Raulmson ve Amerikalı Grant, Yezidiler'in "sünnet geleneği" ve "Tanrı'ya kurban adama" âdetlerinden yola çıkarak İbrani soyundan geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Asahel Grant, *Nasturiler Ya da Kayıp Boylar*, Çev: Meral Barış, Nisibin Yayınevi, İsveç 1994, s. 114.

Alman bilim adamı Wagner, Yezidiliği eski Pers inanışlarıyla, hatta Hristiyanlık ve Müslümanlıkla bağlantılı saymaktadır. Avusturyalı Hammer, Yezidiler'in Pers Kralı V. Arşak'ın İran'dan Mezopotamya'ya gönderdiği Med'lerin torunları olduğunu ileri sürmektedir. Rus gezgini İ. Berezin, Yezidilerin Pers kökenli olduklarını iddia etmiştir. Bazı Arap yazarlar, Yezidiler'i Arap soyundan geldiklerini belirtmişlerdir. XIX. yüzyıl Ermeni yazarlarından bir kısmı, Yezidileri Ermeni Kilisesi'nden ayrılmış zındıklar olarak görmekteydiler. Fransız bilim adamı Lescot ise, Yezidilerin önceden Müslüman olduklarını kanıtlamaya çalışmıştır.

Rusya Bilimler Akademisi üyesi N.Y. Marr, Yezidilerin kökeni konusunu özel olarak incelemiştir. Marr'ın teorisine göre, "yezid" sözcüğü Farsça "ized" (Tanrı) sözcüğünden geliyor. Marr, Yezidiliğin, İslâm dininin kabulünden önce Kürtler arasında yaygın olan Kürt Pagan dini olduğunu ileri sürüyordu. Kürdistan'da İslâmiyet'in yayılmasından sonra Yezidilik, mevzilerini kaybetmiştir. Kürt lehçelerinin ayrıntılı bir şekilde araştırılıp bu lehçelerin Yezidilerin konuşma diliyle (Kurmançî Lehçesi) karşılaştırması hâlinde, Yezidilerin kökeninin diğer Kürtlerle sıkı sıkıya ilgili olduğunu ileri sürmüştür. A.M. Mentşavili, *Dünden Bugüne Kürtler*, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, 2. Baskı, Evrensel Basın Yayım, İstanbul 2004, s. 71-72; Erol Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökenleri*, 4. Baskı, Berfin Yay., İstanbul 2006, s. 93-103.

tarafından idare edilerek çok kuvvetli bir topluluk hâline gelmişlerdir⁴⁵⁶. Yezidiler, inanç olarak sadece kendi topluluklarına özgü bir din olan Yezidiliğe inanmışlardır. Müslümanlara karşı mukaddes olduğunu iddia ettikleri kitapları ile övünmüşlerdir⁴⁵⁷.

Yezidiler, inanç esasları gereği şeytana tapmaları sebebiyle çıkarılan fetvalarla sapkın oldukları belirtilerek ehl-i kitaptan sayılmamışlardır. Belirtilen sebeplerden dolayı, iktidar yoluyla çıkarılan fetvalarla bu topluluğun yaşadığı bölgeler, dar-ül harb (küfür bölgesi) olarak ilan edilmiş ve onların yok edilmeleri, servetlerinin müsaderesi, kanunî ve dinî bir vazife sayılmıştır⁴⁵⁸. Yezidiler, bölgedeki Sünni Müslümanları daima kendilerine düşman olarak görmüşlerdir⁴⁵⁹. Buldukları bölgelerde çeteler kurarak Müslümanlara yönelik saldırılar düzenliyor, kervanları yağmalıyor ve tüccarları hiç acımadan öldürüyorlardı⁴⁶⁰. Sürekli olarak yaşadıkları bölgede asayiş bozmaları ve birtakım uygunsuzlukta bulunmaları üzerine II. Mahmut döneminde, Doğu harekâtı için görevlendirilen Reşit Paşa (1833-1837) ve

---

⁴⁵⁶ Hakkı Dursun Yıldız, “Yezidiler”, *İ.A.*, C.13, MEB, s. 415; Ahmet Taşgım, *Yezidiler*, Aziz Andaç Yay., Ankara 2005, s. 28-30.

Yezidilik; Hâriciliğin İbâziye mezhebinden türeyen ve zamanla ayrı bir din sayılan koludur. Hâriciliğin İbadiyye veya İbâziyye mezhebinden ayrılan dört ünlü koldan biridir. Basralı Yezid bin Ebi Eniset-ül Harice tarafından kurulmuştur. Yezid, Sünnilerce bid’at sayılan şu düşünceleri ileri sürmüştür: İslâm şeriatı zamanla hükümsüz kalacak. Tanrı, İran’dan çıkaracağı yeni bir peygambere yeni bir kitap gönderecektir; bu yeni peygamberin ümmeti de Sabi’iler olacaktır. Sünnilerin bid’at (peygamber zamanından sonra ortaya atılmış yeni hüküm) ve bid’at-ı seyyie (kötü yenilikler) saydığı bu düşünceler giderek gelişmiş ve Yezidiliğe yepyeni bir din niteliği kazandırmıştır. Şeytan’a tapmakla da suçlanan Yezidiler, gerçekte vahdet-i vücüd (varlık birliği) inancına sahip olan bütün Tasavvuf tarikatları gibi her şeyi, bu arada Şeytan’ı da Tanrı sayarlar. Melek Tâvus ya da Melik-i Tâvus adını verdikleri Şeytan, onlara göre Tanrı’nın celâl (kızgınlık) niteliğinde var olmasıdır. Kitâb-ül Cilve (Vahy Kitabı) ve Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) adlı iki kutsal kitapları vardır. Birincisi, sekiz sayfa ve 109 satır; ikincisi, on iki sayfa ve 152 satırdır. Her iki kitabın asılları Kürtçedir. Yezidiler bütün dualarını Kürtçe yapmaktadırlar. Kitâb-ül Cilve’nin Yezidi ulularından Şeyh Adıyy’e (XII. yüzyılda yaşamıştır.) Melek-ı Tâvus tarafından vahyedildiğine inanırlar. Şeyh Adıyy, kurucu Yezid’in geleceğini haber veren yeni peygamberdir. Bu kitapta, diğer din kitaplarının yanlışlarla dolu olduğu, her çağda yeni bir peygamber gönderileceği, iyilikle kötülüğün öteki dünyada değil bu dünyada gerçekleştiği, her yerde görünen ve bulunan Melek-i Tâvus’un bütün Yezidileri koruyacağı ve kurtaracağı anlatılır. Mushaf-ı Reş’te ise evrenin yaratılışı anlatılır. Orhan Hançerlioğlu, “Yezidilik”, *İslâm İnançları Sözlüğü*, s. 724. Ayrıca bkz. E. B. Soane, *Mezopotamya ve Kürdistan’a Gizli Yolculuk*, Çev: Fahriye Adsoy, Avesta Yay., İstanbul 2007, s. 124; M. Altok Kaşgarlı, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığı’na Giriş*, TKAE, Ankara 1984, s. 40-45; Abel Stevens, “Literature, Art and Religion”, *National Magazine*, Volume VIII, New York 1856, s. 559; İsyâ Joseph, *Devil Worship: The Sacred Books and Traditions of the Yezidism*, Nuvision Publication, 2007, s. 99-103; Hasan Ünlü, *Geçmişten Günümüze Değişik Din ve Mezheplere İnanan Kürtler ve Yaşadıkları Yönetim Düzenleri*, Kalan Yay., Ankara 2006, s. 64-67; Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Tuğra Matbaası, Isparta 2001, s. 227-237; Ethem Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 257-267; Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, Tablet Kitabevi, Konya 2007, s. 11-17; Cemşid Bender, *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*, 6. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul 2000, s. 122-135; Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tâvus’un Halkı Yezidiler*, 2. Baskı, Metis Yay., İstanbul 2006, s. 43-48.

⁴⁵⁷ Avyarov, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁵⁸ Yurdaer Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006, s. 76.

⁴⁵⁹ Avyarov, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁶⁰ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 196.

Hafız Paşa dönemlerinde (1837-1839) yoğun olarak yaşadıkları Sincar, Garzan ve Telafer bölgelerine seferler düzenlenerek bölge Yezidileri itaat altına alınmışlardır⁴⁶¹.

Yezidiler ile birlikte yaşayan Sünni Kürt halkı arasındaki gerilim ve düşmanlıkta daima canlılığını korumuştur. Bu durum, bölgedeki Kürt beyleri ile Yezidiler arasında sürekli bir çatışma ortamını oluşturmuştur. Revanduz Beyi Mir Muhammed, 1831 yılında kendisine bağlı Mazuri reisinin, Yezidiler tarafından öldürülmesi üzerine, eylemi gerçekleştiren Musul'un doğusundaki Sincar Yezidileri üzerine sefer düzenleyerek binlerce Yezidiyi öldürerek intikam almıştır⁴⁶².

Bedirhan Bey'in Cizre ve Bohtan Emirliği döneminde de, Yezidilerle karşılıklı çatışmalar devam etmiştir. Yezidilerin, Sünni Müslümanlara karşı saldırgan tutum ve davranışlarının devam etmesi üzerine Bedirhan Bey, Sincar Yezidilerini terbiye ederek itaat altına almak için hazırlıklara girişmiş; gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, sefere çıkarak birkaç saatlik savaş sonucunda Sincar'ı işgal etmiş ve savaştan ganimetlerle dönmüştür⁴⁶³.

Bedirhan Bey'in, Yezidiler üzerine seferi daha sonra da devam etmiş; bu defa Garzan bölgesi Yezidileri üzerine bir sefer düzenlemiştir (1844)⁴⁶⁴. İslâm hukukuna göre tebaa hakkına sahip olmayan Yezidiler, onun özel zevk nesnelerydi. İngiltere'nin Musul konsolosu Rassam'ın anlattığına göre, Bedirhan, kurban bayramında Yezidileri korkunç bir tören için toplardı. Burada İslâmı kabul etmeyen Yezidileri kendi elleriyle keserek kurban ederdi. Korkudan dili tutulmuş olanlar da, hayırseverlik göstergesi olarak Emir'in ev halkı arasına yerleştirilirdi⁴⁶⁵. 1846'da Dergül'e giden Urumiyeli bir misyoner Doktor Grant, Bedirhan Bey'in kalesinde dinlerinden dönmüş kırk ya da elli Yezidinin, onun özel dikkatini üzerlerine çektiklerini, dolayısıyla onun pek önem vermediği hizmetçileri arasında kıskançlığın oluşmasına yol açtığını görmüştür⁴⁶⁶.

⁴⁶¹ BOA, *HAT*, 44/22311-A; BOA, *HAT*, 376/20475-B; BOA, *İrade-i Dâhiliye*, Dosya nr.105, Gömlek nr.5311. Ayrıca bkz. John S. Guest, *a.g.e.*, s. 116-138; William Francis Ainsworth, *a.g.e.*, s. 293.

⁴⁶² David McDowal, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁴⁶³ Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 77-78.

⁴⁶⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 165-166.

⁴⁶⁵ Ev halkı arasına kabul edilen Yezidi esirlerden bazıları Bedirhan Bey'e eş olmuştur. Bunlardan birisi de, yirminci yüzyılın ünlü Kürdologlarından Celadet ve Kâmuran Bedirhan'ın da neneleri olmaktadır. John S. Guest, *a.g.e.*, s. 171.

⁴⁶⁶ John S. Guest, *a.g.e.*, s. 191.

Bedirhan Bey, Yezidiler üzerine düzenlediği bu seferlerden pek çok esir elde etmiştir. Bu esirleri beraberinde Cizre'ye götürüp bir kısmını satarak büyük gelir elde etmiştir. Yezidi kadın esirleri ise, Müslüman yaparak Müslüman erkekler ile evlendirmiştir⁴⁶⁷.

Yezidiler, hükûmetin 1847 yılındaki Bedirhan Bey'e yönelik Doğu harekâtı sırasında, daha önceleri onun tarafından kendilerine yapılan zulmü unutmayarak harekât süresince ona karşı devletin yanında yer almışlardır⁴⁶⁸.

4.3. Bâbîâli'nin Bedirhan Bey'i Bölgeden Uzaklaştırma Çabaları

Bedirhan Bey'in, 1843'te gerçekleştirdiği Nasturi harekâtı sonrasında Batılı devletlerin ortaya koyduğu sert tepki ve müdahale,⁴⁶⁹ aynı zamanda onun isyan hâlinde olan Han Mahmut, İmadiyeli İsmail Paşa gibi bazı Kürt beyleri ile yakın ilişkisi ve ittifak girişimleri⁴⁷⁰, Bâbîâli'yi Bedirhan Bey sorununu ortadan kaldırmaya yönelik köklü birtakım tedbirler almaya yöneltti.

Namık Paşa'nın, 14 Şaban 1259(9 Eylül 1843) tarihinde Sadaret'e gönderdiği rapordan anlaşıldığı üzere, Bâbîâli'nin, 1843 Nasturi harekâtı sonrasında, Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât ile ilgili birtakım hazırlıklar içerisine girdiği görülmektedir. Ancak, o günlerde İran ile sınır probleminin müzakere sürecinde olması ve onun mevcut konumundan dolayı böyle bir harekâtın o gün için uygun olmayacağı raporda belirtmiştir. Fakat Namık Paşa, yine de Bedirhan Bey'in zararlı bir şahsiyet olarak ortadan kaldırılması gerektiğini yazısında ifade etmiştir. Bunun yanında, kendisinin bölgede nüfuzlu ve çevresi geniş bir kişi olması sebebiyle, meselenin kolaylıkla çözülebilmesinin mümkün olmadığını; ancak Musul, Erzurum ve Diyarbakır Müşirlerinin birlikte ve hızlı hareketleri ve her birinin bir taraftan kuşatması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. İran'la sınır probleminin olduğu bir dönemde sorunun çözümünün uygun olmayacağı, bunun için uygun zaman ve mevsimin beklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, yaşanan bu gelişmeler

⁴⁶⁷ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 195-196.

⁴⁶⁸ John S. Guest, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁶⁹BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 7. Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 8 Safer 1259 (10 Mart 1843) tarihli yazı.

⁴⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın 15 Safer 1258 (28 Mart 1842) tarihli yazısı.

karşısında kendisinin günden güne nüfuzunu genişlettiği ve devletin aleyhinde tahrikler çıkardığı da raporunun sonunda beyan edilmiştir⁴⁷¹.

Bedirhan Bey, 1843 Nasturi harekâtı sonrasında, hükûmetin ortaya koyduğu sert tutum ve tepkiler üzerine Erzurum Müşiri'ne ve Şam Valisi'ne gönderdiği yazılarda, Devlet-i Âliye'ye ve Saltanat-ı Seniyye'ye cansiperane hizmet ve sadakate devam edeceğini, itaate hazır olduğunu bildirmiştir⁴⁷². Kendisi, Hükûmet nezdinde kaybettiği itibarını telafi etme gayreti içerisindeydi. O günlerde yaşanan bir olay, Onun, hem devlete karşı olan sadakatini göstermesi hem de devlet ile yaklaşabilmesi açısından önemlidir. Olay şöyle gerçekleşmiştir: Musul'dan Dicle nehri yolu ile Bağdat'a gitmekte olan devlete ait, yüklü miktardaki zahireyi gasp eden As-sabih aşireti eşkıyasının tenkil ve terbiyeleri için Bedirhan Bey, iki parça top ile Kürt reislerinden Muşile Hasan Ağa idaresinde 1500 kadar silahlıyı göndermek suretiyle yardıma bulundu. Bağdat Valisi'nin olayı hükûmete bildirmesi üzerine, Dâhiliye Nezareti'nden (İçişleri Bakanlığı) kendisine 13 Cemazeyilevvel 1260 (31 Mayıs 1844) tarihli memnuniyet bildiren bir tezkere gönderilmiştir⁴⁷³.

Bedirhan Bey'in, Babıâli ile ilişkilerini yeniden düzene koymak için, ortaya koyduğu yaklaşma politikası, hükûmet nezdinde, sözünde duran ve sadık birisi olmadığı gerekçesiyle, pek de karşılık görmemiştir⁴⁷⁴. Hükûmet, Meclis-i Valâ'nın 17 Kasım 1844 tarihli oturumunda başta Bedirhan Bey olmak üzere, bölgedeki diğer bazı Kürt beylerinin de aileleriyle birlikte bölgeden uzaklaştırılmasına karar vermiştir⁴⁷⁵. Benzer bir karar, 26 Mayıs 1845 tarihinde yapılan Meclis-i Has toplantısında da alınmıştır. Alınan karar şöyledir: Cizre mütesellimi Bedirhan Bey ve ailesinin bir an önce defedilmesi gerekiyorsa da bölgede yaygın bir şöhrete sahip olması, etrafında büyük miktarda kendisine tâbi aşiret bulunması, ayrıca Süleymaniyeli Ahmet Paşa ile ittifak ve ittihat oluşturması muhtemel olduğu için, yeni bir ordu oluşturuluncaya kadar beklenilmesi ve bu müddet zarfında Anadolu

---

⁴⁷¹BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef: 12. Namık Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 14 Şevval 1259 (9 Eylül 1843) tarihli Bedirhan Bey hakkındaki rapor.

⁴⁷²BOA, *AD*, nr. 609, s. 7.

⁴⁷³Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 12, s. 47.

⁴⁷⁴BOA, *AD*, nr. 609, s. 7.

⁴⁷⁵BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 2.

Ordusu, Erzurum, Bağdat valilikleri ile Musul valilerinden gelecek raporlara göre hareket edilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁷⁶.

Anadolu Ordusu'ndan gelen rapora göre, Bedirhan Bey'in hâlihazırda olumsuz bir hareketinin olmadığı, bilakis Cizre ve Bohtan kazalarının nüfus kaydının yazılması ve bazı kanunların uygulanmasına kendisinin iyi niyetle hizmet edeceğini söylediğini belirtmiştir. Ayrıca raporda, şu sıralarda kendisine dokunulmaması ve yeni bir ordu teşkil edilinceye kadar fiil ve hareketlerinin göz önünde tutulmasının münasip olacağı bildirilmiştir⁴⁷⁷.

Bölgeden gelen sivil ve askerî raporlarda, her ne kadar mevcut şartlarda Bedirhan Bey'e yönelik herhangi bir müdahaleye girişilmemesi yönünde bilgiler gelse de, Bâbîâli, 1845 yılından itibaren, ona karşı bir askerî harekât yapılması planını düşünmeye başlamış ve bazı ön hazırlıklara da girişmiştir. Buna rağmen, zaman zaman Sadaret'ten çeşitli makamlara yazılan yazılarda, hep ilerisini düşünerek acele hareket edilmemesi ve kendisinin gücendirilmemesi için azami dikkat tavsiye edilmektedir. Bu tarzda yazılmış birçok belge vardır⁴⁷⁸.

Dâhiliye Nezareti'nden, Serasker Paşa'ya ve Musul Valisi'ne yazılan 7 Şaban 1261 (11 Ağustos 1845) tarihli yazılarda, Bedirhan Bey'in hâlihazırdaki durumu ile ilgili sorulan sorular üzerine Anadolu Ordusu Müşiri İsmail Paşa verdiği cevapta, mevcut durumda herhangi bir olumsuz hareketinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Bedirhan Bey'in kendisine gönderdiği yazıda, Saltanat-ı Seniyye'nin kölesi olduğunu, Cizre ve Bohtan kazalarında nüfus yazımı yapılmasına iyi niyetle hizmet edeceğini söylemiştir. Onun bu tutumu üzerine İsmail Paşa ise, şu aralık kendisine ilişilmesinin uygun olmadığını; fakat önceki durumundan dolayı kendisine itimadın doğru olmayacağı ve bölgede etkinliğini artırmasına meydan verilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Bedirhan Bey'in bölgeden uzaklaştırılmasının şart olduğu; ancak kuvvetli bir ordu ile üzerine varılmadığı takdirde bazı yerlerden yardım almaya çalışacağı, yüksek dağlara çekilerek etrafa fitne ve fesat vermesinin imkân dâhilinde olduğu belirtilmiştir. Bir taraftan mülkî düzenleme devam ederken, diğer taraftan da ordu teşkiline çalışılması ve bu arada hâl ve hareketinin daima takip edilmesi, şüpheli

⁴⁷⁶ BOA, *A.MKT*, 24/57.

⁴⁷⁷ BOA, *A.MKT*, 23/69. Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 3 Şevval 1261 (5 Ekim 1845) tarihli Sadaret'e gönderdiği yazı. BOA, *A.MKT*, 28/69.

⁴⁷⁸ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 12, s. 47-48.

durum ve hareketlerinin devam etmesi hâlinde, yeterli kuvvetle Bedirhan Bey gailisinin tamamen ortadan kaldırılmasının münasip olacağı Müşir İsmail Paşa tarafından yazılmış; durum Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adlîyye’de görüşülerek uygun görülmüştür⁴⁷⁹.

5. BEDİRHAN BEY’İN İSYANI

5.1. 1845 Yılı Van İsyanı ve Bedirhan Bey

Tanzimat’ın ilk yıllarda, reformların uygulanması sürecinde, bazı eyaletler uygulama alanı dışında bırakılmıştır. Fakat daha sonra uygulama dışında tutulan bu eyaletlerde yeni yönetim düzeninin gerçekleştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır⁴⁸⁰.

Van Eyaleti’nde yeni düzenleme hiç de iyi karşılanmadı. Vali’ye karşı ayaklanma baş gösterdi. Ortaya çıkan tepkiler üzerine Meclis-i Valâ’da alınan karar gereği Tanzimat’ın Van bölgesindeki uygulanmasını erteledi⁴⁸¹. Ne var ki uygulamanın ertelenmesi, bölgedeki ayaklanmaları önleyemedi⁴⁸². Van merkezindeki isyanı, Han Mahmut’un müttefiki ve aynı zamanda Van’ın eski kaymakamlarından olan Timur Paşa’nın ailesi yönlendirmiştir⁴⁸³.

Kaymakam Sırrı Paşa, Van’da ortaya çıkan fitne ve fesadın ortadan kaldırılması için görevlendirildiyse de isyancılar, onu şehre sokmadıklarından geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu defa, Erzurum Valisi Mühürdarı Tursun Ağa, Van’a kaymakam olarak tayin edilmiş ve Erzurum Kalesi topçu Miralayı Ömer Bey’le birlikte bir tabur nizamiye askeri verilerek Van’a görevlendirilmiştir. Fakat isyancılar onları da şehre sokmayarak isyanlarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra Van’daki isyancı grup Müslüman halktan üç kişiyi ve şehrin eşrafından da bir kişiyi seçip Erzurum Müşirliği’ne göndererek Tazimat-ı Hayriye’yi kabul etmeyeceklerini söylemiş kendi oğulları Mustafa Bey’in kaymakamlığa tayin edilmesini istemişlerdir. Her türlü muhalefete rağmen askerin kaleye yerleştirilmesi ve var olan fesat ve tahrikin yatıştırılması için bu defa Van hanedanından ve Asker-î Nizamiye-i Şahane süvari beyi paşalarından Tayfur Bey, Van’a kaymakam olarak tayin edilmiş; fakat o da,

⁴⁷⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 9.

⁴⁸⁰ Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1186-1187.

⁴⁸¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1230.

⁴⁸² BOA, *A.MKT.MHM*, 48/22; BOA, *İ.MSM*, 48/1230.

⁴⁸³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 166-167.

isyani bastırmada başarılı olamamış ve geri dönmüştür. Van bölgesindeki isyanları kontrol altına almada başarısız olan Bâbîâli, bu defa Kürtler arasında sayılan sevilen birisi olan ve eskiden beri ailesi bölgede mutasarrıf olan, Beyazıd Sancağı Kaymakamı Behlül Paşa'yı kaymakam olarak uygun görmüştür⁴⁸⁴.

Erzurum Müşiri Esad Nuri Paşa, Sadaret'e gönderdiği 23 Cemazeyilahir 1261 (28 Haziran 1845) tarihli raporda, Van İsyanı ile ilgili şu önemli bilgiler vermektedir: Van isyanında zikredilen halkın, bilmediği üzere Kürt emirleri ile ittifak ve ittihatları açık ve kesin bir haber olarak rivayet edilmektedir. Zikrolunan maruzatla ifade edildiği üzere müşarünileyh hazretlerinin mühürdarları Dursun Ağa'nın bu defa ulaşan yazısında Bohtan Bey'i Bedirhan Bey'in işbu Van vak'asında fikri ve müdahalesi olmadığını beyan ile bu konuda elinden geldiğince ibraz-ı hüsn-i hizmet edeceğini beyan etmiştir⁴⁸⁵.

Van merkezindeki bu isyan hareketi, her ne kadar Bedirhan Bey'le ilişkilendirilmişse de, o, hakkındaki bu iddiaları reddetmiştir. Raporda da belirtildiği üzere, Van isyanı ile ilgili olarak kendisinin bu olayla herhangi bir bağlantısının olmadığını, istenildiği takdirde bu konuda devlete hizmet etmeye hazır olduğunu açıkça ifade etmiştir. Raporun devamından anlaşıldığına göre, Van'a kaymakam tayin edilen Behlül Paşa'ya yardımcı olmak üzere Ferik Bahri Paşa, emrindeki taburlarla birlikte Van'a görevlendirilmiştir. Buradaki amaç, diğer Kürt aşiretlerinin ve emirlerin isyancılara yardım etmelerinin önüne geçmektir⁴⁸⁶. Bahri Paşa ve Behlül Paşa'ların Van'a görevlendirilmeleri Bedirhan Bey'e yazılmış, bu konuda kendisinin vaat ettiği hüsn-i hizmetini göstermesi istenmiştir⁴⁸⁷.

5.2. Bedirhan Bey'in Bölgedeki Kürt Beyleriyle İttifak Kurması

Bedirhan Bey, Kürdistan bölgesindeki konumu, gücü ve üslendiği misyon itibariyle daima önemli bir yer işgal etmiştir. Bu önemli konumundan dolayı Osmanlı Devleti kendisine Tanzimat sonrası Cizre Mütesseslimliği yanı sıra Askerî Redif Miralaylığı görevini vermiştir⁴⁸⁸. Han Mahmut'un 1842 yılındaki isyanı sonrası onun izlediği tutum ve Han Mahmut ile olan yakın ilişkileri zamanla Bedirhan Bey, Han

⁴⁸⁴ BOA, *İ.MSM*, 49/1231, Lef: 4.

⁴⁸⁵ BOA, *A.MKT.MHM*, 1/75. Erzurum Müşiri Esad Nuri Paşa'nın 23 Cemazeyilahir 1261 (29 Haziran 1845) tarihli raporu.

⁴⁸⁶ BOA, *İ.MSM*, 49/1231, Lef: 4.

⁴⁸⁷ BOA, *A.MKT.MHM*, 1/75.

⁴⁸⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

Mahmut ve Nurullah Bey arasında bir ittifak kurulduğuna ilişkin iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır⁴⁸⁹. Ayrıca bu iddialar; Erzurum, Diyarbakır ve Musul valilerinin Sadaret'e gönderdiği raporlarla da desteklenmiş ve kendisi, Han Mahmut'a yanaşmakla suçlanmıştır⁴⁹⁰. Fakat her defasında o, hakkındaki bu iddiaları reddetmiştir⁴⁹¹. Devlete bağlılığını ispatlamak için Han Mahmut ile hükûmet arasında arabuluculuk teklifinde bulunmuş, devlet istediği takdirde güç kullanarak da olsa bu sorunu ortadan kaldırayabileceğini söylemiştir⁴⁹². Bedirhan Bey, hakkındaki iddiaları ısrarla reddetmesine rağmen yine de devlete pek güven vermemiştir.

İki taraf arasındaki ilk ciddi yakınlaşma, 1842 yılında Cizre'nin Musul'a bağlanmasıyla başlayan süreçte olmuştur⁴⁹³. Bu durum, hükûmetle Bedirhan Bey arasında güven bunalımına yol açmış; ona karşı izlenen yanlış strateji kendisini Han Mahmut'a daha çok yaklaştırmıştır. 1846 yılına gelindiğinde Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasındaki bu ilişkinin, bölgedeki diğer Kürt beylerinin de katılmasıyla bir ittifaka dönüştüğü görülmektedir⁴⁹⁴.

Kürt beyleri arasında oluşturulan ittifakın içerisinde yer alan en önemli isimlerden biri de Hakkâri Emiri Nurullah Bey'dir. O da, Han Mahmut isyanında Bedirhan Bey'le birleşip isyana yardım etmekle suçlanmış; fakat o da, hakkındaki bu iddiaları kabul etmemiştir⁴⁹⁵. Kendisi, 1846 yılındaki ittifak hareketi içinde ismi geçmekle birlikte, bu ittifakın içerisinde fiili olarak bulunmamıştır. Gerçi daha önceleri Bedirhan'la birlikte Nasturi harekâtlarında (1843-1846) yer almış olsa da, sonraki dönemde Bedirhan Bey ve Han Mahmut ittifakından uzak kalmayı tercih etmiştir⁴⁹⁶.

İttifakın içerisinde yer alan diğer bir isim de, Muşlu Şerif Bey'dir. Şerif Bey (Paşa), Han Mahmut aracılığıyla bu ittifaka yanaşmış isimlerden biridir. Muş beylerinin Han Mahmut ile aralarında eskiden beri birtakım husumetlerin varlığı bilinmesine rağmen Şerif Bey, Han'ın Kavaş'taki konağı olan Pagvas kalesine gelip

⁴⁸⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 5, 11.

⁴⁹⁰ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31.

⁴⁹¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 24.

⁴⁹² BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 22, 25.

⁴⁹³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 38.

⁴⁹⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 170; M. Nazdar Kendal vd., *a.g.e.*, s. 134.

⁴⁹⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15, 41.

⁴⁹⁶ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 32.

misafir olmuş; akraba olduklarından bahsederek dostluğunu bildirmiştir. Fakat Muş Kaymakamı Şerif Bey'in daha sonraları bu ittifaka yaklaşımı, Hakkâri Beyi'ninkinden farklı bir şekilde neticelenmemiştir⁴⁹⁷.

Bu ittifaka katılan diğer Kürt beyleri ise, Ahlatlı Mustafa Bey, Vanlı Timuroğlu (Timur paşazade) ailesinden Mustafa Bey, Hakkâri yöresi reislerinden Fettah Bey⁴⁹⁸, Han Mahmut'un kardeşlerinden Han Abdal, Derviş Bey ve Abdürrezzak Beyler,⁴⁹⁹ Kisan Beyi Halid Bey ve Spayert Beyi Abdi Bey'dir. Ayrıca Musullu Şeyh Muhammed ve Zaholu Şeyh Yusuf başta olmak üzere bölgenin önde gelen din adamları, bazı aşiretlere çağrıda bulunarak ittifaka katılmalarını istemişlerdir⁵⁰⁰. Bu ittifaka daha sonra İran sınırları içerisinde kalan Erdelan bölgesinin beyi de katılmıştır⁵⁰¹. Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasındaki yakın ilişki bu ittifakın temelini atmıştır. Bedirhan'ın Kürdistan bölgesindeki gücü ve nüfuzu, onu bu ittifakın doğal lideri hâline getirmiştir. Bâbîâli tarafından bölgedeki icraatları yakından izlenen Bedirhan Bey'in amacının, bulunduğu bölgede müstakil bir idare kurma peşinde olduğu rapor edilmiştir⁵⁰².

⁴⁹⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 174.

⁴⁹⁸ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁹⁹ Celile Celil, *XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 129-130.

⁵⁰⁰ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁰¹ Bazil Nikitin, *Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Çev: Hüseyin Demirhan ve Cemal Süreyya, 4. Baskı, Deng Yay., İstanbul 1994, s. 333; Celile Celil, *XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s.130.

Bedirhan Bey'in önderliğinde, diğer Kürt beyleri arasında gerçekleştirilen Kürt ittifakı ile ilgili farklı ve yanlış pek çok bilgi, tarih kitaplarında yer almıştır. Bu konulardan biri de Hizan Beyi ile ilgili (günümüzde Bitlis'in Hizan ilçesinin zor olduğu bölge)dir. Bu ittifakta, Hizan Beyi Halid Bey'in de yer aldığı aktarılmıştır ki bu, yanlış bir bilgidir. Zira Halid Bey, Hizan Beyi olmayıp Hizan'ın kuzeyinde Kirsan Beyliği'nin Emiri'dir ve aynı zamanda Han Mahmut'un kayınıdır.

Aynı dönemde meydana gelen Kör Hüseyin Bey (Acaralı Selim Paşazade Kör Hüseyin Bey) isyanına gelince; Acara'da ortaya çıkan bu isyanın Kürt ittifakıyla yakın bir ilişkisi yoktur. Kör Hüseyin Bey'in Han Mahmut ile ilişkisi olmuştur. Van'da kaldığı süre içinde Han'a misafir olmuş, daha sonra Acara'ya giderek isyan etmiştir. İngilizler, Han Mahmut'un Acara'daki bu isyanın kışkırtıcısı ve destekçisi olduğunu, bu yüzden de bastırılmasının zor olacağını rapor etmişlerdir. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1818-1867)*, s. 172-174.

Bedirhan Bey'in önderliğinde gerçekleştirilen Kürt ittifakının tarihi ile ilgili, kaynaklardaki bilgiler çelişkili olmakla birlikte, büyük bir bölümünün birleştiği tarih, bu ittifakın 1842 yılında kurulduğu şeklindedir. Osmanlı arşiv kaynaklarında ve bölgedeki Erzurum, Diyarbakır ve Musul eyalet valilerinin gönderdikleri raporlarda, Bedirhan Bey ile diğer isyancı Kürt beyleri arasında böyle bir yakınlaşmadan bahsedilmektedir. Nitekim hükümet bu yakınlaşmanın ittifaka dönüşmesinden çekindiği için o gün itibariyle ittifakı önleyici tedbirler üzerinde durmuştur. Bedirhan Bey, tutum ve politikalarında doğrudan doğruya hükümeti hedef alan bir tavır içerisine girmemiştir. Her fırsatta Padişaha ve Saltanata bağlılığını ifade etmiştir. Onun devlete karşı diğer Kürt beyleri ile ittifakı ve fiilen bunu hayata geçirmesi ise 1846 yılının başlarındadır. BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 7. Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın 25 Safer 1262 (22 Şubat 1846) tarihli mektubu.

⁵⁰² BOA, *AD*, nr. 609, s. 11. Bkz: Robert Olsen, *a.g.e.*, s. 2.

Osmanlı Devleti'nin resmî raporlarında da geçen Bedirhan Bey'in müstakil bir idare kurma arzusundan kastedilen, bağımsız bir Kürt devleti kurma isteği kesinlikle değildir. Olayın bazı kişiler tarafından bir bağımsızlık mücadelesi olarak sunulmaya çalışması, tamamen bir tarih yaratma gayretine yönelik bir uygulamadır. Aynı zamanda tarihî gerçeklerin çarpıtılmasıdır. Bedirhan Bey'in amacının ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için başından itibaren onun ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan gelişmeleri ve ilişkileri çok iyi

Ermeni yazar Alpoyacyan, “ittifak” konusu hakkında bilgi verirken ittifak üyelerinin bağımsız bir devlet kurulduktan sonra kimin tarafından yönetileceği konusunda da aralarında anlaşmaya vardıklarını belirtmektedir. Bu anlaşmaya göre, Bedirhan Bey’e en yakın kişi olan Han Mahmud’a Vestan, Gevaş, Çatak, Müküs bölgeleri; Timurpaşazade Mustafa Bey’e Van; Nurullah Bey’e Çölemerik (Hakkâri) bölgesi ve İran Kürdistan’ının bir bölümü verilecektir⁵⁰³.

İttifakın üyeleri, kendi topraklarındaki kaleleri güçlendirdiler; yarı yıkık olanları tamir ettiler; yenilerini yaptılar; asker sayılarını artırdılar ve silahlanmaya başladılar⁵⁰⁴. Bedirhan Bey, Cizre’de silah ve cephane fabrikası kurdu⁵⁰⁵. Bu yeni durum, onun Kürdistan’daki konumunu daha güçlü hâle getirdi. Nüfuz alanını Doğu’da İran sınırından Mezopotamya’ya ve Diyarbâkır’dan Musul’a kadar genişletti⁵⁰⁶. Bağımsızlık işareti olarak da adına para bastırıp⁵⁰⁷ hutbe okutmaya başladı⁵⁰⁸.

İngiliz Albay K. Rich, İttifak sonrası Sultan’ın fermanıyla Cizre’de yanına gittiğinde Bedirhan Bey’in kendisine, “*Hiçbir sultanı tanımıyorum. Bu Sultan kimdir? Neden onun fermanları bana geliyor? Ben burada ev sahibiyim ve misafirimin bana neden geldiğini elindeki fermanı değil kendisinden öğrenmek isterim*” dediğini yazmaktadır⁵⁰⁹.

---

bilmek gerekir. Bedirhan Bey’in öncelikli amacı, Cizre’yi idarî olarak Musul Valisi Mehmet Paşa’nın yönetiminden kurtararak halk üzerindeki nüfuzunu ve ekonomik gücünü artırmaktır. Daha sonra da devlet nezdindeki ayrıcalıklı ve itibarlı konumuna yeniden sahip olmaktır. Bu sebeple bu olayların Anadolu’nun diğer eyaletlerinde meydana gelen hadiseler gibi siyasi, dini veya etnik mahiyeti bulunmamaktadır. Rus subayı Averyanof da bu tezi desteklemekte ve onun, kendisini Padişah’ın hâkimiyeti altında kabul ettiğini; ancak bulunduğu vilayetlerin idaresinin kendi kontrolü altında olmasını istediğini yazmaktadır. Misyoner raporlarında Bedirhan Bey’in isyanının en ateşli günlerinde bile padişahın hükümrânlığını kabul ettiği belirtilmektedir. İbrahim Yılmazçelik, “XIX. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münasebetleri”, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan, Eser Ofset Matbaacılık, Samsun 1993, s. 387; Ayşe Yanardağ, a.g.e., s. 53; Cengiz Çolakoğlu, a.g.e., s. 79; Hans-Lukas Kieser, a.g.e., s. 98; Robert Olsen, a.g.e., s. 2.

⁵⁰³ Celile Celil, “a.g.m.”, s. 248; Ahmet Özer, a.g.e., s. 196.

⁵⁰⁴ Celile Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler, s. 130.

⁵⁰⁵ Brill, a.g.e., s. 72.

⁵⁰⁶ Arshak Safrastian, a.g.e., s.63.

⁵⁰⁷ Alpay Kabacalı, *Tarihimize Kürtler ve Ayaklanmaları*, Cem Yay., İstanbul 1999, s. 15; Ahmet Özer, a.g.e., s.196.

⁵⁰⁸ Sabri Ateş, a.g.e., s. 85.

⁵⁰⁹ Malmisanij, a.g.e., s. 55.

İngiliz Albay K.Rich, Bedirhan Bey hakkındaki, onun kendi bölgesinde padişahın hükümrânlığını tanımadığı şeklindeki ifadesi, bu bölgede görev yapan bazı misyonerlerin ifadesi ile çelişmektedir. Bunlardan Wright ve Breath’in kendi üstlerine gönderdikleri raporlarda, Bedirhan’ın merkezle ilişkilerinin en kötü olduğu dönemlerde bile Sultan’ı kendi üstü olarak gördüğüne dair ifadeler yer almaktadır. Hans-Lukas Kieser, a.g.e., s. 98.

Ayrıca isyan sonrası Bedirhan Bey'in devlete vergi vermeyi ve asker vermeyi reddettiğini de belirtmektedir⁵¹⁰.

Erzurum Müşiri Esad Nuri Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1262(22 Şubat 1846) tarihli raporda, Kürt beyleri arasında yapılan ittifak ile ilgili bilgiler verilmektedir. Raporda konu ile ilgili olarak Tanzimat-ı Hayriyye'nin uygulanma sürecinde Bedirhan Bey, Han Mahmut, Nurullah Bey ve Timuroğlu ailesinden Mustafa Bey'in İrade-i Seniyye'nin uygulanmasına muhalefet etme konusunda anlaşmaları ifade edilmektedir⁵¹¹.

5.3. Bedirhan Bey'in Diğer Kürt Beyleriyle İttifakı ve Van İsyanı (1846)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da coğrafi özelliklerin ve sosyal yapının etkisiyle derebeylik yapısı hâkimdi⁵¹². Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeni idarî düzenleme ile birlikte beylik ve derebeylik sistemi artık sona eriyordu⁵¹³. Tanzimat'ın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de uygulanması ile birlikte gelenekleşmiş yapılarını koruyan Kürt beyleri ile hükûmet karşı karşıya gelmiştir. Bunun en önemli örneği, Cizre Mütesellimi Bedirhan Bey olmuştur. Yeni idarî taksimat sonucu Cizre'nin Musul'a bağlanmasıyla başlayan bu süreç, onu, isyan hâlinde bulunan Han Mahmud'a yaklaştırmıştır. Bu arada Tanzimat sonrası Kürdistan'da yaşayan gayrimüslimlerin Batılı misyonerlerin telkinleri ve yönlendirmeleri ile harekete geçmeleri ve buna tepki olarak Bedirhan Bey'in bölgedeki faaliyetleri, kendisini, Avrupalı devletlerin ve Osmanlı yönetiminin hedefi hâline getirmiştir. Tanzimatla beraber Kürdistan'da oturtulmaya çalışılan yeni idarî düzenlemelerden dolayı hükûmetten yana beklentilerini yitiren Bedirhan Bey, başta Han Mahmut olmak üzere diğer Kürt beyleri ile ittifaka girerek güç kazanma yoluna girmiştir. Bu yüzden, onun isyanını, Tanzimat'ın Kürdistan'daki sonuçlarına karşı bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür⁵¹⁴.

Bedirhan Bey ile diğer Kürt beyleriyle Van'da başlattıkları isyanla ilgili olarak Erzurum Müşiri Esad Paşa, Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1263 (22 Şubat 1846) tarihli yazıda, Van merkez ve kazalarında meydana gelen isyan ve karışıklığın

⁵¹⁰ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 129.

⁵¹¹ BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 7. Erzurum Müşiri Esad Nuri Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1262 (22 Şubat 1846) tarihli rapor.

⁵¹² Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 183.

⁵¹³ Burhan Kocadağ, *a.g.e.*, s. 146.

⁵¹⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 170-171.

ortadan kaldırılması için halka defalarca nasihat ve telkinde bulunduğunu belirtmiştir. Fakat buna rağmen, Van merkez halkından Mustafa Bey, Han Mahmut, Nurullah Bey ve Bedirhan Bey'in İrade-i Seniyye'ye muhalefet ederek devlete isyan ettiklerini bildirmiştir⁵¹⁵.

Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın, Sadaret'e gönderdiği 22 Şubat 1846 tarihli diğer yazısında, Van tarafına veya Bedirhan Bey'in üzerine aynı anda gidilmesi gerektiğini söylemiştir. Aksi takdirde tarafların birbirine yardım edeceği ve meselenin çözülemez bir hal alacağını belirtmiştir. Van isyanı ile ilgili olarak Musul, Diyarbakır ve Erzurum valilerince pek çok yazışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir.

Erzurum Valisi Esad Paşa, Han Mahmut ile başlayıp Van'a sirayet eden isyanın diğer Kürt beylerinin de ittifaka katılmasıyla daha da büyüdüğünü görerek meseleyi müzakere yoluyla çözmeye çalışmıştır. 22 Şubat 1846 tarihli diğer bir rapordan anlaşıldığı üzere, hazinedarı Kenan Bey'i bu işle görevlendirerek Van merkez ahalisinden bazı ileri gelenleri Erzurum'a davet etmiştir. Kenan Bey, Han Mahmud'u Erzurum'a gelmeye ikna edememiş⁵¹⁶ fakat Van'ın ileri gelen eşrafından 3 kişilik bir grup, Vali Esad Paşa'nın yanına gelerek Tanzimat uygulanması ile ilgili İrade-i Seniyye konusundaki düşüncelerini ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde Tanzimat'ın halka anlatılması, uygulanması ve isyancıların önde gelenlerinin Erzurum'a gönderilmeleri için söz alınmıştır. Alınan kararların yerine getirilmesi için Zilhicce (Aralık) ayının 22'sinden itibaren 40 gün süre verilmiştir. Fakat 40 günlük süre geçmiş ve üzerinden 22 gün daha geçmesine rağmen henüz cevap gelmemiştir. Esad Paşa, bu durumu halkın itaatsizliğini ortaya çıkardığını ve haddini bildirmenin zamanı geldiği şeklinde açıklamaktadır⁵¹⁷.

Esad Paşa, uzlaşma çabalarından bir sonuç çıkmaması üzerine isyanın bastırılması için Bedirhan Bey, Han Mahmut ve Vanlı Mustafa Bey'in üzerine

---

⁵¹⁵ BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 6. Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1262 (22 Şubat 1846) tarihli yazı.

⁵¹⁶ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 171-176.

⁵¹⁷ BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 6. Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1262 (27 Kasım 1846) tarihli yazı.

mevsimine bakılmaksızın derhal harekâta geçilmesini istemektedir. Geç kalındığı takdirde isyanın, çok daha geniş bir alanı içine alacağını iddia etmektedir⁵¹⁸.

Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın Van halkından beklediği cevabın geç de olsa geldiği görülmektedir. Gönderilen mektupta, Van halkının ileri gelenlerinden 47 Müslüman ve 16 gayrimüslim olmak üzere toplam 63 kişinin mührü vardır. Yazıda daha önce Erzurum Müşiri Esad Paşa ile Van halkının ileri gelenleri arasında yapılan görüşmelerde kendilerinden talep edilen Van'da Tanzimat'ın uygulanması ve Van Kalesi'ne⁵¹⁹ iki tabur asker yerleştirilmesi konusunda, sözlü ve yazılı olarak yapılan isteklerin değerlendirildiği ifade edilmektedir.

Mektubun devamında, Van halkının bugüne kadar Saltanat-ı Seniyye'ye muhalefet etmediği; fakat halkın içine düşmüş olduğu zaruret ve sefalet sebebiyle kötülüğe yönelebilecekleri belirtilmiştir. Tanzimat-ı Hayriye'nin Erzurum, Muş ve Bağdat taraflarında uygulanmakta olduğu her ne kadar bilinse de henüz halkın bu uygulamaya hazır olmadığı söylenmektedir. Yeni düzenlemenin halka iyi anlatıldığı takdirde zamanla halkın bu yeni düzenlemeleri kabul edeceği, fakat kanun için uygulamanın bir müddet daha geciktirilmesini istemişlerdir.

Halk, kaleye asker sevki meselesini de mektupta ele almış ve bu hususun daha önce de gündeme geldiği ve uygulamaya geçilmesi hâlinde şiddetle muhalefet edileceği açıklamıştır. Hâlihazırda kalenin yerli topçular tarafından muhafaza edildiğini ifade ederek buraya asker sevk edilmesini kabul etmemiştir. Ayrıca ödenecek vergi konusunda ise, Hazine-i Celile'ye ödenecek vergi miktarı belirlenip taraflarına yazıldığı takdirde herkesin malına ve durumuna göre vergilerin toplanıp gönderileceği belirtilmiştir⁵²⁰.

Görüldüğü üzere, Van'ın ileri gelenleri Tanzimat'ın, vilayetlerinde uygulanmasına karşı çıkmakta ve konu ile ilgili Erzurum Müşiri Esad Paşa'ya net cevap vermekten kaçınmışlardır. Erzurum, Diyarbakır, Musul eyalet valilerinin

⁵¹⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 179.

⁵¹⁹ Van Kalesi'nin askerî açıdan büyük bir önemi vardır. İran sınırından Fırat'a kadar olan tüm alan, bu kale aracılığıyla Türk yönetimi altındadır. Kuzey'de Kars ve doğuda Van, Osmanlı Devleti'nin iki önemli siperidir. Van Kalesi, stratejik açıdan da büyük avantajlara sahiptir. Topoğrafik olarak da bu kale, olabilecek en güçlü noktadır. Kalenin çevresindeki zemin, üç bin yarda (2743 m) genişliğinde kusursuz bir biçimde düzenlenmiştir. Bu uzaklıktan sonra küçük tepeler başlar, özellikle kuzeyden hiçbir düşmanın kaleye ulaşması mümkün değildir. Altı kule, küçük bir avluyla birleşir ve bunlar birbirine geçme taşlarla inşa edilmiştir. Major Frederick Millingen, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, Çev: Nuray Mestçi, Doz Yay., İstanbul 1998, s. 110.

⁵²⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 181-182.

gönderdiği raporlar ile Anadolu Ordusu Komutanı Ferik İsmail Paşa'nın gönderdiği raporlar doğrultusunda Van isyanı ve Bedirhan Bey ile Kürt beylerinin tutumları, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ ve Meclis-i Valâ'da görüşülerek bazı önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların başlıcaları şunlardır:

i. Van isyanı sonrası İrade-i Seniyye'ye muhalefet ederek Bedirhan Bey'in liderliğinde kendi aralarında ittifak kurmuş olan Kürt beylerinin tutumu görüşülmüş. Görüşmelerde beylerinin itaatten uzaklaşarak her geçen gün uygunsuzlaştıkları; bir an önce, kuvvet kullanılarak meselenin çözülmesi istenmiştir.

ii. Van isyanı, başlangıçta sadece Han Mahmut'un başlattığı bir isyan hareketi iken Bedirhan Bey ve diğer Kürt beylerinin de katılımıyla bölgesel bir isyan hareketine dönüşmüştür. Elde yeterli askerî birlik bulunmadığı için Bedirhan'ı diğer isyancılardan uzaklaştırarak önce Han Mahmut, Nurullah Bey ve Şerif Bey'in üzerine gidilmeli; onları etkisiz hâle getirdikten sonra onun üzerine varılmalıdır. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde isyanın bütün Doğu' Anadolu'yu içine alacağı, hatta Sivas'a kadar genişlemesinin mümkün olduğu belirtilmiştir⁵²¹.

iii. Mecliste, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki ileri gelen bazı aşiret ağası ve beylerinin durumu da ele alınmış ve bunlardan Hasenanlı Aşireti Ağası Rıdvan Ağa'nın halkına ve fukaraya zulmettiği, Muş Kaymakamı Şerif Bey'in de güvenilir birisi olmadığı ifade edilerek her ikisine de görev verilmemesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde ismi gündeme gelen diğer bir kişi de, Acaralı Kör Hüseyin Bey'dir. Acara bölgesinde devlete karşı bir isyan hareketine girişmeyeceğine dair devlete söz verse de her türlü ihtimale karşı hükûmetçe askerî hazırlık yapılması istenmiştir.

iv. Meclis-i Valâ'da, harekâtın ne zaman yapılacağı konusu da görüşülmüş, Anadolu Ordusu Komutanı İsmail Paşa'nın raporu doğrultusunda Van üzerine yapılacak askerî harekât kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı 1847 yılı baharına bırakılmıştır. Bedirhan Bey'le ilgili olarak ise, 1846 yılı için harekât yapılması uygun

---

⁵²¹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/13. Sadaret'ten Erzurum Müşiri Esad Nuri Paşa'ya gönderilen 25 Rebiulahir 1262 (19 Temmuz 1846) tarihli yazı.

görülmemiş; fakat şimdilik, onun temin edilmesi sağlanarak kendisine bir memur gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁵²².

5.4. Van İsyanı'na Batılı Devletlerin Müdahalesi

Erzurum'da bulunan İngiliz ve Rus konsoloslukları, Van merkezindeki isyanı yakından takip etmekte, isyanın bir an önce bastırılması için Bâbîâlî'ye akıl vericesine tavsiyelerde bulunmaktaydılar. Erzurum'daki İngiliz konsolosu tarafından, İstanbul'daki İngiliz elçiliğine gönderilen 25 Şubat 1846 tarihli raporda, Van'daki isyanı bastırmakla görevlendirilen Erzurum Müşiri Esad Paşa'nın askerlik teknik ve ilminden habersiz, sevk ve idarede yetersiz, at üzerinde duramayacak kadar yaşlı bir kişi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, yaşlılık dolayısıyla zihin bakımından da zayıflamış olabileceği ve bu iş için uygun olamayacağı bilakis zararlı olacağı ifade edilmiştir.

Raporda, önceki Erzurum Valisi Kâmil Paşa'ya atıfta bulunularak; cesareti, harp bilgisi, tecrübesi dolayısıyla emrine yeterli kuvvet verildiği takdirde hükûmetin istediği doğrultuda isyanı bastırabileceği ileri sürülmektedir. Şimdiye kadar ihmal ve kayıtsızlıktan dolayı isyanın daha geniş bir alana yayıldığı söylenerek Bedirhan Bey ve Muş Valisi Şerif Bey'in isyancılarla ittifak içinde bulunmasının ortaya çıkaracağı sonuçların daha iyi düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir. Gerçekleştirilecek askerî harekât ile ilgili olarak yapılacak en küçük hatada hükûmetten memnun olmayan aşiret ve beylerin isyancıların yanında yer alacağı ve bu durumun devleti büyük bir problemin içine çekebileceği ifade edilerek hükûmetin dikkati çekilmiştir⁵²³.

Van isyanındaki yabancı müdahalesinin başlangıcı olan bu raporlar, birbirini takip etmektedir. Erzurum'daki Rus konsolos vekili tarafından, İstanbul'daki Rus elçisine gönderilen raporda şunlar yazılmıştır: Van isyancıları için, Devlet-i Âliyye tarafından asker gönderilmesi muhtemeldir. Bu konuda karar verilirse, Muş ve Bitlis Kürtleri, Han Mahmut ve Cizre Beyi Bedirhan Bey tarafından yardım görerek birlik hâlinde bulunacakları ihtimalden uzak değildir. Bu halde, Kürdistan'ın en kuvvetli reisleri tarafından cüret ve cesaret olunacaktır. Böyle bir tasarrufun gerçekleşmemesi için Devlet-i Âliyye tarafından gerekli tedbirlere hemen teşebbüs olunmaz ise

---

⁵²² BOA, *İ.MSM*, 49/1235.

⁵²³ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 14, Kasım 1968, s. 64.

zikredilen cemiyetin belirtilen eyalette sebep olacağı uygunsuzluk vahim neticeler ortaya çıkaracaktır⁵²⁴.

Erzurum'daki Rus konsolos vekili'nin, 31 Ocak 1846 tarihinde, İstanbul'daki Rus elçisine gönderdiği diğer rapor da, İstanbul'da göz hapsinde iken kaçan ve Van'a gelen Kör Hüseyin Bey'le ilgilidir. Erzurum Müşiri Esad Paşa, Kör Hüseyin Bey'i Van'daki isyancılardan uzak tutmak için, ona, devletin kendisini affetmesini ve Çıldır'a kaymakam olarak tayin edilmesini sağlayacağını vadetmiştir. Ruslar, bu konuda Esad Paşa'yı suçlayarak Kör Hüseyin Bey gibi hiçbir suretle güvenilemeyecek bir adamın, Rus sınır bölgesine tayin edilmesinin, buradaki emniyet ve asayiş bozacağı endişesini duymuş ve bu durum karşısında tepki göstermişlerdir. Gerçi, Kör Hüseyin Bey, Vali Esad Paşa'nın davetine icap etmemiş ve Acara'ya giderek isyan başlatmıştır⁵²⁵.

Erzurum İngiliz konsolosu, İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderdiği 24 Mart 1846 tarihli raporda, Muş Valisi Şerif Paşa'nın idaresinin, halk üzerinde baskı oluşturduğunu; Tanzimat'ı, istediği yerde uygulayıp, işine gelmeyen yerde tatbik etmediğinden şikâyet etmektedir. Ayrıca Şerif Paşa'nın isyancılara her an katılabileceğini ifade ederek hükûmetin buradaki kargaşadan kurtulabilmesi için merkezden bir memur tayin etmesi gerektiğini belirtmektedir⁵²⁶.

6. BEDİRHAN BEY'İN II. NASTURİ HAREKÂTI (1846)

6.1. Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi Harekâtı Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

Bâbîâlî'nin her türlü uyarılarına rağmen Bedirhan Bey ve Nasturiler arasındaki düşmanlık ve onun Nasturi bölgesine saldırıları devam etmiştir. 1844 yılına ait belge ve tezkereler, daha çok Bedirhan'ın, Musul Eyaleti sınırları içerisinde oturan Nasturilere karşı giriştiği seferlere dairdir. Onun saldırdığı Nasturi tائفesi, muhtemelen, Çal bölgesi Nasturileridir. Burası Musul'a sonradan katılmış olup Behdinan bölgesinin kuzey sınırında yer almaktadır. Güneyindeyse Tiyari ve Aşıta Nasturi bölgeleri ile çevrelenmiştir. Konuyla ilgili olarak 8 Safer 1260(28 Şubat 1844) tarihli bir belgede şöyle denmektedir: “*Bedirhan Bey'in Musul Eyaleti içinde bulunan Çal bölgesi Nasturileriyle aralarında meydana gelen muharebelerde, Nasturilerden*

⁵²⁴ BOA, *İMSM*, 49/1235, Lef: 3.

⁵²⁵ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *BTTD*, S. 15, Aralık 1968, s. 54.

⁵²⁶ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *BTTD*, S. 15, Aralık 1968, s. 55.

*ele geçirilen esirlerden bazıları, Bağdat, Diyarbakır ve Halep taraflarına götürülüp buradaki Müslüman halka satılmaktadır. Hatta bir kısmını da Musul havalisinde şunun bunun yanında bulunmuş olduğu, daha sonra, bazı mahallerden araştırılmış ve haber alınmıştır*⁵²⁷.

Bedirhan Bey, Nasturilerle çatışmalardan ele geçirdiği esirlerin bir kısmını satmıştır. Dersaadet tarafından Musul, Diyarbakır ve Bağdat Valilerine gönderilen resmî yazılarda bu bölgelerde söz konusu muameleye tâbi tutulan Nasturilerin Osmanlı halkı olduğu, esir olamayacakları ve derhal bulunup mahallerine iade edilmeleri emredilmiştir. Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı seferleri, bazı Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nde Hristiyan "koruyuculuğu" yaptıkları bir döneme rastlamıştır. Batılı devletler, kendi siyasî ve ekonomik çıkarlarını korumak için, Hristiyan topluluklarını kendilerine bahane olarak kullanmışlardır. İngiliz ve Fransızlar, Bâbiâli'ye sürekli raporlar yazarak Bedirhan Bey'i şikâyet etmişlerdir⁵²⁸. Bu raporlardan birisi de, İngiltere'nin Musul konsolosunun İstanbul'daki İngiliz elçiliğine yazdığı 20 Ramazan 1262(11 Eylül 1846) tarihli rapordur ki burada, onun tarafından Nasturilere yönelik ikinci bir katliamın olacağı haberi verilmektedir. Raporda bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"...Bundan önce Hakkâri Mütessellimi Nurullah Bey'e tâbi olup sonradan kendisi tarafından Bedirhan Bey'e terk olunan Tuhup kazasının Nasturilerinin, adı geçen Bedirhan Bey tarafından Tiyari kabilesi olayından daha şiddetli bir surette katliama maruz kalacaklarını, taraf-ı sefirnamelerine yazmaktayım. Bedirhan Bey'in, artık satılmak üzere esir alıkoymayıp kadın ve çocukları tamamen idam edeceğini Nasturiler ihbar etmiş olup şimdilerde askerini toplamakta ve kalelere zahire tedarikiyle meşgul bulunmaktadır. Onun bu tavrı, Hristiyan halk nezdinde korku ve endişeye sebep olmaktadır. Bundan dolayı, halkın tamamı İran topraklarına sığınma hazırlığındadır. Tayyar Paşa'nın himayesini istemek üzere iki rahiple, birkaç ileri gelen ve bir meclis üyesi Musul'a göndermişlerse de bunlar geri dönmemişlerdir. İhtimaldir ki ya yolda öldürülmüşler veyahut Pervari isimli bölgeden geçemeyerek geri dönmek zorunda kalmışlardır. Tiyari olayı ile ünlenen Abdüssamed Bey, Musul'a gelmek üzere topraklarından geçen bütün Nasturileri öldürmekte olup yakın zamanda da burada yedi kişiyi öldürmüştür.*

Nasturiler üzerine yapılacak taarruz harekâtı öncekinden daha önemli olacaktır. Çünkü Kürt beyleri bu defa ittifak halindedir. Saldırıya katılacak beylerin başlıcaları Bedirhan Bey, Nurullah Bey ve Abdüssamet Beylerdir. Aslında, Kürt beyleri kendi

⁵²⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 165.

⁵²⁸ Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.*, s. 67-68.

aralarında sürekli çatışma içerisinde olup birbirleriyle pek anlaşamazlarken, bölgenin önemli şeyhlerinden Musullu Şeyh Mahmut ve Zaholu Şeyh Yusuf'un yaptıkları telkin ve nasihatler sonrasında aralarında Nasturilere karşı bir ittifak tesis edilmiştir.

Bedirhan Bey'in 1843 harekâtı sonrasında, Nasturiler'in maruz kaldıkları zarar ve ziyan dolayısıyla, Devlet-i Âliyye, Tiyari'lerin vergilerini affettiği halde; Nasturiler o yıl iki defa Bedirhan Bey'e, bir defa Nurullah Bey'e cizye ödemeye mecbur olmuşlardır. Tayyar Paşa, bölgedeki durumun araştırılması için adam göndermiş ve Bedirhan Bey'e de bir emir göndererek Hristiyan halka zulmetmemesi konusunda onu uyarmıştır. Bütün Nasturi köyleri, Hakkâri Beyliği'nin sınırları içerisinde yer almakla birlikte bir kısmı onun yönetimi altındadır ve idarî olarak Erzurum'a bağlıdır. Fakat Hakkâri ile Erzurum arasındaki dağlarda Nasturilerin en büyük düşmanlarının oturması, yolun uzun, güçlüklerle ve tehlikelerle dolu bulunması gibi haller, saldırıya uğradıklarında Erzurum'dan yardım istemelerine engeldir. Musul ile irtibatları sürekli. Musul Valisi buraya kolaylıkla asker göndermek ve çeşitli yardımlarda bulunma imkânına sahiptir. Nasturilere göre, hayat ve bekâları, asayiş içinde bulunmaları, memleketlerinin Musul'a bağlı olmasıyla mümkündür. ...Abdüssamed Bey'le birlikte yukarıda isimleri geçen Musullu Şeyh Muhammed ve Zaholu Şeyh Yusuf gibi kimseler bölgeden uzaklaştırılmalı ve Bedirhan Bey de kendi halinde bırakılmamalıdır. Saltanat-ı Seniyye, Bedirhan Bey'in hakikatten ziyade evhama dayanan kudret ve kuvvetine aldanarak kendisine müsamaha ile muamele etmektedir. Bedirhan Bey'in düşmanı pek çoktur. Şeyhler uzaklaştırıldıktan sonra Bünyeniş, Zibari ve sair Kürt aşiretleri Devlet-i Âliye'ce ele alınırsa bunlar Bedirhan Bey'i bu dağlardan pek çabuk kaçırlar. Tuhup, Cilo ve Baz Nasturileri silah taşımaya alışık olup ellerinde birkaç bin tüfek vardır. Onlardan da istifade edilebilir. Tayyar Paşa hazretleri, bayram'dan sonra Cizre'ye kadar tura çıkma niyetindedir. Maiyetinde bir hayli asker bulunduğundan Bedirhan Bey'in Nasturiler aleyhine yahut Tayyar Paşa taşrada olduğu müddetçe Han Mahmut'a yardıma gidemeyeceği ümit edilmektedir... ”⁵²⁹.

Görüldüğü üzere İngiltere, Erzurum ve Musul konsolosları vasıtasıyla Hristiyan halk üzerinde Bedirhan Bey'in gerçekleştirdiği harekâtı yakından takip etmekte ve konuyla ilgili olarak zaman zaman Osmanlı yönetimine müdahalede bulunmaktadır. Rapordan da anlaşılacağı üzere, onun böyle bir harekâta yönlendirilmesinde adı geçen şeyhlerin çok büyük etkisi olmuştur. İngilizler

⁵²⁹ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *BTTD*, S. 13, Ekim 1968, s. 40-43; Bedirhan Bey'in Çal Bölgesi Nasturilerinden ele geçirdiği esir sayısı, kaynaklarda farklı ifade edilmekle birlikte, bu rakam arşiv vesikaları arasında yer alan resmî bir raporda 30 kişi olarak ifade edilmektedir. BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 10; Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 111-114.

Bedirhan Bey'in etkisiz hâle getirilmesi durumunda kuzeyde isyan halinde olan Han Mahmut'a yardım edemeyeceğini düşünmektedirler.

Musul'daki İngiliz konsolosunun, İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderdiği rapor Londra'ya bildirilmiş, gelen cevap üzerine, İngiliz elçisi Musul'daki İngiliz konsolosuna şu talimatı vermiştir: “*Nasturi taifesi ve umum Devlet-i Âliyye'ye olan maruzatını haber vermiştir. Nasturi taifesinin iyi hâline İngiltere devletinin istediği yalnız Hristiyan oldukları için değildir. Belki bu Devlet-i Âliyye'nin menfaati olduğundan dolayıdır. Devlet-i Âliyye, İngiltere'nin nasihati gereğince Nasturiler'in durumlarının iyileştirilmesi ve korunması hususunu pek muazzamane yapılmış olmasını isterim*”.

Görüldüğü üzere, Musul'daki İngiliz konsolosu açıkça ve çekinmeden kendi hükûmetine ve dolayısıyla Türk hükûmetine akıl hocalığı etmekte, Nasturilerin avukatlığını yapmaktadır. Bedirhan Bey'e karşı alınacak tedbirler için de yol göstermektedir⁵³⁰.

Musul'daki Fransız konsolosu da, Nasturilere sahip çıkma noktasında İngilizlerden geri kalmamış; nitekim bir gün sonra, 20 Eylül 1846 tarihinde İstanbul'daki Fransız elçisine gönderdiği rapora şu şekilde başlamıştır: Bedirhan Bey'in idaresinde bulunan Tiyyar kazasında üç yıl önce meydana gelen hadisenin bir benzerinin meydana gelmek üzere olduğunu, halkın düşüncesine göre, bu defa tekrar edecek olan zulüm ve öldürme şimdiye kadar çaresiz Nasturiler'in defalarca maruz kaldıkları, katliamların hepsinden daha büyük olacağını elçiliğimize bildiririm. İstenen çok büyük parayı Nasturiler vermeyeceğinden, Bedirhan Bey üzerlerine yürümeye niyet etmiş, onlara karşı ciddi tehditlerde bulunmuştur. Onun sözünde durmayacağı bilinmektedir. Üstelik bu defa, kadın, çocuk ve yaşlılara da merhamet etmeyerek kendisi hakkında Musul Valisi'ne en küçük bir şikâyette buldukları takdirde, hemen üzerlerine yürüyeceğini ve Mösyö İstiyonus'un memuriyetini ima ederek, bu sefer artık hiçbir konsolosun onun öfkesini yatıştırmaya gücü yetmeyeceğini ilân etmiştir⁵³¹.

Konsolos, mektubun sonunda Devlet-i Âliyye'nin Kürt isyancılarını itaat altına almaya çalışırken bunların en büyüğü olan Bedirhan Bey'e karşı herhangi bir tedbire başvurmamasını yadırgadığını beyan etmektedir. Devleti hiçe sayarak

⁵³⁰ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 13, s. 42.

⁵³¹ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 89; Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s.115-17.

bölgede nüfuzunu genişletmeye çalışan birisine karşı devletin sessiz kalmasını korku ve vehim belirtisi olarak açıklamaktadır. Ayrıca hükûmetin, bölgedeki Kürt isyancılarına yönelik İsmail Paşa'nın idaresinde bir ordu hazırladığı haberini aldığını ve bu harekâtın Bedirhan Bey'i de içine alması gerektiğini belirtmiştir. Fakat İsmail Paşa'nın maiyetindeki askerî birliğin bunun için yetersiz olduğunu ve bu harekâttan tam anlamıyla sonuç alınamayacağını söylemiştir. Bununla birlikte, Nasturilere yönelik Bedirhan Bey saldırısında müdahale için Musul'daki askeri birliğin yetersiz olduğunu, bu şartlarda Nasturilerin yardımına yetişemeyeceğini belirterek hükûmetin bu konuda acil tedbirler almasını istemiştir⁵³².

Nasturiler üzerindeki nüfuzunu kaybetmek istemeyen İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale sayılabilecek birtakım diplomatik baskı yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu müdahaleler o kadar ileri gitmiştir ki gönderilen raparlarda Bedirhan Bey'e karşı yapılacak harekâtın planı dahi anlatılmıştır. Yabancıların bu şekilde Bâbîâli'ye müdahaleleri ileride görüleceği üzere Osmanlı Devleti'nin onun hakkında sert tedbirler almasına sebep olacaktır.

6.2. Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi Harekâtı

Bedirhan Bey ile Nasturiler arasındaki gerginlik, onun 1843 yılında gerçekleştirdiği Nasturi harekâtı sonrasında da devam etmiştir. İki taraf arasında var olan gerginlik, Erzurum Eyaleti sınırları içerisinde yer alan Hakkâri sancağına bağlı Nasturi halkından Tuhuba ve Tiyari aşireti mensuplarının, 1845 yılında Musul Eyaleti sınırları içerisinde bulunan Pervari-i Bâlâ aşiretinden 8-10 kişiyi öldürmesiyle yeniden tırmanmıştır. Tuhuba aşireti bu defa Hakkâri sınırları içerisindeki Müslüman ahaliyi hedef seçerek buradaki Müslüman halka da saldırılar düzenlemiştir. Bunun üzerine hem Nurullah Bey, hem de Bedirhan Bey tarafından bu tür saldırılardan vazgeçmeleri ve Müslüman halktan zorla gaspedilen malların geri verilmesi için mektup yazılmışsa da cevap alınamamıştır. Nurullah Bey, tek başına Tuhuba aşireti ile mücadele edecek güçte olmadığı için müttefiki olan Bedirhan Bey'den yardım istemiştir.

İngiliz raporlarına göre, Bedirhan Bey'in Nasturilere yönelik yeni bir harekâta girişmesinin sebeplerinden biri de, Musullu Şeyh Mahmut ve Zaholu Şeyh

---

⁵³² Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 89-90.

Yusuf'un Kürt beyleri arasında yaptıkları çalışmalarıdır. Kürdistan bölgesinde önemli saygınlığı bulunan bu şeyhler, bölgedeki Kürt beyleri arasındaki ihtilafı kaldırarak Bedirhan Bey'in etrafında birleşmelerinde önemli rol oynamış ve aynı zamanda Nasturilere karşı bu beyleri kışkırtmışlardır⁵³³. Bir diğer sebep ise, Nasturi'lerin, ödemesi gereken vergiyi 1846'da bir kez daha ödememesiydi⁵³⁴.

Bedirhan Bey'in, bu aşireti yola getirme amacıyla 10-12 bin kişilik bir askerî birlik hazırladığı haberi işitilmiştir. Bunun üzerine onun Nasturiler üzerine asker sevkini engellemek amacıyla İngiltere asilzadelerinden Mr. Lord ve Musul konsolosu, Bâbîâli nezdinde girişimde bulunarak ricada bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hükûmet, Bedirhan Bey'e gönderdiği yazıda, Tuhuba aşiretinin Hakkâri sancağına bağlı bulunduğunu bu sancağın da idare olarak Erzurum Eyaleti'ne bağlı olmasından dolayı cezalandırılmaları gerekse bile, bunun, ancak eyalet valisi tarafından yapılabileceğini belirtilmiş; bundan dolayı Bedirhan Bey'in Tuhuba aşireti üzerine harekâta bulunmaması ve kendi idaresinde olmayan yerlere karışmaması istenmiştir⁵³⁵. Ayrıca Bâbîâli, o sırada Cizre'de bulunan Nazım Efendi'ye bir yazı göndererek onunla görüşmesini, Nasturi halkına yönelik herhangi bir teşebbüse girişmemesi konusunda kendisini uyarmasını istemiştir⁵³⁶. Bedirhan Bey ise, Hükûmet'e verdiği cevapta, Tuhuba aşiretinin daima Müslüman halkı rahatsız ettiğini ve zarar verdiğini, onlara karşı mukabele edecek kimse olmadığını, her ne kadar bölge idarî olarak Erzurum'a bağlı bulunsada Müslüman halkın böyle bir saldırıyı hak etmediğini ifade ederek kararlılığını ortaya koymuştur⁵³⁷.

1843 yılında gerçekleştirilen Tiyari katliamı sırasında, Tuhubalı Nasturiler, Nurullah Bey'den çekindikleri için Bedirhan Bey'le birlikte Tiyari halkına saldırmışlardır. Fakat Tuhuba halkının bu tutumu, kendi bölgelerini ikinci bir katliamından kurtarmaya yetmeyecektir⁵³⁸. Bedirhan'ın bu defaki hedefinde Tuhuba bölgesi Nasturileri vardır. Tuhuba, önceden Hakkâri Bey'i Nurullah Bey'e bağlı iken sonradan onun tarafından Bedirhan Bey'e bırakılmıştır. Tuhuba Nasturileri, Tiyari

---

⁵³³ BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef:12.

⁵³⁴ Lale Yalçın-Heckmann, *a.g.e.*, s. 76.

⁵³⁵ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 5.

⁵³⁶ Hatip Yıldız, "a.g.m.", s. 173.

⁵³⁷ BOA, *İ.MSM*, 9/1238, Lef: 5. Musul Valisi Mehmet Tayyar Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 13 Şevval 1262 (4 Ekim 1846) tarihli yazı.

⁵³⁸ Austen Henry Layard, *a.g.e.*, s. 144-145.

katliamından daha büyük bir katliama maruz kalacakları haberini almışlardı. Bundan dolayı onun Tuhuba'yı istila etmesinden endişe etmekteydiler⁵³⁹.

Bedirhan Bey'in beklenen saldırısına karşı kendilerini ve yurtlarını savunmak için erkeklerin tümü çok iyi silahlandırıldı. Musul Paşası'ndan yardım istemek üzere iki papaz, Melik ailesinden iki kişi ve köyün ileri gelenlerinden iki kişi seçilerek toplam altı kişilik bir heyet oluşturulup Musul'a gönderildi. Kadınlar takılarını ve mutfak eşyalarını emin yerlere gömerlerken, erkekler silahlarını hazırlıyorlar ve barut yapıyorlardı. Papazlar ise kitaplarını ve kutsal kaplarını dağlarda gizlemişlerdi⁵⁴⁰.

Bedirhan Bey, 1846 Eylülünde 10 binden fazla silahlı adamıyla harekete geçti⁵⁴¹. Tiyari Dağlarından geçerek yaptığı seferde önüne gelen aşireti haraca bağlayarak 1846 Ekiminde Tuhuba'ya girdi. Meliklerin öncülüğünde savaştan Tuhuba halkı bir süre direniş gösterdi ama onun kuvvetlerinin sayıca üstünlüğü karşısında sonunda yenik düştü. Kimse ayırt edilmeksizin büyük bir katliam yapıldı⁵⁴². Patrik Marşemun, Urumiye'ye kaçarak güçlüğüle kurtulabildi⁵⁴³.

Bedirhan Bey geri çekildikten sonra, Tuhuba halkından sağ kalan köylüler, yerleşim yerlerine geri döndüler. Ama bu defa da onların, seferden önce gizlenmiş para ve altınların yerini bildiklerini düşünen Nurullah Bey'in saldırısına uğradılar. Saldırıdan kurtulanlar İran'a kaçtılar⁵⁴⁴.

Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı gerçekleştirdiği harekâtın sonrasında Tuhuba, Çal, Sıvancı ve Çopi kazaları birer savaş meydanı hâline geldi⁵⁴⁵. Sonuçları bakımından 1846 harekâtının kayıpları, 1843 yılındakileri geçmiştir. Nasturi halkının kadın erkek ve çocuklardan oluşan toplam kaybı 20.000'dir⁵⁴⁶.

Nasturilere yönelik baskı ve sindirme politikası bundan sonra da devam etti. Bedirhan Bey'in Hakkâri'deki adamı Zeynel Bey, Tuhuba harekâtından kısa bir süre

---

⁵³⁹ BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 6.

⁵⁴⁰ Austen Hanry Layard, *a.g.e.*, s. 147-149.

⁵⁴¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1238, Lef: 4.

⁵⁴² Austen Hanry Layard, *a.g.e.*, s. 170-171. Bkz.. BOA, *AD*, nr. 609, s. 46; George Percy Badger, *a.g.e.*, C. I, s. 370-371.

⁵⁴³ Celile Celil, *a.g.e.*, s. 143; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Ninth Annual Meeting*, s. 126.

⁵⁴⁴ Austen Hanry Layard, *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁴⁵ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 13, s. 45.

⁵⁴⁶ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 11.

sonra, çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 4.000 Nasturiyi katletti. Tiyari halkını açlığa mahkûm etmek için zahirelerine el koydu. Bu durumu Musul Valiliği'ne şikâyet edecekleri de ölümle tehdit etti⁵⁴⁷.

7. BEDİRHAN BEY'İN 1846 NASTURİ HAREKÂTINA KARŞI TEPKİLER

7.1. Bâbiâli'nin Tepkisi

Bedirhan Bey'in Nasturi harekâtı üzerine, Dâhiliye Nazırlığı'ndan Anadolu Ordusu Müşirliği'ne 27 Cemazeyilevvel 1262(23 Mayıs 1846) tarihinde; Diyarbakır, Sivas ve Musul Valilikleri ile Musul'da bulunan memur-u mahsus Nazım Efendi'ye ve tekrar Anadolu Ordusu Müşirliği'ne 27 Zilkade 1262(16 Kasım 1846) tarihlerinde yazılan emirlerde, “*Cizre mütesellimi Bedirhan Bey'in on binden fazla silahlı Kürtle Hakkâri sancağındaki Nasturi reayasından Tuhuba ve Tiyar aşiretleri üzerine harekât ve hücumla bir hayli nüfusun katl ve idamına cüret ettikleri ve icap eden tedbirlerin alınması...*” bildirilmiştir⁵⁴⁸.

Konu ile ilgili olarak Musul Valiliği'nden Dersaadet'e gönderilen 9 Kasım 1846 tarihli yazı şöyle başlamaktadır: Cizre Mütesellimi Bedirhan Bey, başına buyruk olarak on binden fazla silahlı Kürtle Tiyari ve Tuhuba aşiretleri üzerine ansızın hücum ederek pek çok insanı katl ve idama cesaret eylemiş olduğundan Bedirhan Bey hakkında bundan böyle ne şekilde hareket edilmesi gerektiği konusunda Musul Valisi tarafından yazılı olarak tebliğ edilmiş ve açıklanmıştır.

Musul Valisi'nin Sadaret'e gönderdiği yazının devamında, Bedirhan Bey'in haddi bildirilip kontrol altına alınmadığı takdirde daha sonra bu işin daha da zorlaşacağı, bunun için bu sorunun bir an önce çözülmesi gerektiği belirtilmektedir⁵⁴⁹. Ayrıca çıkış yolu olarak da Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazalarından onu azletmenin zor olacağı, bunun için idarî bakımdan Erzurum Eyaleti'ne bağlı Hakkâri Sancağı'nın, Erzurum'a çok uzak olması sebebiyle yeni bir karar çıkarılarak Musul Eyaleti'ne bağlanmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir⁵⁵⁰.

⁵⁴⁷ BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*, Dosya nr. 210, Gömlek nr.16.

⁵⁴⁸ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 78-79.

⁵⁴⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 54.

⁵⁵⁰ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 11. Musul Valisi Tayyar Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 20 Zilkade 1262 (9 Kasım 1846) tarihli yazı.

Bâbiâli, konu ile ilgili olarak bölge valilerine gönderdiği yazılı emirlerde, Bedirhan Bey'in saldırıda bulunduğu Nasturi bölgelerinin derhal boşaltması emrini vermiş ve saldırı ile ilgili Nasturilerin mal ve can kayıpları hakkında araştırma yapılarak sonucun rapor edilmesini istemiştir⁵⁵¹.

Bedirhan Bey, 1846'daki Tuhuba harekâtı sonrasında bir kısım Nasturileri esir alarak beraberinde götürmüştür. Bâbiâli, bu durumun Osmanlı Devleti'nin şanına ve şerefine yakışmadığını ve kesinlikle kabul edilemez bir davranış olduğunu belirterek konu ile ilgili soruşturma başlatmıştır⁵⁵². Konu daha sonra Meclis-i Valâ'ya havale edilmiş⁵⁵³ ve buradan Diyarbakır Kaymakamı Süleyman Bey'e yazılan 18 Muharrem 1264(26 Aralık 1847) tarihli yazıda, Diyarbakır Eyaleti'nde bazı mahallelerde Nasturi kimse kalıp kalmadığı ve eğer var ise, bunların buldukları yerlerden tahliyeleri istenmiştir⁵⁵⁴. Meclis-i Valâ, ayrıca Nasturilerden kendi rızası ile Müslüman olmuş ve herhangi bir Müslümanla nikâhlı bulunanların, buldukları yerde kalabileceğini fakat Müslüman olmayıp burada kalmış Nasturilerin vatanlarına gidebileceğini belirtmiştir⁵⁵⁵. Diyarbakır Kaymakamı Süleyman Bey, Meclis-i Valâ'ya gönderdiği 17 Recep 1264(19 Haziran 1848) tarihli cevap yazısında, yapılan araştırmalar sonucunda Diyarbakır Eyaleti sınırları içerisinde herhangi bir Nasturi esirin kalmadığını ifade etmiştir⁵⁵⁶.

Bedirhan Bey'in başına buyruk hâl ve hareketleri, Osmanlı Devleti'ni iç ve dış politikada güç duruma düşürmüştür. Bâbiâli, her türlü uyarı ve nasihate rağmen 1846'da gerçekleştirdiği II. Nasturi harekâtı sonrasında onun kesin bir surette ortadan kaldırılması için çalışmalar başlatmıştır⁵⁵⁷. Hükûmet, Müşir Osman Paşa'yı gizli bir görevle Anadolu Ordusu komutanlığına atamıştır. Konu ile ilgili olarak bölgede görevli Tayfur Paşa, İzzet Paşa, Bahri Paşa ve Esad Paşalara gizli kaydıyla gönderilen yazılarda Osman Paşa'nın bu göreve atandığı bildirilmekle birlikte Bedirhan Bey'in ortadan kaldırılabilmesi için kendi aralarında görüşmelerde

⁵⁵¹ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 5. Musul Valisi Tayyar Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 13 Şevval 1262 (4 Ekim 1846) tarihli yazı.

⁵⁵² BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 3.

⁵⁵³ BOA, *A.MKT*, 160/26.

⁵⁵⁴ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 5.

⁵⁵⁵ BOA, *A.MKT*, 160/26.

⁵⁵⁶ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 3. Nasturi esirlerle ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *A.MKT.MHM*, 6/63; BOA, *A.MKT.MHM*, 146/73; BOA, *HR.MKT*, 2/29; BOA, *A.MKT*, 145/46; BOA, *A.MKT*, 10/32; BOA, *A.MKT*, 9/59; BOA, *A.MKT*, 9/86.

⁵⁵⁷ BOA, *AD*, nr. 609, s. 48.

bulunarak harekât için gerekli hazırlıkların yapılması ve sonucun raporla Sadaret'e bildirilmesi istenmiştir. Müşir İsmail Paşa⁵⁵⁸, Sadaret'e gönderdiği raporda, harekâta 1847 Nisan ayı öncesinde başlanması gerektiğini ve o zamana kadar her türlü hazırlığın tamamlanacağını ifade etmiştir. Ayrıca son ana kadar meselenin yumuşaklıkla çözülmesi üzerinde durmuştur. Yaşanan bunca hadiseden sonra Bedirhan Bey'in tasfiyesi için geri sayım süreci başlamıştır⁵⁵⁹.

7.2. Batılı Devletlerin Tepkisi

Bedirhan Bey'in II. Nasturi harekâtı, Avrupa'da da sert tepkilerle karşılanmıştır⁵⁶⁰. Özellikle İngiltere ve Fransa, Bâbiâli'yi protesto ederek sorumluların derhal cezalandırılmasını istediler⁵⁶¹. Batılıların bu olaya karşı bu denli büyük tepki göstermelerinin sebebi, Nasturi toplumuna yönelik insanî duyguları ve dindaşlıklarından ziyade, bölgeye yönelik politik ve ekonomik çıkarlarıyla ilgiliydi.⁵⁶² Bu sayede hem Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını güçlendirmiş, hem de Nasturilerle olan ilişkilerini geliştirmişlerdir. Avrupa devletleri, mevcut durumdan istifade ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışıyor; Doğu Anadolu bölgesine müdahale etmek için fırsat buluyorlardı. Aynı zamanda bölgede güçlü bir idareci olan Bedirhan Bey'den kurtulmak için de uğraşıyorlardı. Çünkü aynı tarihlerde (1846) Bedirhan ile misyonerler arasında Doğu Anadolu'da bir güç mücadelesi başlamıştı⁵⁶³.

Bâbiâli, 1846 yılındaki Nasturilere yönelik Tuhuba saldırısından sonra bir taraftan Bedirhan Bey'in itaat etmesi için gerekli tedbirleri alırken diğer taraftan da Musul'daki İngiliz ve Fransız konsolosları tarafından, kendi elçiliklerine ve oradan hükûmete ulaşan şikâyetnâmelere cevap vermekle meşguldü. Hükûmet dört yıl önce âdeta bu günleri görerek Padişah'a sunduğu arz tezkeresinde bu durumu şöyle belirtmiştir: “...Nasturilerin itaat altına alınması ve bazı şartlara bağlanması İngiltere'nin istek ve arzusudur. Bu suretle meydana gelecek bağıllık onları bağımsız bir hükûmet hâline

⁵⁵⁸ Anadolu Ordusu Meclisi Reisi'dir. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye 1263*.

⁵⁵⁹ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef:11; BOA, *AD*, nr. 609, s. 47.

⁵⁶⁰ Martin Van Bruinessen, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁶¹ Martin Van Bruinessen, “a.g.m.”, s. 277.

⁵⁶² Misyoner faaliyetlerini değerlendiren V. I. Lenin'e göre Batılılar, emperyal politikalarını iki yüzlülükleriyle, Hristiyanlığın yayılmasıyla gizlemişlerdir. J. Joseph, *Nasturiler ve Onların Müslüman Komşuları* adlı kitabında, misyoner hareketin gelişimini hazırlayan ekonomik, toplumsal ve politik nedenleri görmek istemeyerek bu gelişimi, sadece dinî yaşamın canlanması ile açıklamaya çalışmıştır. Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 135.

⁵⁶³ Hatip Yıldız, “a.g.m.”, s. 174.

getirecektir. Yeni durum Nasturileri, görünüşte Bâbiâli'nin fakat gerçekte İngiltere'nin koruması altına sokacaktır. Bu hareket tarzı İngiltere'nin oralarda gaye ve nüfuzunu devam ettirmek emelinden başka bir mana ifade etmeyecektir. Mevcut duruma göre Nasturileri, İngilizler; Keldani takımını da Fransızlar, kolaylıkla diledikleri maksada yönelteceklerdir. Bu durum, yarın birçok mahzurları davet edeceğinden işin bugünkü hâlinde bırakılması bizim için daha hayırlı ve faydalı olacaktır...⁵⁶⁴.

İngiliz raporlarında, bu olayla ilgili olarak genelde Bedirhan Bey suçlanmakta ise de onunla birlikte Nurullah Bey ve Abdüssamed Bey'in de isimleri geçmektedir. Ancak, Han Mahmut gibi diğer bazı Kürt beylerinin Nasturi katliamına giriştiklerine dair açık bir bilgi yoktur⁵⁶⁵.

Nasturiler, ikinci saldırıdan sonra Musul'daki İngiltere konsolosu Rassam'a resmen başvurdular⁵⁶⁶. Ayrıca, Nasturilerce bir azize değeri taşıyan Kraliçe Victoria devreye girerek İstanbul'daki İngiliz elçisi vasıtasıyla⁵⁶⁷, Padişah Abdülmecit'ten Bedirhan Bey'in cezalandırılması için harekete geçmesini istedi⁵⁶⁸.

1846 olayı, İngilizlerin Hükûmet üzerindeki etkilerini güçlendirmesine ve Nasturilerle olan ilişkilerini geliştirilmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Bedirhan'ın saldırıları sonrasında Marşemun ve İngiliz Başpiskopos Havli arasında da bir bağ kurulmuş ve Nasturileri desteklemek amacıyla bazı İngiliz teşkilatlarının talebi üzerine, bu bölgeye, Hristiyan Öğretiyi Yayma Toplumu ve Kraliyet Coğrafya Toplumu adına iki İngiliz temsilcisi gönderilmiştir⁵⁶⁹.

Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi harekâtına karşı İstanbul'daki Fransız elçisi de çok sert bir tepki göstermiştir. Dönemin Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya gönderilmek üzere elçilik baş tercümanı Mösyö Loksrai tarafından kaleme alınan 4 Zilkade 1262(3 Kasım 1846) tarihli mektupta, onun Nasturilere yönelik saldırılarının çok vahim sonuçlar ortaya çıkardığı ve bu toplulukların yaşadığı Çal, Sinancı ve Çopi kazalarının savaş alanı hâline geldiği belirtilmektedir. Ayrıca sonuçları itibari ile 1846 yılında yaşananların, 1843 yılındakileri geçtiği ifade edilmektedir.

⁵⁶⁴ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 86. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 21.

⁵⁶⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 189.

⁵⁶⁶ Celile Celil, "a.g.m.", s. 264.

⁵⁶⁷ Surma d Bayt Mar Samaun, *a.g.e.*, s. 67.

⁵⁶⁸ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 149.

⁵⁶⁹ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 144.

Mektubun devamında, Bedirhan Bey'in bu kötü fiil ve hareketlerinin Fransız elçiliği ve Musul Valisi'nin yatıştırıcı çalışmaları neticesinde muhtemel olayların önlenebileceği ümidini taşıdıklarını fakat bu konuda yanıldıkları bildirilmektedir. Bundan sonraki süreçte devletin itibarını ve şanını korumak için ona karşı yumuşaklıkla değil, zor kullanarak isyanın bastırılması gerektiği belirtilmekteydi. Konuyla ilgili olarak Fransız elçiliği, Osmanlı Devleti'ni suçlamak bir tarafa, Musul Valiliği'nin iyi niyetli gayretlerinden dolayı şükranlarını sunmuştur.

Fransız elçisi, mektubunun devamında ifadelerini biraz daha sertleştirerek Bâbîâli'den, Bedirhan Bey'in vücudunun ortadan kaldırılmasını talep edecektir: Bugün yaşanan olayları örtmeye artık iyi niyet yeterli olmayıp memleketin dâhilinde meydana gelen hem halkın hesabını Saltanat-ı Seniyye'den sormakta olan Avrupa Hristiyan milletlerinin kızgınlığı ve öfkesine ancak fiili müdahale ile cevap vermek icap etmektedir. Birkaç gün evvel, Bedirhan Bey'in vücudu, Osmanlı Hükûmeti için bir noksanlık idi. Şimdiki halde ise Bedirhan'ın bekası, devlet için bir utançtır. Öyle bir utanç ki, buna bağlı bulunduğu devletin şanını lekeleyen, onun nüfuzunu saymayan bir mahkûm sebep olmaktadır. Artık onun kirli vücudundan Kürdistan'ı temizleyecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bir gün adı bile unutulup gidecektir⁵⁷⁰.

Fransız elçisinin Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya gönderdiği mektup, siyasî nezaket ve adabın dışında çok serttir ve bir emir niteliği taşımaktadır. Hükûmet de, Bedirhan Bey'e karşı askerî bir harekât için hazırlıklara başlamıştır⁵⁷¹.

---

⁵⁷⁰ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 13, s. 45. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 10.

⁵⁷¹ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN SÜRGÜN HAYATI VE ÖLÜMÜ

1. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE ALDIĞI BAZI TEDBİRLER

1.1. Müşir Osman Paşa'nın Anadolu Ordusu'nun Başına Getirilmesi

Bedirhan Bey'in 1845 Van isyanı sırasında bölgedeki bir kısım Kürt beyleriyle ittifaklar kurarak devlete isyan etmesi,⁵⁷² 1846 Nasturi harekâtı sonrasında Batılı devletlerin olaya müdahale ederek onun cezalandırılması konusunda artan baskıları⁵⁷³ ile hükûmetin kendisi hakkındaki ikna ve iyi niyet çabalarının sonuçsuz kalması⁵⁷⁴ üzerine Bâbîâli, Bedirhan Bey'i ortadan kaldırmaya karar verdi⁵⁷⁵. Aslında, 1845 yılından itibaren Bedirhan'a karşı bir askerî harekât yapılması hükûmetin gündeminde yer almış olup konu ile ilgili bazı ön hazırlıklar da yapılmıştır⁵⁷⁶.

Musul Valisi Esad Paşa, 19 Zilkade 1261(9 Kasım 1846) tarihli yazısında, Bedirhan Bey'in, bulunduğu yerden bir an evvel çıkarılması için gerekli tedbirlerin alınmasını Sadaret'ten istemiştir. Esad Paşa ile Anadolu Ordusu'nun eski komutanlarından Ferik İsmail Paşa arasında yapılan görüşmelerde de Bedirhan Bey gailisini ortadan kaldırmak üzere Müşir Osman Paşa, bu göreve uygun görülmüş ve bu teklif hükûmet tarafından da kabul edilerek Osman Paşa, Anadolu Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır⁵⁷⁷.

Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât ile ilgili olarak, Hükümetin talebi doğrultusunda, Osman Paşa tarafından bir rapor hazırlanıp padişaha sunulmuştur. Bu rapor, Meclis-i Has-ı Vükela'nın da gündemine alınarak bizzat

⁵⁷² BOA, *İ.MSM*, 48/1235.

⁵⁷³ BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef:7; BOA, *AD*, nr. 609, s. 12.

⁵⁷⁴ BOA, *İ.MSM*, 49/1254.

⁵⁷⁵ Tarihçi Lütfi Efendi, Bedirhan Bey'in tasfiyesine sebep olan süreci eserinde kendine has üslubu ile şöyle anlatır: “Musul vilayeti mülhakatından Cizre kazası mütesellimliği ile ol havâliyi sellemehû's selâm âverde-i dest-i ta'addi ve ittihâm eden Bedirhan Bey hakkında defa'atle Bâbîâli tarafından vuku bulan nesâyih ve tenbihât-ı mezkûrede dahi usûl-ı âdilenin icrası için mir-i mu'maileyhin def'i gailisi ferâiz-i haliyeden bulunmuş idi. Binâenaleyh Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'ya verilen mezuniyet üzerine kuvve-i kâfiye-i askeriye ile Cizre tarafına hareketle evvelemede edilen iş'ar-u ihtâr-ı âdilânenen mütenebbih olmadığı misullü müşir-i müşârunileyhin bu babda resâyih-i müessiresini dinlemeyerek Ordu-yı Hümayûn üzerine şebhun eylemesi te'dib ü tenkilini icap eyleyip vuku bulan müteaddid muhârebelerin neticesinde gaili bertaraf edilmiştir.” Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1246.

⁵⁷⁶ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 79; Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁷⁷ BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 50/1267; Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.* C. 8, s. 1246; M. Nazdar Kendal vd., *a.g.e.*, s. 48.

Paşa'nın kendisinin de hazır bulunduğu oturumda Meclis'te görüşülmüştür. Müşir Osman Paşa, 6 Rebiulevvel 1263(24 Mart 1847) tarihli Bedirhan Bey raporunda şu bilgileri vermektedir: Bedirhan Bey, uzun zamandır gücünü ve şahsî nüfuzunu kuvvetlendirmek için kullanmaktadır. Uyguladığı kendine mahsus kanunlar sayesinde, bölgedeki halk ve aşiretlerden çok sayıda kişiyi yanına çekmiştir. Zaman zaman Nasturi taifesine saldırarak etrafındaki aşiretleri ve beyleri ganimet lezzetine alıştırmaktadır. Bazen, Hz. Ömer'in neslinden bazen de Abbasi sülalesinden bazen de Halidiye tarikatından olduğunu söyleyerek halkı sürekli fesada vererek tahrik etmektedir. Belki, Bağdat tarafında bile karışıklıklar olması muhtemeldir. Bütün bunlara karşı devlet sessiz kaldığı takdirde idarî zafiyet oluşturacaktır. Bu durum, saltanatça ve Avrupalı devletler tarafından reform döneminde iyi algılanmayacaktır. Kendisi her geçen gün uygunsuzlaşmakta olduğundan harekât için bundan daha iyi bir mevsim olmayacaktır. Bölgeye sevk edilmesi planlanan Nizamiye birliklerinin yanında başıbozuk askerler de kullanılacaktır. Onun kabile üzerindeki mevcut kuvveti yetersiz olacaktır. Kendi kabilesi içinde yeterli kuvveti bulamayan Bedirhan'ın, diğer aşiretler nezdindeki konumu zayıflayacaktır. Bir fırsatını bulup firar ederek bölgedeki aşiret ve Kürtlerden biraz haşerat bularak tekrar mücadele etmek istese de evvelki gücüne ulaşması mümkün olmayacaktır.

Hareketten sonra askerî birlikler o bölgede sürekli olarak kalamazlarsa da bölgenin askerden bütünüyle mahrum bırakılması da sakıncalı olacaktır. Devlet-i Âliyye memurları tarafından sürekli teyakkuzda bulunularak, Anadolu Ordusu dahi her vakit harekâta hazır bulunacağından Bedirhan Bey'in kaçmasından sonra yeniden birtakım girişimleri olsa da bu harekât eskisi kadar tutmayacaktır⁵⁷⁸.

1.2. Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Askeri Alanda Yapılan İlk Hazırlıklar

Bedirhan Bey üzerine gerçekleştirilecek askerî harekât öncesinde bölgede bir kısım hazırlıklara girişilmiştir. Askerî erkân ve bölge eyalet valilerinin raporları doğrultusunda harekât için öncelikli unsurlar belirlenmiştir. Müşir Osman Paşa, farklı tarihlerde Sadaret'e gönderdiği raporlarda askerî harekât ile ilgili olarak alınacak tedbirler konusunda şu bilgileri vermiştir: Bedirhan Bey, üzerine yapılacak

⁵⁷⁸ BOA, *İ.MSM*, 49/1244, Lef: 5. Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa'nın 6 Rebiulevvel 1263 (24 Mart 1847) tarihli Padişah'a sunulan Bedirhan Bey raporu.

askerî harekâtın zamanı olarak Nisan ayı belirlenmiştir⁵⁷⁹. Ama bu tarih bölgede yeterli zahirenin olmadığı ve yeni mahsulün de gelişim dönemi içinde olması sebebiyle dikkat edilmesi gereken bir dönemdir. Onun için bölgede zahire sıkıntısı yaşanacağından, ordu bölgeye hareket etmeden önce, Diyarbakır ve Mardin'den yeterli zahire sağlanmalıdır. Ayrıca Mardin ve kalesinde muhafazaya yetecek kadar asker bırakılmalıdır.

Bedirhan Bey'in kontrolünde olup fakat idarî olarak Musul'a bağlı bulunan Cizre, Bohtan ve Hacı Behram gibi yerleşim birimleri Musul'da bulunan İmadiye ve Zaho kazası aşiretleri ile âdeta birbirine karışmış durumdadır. İmadiye kazası ve Zaho aşiretlerinin büyük çoğunluğu üzerinde Bedirhan Bey'in nüfuzu ve etkisi vardır. Herhangi bir durumda Mir'in bunlar üzerinde kışkırtıcı rol oynaması mümkündür. Bunun için Musul Valisi tarafından İmadiye'ye altı saat uzaklıkta bulunan Davudiye kışlasına yeterli miktarda zahire, cephaneye ve asker yerleştirilmelidir. Musul, Cizre'ye otuz üç saat uzaklıktadır. Bu yüzden, gerektiğinde Musul'dan yiyecek getirmek zor olacağından, Cizre'ye on iki saat uzaklıkta bulunan Zaho Kalesi, geçmiş yıllarda olduğu gibi bir miktar askerle takviye edilmelidir. Bunlar yapılırken Bedirhan Bey'i kuşkulandırmamak için önceden askerinin idaresi vesilesiyle fazla miktarda yiyecek göndererek bu gıdalar ambarlarda muhafaza edilmelidir. Bunun yanında, Musul kışlasında bulunan nizamiye askerinin bir taburunu yerinde bırakıp geri kalanını İmadiye, Davudiye kışla ve kalesiyle, Telafer ve Kesik Köprü kışla ve kalesine göndererek buradaki askerî birlikler takviye edilmelidir. Ayrıca İmadiye sancağında bulunan ve geçmişte fırsat buldukça olaylara karışmış aşiret emirleri ve ağaları Musul Valisi tarafından bölgeden uzaklaştırılmalıdır⁵⁸⁰.

Musul ve çevresinde bu yıl yeterli mahsul elde edilmesi umulmamaktadır⁵⁸¹. Bağdat'a bağlı ve Musul'a on sekiz saat uzaklıkta bulunan Erbil Sancağı ise zahire bakımından oldukça zengin olduğundan, geçmişte Musul Valileri ihtiyaçlarını buradan karşılamışlardır. Hâlihazırda da Musul Valisi, ihtiyaç durumunda satın

---

⁵⁷⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 48-52.

⁵⁸⁰ BOA, *İ.MSM*, 49/1240, Lef: 4.

⁵⁸¹ BOA, *HR.TO*, 210/32, Lef: 4.

alınıyor süsü vererek, yeterli miktarda gıda maddesini Musul'a ve buradan da uygun bir zamanda Zaho'ya göndermelidir⁵⁸².

Bedirhan Bey'in kendi idaresi altında bulunan yerlerden yirmi binden fazla silahlı adam toplayabileceği belirtilse de bunların çoğu Cizre'nin çöl köyleri halkından olup, tüfek atıcı özelliği olmayan kuru bir kalabalıktan ibarettir. Fakat bu birlikler savaş sırasında Cizre Emiri tarafından herhangi bir korumaya alınmadığı takdirde hangi tarafı galip görürse o tarafa geçtikleri bilinmektedir. Eğer Van bölgesinden ve diğer aşiretlerden yardım gelmediği takdirde, kendisine sadık fedailerden yaklaşık on bin kadar asker toplayabilecek güce sahiptir. Bu askerlerin nizamiye askerleri karşısında başarı kazanması mümkün değildir. Bedirhan Bey, Cizre yakınlarında bir kere muhabere ettikten sonra, kendisinin mesken olarak kullandığı Dergül ve Cizre'ye iki saat mesafede olan ve Bohtan kapısı olarak da nitelendirilen sağlam ve şöhretli Orak Kalesi'ne çekilecektir.

Bedirhan Bey, kendisine karşı yapılacak askerî harekâttan, önceden haberdar olursa Van, Diyarbakır, Mardin ve Musul aşiretlerini kışkırtarak bölgede büyük bir olay çıkartmaya çalışacaktır. Bunun için harekât için yapılacak bütün hazırlıklar gizli tutulmalıdır. Anadolu Ordusu tarafından sevk olunacak nizamiye askerlerinin Musul ve Bağdat tarafına gidecekleri şeklinde propaganda yapılmalıdır⁵⁸³.

Harekât sırasında Bağdat ve çevresindeki Kürt aşiretlerini kontrol altında tutmak için Erbil taraflarına da bir miktar nizamiye askerinin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁸⁴.

Esad Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği layihada, Bedirhan Bey üzerine gerçekleştirilecek harekât için 20.000 Asâkir-i Şahane, süvari, topçu ve başıbozuk askere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yetersiz olan asker sayısının, Dersaadet'ten ve Arabistan Ordusu'ndan istenerek, telafi edilebileceğini ifade etmiştir⁵⁸⁵.

Nizamiye askerinin, Bedirhan Bey harekâtı sırasında ihtiyacı olan iâşe ve yiyeceğin bir an önce temin edilerek satın alınması için Diyarbakır Valiliği'ne 25000

---

⁵⁸² BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 5.

⁵⁸³ BOA, *İ.MSM*, 49/1240, Lef: 4.

⁵⁸⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 16, 22; BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 5.

⁵⁸⁵ BOA, *İ.MSM*, 49/1244, Lef: 1.

akçe gönderilmiştir. Fakat bu paranın ulaşması zaman alacağından hâlihazırda Diyarbakır mal sandığında bulunan mevcut para kullanılarak on beş ve otuz bir günlük vadelerle çeşitli erzak ve eşya satın alınarak ordunun ihtiyacı olan eksikleri tamamlanmıştır⁵⁸⁶.

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 13 Rebiulevvel 1263(31 Mart 1847) tarihli raporunda, Bedirhan Bey harekâtı için; asâkir-i şahane, süvari, topçu, aylıklı ve başıbozuk birliklerden oluşan 20.000 kişilik kuvvete ihtiyaç olduğunu belirtmiştir⁵⁸⁷. Bununla birlikte, Anadolu Ordusu'nun merkezinde bulunan asâkir-i şahanenin bir kısmının, durumuna göre, güvenlik kaygısıyla yerinde bırakılması kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı, Bedirhan Bey'in üzerine sevk olunacak asker sayısı yeterli olmayacağı için İstanbul'dan ve Arabistan Ordusu'ndan bir miktar asker alınarak eksik olan yerlere maaşlı başıbozuk askerin yerleştirilmesi istenmiştir⁵⁸⁸. Müşir Osman Paşa, raporun devamında askerî harekât sırasında Ferik Ahmed Paşa'nın üstleneceği rol ve Bedirhan'a karşı izlenecek strateji hakkında şu bilgileri vermektedir: Ahmed Paşa, İstanbul'dan ve Arabistan Ordusu'ndan istenildiği şekilde askerî yardım geldiği takdirde, asâkir-i şahane ve başıbozuk askerlerle birlikte Muş bölgesinde görevlendirilecektir⁵⁸⁹. Onun buradaki öncelikli görevi ise, Muş Kaymakamı ve Hakkâri beylerine güvenlik hissi vererek onları Bedirhan Bey'den uzak tutmak ve daha sonra kendisine tahsis edilen kuvvetlerle birlikte Cizre önlerine gelip Arabistan Ordusu'ndan gelecek askerî kuvvetlerle birleşip Cizre köprüsünün bulunduğu bölgeyi ele geçirmektir.

Bazı Kürt beylerini, bir kısım aşiret liderlerini ve kaza müdürlerini Bedirhan Bey'den uzak tutmak amacıyla rütbe ve hediye; önde gelen şeyhlere hil'at ve şal gibi hediyeler verilecektir. Bedirhan Bey'in yalnızlaştırılmasından sonra Anadolu Ordusu harekâta geçerek isyan hareketinin merkezi Cizre'yi ele geçirecektir. Sıkışan Bedirhan Bey, ya Anadolu Ordusu'na sığınacak ya da mahalline kapanacak veya tamamen firar edecektir. Fakat Cizre Emiri'nin, idaresinde bulunan bölgelerde halk üzerindeki nüfuzundan da istifade ederek bölgede rahat durmayarak birtakım uygunsuz davranışlarına devam edecektir. Bunun için isyan hâlinde bulunan

⁵⁸⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 18.

⁵⁸⁷ BOA, *İ.MSM*, 49/1244, Lef:1. Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa'nın Meclis'e gönderdiği 13 Rebiulevvel 1263 (31 Mart 1847) tarihli rapor.

⁵⁸⁸ BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 4.

⁵⁸⁹ BOA, *İ.MSM*, 49/1240, Lef: 4.

Bedirhan Bey ve diğ er K ürt beyleri, ele geçirildikten sonra, aileleriyle birlikte İstanbul'a g nderilecektir. Bu Şekilde b ̈lgede eskiden olduğu gibi g venlik sağlanacak g venliğe kavuŐmuŐ olan halk ziraata devam edecektir. Bunun yanında, b ̈lgede h ̈len isyan halindeki halktan m ̈d ̈rl ̈k ve kaymakamlık idaresinde bulunanlara yeniden m ̈d ̈rl ̈k ve kaymakamlık verilmesi kanun h ̈km ̈ne bağlanarak bu isyan yoluna koyulduktan sonra b ̈lgede her Şeyi yoluna girecektir.

Ferik İsmail Paşa, Sadaret'e g nderdiği yazısında, Rumeli tarafından getirilecek yeterli miktarda ̈rfi askerin işe yaramayacağını ve Diyarbakır b ̈lgesi halkının Arnavut askerinden nefret ettiğini belirtmektedir. Buna karşılık Diyarbakır ve kazalarından 5.000 kişilik t ̈fek kullanabilen asker sağlanmasının daha uygun olacağı ve Cizre'ye sınır bulunmasından dolayı buradan asker tedarik olunmasında bir sıkıntı yaŐanmayacaĐını ifade etmektedir. Ayrıca oluŐturulacak asker ̈ birliğin başına Diyarbakır hanedanından Kuranizade Ahmet Bey'in komutan olarak atanmasını teklif etmiştir.

Rumeli'den ve Arnavutluk'tan asker getirilmesi m ̈mk ̈n olmadığı takdirde, 1500 s ̈vari ve piyade başıbozuk askerin bir kısmı Diyarbakır Eyaleti'nden, kalanlarının ise Trabzon Harput ve Muş Eyaletlerinden karŐılanmasına karar verilmiştir. Bu asker ̈ birliklerden her 150, 200 ve 300 kişilik grupların başına tanınmış birisinin, uygun miktarda maaş ile komutan olarak atanması saĐlanmıŐtir. Başıbozuk askerlerin başına ise, r ̈tbeli bir kişinin atanması veya tek bir kişi tarafından idare edilmesi ̈nerilmiŐtir S ̈vari başıbozuk atlısının eksik kalan 150 askerinin Harput'tan; 500 askerinin, Sivas'tan karşılanması uygun g r ̈lm ̈Őtir. Diyarbakır Eyaleti'nden asker takviyesi yapılıncaya kadar s ̈vari başıbozuk atlısının, buldukları y ̈relerdeki reislerin maiyetlerinde hazır bulundurularak ihtiyaç h ̈linde b ̈lge valilerinin emrine girmelerine karar verilmiŐtir⁵⁹⁰.

Osman Paşa, daha sonraları Harput Eyalet Valisi'ne g nderdiği 8 Cemazeyilahir 1263(24 Mayıs 1847) tarihli yazıda, Harput Eyaleti'nden temin edilecek asker miktarını 250 s ̈vari ve 1000 başıbozuk asker olarak belirtmiştir. Başıbozuk s ̈varinin her birine 1300 dirhem ekmek, 300 okka arpa, 300 dirhem ekmek, Őehriye ve 60'ar kuruş aylık verilecektir. 150 kişilik piyade veya 300 kişilik

⁵⁹⁰ BOA, *İ.MSM.* 49/1244, Lef: 1.

süvari askerinin her birine reis atanacaktır. Bu reislerin durumuna göre, bazılarına 1.000 kuruş, bazılarına da 1.500 kuruş maaş verilecektir.

Osman Paşa, ayrıca, Harput Eyaleti kazalarından 400 süvari askeri ile 2500 başıbozuk piyade askerinin taşınmasında kullanılmak üzere 1500 büyük baş hayvanın kısa zamanda hazırlanarak Diyarbakır'a gönderilmesini istemiştir. Asker sevkiyatı için gerekli olan büyükbaş hayvan ihtiyacı, Harput Eyaleti kazalarından temin edilerek tamamlanmıştır⁵⁹¹.

Diyarbakır'ın önceki valisi İzzet Paşa, Osman Paşa'ya gönderdiği mektupta, harekât döneminin, ürünün yetiştirme dönemine tesadüf edeceğinden Mart-Temmuz ayları arasındaki beş aylık dönemde ordunun ihtiyacı olan maddeleri sormuştur. Osman Paşa ise, İzzet Paşa'nın mektubuna verdiği cevapta, Diyarbakır'da açıktan veya gizli olarak yeterli erzakın bir an önce tedarik edilmesini istemiştir. Ayrıca Bedirhan Bey'in bölgedeki hazırlıklar karşısında kendini sağlama almak için birtakım kışkırtıcı hareketlere girebileceği belirtilerek gerekli önlemlerin alınmasını talep etmiştir.

Diyarbakır Eyaleti'nde askerinin ihtiyacı olan zahire, Muş ve Bitlis kazalarından karşılanmıştır. Buralardan toplanan ürün, askerinin toplanacağı Rıdvan kazasına 7-8 saat uzaklıkta olup atlar ile taşınmıştır. Fakat ürünün satın alınması ve taşınması masrafları tamamen Diyarbakır Eyaleti'ne bırakılmayarak bir kısmı Sadaret tarafından karşılanmıştır. Muş ve Bitlis kazalarından toplanacak zahirenin yetersiz olacağı düşüncesiyle, Harput Eyaleti'nde devlete ait olan zahirenin toplanması ve satın alınması konusunda Müşir Osman Paşa tarafından Defterdar Ali Paşa'ya talimat verilmiştir. İstanbul tarafından ordunun ihtiyacı olan malzemeleri satın almak üzere, Ali Paşa vasıtasıyla, 4-5 bin kese akçe gönderilmiştir. Gönderilen bu parayla, 12.000 kişilik askerinin 5-6 aylık idareleri için kullanılacak zahire ve çeşitli ihtiyaçlar karşılanacaktır.

Ordunun askerî harcamalarını denetlemek üzere Dâr-ı Şura-yı Askerî azasından defterdar Ağâh Efendi memur olarak atanmıştır⁵⁹². Fakat onun bölgeye

---

⁵⁹¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1264. Harput Valisi Seyyid Ali'nin Sadaret'e gönderdiği 8 Cemazeyilevvel 1263 (24 Mayıs 1847) tarihli yazı.

⁵⁹² BOA, *İ.MSM*, 49/1250.

ulaşması uzun zaman alacağından, Diyarbakır Eyaleti defterdarı Süleyman Bey geçici olarak bu göreve getirilmiştir.

Osman Paşa, Musul Valisi Esad Paşa'ya gönderdiği 10 Rebiulahir 1263(28 Mart 1847) tarihli mektupta, eyaletteki kale ve kulelerin güçlendirilerek Bedirhan Bey'e yardım edecek aşiretlerin kontrol altında tutulmasını istemiştir. Bunun yanında Musul'da görevlendirilmek üzere mevcut başıbozuk askerlerden başka 2.000 başıbozuk asker daha yazılarak maaş ve diğer masraflarının Hazine-i Celile'den hesap görülmek üzere eyalet gelirlerinden karşılanacağını ifade etmiştir. Ayrıca asker için gerekli malzeme ve iaşenin toplanarak biriktirilmesi ve bunun karşı tarafa hissettirilmeden yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Mektubun devamında, Bağdat Eyaleti'ne bağlı Erbil ve çevresinde bulunan mahsulün çok ve bereketli olduğu haberini aldığını, buradan toplanan ürünün belirlenen yerlerde toplanarak 2.000 kese akçe tutan bedelinin, Bağdat Eyaleti mallarından karşılanmak üzere gerekli yerlere ulaştırılmasını istemiştir⁵⁹³. Fakat Bağdat Valisi, hazinede yeterli akçenin olmaması ve ürünün de az olmasından dolayı, ancak Kiri isimli yerde biriktirilmiş olan ürün ile beş altı kese akçe para gönderebileceğini bildirmiştir. Bunun yanında Bağdat Valisi, bazı yerlerden borç olarak tedarik olunan zahirenin satın alınmasına çalışmış ve ölen Tayyar Paşa'dan kalan para ve ürünle burada bulunan başıbozuk askerinin ödenmeyen dokuz aylık maaşlarını vererek onları İmadiye ve Zaho Kalelerine göndermiştir⁵⁹⁴.

Sadaret'ten Erzurum Valiliği'ne gönderilen 15 Rebiulahir 1263(2 Nisan 1847) tarihli yazıda, harekât öncesinde bu eyaletten karşılanması istenen talepler şu şekilde belirtilmiştir: Bedirhan Bey meselesinden dolayı Muş ve Bitlis taraflarından gönderilecek nizamiye askerinin yiyecek ve gıda ihtiyaçları mart ayının 20'sine kadar Muş kazasında eksiksiz olarak hazır olmalıdır. Gönderilecek malzeme 5-10 gün içerisinde Sivas'tan yola çıkarılarak Müşir Osman Paşa'ya teslim edilmelidir. Beş on gün içerisinde gönderilecek ürünlerin içeriği yazıda belirtilmiştir. Bunlar peksimet, buğday, sadeyağ gibi ürünlerdir. Sadaret, ayrıca, Muş kazasında uygun bir

⁵⁹³ BOA, *İ.MSM*, 50/1264, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 5; BOA, *İ.MSM*, 50/1265.

⁵⁹⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 16; BOA, *İ.MSM*, 50/1265.

yerde toplanan bu ürünlerin miktarlarının, fiyatının, durumunun, sahiplerinin isim ve unvanlarının da bir deftere yazılarak gönderilmelidir⁵⁹⁵.

Bedirhan Bey harekâtı için daha önce Arabistan Ordusu'ndan yapılan talep üzerine bu orduda görevli komutanlardan Ferik Ömer Paşa, Anadolu Ordusu'nda görevlendirilmiştir⁵⁹⁶. Bunun yanında, Arabistan Ordusu'ndan tertip edilmiş nizamiye askerinin sevkine ve başıbozuk askerın yazılmasına hemen başlanılmıştır. Halep'te askeri birliğin yetersiz olması ve güvenlik gerekçesiyle buradan herhangi bir sevkiyat gerçekleşmemiştir⁵⁹⁷. Maraş Eyaleti, Arabistan Ordusu'na bağlı olmakla birlikte Anadolu Ordusu'nun Maraş'ta geçici bir tabur asker-i şahanesi bulunmaktaydı. Anadolu Ordusu'nun gerçekleştireceği harekâttan dolayı burada bulunan bir tabur asker-i şahane de gönderilmiştir. Maraş Eyaleti Valisi giden askeri birliğin yerine Arabistan Ordusu'na Maraş'a yenisinin gönderilmesini istemiştir⁵⁹⁸. Yapılan talep doğrultusunda maiyetine bir tabur verilerek Maraş Eyaleti'nin muhafazası için Namık Paşa görevlendirilmiştir⁵⁹⁹.

Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa'nın isteği doğrultusunda Harput Eyaleti kazasından 250 süvari askeri ve 1000 başıbozuk asker maaşlı olarak orduya yazılmıştır⁶⁰⁰.

Mirliva İsmail Paşa'nın Padişah'a gönderdiği 5 Rebiulahir 1263(23 Mart 1847) tarihli arz tezkiresinde, "Eser-i Cedid" ve "Nemçe" isimli vapurlarla İstanbul'dan gönderilen nizamiye askerlerinin ve mühimmatın Cuma günü Samsun iskelesine ulaştıkları ve Anadolu Ordusu'na katılmak üzere iç bölgelere sevk edildiği belirtilmektedir⁶⁰¹.

Reşid Paşa'nın Kürt beylerine karşı gerçekleştirdiği Doğu harekâtı (1836) sırasında asker vererek devletin yanında yer alan Mardin-Cizre arasındaki Cebel-i Tur Yakubileri, Bedirhan Bey'e karşı gerçekleştirilecek askeri harekâttı da seçkin 15

---

⁵⁹⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 11.

⁵⁹⁶ BO, *İMSM*, 50/1257, Lef: 2.

⁵⁹⁷ BOA, *İMSM*, 50/1257, Lef: 3. Arabistan Ordu-yı Hümayûnu Müşiri Namık Paşa'nın Serasker Paşa'ya gönderdiği 20 Rebiulahir 1263 (7 Nisan 1847) tarihli yazı.

⁵⁹⁸ BOA, *İMSM*, 49/1244, Lef: 1.

⁵⁹⁹ BOA, *İMSM*, 50/1257, Lef: 3. Konu ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *İMSM*, 50/1257; BOA, *İMSM*, 13/293; BOA, *A.MKT.MHM*, 2/99.

⁶⁰⁰ BOA, *İMSM*, 50/1264. Harput Eyaleti Valisi Es Seyyid Ali'nin Sadaret'e gönderdiği Cemazeyilevvel 1263 (Nisan 1847) tarihli mektup.

⁶⁰¹ BOA, *İMSM*, 49/1253, Lef: 1-2. Mirliva İsmail Paşa'nın Padişah'a gönderdiği 5 Rebiulahir 1263 (23 Mart 1847) tarihli arz tezkeresi.

bin kişilik askerî birlik verebileceklerini, metropolitleri vasıtasıyla hükûmete iletmişlerdir⁶⁰². Ayrıca harekât sırasında Nasturiler, ordunun su ihtiyacını karşılamak üzere Patrikleri Marşemun nezaretinde üç bin tulum hazırlamışlardır⁶⁰³.

Anadolu Ordusu, Bedirhan Bey'in üzerine yapılacak askerî harekât için uzun bir hazırlık dönemi geçirdi. Bu süreçte, ordunun ihtiyacı olan asker, silah ve hayvan gibi ihtiyaçları tam olarak olmasa da büyük ölçüde giderildi. Bedirhan Bey harekâtında kullanılacak piyade, süvari, top, topçu, Asker-i Şahane ile aylıklı başıbozuk süvari ve piyadenin miktarları ise şöyledir⁶⁰⁴:

Tablo-1. Bedirhan Bey Harekâtı İçin Görevlendirilen Askerî Birlikler ve Miktarları

	Piyade Tabur Adeti	Süvari (Bölük)	Normal Piyade	Başıbozuk Süvari	Kıt'a Top
Anadolu Ordusu'ndan	4	12	-	-	18
Dersaadet'ten	6	-	-	-	-
Arabistan Ordusu'ndan	4	4	-	-	4
Sivas Eyaleti'nden	-	-	-	500	-
Trabzon Eyaleti'nden	-	-	1000	250	-
Halep ve çevresinden	-	-	-	750	-
Diyarbakır Eyaleti'nden	-	-	1000	-	-
Muş Sancağı'ndan	-	-	500	-	-
Toplam	14	16	3000	1500	22

Tablo-2. Bedirhan Bey Harekâtında Kullanılmak Üzere Muş ve Bitlis Sancaklarında Bulunan Askerî Birlikler ve Miktarları

	Tabur	Süvari (Bölük)	Normal Asker	Kıt'a Top
Anadolu Ordusu	4	2	-	12
Trabzon Eyaleti	-	-	1000	-
Toplam	4	2	1000	12

⁶⁰² BOA, HR.TO, 210/16.

⁶⁰³ BOA, HR.TO, 210/33. İngiltere'nin Musul konsolosunun 1Cemaziyelevvel 1263(17 Nisan 1847) tarihli yazısı.

⁶⁰⁴ BOA, İ.MSM, 49/1244, Lef: 2-B.

Tablo-3. Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Bölgede Bulunan Askerî Birlikler ve Miktarları

Eyalet ve Sancaklar	Piyade (Tabur)	Top
Erzurum	2	18
Kars	1	-
Beyazıd	1	-
Tercan	1	-
Ardahan	1	-
Harput	2	10
Diyarbakır	1	2
Malatya	1	-
Samsun	1	-
Sivas	1	8
Mardin	1	-
Toplam	13	38

1.3. Bâbîâli'nin Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Aldığı Siyasî Tedbirler

1.3.1. Şeyh Mahmut Beyazıdî'nin Arabuluculuk Çalışmaları

Bâbîâli, bir yandan askerî harekât için gerekli hazırlıkları yaparken diğer taraftan da sorunun barışçı yollarla çözülmesi için Bedirhan Bey ve diğer Kürt beyleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu görüşmeler, bölgede görev yapan eyalet valileri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁵. İlk olarak Erzurum Valisi Hafız Paşa, Bedirhan Bey'le görüşmek için bölgenin tanınmış şahsiyetlerinden olan Şeyh Mahmut Beyazıdî'den arabuluculuk yapmasını istemiştir⁶⁰⁶. Erzurum'da görev yapan Rus konsolosu Alexander Jaba'nın ifadesine göre, iki taraf arasındaki bu görüşme, Mahmut Beyazıdî'nin arabuluculuğunda gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁷.

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra bu defa Erzurum Valisi Kemal Bey, Şeyh Mahmut Beyazıdî'yi Nurullah Bey'le anlaşma yapması için Hakkâri'ye gönderdi.

⁶⁰⁵ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud (1817-1867)*, s. 193.

⁶⁰⁶ Mehmet Kemal Işık, *a.g.e.*, s. 115.

⁶⁰⁷ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 145.

Fakat bir sonuç elde edemedi⁶⁰⁸. Bu sırada Vali Kemal Bey, Han Mahmut'u Erzurum'a davet etmeyi başardı. Devlet erkânı, ona mümkün olduğunca hoşgörülü davrandı. Mahmut Beyazîdî, Kürtçeden başka dil bilmeyen Han Mahmut ve devlet erkânı arasındaki görüşmelere tercüman olarak katıldı. Görüşmeler sonucunda kendisi ile anlaşma sağlandıysa da Han Mahmut, Havis Köyü⁶⁰⁹ yakınlarında tekrar isyan ederek onunla birlikte Van'a gönderilen tüm devlet memurlarını öldürtmüştür⁶¹⁰.

Mahmut Beyazîdî, zamanla hükûmet nezdindeki güvenini kaybetmiş; hatta Han Mahmut isyanına karışmakla suçlanmıştır. Onun, Han Mahmut'a alet olduğunu düşünen Erzurum Valisi Kemal Bey, önce tutuklatmış; fakat daha sonra serbest bırakmıştır⁶¹¹. Mahmut Beyazîdî, Osman Paşa'nın Cizre'ye hareket edeceği sırada Hükûmete başvurarak Bedirhan'ın asi olmadığını ve savaş çıkmadan, kendisine yetki verildiği takdirde onu ikna edebileceğini söyledi. Bunun üzerine ikna olan hükûmet, kendisine bir padişah mektubu verip onu Cizre'ye yolladı. Mahmut Beyazîdî, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın konuyla ilgili fermanını Cizre yakınlarındaki Osman Paşa'ya sundu ve Bedirhan Bey'in yanına gitti. Ancak Osman Paşa, Şeyhin dönmesini beklemeden Cizre'ye saldırdı. Bunun üzerine Mahmut Beyazîdî, Osman Paşa'nın yanına geri döndü. Osman Paşa, kendisini ikili oynadığı ve Bedirhan Bey'in müttefiki olduğu gerekçesiyle tutuklayarak İstanbul'a gönderdi. Burada hakkında yapılan soruşturma sonrasında Van vilayetine sürgüne gönderildi⁶¹².

1.3.2. Nakşibendî Şeyhleri Vasıtasıyla Bedirhan Bey'i İkna Çabaları

Bâbîâli, 1262(1845)'den itibaren Bedirhan Bey'i ikna etmek için her türlü yola başvurmuştur. Bu amaçla Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa, Cizre'de bulunan Nakşibendî Şeyhlerinden Şeyh Yusuf, Şeyh İbrahim ve Şeyh Azrail Efendiler'e gönderdiği 9 Cemazeyilevvel 1263(25 Nisan 1847) tarihli mektupta, kendisinin de Tarikat-ı Halidiye-i Nakşibendî'nin müritlerinden olduğunu ve şeyhi Tosyalı Halit-i Nakşibendî Hazretlerinden icazet aldığını belirtmiş ve icazetin bir suretini de kendilerine göndererek tarikat kardeşliği gereğince Bedirhan Bey'e nasihat

⁶⁰⁸ Celile Celil, "a.g.m.", s. 264-265.

⁶⁰⁹ Van'a yaklaşık 10-15 km. uzaklıkta, Van ili merkez ilçeye bağlı bir köydür.

⁶¹⁰ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud (1817-1865)*, s. 95.

⁶¹¹ Celile Celil, *XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 146.

⁶¹² Malmisanij, *a.g.e.*, s. 57.

etmelerini onlardan istemiştir. Vali Hayrettin Paşa, mektubun devamında, şeyhlere hitaben âyet ve hadislerden örnekler vererek, İslâm halifesine, padişahına itaat etmenin vacip olduğunu belirterek ona karşı isyana geçmenin yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bedirhan'ın Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu işittiğini de ifade eden Hayreddin Paşa, mektubunun sonunda özetle şöyle demiştir: Mektubuma güvenin ve Bedirhan Bey'e nasihat edin. Fakir halkın kurtuluşuna sebep olun. Eğer Mir, mal, can ve kendi akrabalarının güvenliğinden endişe eder ise, ben aman verdim. Padişahım efendim tarafından taahhüt ederim ki kendisi sizinle beraber tarafımıza gelsin, onu İstanbul'a gönderirim. Büyük sultanımız kendisine nimetler ve rütbe ihsan eder. Eğer nasihatlerimizi dinlemez ise, kendisinden çekilin ve birlikte olmayın. Duyduğumuza göre, muhalefet ettiği takdirde müritler onun yanından ayrılıp Devlet-i Âliyye tarafına geçeceklerdir. O zaman Bedirhan Bey, yalnız kalır ve göreceğini inşallah tekrar görecektir⁶¹³.

Nakşibendî Şeyhlerinin 9 Cemazeyilahir 1263(25 Mayıs 1847) tarihli Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa'ya gönderdikleri cevabî mektupta ise, Bedirhan Bey'e devlete karşı itaatsizlikten vazgeçmesini ve padişahıtan af dilemesini, aksi takdirde müritleri ile beraber kendisinden ayrılıp devlete itaat edeceklerini ifade ettiklerini yazmışlardır. Mektup sonrasında gelen istihbarata göre, Bedirhan Bey ile halkı arasında bir ihtilaf çıktığı bildirilerek bu durum Sadaret nezdinde büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir⁶¹⁴.

Hayreddin Paşa, konu ile ilgili olarak Dersaadet'e yazdığı 17 Cemaziyelevvel 1263(Mayıs 1847) tarihli mektupta, söz konusu şeyhlerden cevap yazısının alındığını ve kendisinden Nakşî Halidiye Tarikatı'nın desteğini çekmesi üzerine Bedirhan Bey'in çaresiz kaldığını ve yakında bir kaleye çekilip sığınacağı haberinin alındığını ifade etmiştir. Fakat Diyarbakır Valisi'nin şeyhlerle ilgili verdiği bilgiler tümüyle gerçekleşmiş değildir. Zira ileride görüleceği üzere, valinin aracılardan biri olan Şeyh Azrail, bu süreçte Bedirhan Bey ile birlikte hareket ettiği için daha sonra onunla birlikte sürgüne gönderilenlerden biri olacaktır⁶¹⁵.

---

⁶¹³ BOA, *İ.MSM*, 50/1266. Lef: 2.

⁶¹⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 14; BOA, *İ.MSM*, 50/1266, Lef: 9; BOA, *A.MKT.MHM*, 2/61.

⁶¹⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 221.

1.3.3. Osmanlı Hükümeti'nin İsmail Nazım Efendi'yi Bedirhan Bey ile Görüşmek Üzere Görevlendirmesi

Nazım Efendi, Bedirhan Bey'e teminat vermek, onun fikir ve düşüncelerini anlamak üzere hükümet tarafından görevlendirildi⁶¹⁶. Bunun üzerine Nazım Efendi 16 Ramazan 1262(7 Eylül 1846) tarihinde, İstanbul'dan ayrılarak önce Sivas Eyaleti'ne daha sonra onunla görüşmek için Cizre'ye geçti⁶¹⁷. Burada kendisiyle uzun uzun görüştü. İki tarafın üzerinde anlaşmaya vardıkları konular şunlardır:

i. Bedirhan Bey, Cizre Mütesellimliği'nin Dersaadet tarafından başkasına verilmesi hâlinde şerefine, can ve malına zarar gelmediği takdirde, Cizre'de hânesinde ikamet ederek mevcut yeni durumu kabullenecek veya Dersaadet tarafından uygun görüldüğü takdirde yeni mütesellimin kethüdalık görevinde bulunacaktır.

ii. Dersaadet, kendisinin emirlik vazifesini devam ettirdiği takdirde her bir emir ve fermanın yerine getirilmesine gücü yettiği kadar çalışacak, şimdiye kadar çevre kazalardan idaresi altında bulunan yerlere göç etmiş olanların yurtlarına geri dönmeleri sağlanacak ve bundan sonra gelecek olanların da kabul olunmasına çalışılacaktır.

iii. Bedirhan Bey, kendi denetiminde olup da Musul'a ilhak edilen kazalardan dolayı vermesi gereken vergiyi son akçesine kadar ödeyecektir.

iv. Kendi idaresi altında bulunan bölgelerden, nüfus, usul ve nizama göre gereken sayıda asker Osmanlı ordusuna gönderilecektir.

v. Nasturilerin vereceği cizyenin tespiti için Musul Valisi tarafından bir memur tayin edilecek, Bedirhan Bey bu çalışmada gerekirse yardımda bulunacak ve bundan böyle bu cizyenin toplatılmasına müdahale etmeyecektir.

vi. Cizre, her ne kadar Musul'a bağlı ise de Diyarbakır ve Erzurum Eyaleti'ne de komşu bulunduğundan geçmişte buraların valileri de bölgeye müdahale etmişlerdir. Bundan böyle sadece Musul Valisi'ne bağlı olunacak ve onun onayı olmadan diğer valiler Bedirhan Bey'den bir istekte bulunmayacaklardır⁶¹⁸.

⁶¹⁶ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, s. 48; BOA, *AD*, nr. 609, s. 11; George Percy Badger, *a.g.e.*, C. I, s. 371.

⁶¹⁷ BOA, *İ.MSM*, 49/1237, 16 Ramazan 1263 (7 Eylül 1846) tarihli arz tezkeresi.

⁶¹⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 195-196. Bkz.

Bedirhan Bey, Nazım Efendi ile yapılan görüşme ile ilgili olarak 5 Safer 1263 (22 Ocak 1847) tarihinde padişaha bağlılığını bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, üzerinde anlaşmaya vardıkları maddelere uygun hareket edeceğini, aksinin gerçekleşmesi hâlinde her türlü cezaya rıza göstereceğini belirtmiştir. Geçmişte yaşanan hatalarla ilgili olarak padişahтан af dileyen Bedirhan Bey, bin canım olsa padişahımın uğruna feda etmeye hazırım diyerek bu konudaki samimiyetini göstermeye çalışmıştır⁶¹⁹.

Bedirhan Bey, gönderdiği bu mektupla padişaha bağlılığını ve teslimiyetini arz etmektedir. Fakat başta Padişah Abdülmecit (1839-1861) olmak üzere, birçok devlet erkânı onun her hâl ve hareketine kuşkuyla bakmaktadır⁶²⁰. Padişah ve hükümet bu endişelerinde haklıdır. Çünkü Bedirhan Bey, gizliden gizliye kendi bölgesinde hükümlanlık alâmeti olarak adına hutbe okutmaya başlamıştır⁶²¹.

Nazım Efendi'nin sunduğu rapor doğrultusunda konu, Meclis-i Has'ta görüşülmüştür. Bedirhan Bey, kendince verdiği tüm tavizlere rağmen güvenilmez bulunmuş; itaatin şartlara bağlanmayacağı ve kendisinin hiçbir şekilde Cizre'de kalmaması gerektiği kararına varılmıştır. Onun devlete itaate dair tavırları ile Nazım Efendi'yi yanılttığını, devletin askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine mecburen itaat görüntüsü verdiği belirtilmiştir. Bedirhan Bey'in zaman kazanma niyetinde olduğu düşünülmüş; canından ve malından emin olarak gelip itaat etmesi, aksi takdirde bölgedeki varlığına son verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de askerî harekâtın hemen başlaması istenmiştir.

Buna göre Bedirhan Bey'e can ve mal güvencesi verilerek itaat için kendisine son bir defa daha mektup gönderilmesine karar verilmiştir. Eğer mektup kendisine ulaştığında bir hafta içerisinde itaat etmediği takdirde askerî harekât başlatılacaktır⁶²².

BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 2.

⁶¹⁹ BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 1. Bedirhan Bey'in 5 Safer 1263 (22 Ocak 1847) tarihli arz tezkeresi.

⁶²⁰ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 12, s. 49; BOA, *İ.MSM*, 48/1248.

⁶²¹ Mehmet Özçelik-Hasan Babacan, "Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1996, s. 162.

⁶²² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 196-197.

2. BEDİRHAN BEY'İN YABANCI DEVLETLERLE SİYASÎ İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI

2.1. Bedirhan Bey'in İngilizlerle Temasları

Bedirhan Bey, hükûmete karşı yeniden bir takım olumsuz hareketler içerisine girmiştir. Hükûmetin kendisine karşı bir askerî harekât düzenleyeceği haberini almış ve bundan dolayı endişe içerisinde nihayet yabancılara da başvurmuştur. Bu başvuru, kendisi için iyi olmamış ve hükûmetin kendisine karşı var olan kuşkularını daha da artırmıştır⁶²³. Bedirhan'ın, Nazım Efendi ile hükûmete itaat etme konusunda anlaşma yapmalarından kısa bir süre sonra İngiltere'nin Musul konsolosuna yakın adamı Şeyh Yusuf'u göndermiş⁶²⁴ ve aşağıda belirlenen şartlar dâhilinde hükûmete itaat edeceğini bildirmiştir:

- i. İngiltere'nin Musul konsolosu, onun emniyet ve güven içerisinde geri dönmesine kefil olursa Bedirhan Bey İstanbul'a gidecektir.
- ii. Hakkârinin bazı kazalarına hiçbir şekilde müdahale etmeyecek, Tiyari ve Tuhuba aşiretlerine bir daha karışmayacaktır.
- iii. Yanında bulunan veya halkının kontrolünde bulunan Nasturi esirleri serbest bırakacaktır.
- iv. Kendi adına hutbe okutmayacak ve bundan sonra hutbeleri padişah adına okutacaktır. Ayrıca imamlık hukukundan da vazgeçecektir.
- v. Zeynel Bey'i Musul'a gönderecektir.
- vi. Kendisinin idare edeceği yerler için, Devlet-i Âliyye'nin her yıl için belirlediği uygun miktar akçeyi ödemeyi taahhüt eder.
- vii. Marşemun'u Nasturi halkının patriği olarak kabul edecek ve kendisi hiçbir şekilde ona saldırmayacaktır.
- viii. Müslüman ve Hristiyan halkları bir tutup onların haklarının iyileştirilmesine çalışılacaktır.
- ix. Bundan sonra halkı ölüm ve idamla cezalandırmaktan vazgeçecektir.

⁶²³ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 84.

⁶²⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

x. Musul valilerinin geleceği vakitlerde daha önce yaptığı gibi maiyetinde çok sayıda asker ile yanına gitmeyecektir.

xi. Devlet-i Âliyye tarafından kendisine her ne teklif yapılırsa tamamını kabul edecektir⁶²⁵.

Musul'daki İngiliz konsolosu, Bedirhan Bey'e gönderdiği cevapta, İstanbul'daki İngiliz elçisinden yanıt gelinceye kadar kendisinin taahhünamesine bir cevap veremeyeceğini ve herhangi bir vaatte de bulunamayacağını bildirmiştir. İngiliz elçisi, taahhünamenin bir suretini Hariciye Nazırlığı'na göndermiş, Hariciye Nazırlığı da 3 Cemazeyilevvel 1263(19 Nisan 1847) tarihli arz tezkeresiyle durumu Sultan Abdülmecid'e sunmuştur. Verilen cevabî irade ise şöyledir: “...Bedirhan Bey'in malum olan geçmiş hâlleri yönüyle söyledikleri doğru değildir. Alınmakta olan askeri tedbirlerin neticesinde, başına geleceği anlayarak itaat gösterisinde bulunmakta; ancak yine eski hâlinde kalmak için aklınca gizli oyun kurmaktadır. Teminatı kararlaştırılan tedbirlerden hiçbir şey değişmeyecek, neticeyi beklemekten başka bir şeye bakılmayacaktır. Asıl istenen kendisinin sığınağından çıkarılması keyfiyetin kan dökülmeksizin uygulanmasıdır. Daha önce verilen karar üzerine bu mektuba cevap verme işinin sorumluluğu Diyarbakır Müşiri'ne aittir. Onun için mektubun cevabı önce Müşire gönderilmesi, uygun görürse mektubu Bedirhan Bey'e göndermesi, Zat-ı Şahanece uygun görülmüştür. Onun göstereceği itaat gerçek olur ve ordu kumandanlığına teslim olacak olursa, kendisine ve aile fertlerine, mal ve eşyasına verilecek teminatın uygulanmasına dikkat edilmesi şevket ve şanımız gereğindedir. Bedirhan Bey ve aile fertleri hakkında kimse tarafından hiçbir şekilde eza ve cefada bulunulmaması hususuna son derece dikkat edilmelidir...”⁶²⁶. Padişah tarafından yazılmış olan İrade-i Seniyye, Sadaret tarafından Diyarbakır Müşiri'ne gönderilmiştir.

Bedirhan Bey'in taahhünamesi ile ilgili olarak İngiltere'nin Musul konsolosuna verilen cevapta, kendisinin isyanı sonrasında, kan dökülmesin diye bizzat Padişah tarafından Sadaret'e davet edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Padişahın af ve merhametine güvenip itaat ettiği takdirde malından, canından kendisi ve akrabasının emin olacağı ifade edilmiştir⁶²⁷.

⁶²⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 1. Belgenin orijinal metni için bkz. Ekler, Belge No: 9.

⁶²⁶ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 13, s. 40.

⁶²⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

Bedirhan Bey'in taahhüt senedi, Meclis-i Has'ın da gündemine gelmiştir. Onun Musul konsolosuna verdiği taahhüt senedi içerisinde yer alan “*Bedirhan Bey bundan böyle adına hutbe okutmayacak ve imamet hizmetinden vazgeçecek.*” maddesi ile, görünüşte devlete itaati arz ederken aslında büyük bir ihanetin belgesi olarak yorumlanmıştır.

Nazım Efendi, İstanbul'a geldikten sonra bizzat Meclis'e gelerek görüş ve düşüncelerini burada da sunmuştur. Meclis'teki ifadesinde, Bedirhan Bey'in gücünün zannedildiği kadar büyük olmayıp Anadolu Ordusu'nun, üzerine yürüdüğü takdirde kendisinin dahi Devlet-i Âliyye'ye sığınacağı veya Hakkâri'de bulunan ve daha önce güçlendirdiği kaleye çekilerek kurtuluşu orada arayacağını belirtmiştir. Nazım Efendi, Muş Kaymakamı Şerif Bey'le ilgili olarak ise, geçmişten beri güvenilmez bir kişi olarak bilindiğini, fakat bu dönemde kendisine dokunulmayarak Bedirhan Bey harekâtının sonunun beklenmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca onun bölgeden uzaklaştırılması ile beraber Van tarafında düzenin kolaylıkla sağlanabileceğini ifade etmiştir⁶²⁸.

2.2. Bedirhan Bey'in İran ile Temasları

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu Müşiri Esad Paşa'nın kendisine yönelik askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine muhtemel karşılaşılabileceği birtakım olumsuzluklara karşı alternatif çözüm arayışlarına girişmiştir. Bunlardan birisi de, onun Cizre'de Osmanlı ordusu karşısında tutunamadığı takdirde daha emniyetli bir yer olarak Van'ın kuzeyinde bulunan Hoşap Kalesi'ne çekilmek isteğiydi. Bu kale, Bedirhan Bey'in müttefiklerinden Han Mahmut'un kardeşi Han Abdal'ın kontrolünde bulunmakta idi. Fakat Han Abdal'ın Osmanlı Devleti ile anlaşarak ittifaktan ayrılması üzerine onun Hoşap Kalesi'ne çekilme ihtimali ortadan kalkmıştır⁶²⁹.

Bedirhan Bey, muhtemel bir yenilgi hâlinde ikinci bir alternatif olarak İran'a sığınmayı planlamakta idi. Bu amaçla güvenilir adamlarından Şeyh Abdülhaluk'u kendisinin mühürlemiş olduğu iki parça kâğıtla Urumiye Hâkimi Yahya Han'ın

⁶²⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

⁶²⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1273.

yanına gönderdi⁶³⁰. Şeyh Abdülhaluk'un buradaki görevi, Bedirhan'ın gerektiği takdirde İran'a ilticası için gerekli olan altyapıyı hazırlamaktı.

Osmanlı Devleti'nin Tebriz'de bulunan konsolos vekili Ali Rasim Bey'in Erzurum Müşiri Esad Paşa'ya gönderdiği mektupta belirttiğine göre, Bağdat'ta kendisine uğrayan Rus konsolosunun, Tebriz'deki temsilcisinden bir mektup aldığını, buna göre, Bedirhan Bey'in, İran'dan yardım almak ve sığınmak isteğinde olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, Rus konsolosunun bu durumun devletlerarası bir soruna neden olacağını belirterek Rus makamlarınca İran tarafına Bedirhan Bey'e sahip çıkmaması konusunda uyarı yaptıklarını belirtmiştir⁶³¹.

Ayrıca, İran ile 1847 yılı başlarında Erzurum'da yapılan sınır antlaşmasınının 4. maddesi ile iki taraf arasında firar edenlerin yerlerine iadesi hükmü gereğince, İran hükûmeti, Bedirhan Bey'in bu isteğine olumlu cevap vermemiş ve İran'dan da umduğunu bulamamıştır⁶³².

3. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE YAPTIĞI SON ASKERİ HAZIRLIKLAR

3.1. Anadolu Ordusu'nun Diyarbakır'da Toplanması

Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa, Bedirhan Bey üzerine yapılacak askeri harekât öncesinde mahiyeti ile birlikte İstanbul'dan Samsun'a hareket etti. Yolculuğunun ikinci gününde Samsun'a ulaştı. Konu ile ilgili olarak Sadaret'e gönderdiği 2 Cemaziyevvel 1263(18 Nisan 1847) tarihli yazıda, Samsun'a ulaştıklarında askerî malzemenin gemiden taşınması için her şeyi hazır olarak bulduklarını ve hiç kimseye ücretsiz yük taşıtmadıklarını bildirmiştir. Ayrıca askerin ve malzemenin taşınmasında halkın çok büyük gayret gösterdiğini de belirtmiştir⁶³³.

---

⁶³⁰ "...Bedirhan Bey'in mu'teber adamlarından Şeyh Abdülhâlik merkûm Yahya Han'ın yanına gelmiş olduğu paşa-yı müşârûn-ileyh tarafından taraf-ı çâkeriye haber verildikde sebebinden lede's-su'âl iki kıt'a beyaz kağıda mühür basub göndermiş...". BOA, HR.MKT, Lef: 2. Tebriz konsolos vekili Ali Rasim Bey'in 19 Cemaziyevvel 1263 (5 Mayıs 1847) tarihli mektubu.

⁶³¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 218-219.

⁶³² BOA, HR.MKT, Lef: 5; Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 16.

⁶³³ "Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu müşiri atüfetlü Osman Paşa hazretleri bu tarafdandır hareketinin ikinci günü bi's-selâm Samsun'a muvâsalat iderek kâffe-i levâzımât-ı seferiye sâye-i şevket-vâye-i hazret-i padişahîde hâzır ve müheyâ bulunmuş olduğundan ol-tarafdan dahi ne sûretle hareket kılındığını ve ber-muktezâ-yı ma'delet-i seniyye hiçbir kimseye meccânen bir şey tahmîl olunmayarak...". BOA, İ.DH, 145/7470. Lef: 1-2.

Emrindeki askerî birliklerle Samsun'dan hareket eden Osman Paşa, Sivas'a geldi. Buradan ordunun birtakım ihtiyaçlarını tedarik ederek 27 Rebiulahir 1263(13 Nisan 1847) tarihinde Keban mevkiine ulaştı. Yolculuk sırasında ordunun defterdarı Ağâh Efendi, Amasya-Tokat arasında bir mevkide atından düşerek kolunu incitti ve kısa zamanda yapılan müdahale neticesinde iyileştirildi⁶³⁴.

Müşir Osman Paşa, 22 Cemazeyilevvel 1263(8 Mayıs 1263) tarihinde Ergani kazasından Diyarbakır'a hareket etti⁶³⁵. Henüz Diyarbakır'a varmadan, yoldaki izlenimlerini ve bundan sonraki sürece yönelik düşüncelerini ifade eden bir rapor hazırlayıp Sadaret'e gönderdi. Osman Paşa raporunda Ömer Paşa komutasındaki Başbozuk ve Nizamiye Askerlerinin 19 Cemaziyel 1263(8 Mayıs 1863) Salı günü Diyarbakır'a ulaştıklarını, kendi komutasındaki Hassa ve Dersaadet Orduy-ı Hümayunlarından Nizamiye Askerlerinin dört taburunun ulaştığını ve iki ataburunun da ulaşmak üzere olduklarını beyan etmiştir. Osman Paşa raporunda, Diyarbakır'da hazırlık sürecinde yapılacak olan işlemleri iki başlık altında toplamıştır. Bunlar:

- i. Cephane ve mühimmat henüz Diyarbakır'a gelmediği için bunların gelmesini beklemek ve eksik malzemenin tedarikini sağlamak.
- ii. Bedirhan Bey'in idaresi altında bulunan mahallere, kazalara, aşiret reislerini, onunla ittifak yapması muhtemel olan beyleri Diyarbakır'a davet ederek onlarla bir takım görüşmeler yapmak.

Osman Paşa'nın, önde gelen Kürt beylerini ve aşiret reislerini Diyarbakır'da toplamasının nedeni: Bedirhan Bey'in mevcut durumunu öğrenmek ve bu beyleri Bedirhan Bey'den uzak tutarak devletin yanına çekmektir. İstihbarat elemanlarının verdiği bilgiye göre, zaten Bedirhan Bey ve Kürt beyleri arasında bu noktada bir takım ihtilaflar başlamıştır. Konu ile ilgili olarak, bazı Kürt beyleri daha şimdiden Devleti Âliye tarafından Bedirhan Bey'in üzerine asker sevk edildiği takdirde kendisiyle birlikte hareket edemeyeceklerine dair beyanlarda bulunmuşlardır. Bir kısım Kürt beylerinin bu tavrı, Bedirhan Bey tarafında paniğe ve endişeye neden olmuştur.

⁶³⁴ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 61; BOA, *İ.DH*, 145/7492. Lef: 1-2.

⁶³⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1263, Lef: 3.

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa raporunun sonuç bölümünde, Tanzimat sonrası Ergani ve çevresinde ortaya çıkan değişim konusuna değinmekte ve özellikle bölgede güvenliğin sağlanmasıyla birlikte ziraat alanında önemli gelişmelerin sağlandığı ifade etmiştir⁶³⁶.

Müşir Osman Paşa'nın raporunda da belirttiği üzere, Osmanlı ordusu bölgeye geldikten sonra Bedirhan Bey'le ittifak hâlinde olan birçok Kürt beyi ve aşiret reisi tutum ve tavırlarını değiştirerek devletle yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. Hükümet, Bedirhan ile beyler arasında başlayan bu ihtilafı değerlendirmiş ve bu amaçla bölgenin önde gelen Kürt beylerine bir takım unvanlar ve hediyeler vererek onları kazanmaya çalışmıştır.

3.2. Ferik Ahmet Paşa'nın Muş'a Görevlendirilmesi

Bâbîâli, Bedirhan Bey ile birlikte onun müttefiki olan Han Mahmut ve diğer Van beylerinin de mevcut idarî statülerine son vermeyi kararlaştırmıştır. Ancak öncelikle hangi sorunun ortadan kaldırılması gerektiği hususunda görüş ayrılıkları vardı. Başta Erzurum Valisi Ahmet İzzet Paşa olmak üzere, Cizre'ye gönderilen Nazım Efendi ve Anadolu Ordusu'nda bulunan Ferik İsmail Paşa, önce Van meselesinin halledilmesini istemekteydiler. Bir ara her iki meselenin birlikte halledilmesi düşüncesi de ortaya çıkmış ise de, daha sonra Zaptiye Nazırı Hafız Paşa başta olmak üzere, bazı devlet adamları tarafından bu düşünce uygun görülmemiştir. Sonuçta Bâbîâli, önce Bedirhan Bey gairesinin ortadan kaldırılmasına ve Van beylerinin bir müddet daha oyalanmasına kesin olarak karar vermiştir⁶³⁷.

⁶³⁶ “Mukaddemce Harpurut'dan mahsûs tatar ihrâcıyla bâ-tahrîrât-ı âciz-i kendülerine iş'âr ve beyan olduğu vech üzere atûfetlü ferik Ömer Paşa bendeleri mustashibi bulunan asâkir-i nizâmiye ve başıbozuk ile mâh-ı hâlin on dokuzuncu Salı günü Diyarbekir'e vusûl bulmuş ve Hassa ve Dersâ'adet Ordu-yı Hümâyunlarından refâkat-i çâkerâneme me'mûr buyurulmuş olan asâkir-i nizâmiye-i şahânenin dört taburu kezalik vâsıl olub kûsür iki taburunun dahi bu günlerde vusûlü me'mûl bulunmuş ise de mukaddem ki iş'âr-ı çâkerânem vechle henüz cebhâne ve mühimmâtın yetişememiş olması cihetle mühimmât-ı mezkûrenin vusûlüne ve ba'zı levâzımâtın tedârik ve tesviyesine değin Diyarbekir'de meks ve tevakkuf-ı çâkerânem icâb ideceği ve Diyarbekir eyâleti mülhâkâtından olub Bedirhan Bey'in idâresinde bulunan mahallere civâr kaza ve aşâ'ir ihtiyâr ve beylerine Harpurut'dan yazıldığı misillü mücerred etvâr-ı hâliyelerine kesb-i vukûf olunmak için aşâ'ir-i merkûme beylerinden merkûm Bedirhan Bey ile ittifâkı me'mûl olan beylere dahi ba'zı müzâkerât zımnında Diyarbekir'e gelmeniz icâb itmiştir. Kalkub gelesiz mazmûnunda taraf-ı âcizânemden mekâtib-i mahsûsa tesyâr ve keyfiyet Diyarbekir valisi devletlü paşa hazretlerine dahi iş'âr olunmuş idi. Bu kere ümerâ-yı mezkûrenin ekseri Diyarbekir'e gelüb bakiyyesinin dahi gelmek üzere oldukları ve merkûm Bedirhan Bey'in ahvâl-i hâzırasını anlamak ve hem de kendülerini bildirmeyerek yol buldukları hâlde 'avenesinin kendüsünden ayrılmasına teşebbûs itmek üzere...” . BOA, *İ.MSM*, 50/1263, Lef: 1. Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu Müşiri Osman Paşa'nın 22 Cemazeyilevvel 1263 (15 Mayıs 1847) tarihli Bedirhan Bey hakkındaki raporu

⁶³⁷ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 66.

Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasındaki ittifak bilindiği için onun üzerine yapılacak askerî harekât sırasında güçlü ortağı Han Mahmut'un yardım etmesini önlemek için Ferik Ahmet Paşa Muş bölgesine görevlendirilmiştir.⁶³⁸ Kendisine düzenli ordudan dört tabur piyade ve dört bölük düzenli süvari askeri tahsis edilmiştir. İhtiyaç üzerine daha sonra piyade askerlerinin sayısı altı tabura çıkarılmıştır⁶³⁹. Trabzon Eyaleti'nden 1500 başıbozuk asker toplanarak bunların Muş'da görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁴⁰. Ayrıca takviye olarak Muş ve Bitlis taraflarına on iki parça top gönderilmiştir⁶⁴¹. Müşir Osman Paşa, Ferik Ahmet Paşa'ya, yapılacak çalışma ile ilgili şifahi ve yazılı emirler verdiğini belirtmektedir. Süvari Miralayı Selim Paşa ve Miralay Mustafa Beyler de Ferik Ahmet Paşa'nın emrine verilmişlerdir⁶⁴².

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından Ferik Ahmet Paşa'ya gönderilen 9 Cemaziyevvel 1263(25 Nisan 1847) tarihli emirnamede, Bedirhan Bey'e daha önce devlete itaat etmesi için çok defa adamlar gönderildiği ve kendisine itaat etmesi hâlinde birçok vaatlerin yapıldığı belirtilmiştir. Fakat yine de onun isyanda ısrarcı olduğu bildirilmektedir. Osman Paşa, Bedirhan Bey'e, Devlet-i Âliyye'ye itaat etmesi için son defa adam gönderildiğini ve kabul etmediği takdirde askerî harekâtın başlayacağını ifade etmiştir. Harekâtın başlaması durumunda kendisinin de Muş ve Bitlis üzerinden çok sayıda nizamiye askeriyle Bedirhan'ın üzerine sevk edileceğinden bu duruma göre hazırlıkların tamamlanması istenmiştir⁶⁴³.

Ferik Ahmed Paşa, önceden hazırlanan plan gereği emrindeki düzenli ordu birlikleriyle ihtiyaç anında Bitlis kolundan üzerine yürüyecekti. Fakat daha sonra Bohtan bölgesindeki askerî birliğin yeterli seviyeye ulaşması üzerine bu karardan

⁶³⁸ BOA, *AD*, nr. 609, s. 16, 22; BOA, *İ.MSM*, 49/1235, Lef: 5.

⁶³⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 16 Cemaziyevvel 1263 (2 Mayıs 1847) tarihli rapor; BOA, *İ.MSM*, 49/1243.

⁶⁴⁰ BOA, *İ.MSM*, 49/1255.

⁶⁴¹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 16 Cemaziyevvel 1263 (2 Mayıs 1847) tarihli rapor; BOA, *İ.DH*, 134/6877.

⁶⁴² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 200.

⁶⁴³ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 6. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın Ferik Ahmet Paşa'ya gönderdiği 9 Cemaziyevvel 1263 (25 Nisan 1847) tarihli mektup.

vazgeçilerek Ahmet Paşa, Osman Paşa tarafından Van Kalesi'ni ele geçirip Han Mahmut ve kardeşlerini kontrol altına almak için görevlendirildi⁶⁴⁴.

Neticede, hem hükûmetin, hem Erzurum Valisi'nin, hem de Osman Paşa'nın istekleri doğrultusunda her iki meselenin birlikte halledilmesine karar verildi. Osman Paşa Bedirhan Bey üzerine yürürken, Ferik Ahmet Paşa da Van üzerine hareket etmiştir⁶⁴⁵.

4. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY'İ İKNA ÇABALARI

4.1. Padişah Abdülmecid'in Bedirhan Bey'e Mektup Göndermesi

Bâbîâli, bir yandan Bedirhan Bey üzerine gerçekleştirilecek askerî harekât için son hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da sorunu barışçı yollarla çözüme çabası içerisinde. Hükûmet, sorunun kan akıtılmadan çözülebilmesi için her türlü düşünce ve teklifi kendi içerisinde değerlendirmektedir. Yine bu amaçla, Diyarbakır eşrafından Yusuf Efendi'nin akrabasından Hasan Efendi, Mabeyn başkâtibi Hamdi Bey'in yanına giderek Bedirhan Bey'e bir mektup yazılıp kendisine verildiği takdirde, onu Bedirhan Bey'e ulaştıracağına ve kendisini bulunduğu yerden çıkarıp getireceğine söz vermiştir⁶⁴⁶. Hamdi Bey, kendisine yapılan bu öneriyi Meclis'e sunmuştur. Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda, öneri, Bedirhan Bey'in kesin olarak devlete itaat ederek dehalet etmesi dışında hiçbir oyalayıcı söz ve vaadin dikkate alınmaması ve itaati hâlinde bile askerî harekâttan vazgeçilmemesi şartıyla kabul edilip Padişah'a arz edilmiştir.⁶⁴⁷

Padişah Abdülmecid'in de uygun görmesi üzerine mektup Bedirhan Bey'e gönderilmiştir. Mektupta şöyle denilmektedir: Saltanat-ı Seniyye'nin genel yapısı içerisinde ayrı bir hükümet teşkil etmek şer'an ve mülken caiz değildir. Halihazırda içinde bulunduğunuz durum uygun bir yol olmayıp, Saltanat-ı Seniyyeyi size karşı bir takım tedbirler almak mecburiyetinde bırakmıştır. Devlet-i Âliyye'nin size karşı bir kasdı sözkonusu değildir. Amacı sizi bulunduğunuz yerden çıkartıp adaletini o bölgede icra etmektir... Şahsınıza ve ailenize acıdığım için bu teminatı size vermek zorunda kaldım. Eğer kendinizin ve ailenizin can, mal, ırz ve namıs güvenliğini

⁶⁴⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 8.

⁶⁴⁵ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 67.

⁶⁴⁶ BOA, *İ.MSM*, 50/1267, Lef: 8.

⁶⁴⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1260, Lef: 10; BOA, *İ.MSM*, 50/1267, Lef: 8.

isterseniz hiçbir şekilde endişeye düşmenize gerek yoktur. Bulduğunuz yerden kalkıp bu tarafa gelmeniz yeterlidir. Bunu yaptığınız takdirde ister İstanbul'da isterseniz Rumeli'nin herhangi bir yerinde emniyet ve güven içerisinde yaşayabileceğinize dair söz veriyorum... Sizin için doğru yol gösterilmiş olup istediğiniz yola gitmekte serbestsiniz⁶⁴⁸.

Padişah Abdülmecid adına Bedirhan Bey'e gönderilmiş olan bu mektubun, daha çok kendisine emniyet ve güven telkin ederek devlete itaatini sağlama amacı taşıdığı görülmektedir. Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için hazırlıklarda son aşamaya gelmesine rağmen hükümet sorunu barışçı yollarla çözmek için azami gayret harcamaktadır. Onun, Padişah mektubuna ne cevap verdiğini bilmiyoruz. Fakat bundan sonraki süreçte yaşanan olaylar, Hasan Efendi'nin Bedirhan'ı itaat ettireceğine dair daha önceki sözlerinin bir aldatmaca ve kendisine zaman kazandırma gayesi taşıdığını ortaya koymuştur. Bundan dolayı Hasan Efendi ile birlikte, Yusuf Efendi ve Mustafa Efendi'nin durumları vekiller heyetinde görüşülerek onun fesadına alet oldukları gerekçesiyle cezayı hak ettikleri belirtilerek Diyarbakır'dan uzaklaştırılmalarına karar verilmiştir. Hasan Efendi, Musul Eyaleti'nin İmadiye kazasına sürülmüştür⁶⁴⁹.

---

⁶⁴⁸ “Saltanat-ı seniyyenin hükümet-i umûmiyesi içinde nev'-i diğer olarak bir hükümet teşkil itmek ya'ni Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin bir köşesinde başkaca bir idâre sûreti tutarak kendüyü bir hâkim-i müstakil bilmek isteyenleri bulunduğu hâlde bırakmak şer'ân ve mülken câ'iz olmadığı muhtâc-ı beyân değildir ve sizin ise niyet-i hakikiyeniz ma'lûm değil ise de bulunduğunuz vâdi uygunsuz ve bir vakitden berü iltizâm itdiğiniz usûl ve harekâtınız yolsuz olduğundan hey'et-i hâziranızı bozulmasında görünen ehemmiyet saltanat-ı seniyyeyi tedâbir-i hâziranın icrâsına mecbûriyet makâmında bulundurmıştır. Bundan evvelce vukû' bulan iş'ârât ve tebligâtdan ma'lûmunuz olmuş olacağı vechle Devlet-i Aliye'nin şahsınıza râci' bir gûne kâd ve niyeti olmayarak murâd-ı 'âlisi ve maksûd-ı kat'îsi ancak sizi bulunduğunuz yerden çıkarub ol-havâlide dahî hükümet-i 'âdilesini bilâ-mevânî' icrâ buyurmak... Zâtınıza ve hânedânınıza acıdığımdan bu vechle icrâ-yı te'mînâta mecbûr oldum. Eğer kendünüzün ve müte'allikâtınızın menfa'at ve selâmetinizi ister iseniz hiçbir gûne endîşe ve efkâra düşmeyerek hemen kalkub bu tarafa gelmeniz lâzım gelür. Ol-hâlde cân ve mâl ve emlâk ve 'ürz ve nâmusunuza kat'â zarar gelmeyeceğine ve Anadolu'nun Dersâ'âdet'e karîb mahallerinde veyâhud nefis-i pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede ve istediğiniz takdirde Rumeli'nin münâsib bir mahallinde kemâl-i emniyet ve râhat ile ikâmet etmenize müsâ'ade-i seniyye erzân buyurulacağından dolayı size kaviyyen söz veririm... İşte mücerred kendü fâ'ide ve selâmetinizi müntec olacak tarîk doğrudan doğruya gösterilmiş olub... Siz istediğiniz tarîka gitmekde muhtârsınız”. BOA, *İ.MSM*, 50/1259. Padişah Abdülmecid tarafından Bedirhan Bey'e gönderilen 11 Cemazeyilevvel 1263 (27 Nisan 1847) tarihli mektup

⁶⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1277, Lef: 1; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri*, Dosya nr. 2, Gömlek nr. 50; BOA, *İ.MSM*, 51/1308, Lef: 1-2.

4.2. Diyarbakır Eşrafından Yusuf Efendinin Bedirhan Bey'le Görüşmek Üzere Görevlendirilmesi

Bedirhan Bey'in teslim olması için hükûmet, askerî tedbirlerin dışında pek çok yonteme de başvurarak farklı çalışmalar yapmıştır. Bunlardan birisi de Diyarbakır eşrafından ve Bedirhan Bey'in yakın adamlarından Yusuf Efendi'den yararlanma girişimi olmuştur. Bu amaçla Anadolu Ordusu Defterdarı Agâh Efendi, ordu Harput'a ulaştığında Yusuf Efendi'yle görüşmesi için görevlendirilmiştir⁶⁵⁰. Bunun üzerine Agâh Efendi Diyarbakır'a Yusuf Efendi'nin evine giderek ona misafir olmuş ve kendisine hitaben, Bedirhan Bey kurtuluşu olan itaat dairesinden uzaklaşması hâlinde çok vahim bir akıbetle karşı karşıya kalacaktır diyerek Bedirhan Bey'in aklını başına alıp devlete itaat etmesi için nasihatte bulunmasını istemiştir⁶⁵¹. Yusuf Efendi de Agâh Efendi'ye verdiği cevapta, kendisinin, halktan güvenilir iki kişi ile birlikte Bedirhan Bey'le görüşmek üzere gönderilmesi hâlinde, onu alıp getireceğine dair söz vermiştir⁶⁵². Ne var ki, Yusuf Efendi'nin bundan sonraki hâl ve tavırları ile uygulamaları, Bâbîâli nezdinde bir rahatsızlık oluşturacaktır. Bunun üzerine Yusuf Efendi'nin durumu, 11 Şaban 1263(25 Temmuz 1847) tarihinde, Vekiller Meclisi'nde görüşülerek karara bağlanmıştır. Alınan kararda, Yusuf Efendi'nin Bedirhan Bey'i itaat ettireceklerine dair daha önceki sözlerinin bir aldatmaca ve kendisine zaman kazandırmak maksadı taşıdığı kanaatine varılmıştır. Ayrıca hâl ve tavırlarıyla bunu ispat ettiği belirtilerek, onun fesadına alet olduğu gerekçesiyle cezayı hak ettiği ifade edilip⁶⁵³ bulunduğu yerden Van Eyaleti'ne sürülmesine karar verilmiştir⁶⁵⁴.

5.BEDİRHAN BEY HAREKÂTI SIRASINDA BÖLGEDEKİ BEYLERİN TUTUMU

5.1. Bâbîâli'nin Bedirhan Bey ile Kürt Beyleri Arasındaki İttifakı Bölme Politikası

Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa, bir yandan Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için son hazırlıkları yaparken diğer taraftan da onunla Kürt beyleri arasında var olan ittifakı bölme amacıyla çalışmalar

⁶⁵⁰ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/60.

⁶⁵¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1262.

⁶⁵² BOA, *AD*, nr. 609, s. 14.

⁶⁵³ BOA, *İ.MSM*, 50/1277, Lef: 1; BOA, *A.AMD*, 2/50.

⁶⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 51/1308.

yapmaktaydı. Bu uğurda kullanılan yaygın metot, Bedirhan Bey'le ittifak hâlinde olan veya ona yakın olan Kürt ağa ve beylerine birtakım unvanlar ve hediyeler vererek onları devletin yanına çekmek, Bedirhan'ı yalnızlaştırmaktır.

Müşir Osman Paşa'nın bu konuda temas kurduğu ilk kişi, Muş Kaymakamı Şerif Bey'dir. Kendisine hükûmet tarafından rütbe ve nişan, biraderleri Murat ve Hurşit Beylere de rütbe ve iki kılıç kabzası hediye edilerek devletin yanında yer almaları sağlanmıştır⁶⁵⁵. Şerif Bey, aslında devletçe pek güvenilmeyen biri olup Bedirhan Bey ve diğer isyancı Kürt beyleri ile yakın ilişkileri olan birisidir. Müşir Osman Paşa, Sadaret'e gönderdiği 27 Cemaziyevve 1263(13 Mayıs 1847) tarihli raporda, Muş Kaymakamı Şerif Bey'in ödüllendirmesinin gereğini şöyle açıklamaktadır: Muş Kaymakamı Şerif Bey, Kürdistan bölgesinde tanınan birisidir. Bedirhan Bey'in çevresindeki Hakkâri Beyi Nurullah Bey ve Han Mahmut gibi önde gelen Kürt beyleriyle münasebeti ve yakınlığı bilinmektedir. Onun için kendisine bir kıt'a nişan verilmesinin, gerek kendisinin ve gerekse diğer Kürt beylerinin kazanılmasında yararlı olacağı kanaatine varılmıştır⁶⁵⁶.

Müşir Osman Paşa, Hakkâri Beyi Nurullah Bey ile Han Mahmut'a Şerif Bey vasıtasıyla iki ayrı mektup göndermiştir. Gönderilen bu mektupların tarihleri farklı olmakla birlikte aynı metinlerden oluşmaktadır. Mektuplarda, Şerif Bey'in Devlet-i Âliye'ye iltica ederek bağlılığını gösterdiğini ve kendisinin İsatıbl-ı Âmire Müdürlüğü rütbesi ve bir kıt'a padişah nişanı ile ödüllendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca kendilerinin (Han Mahmut ve Nurullah Bey) Saltanat-ı Senniyye'ye hizmet etme konusunda Şerif Bey tarafından tavsiye edildikleri ifade edilmekte ve şöyle denilmektedir: Şerif Bey'in ifadesine itimat edip yazımız size ulaştığında hızlı bir şekilde tarafımıza ulaşınız. Şayet, şunun bunun sözlerine alınarak Şerif Bey'in ifadesine itimat etmeyip gelmeyecek olursanız sonraki pişmanlığınız fayda etmeyecektir. Yani hiçbir vakitte Devlet-i Âliyye'den kaçıp kahrolmamış ve perişan olmamış kimse yoktur. Padişah tarafından memur bulunduğum cihetle gerek mal ve can gerekse ırz ve namusunuza bir zarar gelmeyeceğine kefilim. ve sonra, korkuya kapıldım veyahut başkasının sözüne aldandım, gibi sözler geçerli olmayacak. Şimdiki af, merhamet ve feyiz kapıları açıkken, yarın mahşer gününde bir

⁶⁵⁵ Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 89-90.

⁶⁵⁶ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3. 6. Müşir Osman Paşa tarafından Han Mahmut'a yazılan 11 Cemaziyevvel 1263 (27 Nisan 1847) tarihli mektup.

diyeceğiniz kalmaması için sana her yönüyle yol göstermiş oluyorum. Bu zamanda tefekkürle Şerif Bey'in ifadesine itimat edip hiç kimsenin sözlerine aldanmayarak, hakkında olacak nimet ve taltifatı boş yere elden çıkarmayarak hemen tarafıma ulaşmanız için yazı hususi yazılmıştır⁶⁵⁷.

Müşir Osman Paşa, Han Mahmut ve Nurullah Bey'e gönderilen bu mektuplarla birlikte Şerif Bey'e de bir mektup gönderdi. 11 Cemazeyilevvel 1263 (27 Nisan 1847) tarihini taşıyan bu mektupta, Bedirhan Bey'in devlete itaatten uzaklaşarak isyan ettiği, mevcut durumun bunun açık bir delili olduğu ifade edilmektedir. Devlet-i Âliyye tarafından kendisine itaate devam etme konusunda defalarca adam gönderilmesine rağmen, nasihatlere aldırılmayıp isyanda ısrar ettiği belirtilmektedir. Kendisine, isyandan vazgeçmesi için son defa adam gönderildiği ve itaat etmediği takdirde askerî harekâtın başlayacağı bildirilmektedir. Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için Muş ve Bitlis taraflarında Ferik Ahmet Paşa'nın komutasında süvari, piyade, topçu, nizamiye askeri ve başıbozuk askerlerin hazır bekletildiği ve Şerif Bey'in de Ahmet Paşa ile birlikte hareket etmesi istenmiştir. Özellikle onun bölgede karışıklık çıkarmak isteyen casuslarına ve adamlarına karşı dikkatli olunması ve her türlü gelişmenin anında komuta merkezine ulaştırılması konusunda uyarılmıştır⁶⁵⁸.

Osman Paşa, Han Mahmut ve Nurullah Bey'e gönderdiği mektuplarla, bu iki önemli Kürt beyine nişan ve taltif vaat ederek onları devletin yanına çekmek istemiştir. Bu şekilde onların Bedirhan Bey ile olan ittifaklarını bozmaya çalışmıştır. Osman Paşa'nın bu teklifi, Han Mahmut nezdinde itibar görmemiş; fakat Nurullah Bey üzerinde etkili olmuştur. Nurullah Bey'in damadı İzzeddin Şîr Bey'in, Bedirhan Bey'den ayrılarak devlete itaat etmesiyle birlikte Nurullah Bey, Bedirhan'la olan ittifakından tamamıyla ayrılarak Müşir Osman Paşa'ya itaatini bildirmiştir. Buna istinaden Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, Hakkâri Emiri'ne "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı" nişanını vermiş ve isyanın bastırılmasından sonra Hakkâri Müdürü

---

⁶⁵⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 202-203. Bkz. BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3-6. Müşir Osman Paşa tarafından Nurullah Bey'e yazılan 16 Cemazeyilevvel 1263(2 Mayıs 1847) tarihli mektup.

⁶⁵⁸ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 2. Müşir Osman Paşa tarafından Muş Kaymakamı Şerif Bey'e gönderilen 11 Cemazeyilevvel 1263 (27 Nisan1847) tarihli mektup.

olarak onun yönetiminin devamını sağlamıştır. Oğlu İbrahim Han da orduda görevlendirilmiştir⁶⁵⁹.

Han Mahmut, Devlet-i Âliyye'nin itaat konusunda daha önce kendisine yaptığı her türlü nasihat ve teklifleri reddetse de Bâbîâli onu isyandan ve ittifaktan vazgeçirme konusundaki ısrarını sürdürmüştür. Hükûmet ile Han Mahmut arasındaki arabuluculuk faaliyetleri yine Muş kaymakamı Şerif Bey vasıtasıyla yürütülmüştür. Hükûmet, Meclis-i Has-ı Vükela'da kabul edilen Van halkı hakkındaki af kararı ile ilgili ferman ile birlikte Şerif Bey'i tekrar Van'a gönderdi. Burada Han Mahmut ile görüşen Şerif Bey, Han Mahmut tarafından oldukça sıcak karşılanmıştır. Görüşmelerinde, Şerif Bey, kendisini, devlete karşı isyandan vazgeçerek Bedirhan Bey'den uzak durması konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca isyanın sona ermesi hâlinde Van halkının suçlarının affedileceğine dair fermanı kendisine vermiştir. Buna karşılık ise Han Mahmut, Bedirhan Bey'e sözünün olduğunu belirterek onun istemeyeceği hiçbir şey yapmayacağını ifade ederek teklifi geri çevirmiştir⁶⁶⁰.

Han Mahmut ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alamayan Şerif Bey, bu defa Van'ın yönetici ailesi Timurzadelerle bir görüşme yaptı. Meclisin af kararı ile ilgili fermanını ona da ilettili. Timurpaşazade Kör Mustafa, Şeref Bey'in kendisiyle yaptıkları görüşmeyi Han Mahmut'a bildirmiştir. Onun ise bu duruma tepkisi çok sert olmuştur. Şerif Bey'in üzerine piyade ve süvari göndererek hanesine saldırtmıştır. Kendisi ise baskını önceden haber aldığı için Erzurum'a kaçmıştır⁶⁶¹.

Bâbîâli'nin tamamen Bedirhan Bey üzerine yoğunlaştığı bir dönemde, Han Mahmut ve Van isyanı üzerinde bu kadar çalışma yapmasının sebebini 9 Cemazeyilahir 1263(25 Mayıs 1847) tarihli Meclis-i Hassa raporunda görmek mümkündür. Raporda: Bedirhan Bey'in Anadolu Ordusu karşısında tutunamayarak firar edeceği kesindir. Bu durumda kendisini koruma altına almak için Van Kalesi'ne

---

⁶⁵⁹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 203-204; George Percy Badger, *a.g.e.*, C. I, s. 372. Hakkâri Müdürü Nurullah Bey'i Bedirhan Bey'den ayırma girişimlerinin, Müşir Osman Paşa'dan önce de olduğu görülmektedir. İngiltere'nin Musul konsolosunun İstanbul'daki İngiliz elçiliğine gönderdiği 12 Nisan 1847 tarihli raporda Musul Valisi Esad Paşa'nın, Nurullah Bey nezdinde Devlet-i Âliyye'ye itaati konusunda birtakım girişimlerde bulunduğu, fakat sonuç alınmadığı belirtilmektedir. BOA, *HR.TO*, 210/33.

⁶⁶⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1266, Lef: 9. 9 Cemazeyilahir 1263 (25 Mayıs 1847) tarihli Meclis-i Hassa raporu.

⁶⁶¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 205-206. Konu ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *AD*, nr. 609, s. 20.

sokulacaktır. Onun önünü kesmek ve Han Mahmut ile birleşmelerine engel olmak için Van'da asayişin sağlanması uygun olacaktır denilmektedir⁶⁶².

5.2. Han Abdal'ın Osmanlı Hükûmeti Tarafına Geçmesi

Han Abdal, Han Mahmut'un kardeşi olup Van Eyaleti'nde bazı kazaların yönetiminde söz sahibidir⁶⁶³. Aynı zamanda Han Mahmud'un askerî danışmanıdır⁶⁶⁴. Hoşap Kalesi gibi bazı stratejik kale ve yerler onun yönetimi altında bulunmaktadır. Yönetimde Han Mahmut ile birlikte hareket etmektedir. Böylece Bedirhan Bey ile Han Mahmut arasındaki ittifakta o da yer almaktadır⁶⁶⁵. Fakat 1847 yılına gelindiğinde, Han Abdal'ın, Han Mahmut ve Bedirhan Bey'in aralarının açıldığı görülmektedir⁶⁶⁶. Tarafların aralarının açılmasının sebebi ise, Bedirhan Bey'in Bargiri, Hoşap ve Van Kalelerini kendi kontrolü altına almak için adamlarından birini Han Mahmut'a göndererek, Han Abdal'ın işin içinden çıkarılmasını istemesidir⁶⁶⁷. Han Abdal, Bedirhan Bey ve Han Mahmut'un bu şekilde anlaşarak kendisini devre dışı bırakmak istemelerinden rahatsızlık duymuş ve o da buna karşılık kendisiyle temas hâlinde bulunan hükûmet yetkilileriyle anlaşarak devlete itaatini bildirmiştir⁶⁶⁸. Han Abdal'ın devlete itaat ederek taraf değiştirmesi üzerine, Han Mahmut, kardeşini ikna ederek onu tekrar yanlarına çekmek amacıyla 15 Cemazeyilevvel 1263(1 Mayıs 1847) tarihli Han Abdal'a bir mektup göndermiştir. Mektupta, Hoşap kazasının idaresinin oğlu Mir Mehmet'e verildiğini ve kendisinin de bundan sonra kaza halkının ve köylerinin işlerine karışmaması istenmiştir. Mektubun devamında şöyle denmektedir: Nahiye istersen sana bir nahiye verelim. Bundan böyle fukara işlerine karışmayasın. Köy istersen yine sana bir köy verelim. İşkân olasın. Şayet tarafımızdan emin olmak istersen seni inandırıp kanaat verelim. Gel benim indimde sâkin ol, yiyip içip safada olasın. Bundan sonra fukaradan bir para, bir akçe ve bir çöp alınacak olsa kabulüm değildir. Bundan sonra akli başında hareket ederek her ne mahalli canın isterse veyahut yanımızda kalmak istersen veyahut bu tarafta bir köyde ve nahiyede sâkin olmayı canan dilerse hemen cevabını

⁶⁶² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 206.

⁶⁶³ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁶⁴ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud (1817-1867)*, s. 45.

⁶⁶⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 27.

⁶⁶⁶ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 71.

⁶⁶⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Lef: 8; BOA, *İ.MSM*, 50/1271; BOA, *İ.MSM*, 51/1301, Lef: 1; BOA, *A.AMD*, 2/37.

⁶⁶⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 207 Konu ile ilgili yazışmalar için bkz.. BOA, *İ.MSM*, 50/1273, Lef: 5; BOA, *AD*, nr. 609, s. 27.

tarafımıza ulaştırmanızı ümit ediyorum. Zira fukaraya bu kadar zulmederek fukaranın perişan olması hiçbir şekilde uygun değildir⁶⁶⁹.

Han Abdal, ağabeyi Han Mahmut'un bu mektubuna olumlu cevap vermemiştir. Fakat Han Mahmut, Hoşap Kalesi konusundaki ısrarını devam ettirmiştir. Kendisi, Han Abdal'ın yanına giderek Hoşap Kalesi'nin kendilerine verilmesini istemiştir. Fakat Han Abdal, ağabeyinin bu isteğini de reddetmiştir⁶⁷⁰.

Han Abdal'ın, devletin yanında yer alması Bedirhan Bey'in ve Han Mahmut'un bundan sonraki sürece yönelik politikalarını da olumsuz etkilemiştir. Çünkü Bedirhan Bey, Cizre bölgesinde Anadolu Ordusu karşısında uzun süre direnemeyeceğini biliyordu. Böyle bir durumda kendisi açısından güvenli ve stratejik açıdan önemli olan İran sınırı yakınlarındaki Hoşap Kalesi'ne çekilecek ve isyanını buradan sürdürecekti. Han Mahmut da Van Kalesi'nde direnişine devam edecekti. Fakat bunların yapılabilmesi için Han Abdal'ın kazanılması gerekiyordu. Han Mahmut'un, kardeşi Han Abdal nezdinde yaptığı birtakım başarısız teşebbüslerden sonra, bu defa Bedirhan Bey, birtakım girişimlerde bulunacaktır. İlk olarak Han Abdal'a 21 Cemazeyilevvel 1263(7 Mayıs 1847) tarihli bir mektup göndermiştir. Bu mektupta şöyle demektedir: Mizac-ı şerefîni ve zatınızın selâmetini sual ederiz. Cenablarınızın adaveti malumdur ki bundan önce bazı gelenlerden işittik. Hoşap Kalesi'ni ele geçirip zapt etmişsiniz. Ne sebepten kaynaklandığını bilemedik. Hatta burada olan hizmetkârınız ne sebepten olduğunu tarafımıza bildirmediğinden bu defa nezdinize Ali Ağa'yı gönderdim. O tarafta sizinle otursun ve bu günlerde Rum⁶⁷¹ tarafından, tarafımıza güzel havadis ve cevap gelir. Eğer Rum ile aramızda anlaşma olur ve söyledikleri söz gerçek olduğu anlaşılır ise, o vakit Ali Ağa'nın gelmesine izin veririm. Eğer bir aksilik olup da bizle Rum'un arasından bir düşmanlık ortaya çıkarsa sizi görmek için bu tarafa gelmenizi

⁶⁶⁹ "...Hoşab kazası beyliği ve hükûmeti Mîr Mehmed'e virilüb ve tarafımıza dahî mîr Mehmed'in husûsâtına nazar eylemelerimiz tahîren ve takrîren ve te'kîden emr buyurmuş oldukları ma'lûmlarınız oldukda bundan sonra birâderim Han Abdal tarafından memleket maslahatına ve kurâ maslahatına ve fukarâ maslahatına müdâhale eylemeyeceği beyâmı Han Abdal'ın canı her ne tarafda ister ise gerek Hoşab tarafında ve gerek tarafımızda nahiye mi ister ve köy ister kendüsüne virelim hânesin iskân olsun. Bu fukarânın güft-gûsu miyânededen def' ve def' olan şâyed tarafımızdan emniyet ister ise kendüsüne emniyet ve kanâ'at verilim...". BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Lef: 3. Han Mahmud'un Han Abdal'a gönderdiği 15 Cemazeyilevvel 1263 (1 Mayıs 1847) tarihli mektup.

⁶⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1249, Lef: 6. Han Abdal'ın Erzurum Valisi'ne gönderdiği 29 Cemazeyilevvel 1263 (15 Mayıs 1847) tarihli mektup.

⁶⁷¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan birtakım unsurlar, Osmanlı Devleti'ni ifade etmek için bazen "Rum" ifadesini kullanmışlardır. Murat Taştan ve Yıldırım Çelebi, *Tarih Sözlüğü*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara 2007, s. 36.

istirham ederim. Birbirlerinizin nezdinde oturun. Sizin dönüşünüze kadar Ali Ağa orada kaleyi beklesin⁶⁷².

Bedirhan Bey, Hoşap Kalesi'nin kendilerine verilmesi konusunda Han Abdal'a gönderdiği bu mektuptan bir sonuç alamamıştır. Fakat Han Abdal'ı ikna etmek için girişimlerini bundan sonra da devam ettirecektir. Bu defa Bedirhan, adamlarından Mirza'yı Han Abdal'a göndererek Hoşap Kalesi'nin kendilerine teslim edilmesini ve kale yönetiminin Duderî Ağası Ali Ağa'ya devrini istemiştir. Ayrıca Mirza Efendi, Van Kalesi'ne çıkma konusunda kararlı olduklarını söylemiştir. Fakat Han Abdal, onun bu isteğini de kabul etmemiştir⁶⁷³.

Han Abdal, Bedirhan Bey'le Han Mahmut ittifakından ayrılıp Saltanat-ı Seniyye'ye dehalet etmesi ve yaptığı hizmetlere karşılık "İsatabl-ı Âmire Müdürlüğü"⁶⁷⁴ payesi ile ödüllendirilmiş⁶⁷⁵ ve kendisine hediye olarak harvanî⁶⁷⁶ gönderilmiştir. Han Abdal, kendisine gönderilen harvanîyi dört-beş yüz süvari ile yolda karşılayarak giymiş ve kendisine "İstabl-ı Âmire Müdürlüğü" payesinin verildiğini bildiren emirname'yi bütün aşiretlerin önünde okutmuştur⁶⁷⁷.

5.3. İzzeddin Şîr Bey'in Teslim Olması

İzzeddin Şîr Bey, Bedirhan Bey ailesinin büyüğü olan Mir Sudi (Seyfeddin)'in oğludur. Müşîr Osman Paşa'nın Diyarbakır'dan Cizre'ye harekâtı sırasında Musul Valisi Esad Paşa'ya sığınarak Devlet-i Âliyye'ye itaatini bildirmiştir⁶⁷⁸.

İzzeddin Şîr Bey'in taraf değiştirmesi, Bedirhan Bey'in aile içi ve aşiretler üzerindeki otoritesinin sarsılmasına sebep olmuştur⁶⁷⁹. Onun vasıtasıyla başta kayınpederi Hakkâri Müdürü Nurullah Bey olmak üzere birçok aşiret liderlerine devlete itaat etmeleri için mektup gönderilmiştir. Bunlardan Nurullah Bey, Hacı

⁶⁷² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 210.

⁶⁷³ BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Ek. 6. Han Abdal'ın Erzurum Valisi'ne gönderdiği 29 Cemazeyilevvel 1263 (15 Mayıs 1847) tarihli mektup.

⁶⁷⁴ İsatabl-ı Âmire Müdürlüğü, sarayın ahır işlerine bakan teşkilatın başı anlamındadır.

⁶⁷⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 28; BOA, *İ.MSM*, 50/1273.

⁶⁷⁶ Harvanî: 1828 yılı elbise nizamnamesi ile devlet ricalinin kürk giyme usulünün ortadan kalkması üzerine, giydiği yakası sırma işlemeli çuhadan üst elbisesidir. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 139.

⁶⁷⁷ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 14, s. 59.

⁶⁷⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1275; Lef: 2; BOA, *İ.MSM*, 50/1268, Lef: 4; BOA, *İ.MSM*, 50/1270, Lef: 1; Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 91; George Percy Badger, *a.g.e.*, C. I, s. 372; Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, s. 16.

⁶⁷⁹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 222; Mehmet Kemal Işık, *a.g.e.*, s. 112.

Behram kazası beyi Mir Mehmed, Zehiri aşireti ağası Üzeyir Ağa, Bedirhan Bey'den ayrılarak hükûmete itaat etmişlerdir⁶⁸⁰. Ayrıca İzzeddin Şîr Bey, nizamiye askerlerinin ve bir kısım askeri mühimmatın taşınmasında önemli rol oynamıştır⁶⁸¹.

Musul Valisi Esad Paşa, Sadaret'e gönderdiği bir yazı ile İzzeddin Şîr'in iyi hâli ve yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak Rikâb-ı Hümayun Kapucubaşlığı⁶⁸² ve Nişan-ı Aliyye ile ödüllendirilmesini teklif etmiştir. Sadaret, onun bu isteğini kabul etmiş; fakat arz tezkeresinde ödülün doğrudan doğruya İstanbul'dan gönderilmesi yerine Müşir Osman Paşa vasıtasıyla verilmesinin daha uygun olacağını bildirmiştir⁶⁸³.

5.4. Diğer Kürt Beylerinin Bedirhan Bey İttifakından Ayrılması

Behlül Paşa, Beyazıt bölgesini eskiden beri yurtluk-ocaklık olarak yönetmekteydi. Erzurum Valisi Ahmed İzzet Paşa ve Erzurum Defterdarı Ali Tevfik'in birlikte mühürledikleri 9 Nisan 1847 tarihli yazıya göre, tüm Kürt emirlerinden daha önce devletin yanında yer alarak devlete itaatini bildirmiş, Tanzimat-ı Hayriye'yi kabul edip ona göre hareket etmiş, onun için Kürtler arasındaki barışçı hâliyle, bölgede saygı duyulan birisi olan Behlül Paşa'nın ödüllendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Erzurum Valisi'nin bu isteği Dersaadet'te ve Meclis-i Vala'da görüşülmüş, mevcut ortamdan dolayı uygun olacağı kanaatiyle 4 Cemazeyilahir 1263(19 Mayıs 1847) tarihli kararname ile ödüllendirilmesi kabul edilmiştir⁶⁸⁴.

Ferik Ahmet Paşa'nın 19 Cemazeyilahir 1263(4 Haziran 1847) tarihinde Sadaret'e gönderdiği raporda, Hasananlı Aşireti Ağası Rıdvan Ağa ve Haydaranlı Ağası İbrahim Ağa'yı devletin yanına çekmek ve itaatlerini sağlamak için nasihat amacıyla mektup yazıldığı belirtilmektedir. Rıdvan Ağa'nın amcazadesi İsa Ağa, daha önce gelerek devlete itaatini bildirmiştir. Haziran ayının 18'inde Rıdvan Ağa ile Haydaranlı Ağası İbrahim Ağa, Van sınırları içerisinde bulunan Şikaki aşireti ağaları ile görüştüğten sonra devlete itaat etmeye karar vermişlerdir. Kendisiyle birlikte bazı

⁶⁸⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Lef: 9. Musul Valisi Esad Paşa'nın 16 Cemazeyilevvel (31 Mayıs 1847) tarihli yazısı.

⁶⁸¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 25.

⁶⁸² Padişahın atla gidişi sırasında maiyetinde bulunan saray mensupları hakkında kullanılan bir tabirdir. 19. Asır başlarında hasahırın en büyük amirine bağlanıp yeni bir şekil almca bir rütbe halinde vezirliğin mahreci olmuştur. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C: III, s. 45.

⁶⁸³ BOA, *İ.MSM*, 50/1268, Lef: 5; BOA, *AD*, nr. 609, s. 18.

⁶⁸⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 201-202.

aşiret ağalarını da itaate davet etmiş ve bunlardan biraderzadesi Mustafa Ağa, Ahlat kazası hanedanından Ahmet Paşazade Mustafa Bey'i de yanına alarak kabilesinden iki yüz kadar süvari ile birlikte Ferik Ahmet Paşa'ya gelip dehalet etmişlerdir. Bu aşiret ağalarına ödül olarak hilat giydirilmiştir⁶⁸⁵.

Bedirhan Bey ittifakından ayrılan önemli Kürt beylerinden birisi de, Vanlı Timurzade Fazıl Bey'dir. Han Mahmut tarafından Kör Mustafa Bey'in yerine Van'a yönetici olarak tayin edilmiştir. Han Abdal vasıtasıyla kendisiyle temas kurularak devlete itaati sağlanmıştır⁶⁸⁶. Fakat Fazıl Bey, Bedirhan Bey ve Han Mahmut'dan çekindiği için bu durumunu gizlemiştir. Çünkü isyancı Kürt beyleri açısından önemli olan Van ve Hoşap Kaleleri, onun kontrolü altında bulunmaktaydı. Bir ara Bedirhan Bey, Van ve Hoşap Kalelerini kendisinden istemiştir. Fazıl Bey de belirtilen yerleri vermeyi taahhüt etmiştir. Bunun üzerine Han Abdal, Fazıl Bey'e bir mektup yazarak kalelerin Bedirhan Bey'e verilmesini engellemiştir⁶⁸⁷.

Timurzade Fazıl Bey'in hükûmet yetkilileriyle gizli görüşmeler yaptığı, bölgeden gelen raporlardan anlaşılmaktadır. Erzurum Valisi ve Defterdarı'nın 29 Mayıs 1847 tarihli mektubunda konu ile ilgili durum şöyle özetlenmektedir: "*Fazıl Bey'in maksadı Saltanat-ı Seniyye'ye hizmet etmektir. Buna dayanarak, bundan sonra isyan ve muhalefetten vazgeçip itaate girmek üzere ahali ile karar kıldığını ve Han Mahmut, Van Kalesi'ni zapt etmek düşüncesiyle Van'a vardığında, kendisini hile ile def eylediğini belirtmiştir. Fakat Kürtlerin burada zorla hüküm sürüyor olmalarından dolayı açıktan açığa itaat edemeyeceğini, birkaç tabur nizamiye askeri, Van tarafına sevk olunduğu takdirde, muharebe olmaksızın teslim edip memur olarak kaymakama itaat edeceğini tarafımıza yazmıştır.*"

Han Mahmut, Bedirhan Bey'e yardım için Cizre'ye gitmeden önce Van'a gelmiştir. Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Fazıl Bey, Van'da işlerin yolunda olduğuna ve kalmasına gerek olmadığına dair Han Mahmut'u temin ve ikna etmiştir. Han Mahmut, Van'a reis olarak atadığı Timurzade Fazıl Bey'in taraf değiştirdiğini

⁶⁸⁵ BOA, *İ.MSM*, 51/1311, Lef: 3. Ferik Ahmed Paşa'nın 19 Cemazeyilahir 1263 (4 Haziran 1847) tarihli Sadaret'e gönderdiği rapor.

⁶⁸⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 22.

⁶⁸⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Lef: 6. Han Abdal'ın Erzurum Valisi'ne gönderdiği 29 Cemazeyilevvel 1263 (14 Haziran 1847) tarihli mektup.

anlayamamış ve müttefiki Bedirhan Bey'in yardımına gitmek üzere Van'dan ayrılmıştır⁶⁸⁸.

6. BÂBÎÂLÎ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTINI BAŞLATMASI

6.1. Osman Paşa'nın Cizre'yi Ele Geçirmesi

Bâbîâli, Bedirhan Bey sorununun çözülmesi için başından itibaren uzlaşmacı bir politika izledi. Kendisi nezdinde daha önce yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı⁶⁸⁹. Bunda en büyük etken, onun kararsız ve inatçı kişiliği idi⁶⁹⁰. Fakat her şeye rağmen hükûmet bir taraftan sorunu barışçı yollarla çözme çabalarını sürdürürken diğer tarafından son seçenek olarak da yapılacak askerî harekâtın hazırlıklarını sürdürmekteydi. Cizre'ye hareket edecek olan ordunun ihtiyacı olan iâşe, cephane ve malzemenin taşınması için bütün hazırlıklar yapıldı⁶⁹¹.

Harekât öncesinde, askerî harekâtın sebepleri ve bunun hakkındaki padişah fermanı Diyarbakır Eyaleti'nin dışındaki Cirit Meydanı'nda halka okundu⁶⁹².

Müşir Osman Paşa, Bedirhan Bey'e yönelik askerî harekâtı 1847 yılının Haziran ayının ilk günlerinde kuzey ve güneyden başlattı. Güneydeki birlikler kendi içerisinde üçe ayrılıyordu. Bunlardan sağ kanadı Ömer Paşa, sol kanadı Anadolu Ordusu Karargâh Komutanı Sabri Paşa, ortadaki birlikleri ise Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa komuta ediyordu⁶⁹³. Müşir Osman Paşa, ordusuyla birlikte Cizre istikametinde ilerlerken Bedirhan Bey'e bir heyetle mektup gönderdi⁶⁹⁴. Gönderilen heyet iki gün sonra geri geldi. Heyet, onunla yapılan görüşme hakkında Osman Paşa'ya şu bilgiyi vermiştir. Bedirhan Bey heyete, "*Bana beş ay müddet versinler, kalemde oturayım, şöyle edeyim, böyle yapayım, sonra da Şam'a gideyim.*" gibi sözler söylemiş, heyet kalkarken: "*Ordu Cizre'ye gelsin bakalım nasıl olur?*" demiştir⁶⁹⁵.

Cizre'ye iki konak uzaklıkta, Kenek denilen yere, Şeyh Salih de gelerek Müşir Osman Paşa ile görüşmüş ve Bedirhan Bey'in kendisinin sözünden

⁶⁸⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 215-216.

⁶⁸⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 32, 47.

⁶⁹⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁶⁹¹ BOA, *İ.DH*, 147/7620, Lef:1.

⁶⁹² Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 97.

⁶⁹³ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, s. 147; V. Minorsky, *a.g.e.*, s. 100.

⁶⁹⁴ BOA, *İ.DH*, 147/7620.

⁶⁹⁵ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 15, s. 56.

çıkmayacağını ve ona bir mektup götürdüğü takdirde itaat edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine, kendisine gönderilmek üzere şeyhe, Anadolu Ordusu Defterdarı Ağâh Efendi tarafından bir mektup verilmiştir⁶⁹⁶.

Ordu Cizre'ye ulaştığında, şeyh tekrar karargâha gelip Bedirhan Bey'in, "*Üzerine varılırsa iki el bir baş içindir.*" anlamındaki mektubunu ve Cizre yakınlarında bir yerde görüşme teklifini getirmiştir. Ertesi günü, Cizre üzerinden akan Şat (Dicle) nehrinin karşı tarafında birtakım atlılar dağdan inerek tüfek atıp bazı kötü söz, fiil ve davranışlarda bulunmuşlardır. Şeyhin isteği üzerine bu gruba silahla karşılık verilmemiştir. Şeyh, bu grubun kim olduğu sorusuna, Bedirhan Bey'in mutlaka bu atlılar arasında bulunduğunu söylemiştir. Bunun üzerine, Kaymakam Ahmed Bey tarafından, kendisine, nasihat ve ikna amacıyla yeni bir mektup yazılmış ve Şeyh Salih ile gönderilmiştir. Bedirhan Bey ile Ahmed Bey arasında uzun süreli bir görüşme yapılmış ve görüşme sonrasında Bedirhan, Osman Paşa'ya verilmek üzere bir mektup göndermiştir. Kaymakam Ahmed Bey'in ifadesine göre, , üzerine varılırsa savaşaacağını söylemiştir. Buna cevaben Ahmed Bey de "*Size iki gün süre veriyorum, güzelce düşünün, süre bitinceye kadar hakkında hasım muamelesi yapılmayacaktır.*" diye nasihat etmişse de Bedirhan Bey, "*Zamana ihtiyaç yoktur, hemen bir saat evvel yapacağınızı yapın, geleceğiniz varsa göreceğiniz de vardır. Benim, Orak*⁶⁹⁷ *adında sağlam bir kalem vardır. Siz değil, üç kral üzerime gelse zaptedemezler, takatim kesilinceye kadar sizinle muharebe ederim. Baş edemediğim durumda kaleme kaçır sığırım.*" diye cevap vermiş; böylece Bedirhan Bey'in daha önceki sözleriyle çeliştiği ortaya çıkmıştır⁶⁹⁸.

⁶⁹⁶ BOA, *İ.MSM*, 50/1271, Lef: 1.

⁶⁹⁷ Bedirhan Bey'in, ileride Anadolu Ordusu'ndan kaçarak sığınacağı ve daha sonra teslim olacağı kale, Osmanlı Arşiv Belgelerinde "Orak Kalesi" olarak ifade edilir. Pek çok tarihçinin ismini ve yerini yanlış olarak verdiği bu meşhur kalenin Kürtçe adı Erwex'tir. Bu kale Bohtan bölgesinin kuzey doğusunda Çatak, Pervari ve Bohtan topraklarının birleştiği yerde bulunan Korkandil dağının kuzey tarafında yer alır. Sarp ve kayalık Korkandil Dağı'nın güney doğusunda Balıklı dere, güney batısında ise Tuzla deresi akarak dağın kuzey eteğinde derin bir uçurum açarak birleşir ve birkaç mil kuzeydeki Çatak suyuna ulaşarak tekrar güneye yönelir. Orak Kalesi, her iki nehrin derin bir uçurum oluşturduğu kuzeydeki bu üçgen yamaç üzerinde kuruludur. Nehirden yüksekliği 80-100 metreye yakındır. Kalenin bulunduğu uçurumun güney tarafında kuzeye doğru az bir eğimle yükselen Xılor tepesi yer almaktadır. Tepenin üst seviyesi ile nehrin karşı tarafındaki Orak Kalesi'nin seviyesi hemen hemen aynıdır. Bedirhan Bey, güvenli bir yer olarak bu kaleye sığınırken Osmanlı ordusunun Orak'a getirip Xılor tepesine çıkardığı ağır topları hesaba katmamıştır.

Şeref Han'ın "Şerefname" isimli eserinde, Orak Kalesi, Kürdistan'daki en ünlü 14 kale içerisinde en sağlam ve en güzel kalelerinden biri olarak gösterilmektedir. Kale, Siirt'in Pervari ilçesinin Yapraktepe Köyü'nde bulunmakta olup bugün tamamıyla tahrip olmuş durumdadır. Yerinde hâlâ yıkıntıları mevcuttur. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Direnişleri (1817-1867)*, s. 226; Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁹⁸ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 99-100.

Müşir Osman Paşa, Cizre'ye sınır olan Hasankeyf'e, Emin Paşa komutasında yeteri kadar nizamiye askeri, başıbozuk asker ve top göndermiştir. Birlikler belirtilen mevkiye vardığında Bedirhan Bey'in Van'dan getirttiği ve Han Mahmud'un emrine verdiği atlı ve piyadeden oluşan üç bin kadar silahlı isyancı ile karşılaştı. Bu isyancı birlikler, Emin Paşa komutasındaki Anadolu Ordusu'na, doğrudan saldırmaya cesaret edememiş ve askerî birliklere uzaktan ateş açmışlardır. Müşir Osman Paşa'dan gerekli emir gelmediği için Emin Paşa bu isyancı birliklere karşı saldırıya geçememiştir. Paşa'nın emniyet için başıbozuk askerleri ileri sürmesi üzerine iki taraf arasında kısa süreli bir muhabere olmuş, sonrasında Han Mahmut ve yanındakiler yenilerek geri çekilmişlerdir⁶⁹⁹.

Cizre bölgesinde, Bedirhan Bey kuvvetleri tarafından Osmanlı ordusuna, zaman zaman ani baskın ve saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılardan birisi de 13 Haziran Pazartesi gecesini Cizre'nin karşı tarafında, Kasr-ı Geli Kalesi'nin sağ tarafında "Zeytinlik Boğazı" diye tabir edilen bölgede olmuştur. Bedirhan Bey'in adamlarından Telli Bey, gece saat 04.00 sıralarında 4.000 kişiden oluşan kuvvetiyle Ferik Ömer Paşa'nın maiyetinde bulunan nizamiye askerlerinin üzerine saldırmıştır. Paşa'nın karşılık vermesi üzerine iki taraf arasında muharebe başlamış ve Anadolu Ordusu'nun yoğun topçu ateşi sırasında Telli Bey'in ayağı kırılmıştır. Telli Bey, Osmanlı topraklarının bulunduğu bölgeye hücumunu sürdürmüşse de Arabistan Ordusu alayının ikinci taburuna mensup bir binbaşı tarafından başına vurulan kılıç darbesiyle öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra Bedirhan Bey kuvvetleri direnemeyip büyük kayıplar vererek kaçmışlardır. Bu saldırı sırasında Anadolu Ordusu, biri yüzbaşı ile 28'i yerli asker olmak üzere toplam 29 asker kaybetmiştir⁷⁰⁰.

Bu bölgedeki isyancı Kürtlerin en önemli özelliği, geceleri ordugâhlara baskın yapmalarıdır. Onun için Emin Paşa, Anadolu Ordusu'nu baskından korumak için karargâhın ilerisinde karakollar kurduğunu⁷⁰¹.

Müşir Osman Paşa, 28 Cemazeyilahir 1263(13 Haziran 1847) tarihli yazısında Bedirhan Bey tarafından Anadolu Ordusu ordugâhına gerçekleştirilmek istenen baskın ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Kaymakam Ahmed Bey'in ile görüşüp*

⁶⁹⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁷⁰⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1274, Lef: 2; Sabri Ateş, *a.g.e.*, s. 91.

⁷⁰¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 26.

geri geldiği gece, ileri karakolda bulunan başıbozuk askerlerimizi denetlemek üzere Şat (Dicle) nehri kenarına gitmiştim. En ileri karakola vardığım zaman Bedirhan Bey'in, yanındaki silahlı adamlarla nehrin karşı tarafında, sapa bir yerde, baskın yapmak üzere pusuya yatmış olduğunu ve bu tarafa asker geçirmek için kelek(bir çeşit sal)ler hazırladığını, karakola yakın köy halkından haber aldım. Ordugâhtaki Reis Paşa'ya, yaverimle haber göndererek Miralay Mustafa Bey kumandasında bir tabur piyade askerini, iki bölük süvariye, yüz kadar da başıbozuk askeri bölgeye sevk edip ve bir dağ topunu da yanımıza alarak biz de nehrin beri tarafında pusuya yattık. Karşı taraf yakın olduğundan bazı hareket ve karaltılardan, pusuda oldukları ve sabaha karşı baskın yapacakları anlaşılmaktaydı. Onlardan önce davranmak suretiyle, yarım saat içinde, baskın yapılarak üzerlerine top ateşi açılmış, piyade askeri sevk edilmiş; bu süre zarfında Mir'in adamlarından 40 kadarı öldürülmüştür. Bizim taraftansa, bir süvari silahını acele ile doldururken, silahın aniden ateş alması üzerine şehit olmuştur"⁷⁰².

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu'na baskın yapmak isterken kendisinin baskına uğraması üzerine sıkıntıya düşmüş ve yanındaki kuvvetlerle birlikte dağlara çekilmiştir. Çekilirken de nehir üzerindeki köprüyü tahrip ettirmiştir. Birkaç gün içerisinde köprü tamir ettirilmiş ve Anadolu Ordusu Cizre'den hareket ederek onun bulunduğu dağ tarafına doğru ilerlemiştir. Bedirhan Bey, 17 Cemazeyilahir 1263 (2 Haziran 1847) Cumartesi gecesi dalkılıç olarak isimlendirilen iki bin kadar piyadesiyle birlikte Anadolu Ordusu'na hiç beklemediği taraftan saldırıya geçmiştir. Bu taarruz, ordugâha yarım saat mesafede ihtiyaten pusuya yatırılmış askerler tarafından görülmüş; taarruza ateşle karşılık verilmiş ve bir saat süren muharebeden sonra isyancılar geri püskürtülmüştür⁷⁰³.

Bedirhan Bey'in süvarisi yeterli olmakla birlikte tamamı derme çatma ve zorla tutulan kuvvetlerden oluşuyordu. Onun için bunların bir kısmı gizli teminat ile bir kısmı da kaçarak Anadolu Ordusu'na sığınmışlardır⁷⁰⁴. Sığınanlar arasında onun yeğeni İbrahim Bey ile bazı önemli aşiret reisleri de vardır⁷⁰⁵.

⁷⁰² Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 15, s. 58.

⁷⁰³ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁷⁰⁴ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 101.

⁷⁰⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

Bedirhan Bey, kuvvetlerinin Anadolu Ordusu karşısında yenilgiye uğraması üzerine önce Dergül'e çekilmiş,⁷⁰⁶ daha sonra burada da tutunamayarak ailesi ve 4-5 yüz kişilik kuvveti ile birlikte Orak Kalesi'ne çekilmiştir⁷⁰⁷.

6.2. Ferik Ahmet Paşa'nın Van Harekâtı ve Han Mahmut'un Durumu

Bedirhan Bey'e yönelik başlatılan harekâta kuzey birliklerine Ferik Ahmet Paşa komuta ediyordu⁷⁰⁸. Kendisinin görevi, Muş ve Bitlis kolundan onun üzerine yürüyerek kaçmasını engellemektir⁷⁰⁹. Fakat daha harekâtın başında Bedirhan'ın Cizre'de ağır yenilgiye uğraması üzerine Ferik Ahmet Paşa'ya burada ihtiyaç kalmamış ve Van üzerine gönderilmiştir⁷¹⁰. Yeni görevi ise, zor durumda olan Bedirhan Bey'in Van Kalesi'ne çekilmesini önlemektir. Bunun için de Han Mahmut'u ele geçirerek Van'da güvenliği sağlaması gerekiyordu⁷¹¹.

Han Mahmut, Muş tarafında Ferik Ahmet Paşa karşısında tutunamayarak geri çekildi⁷¹². Kuzey bölgesini kardeşi Abdurrezzak, oğlu Abdülaziz ve Vanlı Fazıl Bey'lere bırakarak⁷¹³ kendisi zor durumda olan Bedirhan Bey'in yanına gitti⁷¹⁴.

Han Mahmut, 11 Haziran 1847 Cuma günü Bedirhan Bey'den aldığı yardımcı kuvvetlerle birlikte, Bamerd⁷¹⁵ mevkiinde Diyarbakır'dan getirilen paralı askerlerden oluşan Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından İsmail Bey komutasındaki Osmanlı ordusuna saldırdı. Muharebe sırasında İmadiyeli İsmail Paşa'nın kardeşinin oğlu Zeynel Bey ve Bedirhan Bey'in reislerinden Moyan, hayatını kaybetti. Han Mahmut'un kendisi de savaş meydanından kaçtı. Savaşın sonunda Han Mahmut'un askerlerinden 18'i esir edilmiş, 65'i suda boğulmuş, 100'ü de yaralanmış veya hayatını kaybetmiştir. Osmanlı kuvvetleri ise bu savaşta 18 asker kaybetmiştir⁷¹⁶.

Ferik Ahmet Paşa'nın Van ileri harekâtı sırasında kuzeyde ilk darbe Han Abdal'a vuruldu. Han Abdal, Van önlerinde yenilgiye uğrayarak tutuklandı⁷¹⁷. Daha

⁷⁰⁶ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁰⁷ BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

⁷⁰⁸ Celile Celil, "a.g.m.", s. 266.

⁷⁰⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 10; BOA, *İ.MSM*, 50/1281.

⁷¹⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 7.

⁷¹¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 20.

⁷¹² BOA, *İ.MSM*, 50/1269, Lef: 13.

⁷¹³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 224.

⁷¹⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1271, Lef: 3.

⁷¹⁵ Günümüzde Siirt'in Kurtalan ilçesinin güneyinde bir köydür.

⁷¹⁶ BOA, *İ.MSM*, 50/1274, Lef: 2.

⁷¹⁷ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, s. 146.

sonra Adilcevaz bölgesinde Han Abdal'ın kardeşi Abdurrezzak Bey de yenilgiye uğratıldı. Osmanlı ordusu, Van'ı savunmakla görevli Mustafa Bey'i de tasfiye ederek şehre girdi. Kuzeydeki birliklerinin yenilgiye uğraması üzerine Han Mahmut, tekrar Van'a geri dönmüştür⁷¹⁸.

7. BEDİRHAN BEY'İN TESLİM OLMASI

7.1. Orak Kalesi ve Bedirhan Bey'in Teslim Olması

Orak Kalesi oldukça sağlam, sarp ve etraftan gelebilecek saldırılara karşı korunaklı bir kale idi⁷¹⁹. Anadolu Ordusu, Bedirhan Bey'i takip ederek Dergül üzerinden geçerek kale önünde toplandı. Yapılacak kuşatma için Musul'dan özel olarak balyemez toplar ve havanlar getirildi⁷²⁰. Müşir Osman Paşa, 27 Haziran 1847 Cuma günü saat 12'de üç koldan kaleyi kuşatma altına aldı⁷²¹. Aynı gün güneşin batmasıyla birlikte Ömer Paşa'nın komutasındaki birlikler tarafından kale, top ve havan ateşiyle dövülmeye başlandı⁷²². Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu'nun bu kuşatmasına havan ve toplarla karşılık vermekte idi⁷²³. Bu toplardan biri, Mustafa Paşa'nın birliğine isabet etti ve sancaktarı şehit düştü. Bunun üzerine Paşa, koşarak sancaktarın elindeki sancağı alarak ordusunu galeyana getirdi. Mustafa Paşa'nın birlikleri saldırıya geçerek Bedirhan Bey'in kuvvetlerinin elinde olan ve kaleyi stratejik açıdan koruyan Hılar Tepesi'ni ele geçirdiler. Bir kısım toplar bu tepeye çıkarılarak kale tamamen ateş altına alındı. Kuşatma, aralıksız Pazar günü saat 10'a kadar devam etti⁷²⁴. Durumun ümitsiz olduğunu gören Bedirhan Bey kendisine can

⁷¹⁸ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 98-99.

⁷¹⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 29-30.

⁷²⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷²¹ BOA, *A.DV.MHM*, 4-A/68; BOA, *A.MKT.MHM*, 2/71; Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1246; Henry Lobdell, *Late Missionary of the American Board at Musul: Including the Early History of the Assyrian Mission*, s. 353; Nazım Namal, *a.g.e.*, s. 178; Şadillili Vedat, *Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar*, C. I, Kon Yay., Ankara 1980, s. 29.

⁷²² BOA, *A.MKT.MHM*, 2/71. Bedirhan Bey'in sarrafı Tomas Anton'un, Mir'in teslim olduğuna dair Sadaret'e gönderdiği 4.9.1263 (21 Ağustos 1847) tarihli mektup.

⁷²³ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s.74.

⁷²⁴ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/71.

Bedirhan Bey kuşatmasının süresi ile ilgili olarak kaynaklarda çok çelişkili bilgiler vardır. Birçok yerli ve yabancı kaynaktaki kuşatmanın en az 6 ay sürdüğü şeklinde ifadeler mevcuttur. Bunun en büyük nedeni bu kuşatma ile ilgili olarak efsaneler oluşturularak bir tarih yaratma gayretinin ön planda olduğu görülmektedir. Bugün harekât ile ilgili arşiv kayıtları incelendiğinde kuşatmanın sadece üç gün sürdüğü ortaya çıkmaktadır.

ve mal güvenliğinin verilmesi karşılığında gelip Anadolu Ordusu'na teslim oldu (29 Haziran 1847)⁷²⁵.

Anadolu Ordusu Defterdarı Ağâh Efendi, Sadaret'e gönderdiği 22 Receb 1263(6 Temmuz 1847) tarihli raporda, Orak Kalesi'ne sığınmış olan Bedirhan Bey'in, yapılan şiddetli tazyikat karşısında direnemeyerek çaresiz kaldığını ve kendisine af ve aman verilerek Anadolu Ordusu'na dehaletinin sağlandığını belirtmektedir. Ayrıca kendisinin evladı, yakınları ve beslemelerinin İstanbul'a gönderilinceye kadar karakolda gözetim altında tutulacaklarını ifade etmektedir⁷²⁶.

7.2. Han Mahmut'un Teslim Olması

Ferik Ahmed Paşa komutasındaki ordu birliklerinin kuzeydeki isyancı Kürt beylerini yenerek Van'a doğru ilerlemesi ve güneyde bulunan Bohtan'ın yeniden Devlet-i Âliyye'nin kontrolüne geçmesi, Han Mahmut'u güç duruma düşürmüştür. Bunun üzerine Han, kuzeyde daha güvenli gördüğü Behvaris, Karikene ve Ecnas Kalelerine çekilmiştir. Ferik Ahmet Paşa, itaat etmesi için Han Mahmut'a aracılar göndererek kendisini ikna etmeye çalışmışsa da başlangıçta başarılı olamamıştır⁷²⁷. Daha sonra Behvanis Kalesi'ne ordu birliklerinin gelmesiyle birlikte Han Mahmut, Vanlı Fazıl Bey vasıtasıyla görüşme talebinde bulunmuştur. Binbaşı İsmail Bey, kendisine gönderilerek emniyet ve güven verilerek teslim olması için ikna edilmiştir⁷²⁸. Han Mahmut, 4 Temmuz 1847 tarihinde Tatvan'a gelerek Ferik Ahmed Paşa'ya teslim olmuştur⁷²⁹. Onunla birlikte kardeşi Derviş Bey, Kisan Beyi Halit Bey, Hakkâri beylerinden Selim Bey ve Fettah Bey, Van eski müftüsü Mustafa

⁷²⁵ BOA, AD, nr. 609, s. 31; BOA, A.MKT.MHM, 2/70; Chris Kutschera, a.g.e., s. 16; Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 151; V. Minorsky vd., a.g.e., s. 100; Hıdır Göktaş, a.g.e., s. 16; Şaban Aslan, *Tarih Sayfalarında Kürtler*, Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık, Diyarbakır 2005, s. 26.

Bedirhan Bey'in teslim tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda çok farklı bilgiler bulunmaktadır. Konunun uzmanı olan Nazmi Sevgen, Bedirhan'ın tutuklanma tarihi olarak 15 Şaban 1263 (29 Temmuz 1847) tarihini; Celile Celil ise, 20 Temmuz 1847'yi vermiştir. Bugün bu bilgilerin doğru olmadığı kesindir. Çünkü arşiv belgelerinin genelini incelediğimiz zaman kale kuşatmasının 27 Haziran 1847 tarihinde başladığı ve kuşatmadan üç gün sonra Bedirhan Bey teslim olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Resmî kayıtlara dayanarak verilen bilgilerin farklı olmasının sebebi, araştırmacıların belgelerinin tümünü incelemeyen eldeki pek az belgeye dayanarak sonuca gitmesinden kaynaklanan hatalardır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Bâb-ı Asâfi Mühimme Kalemi Belgeleri*, Dosya nr. 4-A, Gömlek nr. 68.

⁷²⁶ BOA, A.MKT.MHM, 2/64, Anadolu Ordusu Defterdarı Ağâh Efendi'nin Dersaadet'e gönderdiği 22 Receb 1263 (6 Temmuz 1847) tarihli rapor.

⁷²⁷ BOA, İ.MSM, 50/1276, Lef: 2. Ferik Ahmet Paşa'nın 21 Receb 1263 (5 Temmuz 1847) tarihli raporu.

⁷²⁸ BOA, İ.MSM, 50/1282, Lef: 2; BOA, İ.MSM, 50/1281, Lef: 7.

⁷²⁹ BOA, İ.MSM, 50/1281, Lef: 7; BOA, AD, nr. 609, s. 33; BOA, İ.MSM, 50/1274; Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., C. 8, s. 1246; BOA, İ.MSM, 50/1284, Mehmet Kemal Işık, a.g.e., s. 116.

Han Mahmud'un yakalanması ile ilgili olarak Ermeni kaynaklarının birçoğunda Van Ermenilerinin Han Mahmud'u yakalayarak Osman Paşa'ya teslim ettiklerini yazmaktadır. Fakat bugün elimizde bulunan resmi raporlarda bu bilginin doğru olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Garo Sasuni, a.g.e., s. 120.

Efendi, Van hanedanından Natırzade Abdullah Ağa ve Çamuşçuzade Numan Ağa, tüccardan Rüstem Ağa ve Hasan Ağa, Ermeni milletinin önde gelenlerinden Mıkırđıç ve Marik Efendiler teslim olmuşlardır⁷³⁰.

Ferik Ahmed Paşa tarafından padişaha yazılan 5 Ramazan 1263(17 Ağustos 1847) tarihli arizada, Han Mahmut'un Devlet-i Âliyye'ye teslim olduğu ve birkaç güne kadar Asâkir-i Nizamiyye-i Şahane'nin Van Kalesi'ne girmek üzere olduğu belirtilmektedir⁷³¹.

Han Mahmut'un teslim olmasından sonra Ferik Ahmet Paşa, ordu birliklerini Van gölü tarafından iki kol halinde kuzeydeki kalelere ve Van Eyaleti üzerine sevk etti. 28 Ramazan 1263(10 Eylül 1847) Salı günü de saat 05:30'da Van Kalesi ele geçirildi. 6. Piyade Alayı'nın 1. Tabur Binbaşısı İsmail Bey, yeterli miktarda Asâkir-i Şahane ile iç kaleye yerleştirilerek kale askerî açıdan daha da kuvvetli bir hâle getirildi⁷³².

Han Mahmut ve yanındakiler, Van Kalesi'nin alınmasından üç gün sonra iki yüz kadar süvari ile birlikte Van'a getirildiler⁷³³. Burada sekiz gün kaldıktan sonra buraya gelen Müşir Osman Paşa tarafından bir tabur asker ile birlikte İstanbul'a gönderilmek üzere Dergül'e sevk edildiler⁷³⁴.

Van'da kontrolün tamamen hükûmetin eline geçmesinden sonra konu, Meclis-i Has'da görüşülerek artık Van meselesinin sona erdiği ifade edilmiştir. Ayrıca isyan döneminde halkın perişan duruma düştüğü belirtilerek 1847 yılı için halktan vergi alınmaması kararlaştırılmıştır⁷³⁵.

---

⁷³⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1280, Lef: 2.

⁷³¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1282; BOA, *İ.MSM*, 50/1276, Lef: 2.

⁷³² BOA, *İ.MSM*, 50/1280, Lef: 2-3-4; BOA, *İ.MSM*, 50/1270; BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8.

⁷³³ BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 6; BOA, *İ.MSM*, 50/1271, Lef: 1.

⁷³⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1284; BOA, *HAT*, 448/22333; BOA, *HAT*, 448/22333A. Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi* isimli eserinde Han Mahmut'un yakalandıktan sonra idam edildiğini ifade etmektedir. Böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü Han Mahmut'ın sürgün edilmesi ve sonraki hayatı ilgili bütün resmî kayıtlar bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur.

⁷³⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1278 Lef: 7.

8. BEDİRHAN BEY HAREKÂTININ SONUÇLARI

8.1. Harekât Sonrasında Bedirhan Bey'in Durumu

Anadolu Ordusu Komutanı Müşiri Osman Paşa⁷³⁶, Sadaret'e gönderdiği 29 Şaban 1263(12 Ağustos 1847) tarihli yazıda, nasihati dinlemeyen ve kuvvete başvuran Bedirhan Bey ve aile fertlerinin ele geçirilerek Cizre ve çevresinde asayişin sağlandığını ifade etmiştir.

Padişah Abdülmecid, Bedirhan Bey harekâtında gösterilen gayret ve başarıdan dolayı Müşir Osman Paşa'ya 10 Zilkade 1263(20 Ekim 1847) tarihinde, gösterdikleri üstün gayret ve başarıdan dolayı bir teşekkür mektubu göndermiştir. Mektupta şöyle denilmektedir: Daha önce kendilerine yapılan nasihatleri dinlemeyerek silaha davranmış olduklarından verilen fetva üzerine meydana gelen muharebelerde bizzat senin (Müşir Osman Paşa), feriklerin, mirlivâ paşaların ve diğer zâbitân ve Asâkir-i Şahâne'nin üstün gayretleri ve Rabbin inayetiyle Bedirhan Bey ve teb'ası ele geçirilerek Cizre ve çevresinde asayiş sağlanmıştır⁷³⁷.

Bedirhan Bey'in bundan sonraki süreçte durumunun ne olacağı konusu Meclis-i Has'ta görüşülmüş, burada alınan karar sonucunda, yerinde bırakılmasının uygun olmadığı belirtilerek derhal ailesinin ve yakın çevresinin bölgeden uzaklaştırılıp İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Meclis Kararı, Müşir Osman Paşa'ya da bildirilmiştir⁷³⁸. Paşa da Sadaret'e gönderdiği 27 Şaban 1263(10 Ağustos 1847) tarihli yazıda, Bedirhan Bey'in, ailesi ve yardımcılarının 29 Şaban 1263(12 Ağustos 1847) tarihinde İstanbul'a sevk edileceklerini; Van Sancağı'nın Tanzimat-ı Hayriye'ye katıldığını, Cizre ve Bohtan bölgesinin ve bütün Kürdistan'ın yakında emniyet ve asayişe kavuşacağını bildirmiştir⁷³⁹.

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından Bedirhan Bey'in aile fertlerine, adamlarına ve bir şekilde bu isyana karışmış olup Anadolu Ordusu'na

⁷³⁶ Anadolu Ordusu Komutanı Müşiri Osman Paşa, Bedirhan Bey Harekâtı'ndan sonra bölgenin bundan sonraki süreçteki durumunu görüşmek üzere İstanbul'a çağrılmış ve burada birtakım görüşmelere katılmıştır. Fakat İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra hastalanarak vefat etmiştir. Yerine Arabistan Ordusu erkânından Ferik Gözlüklü Reşid Paşa, Anadolu Ordusu Müşiri olarak atanmıştır 13 Muharrem 1264 (22 Aralık 1847). Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 82.

⁷³⁷ BOA, *A.DVN.MHM*, 4/A/68. Padişah Abdülmecid'in Müşir Osman Paşa'ya gönderdiği 10 Zilkade 1263 (20 Ekim 1863) tarihli mektup.

⁷³⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 10; BOA, *AD*, nr. 609, s. 37; BOA, *İ.MSM*, 50/1277; BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8.

⁷³⁹ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S.16, Ocak 1969, s. 162. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty - Ninth Annual Meeting*, s. 162.

teslim olanlara, mal, can ve ırzlarına bir zarar verilmediğine dair senetler imzalatılmıştır⁷⁴⁰. Osman Paşa tarafından Dersaadet'e gönderilen Bedirhan Bey ve adamlarına imzalatılan senetlere ilişkin yazılardan biri şöyledir: Bedirhan Bey'in akraba, maiyet ve yardımcılarında senet olup Anadolu Ordusu'na dehalet etmiş olan isimleri yazılmış kimselerin hazreti şahanede Müşir Osman Paşa hazretlerinin daha çok gayret ve himmetleriyle mal, can ve azalarına bir taraftan zarar gelmemiştir. Mal, nakit akçe ve mevcut eşyaları, aşiretler içinde diğer mahallere gönderilmiş ve bazı kimselerin nezdinde bırakmış oldukları, eşya mal ve hayvanları dahi müşir müşarünileyh hazretleri tarafından başka başka memurlar tayin edilip ve zikredilen kimseler tarafından güvenilir adamlar tayin olunup, eksiksiz olarak kendilerine teslim edilmiştir. Gerek kalan mal, eşya ve hayvanların toplanması, gerekse şer'-i şerife uygun olarak başka başka vekil tayin eylemiş olduklarını ve onun için hiçbirinin uhdelerinde telef ve zayi olmadığını belirten işbu zikredilen senedi takdim eylemişlerdir⁷⁴¹.

Bedirhan Bey'e imzalatılan yukarıdaki senet ile birlikte, onun mal, nakit para ve diğer bazı eşyaları kendisine teslim olunmuştur. Geri kalan malların satımı için ise, kendisi tarafından birer vekil tayin edilmiştir⁷⁴². Bedirhan Bey'e imzalatılan senedin bir benzeri Han Mahmut ve adamlarına da imzalatılmıştır⁷⁴³.

8.2. Bedirhan Bey Sonrası Nasturi ve Yezidi Esirlerin Durumu

Bedirhan Bey tarafından farklı tarihlerde Nasturi ve Yezidi halklarına yönelik gerçekleştirilen seferlerde pek çok erkek, kadın ve çocuk esir alınıp götürülmüştür. Aşiret geleneğinden gelme Bedirhan Bey'in Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mevcut durumundan da istifade ederek ortaya koyduğu başına buyruk yönetim anlayışı, zamanla hem Bâbîâli nezdinde hem de uluslararası politikada sert tepkilere yol açmıştır.

Bâbîâli, 1845 yılındaki Van isyanı ve sonrasında Bedirhan Bey ile Kürt beyleri arasında gerçekleştirilen ittifaklar gibi Doğu'daki hassas durumlar sebebiyle, uzun süre esirlerin durumu ile ilgili fiilî bir adım atamamıştır. Fakat Bedirhan'ın tasfiyesi hareketi öncesinde esirlerin durumu da gündeme gelmiş ve bu konuda

⁷⁴⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 237.

⁷⁴¹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/87, Lef: 2.

⁷⁴² BOA, *A.AMD*, 2/37; BOA, *İ.MSM*, 50/1290, Lef: 2.

⁷⁴³ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/87, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 51/1301, Lef: 1.

hükûmet, Sadaret ve bölgedeki eyalet valileri arasında yoğun bir yazışma trafiği başlamıştır.

Sadaret tarafından, 18 Muharrem 1264(26 Aralık 1847) tarihinde, Diyarbakır Kaymakamı Süleyman Bey'e gönderilen yazıda, Bedirhan Bey ile bölgede bulunan Nasturi, Yakubi ve Yezidi topluluklar arasında yapılan muharebelerde ele geçirilen esirlerin yerlerine iade edilip edilmediği sorulmuştur. Bunun üzerine Kaymakam Süleyman Bey de gerekli araştırmayı yaptırarak 17 Recep 1264(19 Haziran 1848) tarihinde, Sadaret'e gönderdiği cevabî yazıda, Diyarbakır'da Nasturi ve Yakubi esirlerden hiç kimse kalmadığını fakat Yezidi esirlerden bazı isimlerin kazalarda yaşadığını yazmıştır⁷⁴⁴.

Diyarbakır Kaymakamı Süleyman Bey'in Nasturi, Yakubi ve Yezidi esirler hakkında gönderdiği yazı, Meclis-i Valâ'ya ulaşmış⁷⁴⁵; konuyla ilgili olarak Meclis-i Valâ şu kararları almıştır:

i. Ehl-i İslâm ile evlenerek çocuk sahibi olmuş veya kendi rızaları ile ehl-i İslâm ile evlenmiş fakat çocukları olmamış kişileri kendi arzu ve isteklerine bırakmak.

ii. Erkek veya kadın, zorla bir Müslüman ile evlendirilmiş olan kişilerin, çocukları olmadığını beyan ettikleri takdirde tam bir serbestiyet içerisinde kendi yurt ve hanelerine dönmelerine izin vermek⁷⁴⁶.

iii. Esir olan kadınlardan, kendi rızaları ile Müslüman olmuş ve nikâhlı olarak çocuk sahibi olmuş olanların, isterlerse buldukları yerlerde kalabilmelerine müsaade etmek⁷⁴⁷.

Ayrıca Meclis-i Valâ'da alınan karar gereğince, Cizreli Bedirhan Bey tarafından Nasturi ve Yezidi erkek, kadın ve çocuk esirlerin köle edilmesinin, bazılarının kişilere hibe edilmesinin ve esir kadınların zorla Müslüman erkeklerle nikâhlandırılmasının şer'an uygun olmadığı da belirtilmiştir⁷⁴⁸. Meclis-i Valâ'da

⁷⁴⁴ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 3. Diyarbakır Kaymakamı Süleyman Bey'in Sadaret'e gönderdiği 17 Recep 1264 (19 Haziran 1848) tarihli yazı.

⁷⁴⁵ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 5.

⁷⁴⁶ BOA, *İ.MVL*, nr. 2961; BOA, *A.MKT*, 160/26.

⁷⁴⁷ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 5. 2 Cemazeyilevvel 1264 (6 Nisan 1848) tarihli Meclis-i Valâ kararı.

⁷⁴⁸ BOA, *İ.MVL*, 119/2961, Lef: 4.

alınan kararların uygulanması için Sadrazam Reşit Paşa tarafından Kürdistan Valisi'ne bir de yazı gönderilmiştir⁷⁴⁹.

İstanbul'daki İngiliz Elçisi Pizani, Sadaret'e gönderdiği 4 Kânunusani(16 Ocak 1848) tarihli yazıda, Nasturi ve Yezidi esirlerin serbest bırakılması ile ilgili olarak şunları belirtmiştir: Bedirhan Bey'in, Nasturi ve Yezidi aşiretlerinin kadınlarını ve evlatlarını zorla alıp onları İslâmı kabule zorladığı ve kendi askerleri ile evlendirdiği veyahut esir olarak alıkoyduğu bilinen şeylerdir. İçlerinde makam sahibi erkekler de vardır. Bunların pek çoğu Kürdistan'ın farklı yerlerinde esir olarak bulunuyor. Devlet-i Âliyye, Bedirhan Bey'i bölgeden uzaklaştırarak Kürdistan'da bundan böyle daha güzel bir idare kurulacağını vaat ettiyse de bu vaat edilenlerin ancak yarısının gerçekleştirildiği aşikârdır. Buralarda eskiden olduğu gibi iyi bir idare kurmak ne kadar lüzumlu ise, baskı ve tazyik altında bulunan esirlerin vatanlarına dönmelilerine izin vermek o derece lüzumludur.

...İradeleri ellerinden alınmış olan bu kişiler gitmek mi ister ve yahut yeni ailelerinde durmak mı? İradelerinde serbest bırakarak özgürce karar vermelerini sağlamak ve ona göre bir yol izlemektir⁷⁵⁰.

İngiliz Elçisi Pizani, mektubunun devamında siyasî nezaket adabının dışına çıkarak Osmanlı Devleti'nin bu sorunu çözmemesi hâlinde Avrupalı devletlerin bu işe müdahale edeceklerini, kendisinin arzusunun ise Devlet-i Âliyye'nin bu sorunu kendisinin çözmesi olduğunu ifade ederek hükûmet nezdinde bir baskı politikası oluşturma gayreti içerisine girmiştir.

İngiliz elçisi'nin gönderdiği mektup, Meclis-i Valâ'nın da gündemine gelmiştir. Sorun, burada tekrar görüşülerek esirlerin yerlerine iade edilmesi ve bölgeye tayin edilecek kişiler hakkında İngiliz konsolos vekilinin de görüşünün alınması kararlaştırılmıştır⁷⁵¹.

Meclis-i Valâ kararına rağmen esirlerin durumunda bir düzelme görülmemesi üzerine Bâbîâlî, Sadrazam M. Reşit Paşa imzasıyla Kürdistan Valisi'ne yeni bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, esirler ile ilgili alınan kararların bir an önce uygulamaya

⁷⁴⁹ BOA, *A.MKT*, 145/146. Sadrazam Reşit Paşa tarafından Kürdistan Valisi'ne gönderilen 4 Şevval 1263 (15 Eylül 1847) tarihli yazı.

⁷⁵⁰ BOA, *A.MKT*, 145/146. Sadrazam Reşit Paşa tarafından Kürdistan Valisi'ne gönderilen 4 Şevval 1263 (15 Eylül 1847) tarihli yazı.

⁷⁵¹ BOA, *İ.MVL*, nr. 2961.

geçirilmesi talimatı verilmiştir⁷⁵². Fakat esirlerin tamamen serbest bırakılması ancak Bedirhan Bey'in bölgeden tasfiyesinden sonra gerçekleştirilebilmiştir.

8.3. Bedirhan Bey Harekâtının Yabancılar Nezdindeki Yansıması

Bedirhan Bey harekâtının sona ermesi ile birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde asayiş büyük ölçüde sağlanmış; bölgede idarî ve adlî teşkilat alanında Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulanmasına başlanmıştır. Düzenin yeniden iade edilmesi, yabancıları da memnun etmiştir⁷⁵³. İlk olarak İngiliz Yabancılar Nazırı Lord Palmerston, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne 5 Şevval 1263(10 Ekim 1847) tarihli bir teşekkür mektubu göndermiştir. Mektupta, Bedirhan Bey sorununun güzel bir şekilde sonlandırılmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir⁷⁵⁴. Konu ile ilgili olarak İstanbul'daki İngiliz Elçisi Lord Kavley tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 26 Temmuz 1847 tarihli yazıda şöyle denmektedir: İngiliz elçisi, Osmanlı ordusunun Bedirhan Bey'e karşı kazandığı zaferden dolayı en içten tebriklerini arz eder. Elçi, Osmanlı hükûmetin bugünkü harekâtına mecbur eden insani sebepleri, alınan tedbirleri, Padişah hazretlerinin takdirini kazanan adil ve merhametli fikirleri layıkıyla takdir etmektedir. Elçiliğimizin memnuniyet dairesi dâhilinde bir takım mezalim ve diğer kötü olayların def'i ve men'i için bunca övünülecek çalışmalar yapılmış, Hristiyan ve günahsız ölümlerin intikamı alınmıştır. Elçi, tahsin ve sitayiş ettiği insaniyet yararına ve umumen emniyeti namına olan her türlü çalışma ve vuruşmanın muvaffakiyet ve zaferle sonuçlanması için dua etmesinin manasız bir cesarete hamledilemeyeceğini umar. Elçi bu fikir ve temennilerinin kabine azası bulunan paşalar hazretlerine bildirilmesi hususunda Hariciye Nazırı Efendi hazretlerinin himmetlerini rica eder. Padişah Hazretleri'nin uzun zaman makamlarında şevket ve şan ile kalmaları elçinin en has niyazıdır⁷⁵⁵.

Sadaret, durumu arz tezkeresiyle Mabeyn Başkâtipliği'ne bildirmiştir. İngiliz elçisinin bu yazısı, Bedirhan Bey harekâtının Avrupa'da çok büyük bir tesir yaptığının göstergesi olarak yorumlanmıştır. 21 Şaban 1263(4 Ağustos 1847)

⁷⁵² BOA, *A.MKT*, 146/73. M. Reşit Paşa'nın Kürdistan Valisi'ne gönderdiği 9 Şevval 1264 (8 Eylül 1848) tarihli yazı.

⁷⁵³ Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 16, Ocak 1969, s. 42.

⁷⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1286, Lef: 2. İngiltere Yabancılar Nazırı Lord Palmerston'un Osmanlı Hariciye Nazırlığı'na gönderdiği 5 Şevval 1263 (10 Ekim 1847) tarihli mektup.

⁷⁵⁵ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 16, s. 42; Bkz. BOA, *HR.TO*, 210/52; BOA, *İ.MSM*, 50/1279.

tarhinde, Padişah'ın kendisine memnuniyetini bildiren bir cevap yazılması kararlaştırılmıştır⁷⁵⁶.

Bedirhan Bey harekâtı sonrasında ülkenin Doğu bölgesinde sağlanan huzur ve güven ortamı, bölgede yaşayan Ermeni halkı tarafından da hoşnutlukla karşılanmıştır. Zaferin anısına İstanbul'da Ermeni Patrikliği, taşradaki tüm kiliselere bir genelge göndererek bütün Ermenilerin Padişaha ve onun güçlü devletine şükran duymalarını emretmektedir⁷⁵⁷. 9 Aralık 1847 tarihli ve "İstanbul Patriği Başpiskoposu Peder Matteos" imzalı genelgede şöyle denmektedir: "Tanrı kutsaldır ve onun her şeyden güçlü olan sağ kolu da yenilmezdir. O, günahsız kilise korosu çocuklarının dinî isteklerini, rahiplerin güçlü ve inançla dolu ve ağlamaklı olarak kolları açık bir şekilde arzularını duyduktan sonra düşmanların içine bir korku ve dehşet düşürdü. ve onlara "aman" dedirtti. ve Doğu'nun despot liderlerinden Bedirhan Bey ve onun müttefiki Han Mahmut'u Osmanlı paşasının eline utançlı ve umutsuz bir şekilde düşürdüktan sonra, hayatlarının bağışlanmasını rica ettirdi. Bu görülmemiş galibiyeti sultanın yüksek şahsiyetlerinin adına ve güçlü buyruklarına adadı. Böylelikle Ermenistan bu acıklı durumdan ve çekilmesi imkânsız esaretten kurtulmuş oldu... Ümit ederiz ki bundan böyle yapıcı, iyi kalpli, lütufkâr ve insancıl bir kişiliğe sahip olan sultanımızın sayesinde Ermenistan gelişsin, yenilensin ve zenginleşerek eskiden sahip olduğu şahane görüntüsüne kavuşsun... Yaşasın insaflı, muzaffer, iyiliksever ve dayanağa muhtaç olmayan imparatorumuz ve hükümdarımız Sultan Abdülmecid Han!"⁷⁵⁸.

Ermeni halkının sevincini ve memnuniyeti ifade etmek için patrik ve millet meclisi tarafından da Bâbiâli'ye 7 Muharrem 1264(15 Aralık 1847) tarihli bir teşekkür mektubu yazılmıştır. Mektupta şöyle denilmektedir: Van kazasında ikamet eden ve haraç ödeyen fukara-i reaya Devlet-i Âliye kullarından Kürt taifesinin zulmü son hadde ulaşmışken Padişah Efendimiz Hazretleri'nin şefkat ve merhameti imdada yetişti. Bu eşkıya takımının, üzerimizden defedilmesiyle bu fukaralar yeniden dünyaya gelmiş gibi sevince gark oldular. Cenab-ı Hak, Padişah Efendimiz Hazretleri'ne hesapsız ömür ve şevket ihsan eylesin, dünya durdukça saltanatını daim, düşmanlarını perişan eylesin⁷⁵⁹.

⁷⁵⁶ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 105.

⁷⁵⁷ Yakup Hıdırşah, *a.g.e.*, s. 13.

⁷⁵⁸ Garo Sasuni, *a.g.e.*, s. 129.

⁷⁵⁹ BOA, *İ.MSM*, 51/1315; BOA, *İ.DH*, 158/8232.

8.4. Bedirhan Bey İsyanının Bastırılmasında Görev Almış Ordu Mensuplarının Ödüllendirilmesi

Bedirhan Bey isyanının bastırılmasından sonra, bu isyanın bastırılmasında emeği geçen her rütbedeki sivil ve askere, görevlerine göre nişan, madalya ve çeşitli hediyeler verilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁶⁰. Bu konuyla ilgili Padişah Abdülmecid'in fermanı bütün ülkede okunarak onun memnuniyeti bildirilmiştir⁷⁶¹. Anadolu Ordusu içerisinde yer alan ferikler, defterdar efendiler, liva paşaları, Meclis-i Hassa üyeleri, muhabereci efendiler, asker-i hassa, Dersaadet, Anadolu ve Arabistan Orduları binbaşılara varıncaya kadar, rütbeleri ve hizmetlerine göre altın yaldızlı kılıç, hediyelik kutular ve çeşitli rütbeler ile ödüllendirilmişlerdir. Küçük subaylar ve askerlerin tümü ihsan-ı şahane ile Bedirhan Bey harekâtı sırasında görev alanlara şal ve saat, Anadolu Ordusu maiyetinde bulunan bazı kaza hanedanları ise, İstabl-ı Âmire Müdürlüğü ve Kocabaşlık unvanı ile ödüllendirilmişlerdir⁷⁶². 26 Mart 1848 tarihli beratlar ile Bedirhan Bey sorununun halledilmesinde iyi hizmetlerinden dolayı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ile Serasker Mehmed Said Paşa'ya da birer nişan verilmiştir⁷⁶³.

Ferik Ahmet Paşa komutasındaki kuzey kolu birlikleri, Anadolu Ordusu içerisinde yer almamakla birlikte, harekâtın önemli bir kolunda yaptıkları işlerden dolayı birtakım hediyelere layık görülmüşlerdir. Bunlardan Ferik Ahmet Paşa'ya kıymetli taşlarla süslenmiş gümüş kabza, Liva Selim Paşa'ya altın bir kabza, Miralaylara üç adet gümüş yaldızlı kılıç ve binbaşıya kadar olan subaylara da atıyye-i şahane verilmiştir⁷⁶⁴. Yine Ferik Ahmet Paşa himayesinde bulunan emirler, birtakım hediyelerle ödüllendirilmişlerdir⁷⁶⁵.

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'ya ödül olarak, görevinde kaldığı süre içerisinde maaşına kırk bin kuruş; sonrasında ise, on yedi bin kuruş zam yapılmıştır. Paşa'nın maiyetinde çalışan kişiler de durumlarına göre maaş, rütbe ve nişan ile

⁷⁶⁰ BOA, *A.DVN.MHM*, 5/38; BOA, *A.DVN.MHM*, 5/42; Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 8, s. 1247; Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, s. 16.

Bedirhan Bey Harekâtında hizmete geçenlere ihsan ve madalya verileceklerin tam listesi için bkz. BOA, *İ.MSM*, 51/1317.

⁷⁶¹ BOA, *İ.DH*, 173/9306, Lef: 2.

⁷⁶² BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 8.

⁷⁶³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1867-1867)*, s. 250.

⁷⁶⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1284.

⁷⁶⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 56; BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8.

ödüllendirilmişlerdir⁷⁶⁶. Ayrıca Bedirhan Bey harekâtına katılmış olan Anadolu Ordusu mensubu bütün asker ve komutanlara bir yüzünde “Kürdistan Muharebesi” yazılı ve diğer yüzünde de Orak Kalesi’nin resminin bulunduğu madalyalar⁷⁶⁷ verilmiştir⁷⁶⁸.

Bedirhan Bey ve ailesini Samsun’a teslim etmekle görevlendirilen M.Reşid Bey komutasındaki iki tabur piyade ve iki tabur süvarinin de ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁶⁹.

Padişah Abdülmecid’e de, Meclis-i Valâ tarafından “Kürdistan Fatihî” unvanı verilmiştir⁷⁷⁰.

Serasker Paşa’ya gönderilen 14.03.1265(7 Şubat 1865) tarihli yazıda, Kürdistan’ın eşkıyadan kurtarılmasında hizmeti geçen emir, subay ve askerlerin hediyelerinin sahiplerine verilmek üzere Sadaret’e gönderildiği belirtilmiştir⁷⁷¹.

9. BEDİRHAN BEY’DEN SONRA BÖLGENİN DURUMU

9.1. Tanzimat’ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Uygulanması ve Kürdistan Eyaleti’nin Kurulması

Bedirhan Bey isyanın bastırılmasından sonra hükûmet, bölgede huzurun ve güvenliğin sağlanması için çalışmalara başladı. Öncelikle Bedirhan’ın ve bazı Kürt beylerinin karşı çıkmaları sebebiyle Doğu bölgesinde bir türlü hayata geçirilemeyen Tanzimat’ın uygulamasına başlandı⁷⁷². Bu amaçla Van Sancağı’nda Tanzimat’ı

⁷⁶⁶ BOA, *İ.MSM*, 49/1251.

⁷⁶⁷ Kürdistan Madalyası, Padişah Abdülmecid devrinde Bedirhan Bey’in liderliğinde başlatılan isyan hareketinin bastırılmasında görev almış ordu mensuplarına verilen bir madalyadır. Murassa, altın ve gümüş olmak üzere üç çeşit idi. Malmisanij, bu madalyalardan gümüşten yapılmış olanını gördüğünü, bunun 27 mm çapında, 1,5 mm kalınlığında olup bir tarafında Osmanlı padişahının tuğrası, diğer tarafında ise Osmanlıca “Kürdistan”, “Sene 1263” yazısı ve bir dağ resmi olduğunu belirtir. Bazı kaynaklarda, bu dağın Orak Kalesi olduğu ifade edilmektedir. Malmisanij, *a.g.e.*, s. 83-85; Hıdır Göktaş, *a.g.e.*, s. 16.

Kürt tarihçisi M.Emin Zeki; İslâm Ansiklopedisi’nde, Kürdistan madalyasının İzzeddin Şir ayaklanmasının (1854) bastırılmasından sonra verildiğini belirtmektedir. Fakat bugün arşiv vesikaların ışığı altında bu bilginin doğru olmadığı gayet açıktır. M.Emin Zeki, *a.g.e.*, s. 128.

⁷⁶⁸ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 16, s. 41.

⁷⁶⁹ BOA, *A.AMD*, 2/19; BOA, *İ.MSM*, 50/1290; Ahmed Lütfî Efendi, *a.g.e.* C. 8, s. 1247.

⁷⁷⁰ Altan Tan, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁷¹ BOA, *İ.MSM*, 10/69. Konu ile ilgili yazışmalar için bakınız. BOA, *A.MKT.MHM*, 47/67; BOA, *A.MKT.MHM*, 19/63; BOA, *İ.DH*, 224/1389; BOA, *İ.MSM*, 49/1245; BOA, *İ.MSM*, 49/1246; BOA, *İ.MSM*, 51/1331; BOA, *İ.MSM*, 51/1317; BOA, *İ.MSM*, 51/1319; BOA, *İ.MSM*, 51/1330; BOA, *İ.MSM*, 51/1305; BOA, *İ.MSM*, 69/2015; BOA, *A.AMD*, 17/66; BOA, *A.DVN.MHM*, 5/44; BOA, Sedaret Mektubî Kalemi Nezareti, Dosya nr. 4, Gömlek nr. 1; BOA, *A.MKT.NZD*, 61/12; BOA, *A.MKT.NZD*, 65/60; BOA, Sadaret Umum Vilayet Tahriratu, Dosya nr.12, Gömlek nr. 78; BOA, *A.MKT.MHM*, 10/69; BOA, *İ.DH*, 27/1286.

⁷⁷² BOA, *İ.MSM*, 50/1235, Lef: 12; BOA, *İ.DH*, 239/11907.

uygulamakla görevlendirilen Mustafa Paşa, bu sancağa kaymakamı oldu⁷⁷³. Meclis-i Âzâ oluşturuldu ve yeni vergi sistemine geçildi⁷⁷⁴. Fakat Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi sistemi hemen uygulamaya geçirilemedi. Çünkü Kürt beylerinin bölgede yaptıkları zulüm sebebiyle reaya, fakir ve perişan duruma düşmüştü. Onun için 1847 yılına ait halktan alınacak olan memleket vergisinin alınmaması kararlaştırılmıştır⁷⁷⁵.

Cizre'de Tanzimat'ın uygulanması sırasında birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Cizre Kaymakamlığı'na getirilen Mustafa Paşa, bölgenin mukataalarını⁷⁷⁶ yerli Kürt beyleriyle birlikte iltizam⁷⁷⁷ ederek kanun dışı hareket etmiş ve mültezimler⁷⁷⁸ halktan öşürün yarısını vergi olarak almışlardır. Musul'da reayadan 50 kuruş vergi alınırken Cizre'de 85 kuruş vergi alınmıştır⁷⁷⁹. Kanun dışı uygulamalarından dolayı Mustafa Paşa, 1849 yılında görevden alınmıştır⁷⁸⁰.

Musul Eyaleti de Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulama kapsamına alınmış ve eyalet valiliğine Vecihi Paşa getirilmiştir⁷⁸¹.

Tanzimat'ın Doğu bölgesindeki uygulaması kapsamında, idarî alanda birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bölgede yeni bir idarî teşkilatlanmaya gidilmesinin başlıca sebepleri, asker toplanması gereği, bölgede asayişin korunması ve vergi tahsilinde karşılaşılan zorluklardır⁷⁸². Bu amaçla, 13 Aralık 1847 tarihinde Diyarbakır Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre, Bohtan, Mardin kazaları birleştirilerek Kürdistan adında yeni büyük bir eyalet kurulmuştur⁷⁸³. Eyalet

⁷⁷³ BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 7-10; BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁷⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1283. Osman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 27 Şaban 1263 (10 Ağustos 1847) tarihli yazı.

⁷⁷⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1278, Lef: 7; Daha geniş bilgi için bkz. BOA, *A.AMD*, 2/9; BOA, *AD*, nr. 609, s. 56; BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8; BOA, *İ.MSM*, 50/1287.

⁷⁷⁶ Hazineye ait herhangi bir gelirin, muayyen bir bedel ile iltizama verilmesi kullanılan bir tabirdir.

⁷⁷⁷ XVII. yüzyıldan itibaren devlete gelir getiren kaynaklar, yavaş yavaş muayyen bir bedel karşılığında şahıslara verilmeye başlandı. Bu usulün adı, iltizamdır.

⁷⁷⁸ Vergi gelirini devlete peşin olarak ödeyip daha sonra hükûmet kuvvetine dayanarak bunu halktan tahsil eden kimselere mültezim adı verilir.

⁷⁷⁹ BOA, *İ.MVL*, 134/3493, Lef: 1.

⁷⁸⁰ BOA, *İ.MVL*, 131/3493, Lef: 2; Mustafa Sanbıyık, "Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller", *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu (13-17 Kasım 2006)*, C. I, Ankara 2008, s. 260.

⁷⁸¹ BOA, *A.AMD*, 6/9.

⁷⁸² İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 141.

⁷⁸³ BOA, *İ.MSM*, 51/1310, Lef: 5; BOA, *A.AMD*, 6/9; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik ve Sosyal Yapıları*, s. 195.

Kürdistan Eyaleti şu sancaklardan oluşmaktadır: Muş, Hakkâri, Van, Cizre, Diyarbakır. *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 45.

Doğu Anadolu'da bir "Kürdistan Eyaleti" teşkil edilmesinin esas amacı, bu bölgede bulunan yarı özerk yapıları, daha kolay ortadan kaldırabilmektir. "Kürdistan Eyaleti"nin kurulmasını da bu amaca hizmet edecek bir idarî düzenleme olarak anlamak gerekir. Osmanlı salnamelerinde 20 yıla yakın bir süre böyle bir eyaletin varlığını müşahade etmekteyiz. 1858'de, Osmanlı "Arazi Kanunu"nun çıkarılmasının da en önemli sebebi bu

valiliğine ise, Esad Paşa⁷⁸⁴ tayin edilmiştir⁷⁸⁵. Yeni düzenlemeyle Anadolu Ordusu'nun merkezî olarak kabul edilen Ahlat kasabası, Kürdistan Eyaleti'nin de merkezi olmuştur⁷⁸⁶.

Bâbîâli, Ahlat kazasının askerî ve idarî açıdan merkez olmasının nedenlerini Padişah'a sunulmak üzere konuyu arz tezkeresi ile Mabeyn Başkâtipliği'ne bildirmiştir. Gönderilen yazıda şöyle denmektedir: "...Müşir Osman Paşa'nın önceki ifadesine göre ordu merkezi bulunan Harput kasabası askerinin oturmasına uygun bir yer olmakla birlikte, ordu kumandanlığı çevresinin kenarına isabet etmektedir. Van Gölü'nün karşı yakasında bulunan Ahlat kasabası ise, su ve havasının güzelliği, etrafının feyiz ve bereketi bakımından, asker oturması için fayda ve kolaylık sağlamaktadır. Ordu dairesinin tamamıyla ortasında bulunduğu gibi, Harput'tan ziyade İran ve Rusya sınırlarına yakındır. Askerî mevkilere bağlantısı ve her tarafa asker sevkinde kolaylığı vardır. Hususiyle Kürdistan'ın kalbinde bulunduğundan ve bu suretle Anadolu Ordusu'nun yumruğu mütemadiyen nezaret altında tutulması icap eden Kürtlerin tepesinde bulunacağından dolayı, Ahlat'ın bundan sonra Anadolu Ordusu'na merkez kabul edilmesi lüzumludur. Yeni durum Müşir Paşa'nın askerî ve mahallî bölgesine de dayandığı için bir kere Askerî Şura'da görüşülerek sonucun zât-ı şahaneye danışıldıktan sonra icabına bakılmasına karar verilmiştir.

...Kürdistan'da daimi nizamın tesisi, ordu ile mülkî işlerine memur olacak zatların müşterek hizmetlerine bağlıdır. Bu sebeple, yeni eyalet valisinin ordu merkezinde bulunmasında çok faydalar vardır. Ordu kumandanlığına merkez olması tasavvur edilen Ahlat kasabasının aynı zamanda eyalet valisinin merkezi olması da düşünülmüştür"⁷⁸⁷.

Kürdistan bölgesinde, yapılan yeni idarî düzenlemelerle birlikte bölgede birtakım atamalar da yapılmıştır. Van Kaymakamlığı'na Mehmet Reşid Paşa⁷⁸⁸, Diyarbakır Kaymakamlığı'na Süleyman Paşa, Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilerek kaymakamlığına önceki Van Kaymakamı olan Mustafa Paşa getirilmiş;

---

amaca yöneliktir. Yani, Osmanlı toprak düzenini bu bölgede uygulamaya çalışmak, yarı özerk yapılara son vererek bölgeyi organik olarak devlet bünyesine katmaktır. Bkz. İsmail Çolak, *Kürt Meselesinin Açılımı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 37.

⁷⁸⁴ Kürdistan yeni valisi Mehmet Esad Paşa'ya başarılarından dolayı hükûmet tarafından hususi pırlanta ile süslü bir kıt'a nişan verilmiştir. BOA, A.DVN.MHM, 7/16.

⁷⁸⁵ Esad Paşa 1863-1866 yılları arasında Kürdistan Eyaleti Valiliği yapmıştır. *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 45.

⁷⁸⁶ BOA, İ.MSM, 51/1310, Lef: 5. Müşir Osman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 30 Zilkade 1263 (30 Kasım 1847) tarihli rapor; BOA, İ.DH, 165/8626, Lef: 1.

⁷⁸⁷ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S, 16, s. 43-45; BOA, A.AMD, 6/9.

⁷⁸⁸ Mehmed Reşit Paşa, 1263-1266 yılları arasında Van Kaymakamlığı görevinde bulunmuş olup 1267'de Hakkâri Valiliği'ne getirilmiştir. *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 74.

Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi de, *Kürdistan* Eyaleti defterdarlığına tayin edilmiştir.

Kürdistan Eyaleti'nin genişliği nedeniyle şer'i işlerin yürütülebilmesi için Şeyhülislamlık tarafından uygun birinin Kürdistan mollası olarak tayin edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁸⁹.

Van Gölü'nün kuzey kıyısındaki Ahlat şehri, yaklaşık dört yıl boyunca Kürdistan Eyaleti'ne merkezlik etmiş; Temmuz 1851 tarihinde Diyarbakır Kaymakamlığı kaldırılarak bu eyaletin merkezi Diyarbakır'a taşınmıştır⁷⁹⁰. Çok geniş bir alanı kapsayacak bir şekilde oluşturulan bu eyalette kısa bir süre sonra önemli değişikliklere gidilmiştir. Örneğin; Hakkâri Sancağı, Aralık 1849'da eyalet hâline getirilmiştir⁷⁹¹. 1849 yılında Hakkâri, Van, Mardin ve Cizre birleştirilerek Hakkâri Eyaleti teşkil edilmiş ve bir süre sonra bu eyaletin adı Van Eyaleti olarak değiştirilmiştir. 1852 yılında ise, kaza olarak Kürdistan Eyaleti'ne bağlanmıştır⁷⁹². 1856 yılında idarî bir birim olarak Kürdistan Eyaleti, Diyarbakır, Mardin ve Siirt sancaklarını içerisine almaktaydı⁷⁹³. 1867 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Diyarbakır ve Mamûratülaziz Eyaletleri, Diyarbakır vilayeti çatısı altında birleştirilmişlerdir⁷⁹⁴.

Tanzimat'ın Doğu bölgesinde uygulanmasında karşılaşılan birtakım güçlüklerden dolayı bölgede yeni idarî teşkilatlanmalara gidilmiştir. Fakat alınan bütün tedbirlere rağmen bölgede hükûmet otoritesi uzun yıllar sağlanamamış ve Tanzimat buralarda fiilen uygulanma alanına konulamamıştır⁷⁹⁵.

9.2. Bedirhan Bey Sonrası Bölgede Kalan Kürt Beylerinin Durumu

Bedirhan Bey ve diğer bazı Kürt beylerinin Doğu bölgesinden çıkarılmasından sonra Bâbüali onların boşluğunu dolduracak kabiliyette birilerini bölgeye yönetici olarak atamayı düşünmüştür. Bu şekilde, Tanzimat'ın gereklerine göre şekillendirilecek yeni sistem uygun bir zemine kavuşuncaya kadar bölgedeki

⁷⁸⁹ BOA, *İ.MSM*, 51/1310.

⁷⁹⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 257; BOA, *A.MKT.UM*, 66/46.

⁷⁹¹ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.* C. 8, s. 1269.

⁷⁹² *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 65.

⁷⁹³ İbrahim Yılmazçelik, "a.g.m.", *Osmanlı*, C.VI, s. 223.

⁷⁹⁴ BOA, *A.MKT.MHM*, 387/B-5; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C. III, s. 152-158.

⁷⁹⁵ İbrahim Yılmazçelik, "a.g.m.", *Osmanlı*, C. VI, s. 235.

dengelerin sağlanması hedeflenmiştir. Hükûmet bu politikayı yürütürken çoğu zaman sürgün giden beylerin ailesinden geride kalan nüfuz sahibi isimleri seçmeye gayret göstermiştir. Seçilen bu kişiler, isyan sırasında hükûmet saflarında yer almış ya da çekimser kalmış kişilerdir. Bu amaçla, Bedirhan Bey'in amcaoğlu olan Seyfeddin Bey'in oğlu İzzeddin Şir Bey, Cizre mütesellimi olarak atanmıştır. Bunun gibi Müküs bölgesine de Han Mahmut'un yeğeni (ağabeyinin torunu) Abdal Bey⁷⁹⁶, müdür olarak atanmıştır. Muş Kaymakamı Şerif Paşa ve Hakkâri Müdürü Nurullah Bey, harekât sırasında devlete sadık kaldıkları için yönetimlerinin devamı sağlanmıştır⁷⁹⁷.

Görevlerinde bırakılan veya yeni atanan Kürt beyleriyle bölgedeki idareciler arasında birtakım sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır⁷⁹⁸. Konuyla ilgili olarak Kürdistan Valisi Esad Muhlis Paşa, Sadaret'e gönderdiği 11 Şevval 1263(22 Eylül 1847) tarihli yazıda, Nurullah Bey'e hiçbir şekilde güvenilemeyeceğini, değiştirilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Fakat yeni bir probleme sebep olmamak için zimmetinde bulunan devlet malı ve cizye parasını Van mal sandığına yatırması, bundan böyle kanun ve usule uygun hareket etmesi şartıyla malına ve canına dokunulmaksızın yerinde bırakılabileceğini bildirmiştir⁷⁹⁹. Anadolu Ordusu Müşiri Mehmet Reşat Paşa da, 21 Ramazan 1264(2 Eylül 1847) tarihli raporunda, Hakkâri Müdürü Nurullah Bey'in eski hâl ve tavırlarını değiştirerek halka ve fukaraya çeşitli zulümlere cesaret ettiğini ve Müküs kazası müdürü Abdal Bey'i de tahrik ederek isyana teşvik ettiğini belirtmiştir⁸⁰⁰. Nurullah Bey, ayrıca, kendisine vergi konusunda önerilen şartları yerine getirmediği gibi bölgesinde huzursuzluk çıkarmaya da devam etmiştir⁸⁰¹. Vali Esad Paşa, kendisine, devlete itaat etmesi için defalarca mektup yazmıştır. Fakat bir netice alınamamıştır⁸⁰². İzzet Selim Paşa ve Miralay Mustafa Bey komutasında üzerine asker sevk edilmesi üzerine Nurullah Bey, kaçarak İran

---

⁷⁹⁶ Han Abdal ve Abdal Bey'in birbiriyle karıştırılmaması gerekir. Han Abdal ağabeyi Han Mahmut ile birlikte İstanbul'a gönderilmiş ve buradan da Rodos adasına sürülmüştür. Abdal Bey ise Han Abdal'ın ölen ağabeyi, Şeyhi Bey'in torunudur. Han Mahmut ile birlikte sürgüne gönderilmemiş ve Müküs'e müdür olarak tayin edilmiştir.

⁷⁹⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 259-260.

⁷⁹⁸ BOA, *İ.MSM*, 52/1346, Lef: 8.

⁷⁹⁹ BOA, *İ.MSM*, 52/1355.

⁸⁰⁰ BOA, *İ.MSM*, 52/1344, Lef: 6; BOA, *A.MKT.MHM*, 6/80; BOA, *İ.MSM*, 50/1338.

⁸⁰¹ Ayhan Aydın, *XIX Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyandar*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998, s. 30.

⁸⁰² Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 159.

sınırına iki saat uzaklıkta bulunan Berdesor Kalesi'ne sığınmıştır⁸⁰³. Buradan da İran tarafına geçmiştir. Teslim edilmesi için İran makamlarıyla görüşmelerin devam ettiği sırada, Nurullah Bey Tebriz'deki İngiliz konsolosluğuna sığınmıştır⁸⁰⁴. Daha sonra Hakkâri'ye gelerek kendisi ile hükûmet arasında arabuluculuk yapan Nehri Şeyhi Seyyid Taha'nın⁸⁰⁵ yanına gitmiş; Seyyid Taha ile Kürdistan Valisi Esad Paşa arasında yapılan görüşmelerden sonra da Mart 1848'de Osmanlı yetkililerine Tebriz'de teslim olmuş⁸⁰⁶ ve Girit Adası'na sürülmüştür⁸⁰⁷.

Nurullah Bey'in sürgün edilmesinden sonra, birkaç ay daha ailesiyle birlikte İran tarafında firarî olarak yaşayan Abdal Bey, 1849 yazında geri dönüp adamları ile Müküs'e baskın yapmış ve nahiye müdürünü öldürmüştür. Abdal Bey'in dönüşü üzerine, yakalanması için hükûmet yetkilileri harekete geçmişlerdir. Van Kaymakamı Mehmet Reşit Paşa'nın Kürdistan Valisi'ne yazdığı 12.10.1849 tarihli yazıda, Abdal Bey'in kardeşi Şeyhi Bey ve iki adamıyla beraber Çatak ve Havasar arasındaki Sarıbulak Dağı'nda yakalandığı bildirilmektedir (15 Z 1265)⁸⁰⁸. Abdal Bey, hakkında verilen hüküm gereği Rodos Adası'na sürülmüştür⁸⁰⁹.

Bedirhan Bey'in sürgün edilmesinden sonra, Cizre kazası, yıllığı 600 bin kuruştan İzzeddin Şir Bey'e verilmiştir⁸¹⁰. Fakat onun bu yeni konumu, çok fazla sürmemiştir. Kürdistan Eyaleti'nin kurulması ile gerçekleştirilen yeni idarî düzenlemede Mustafa Paşa, Cizre kaymakamı olarak atanmış ve İzzeddin Şir Bey görevinden uzaklaştırılmıştır⁸¹¹.

Cizre'de zorunlu ikâmete tabi tutulan İzzeddin Şir Bey,⁸¹² 1853-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında devam eden Kırım Savaşı'nın ortaya

⁸⁰³ BOA, *İ.DH*, 186/10327. Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşit Paşa'nın 13 Muharrem 1265 (9 Aralık 1848) tarihli mektubu. BOA, *A.MKT.MHM*, 10/44.

⁸⁰⁴ Abdülhaluk Çay, *a.g.e.*, s. 290.

⁸⁰⁵ Seyyid Taha, büyük İslam âlimi Seyyid Abdülkadir Geylani hazretlerinin soyundan olup Şemdinli'nin Nehri kasabasına, hocası Mevlâna Halid-i Bağdadî hazretlerinin isteği üzerine gönderilmiştir. Bölge halkını (Irak'ın kuzeyi), İran'ın batısı ve Doğu Anadolu halkını irşat etmiş ve ehl-i sünneti kuvvetlendirmiştir. Şiiliğin Doğu Anadolu bölgesine girmesine set çekmiştir. Seyyid Taha, 1852'de vefat etmiş olup kabri Nehri kasabasıdır. Dündar Ali Kılıç, *a.g.e.*, s. 94.

⁸⁰⁶ Dündar Ali Kılıç, *a.g.e.*, s. 94; BOA, *İ.DH*, 191/10747; BOA, *İ.DH*, 197/11216; BOA, *İ.DH*, 51/2419.

⁸⁰⁷ BOA, *İ.DH*, 193/10884; *A.MKT.MHM*, 13/54; BOA, *A.AMD*, 12/13; Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 152.

⁸⁰⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 277; BOA, *A.MKT.MHM*, 17/100.

⁸⁰⁹ BOA, *İ.MSM*, 52/1344; BOA, *İ.MVL*, 13/5057.

⁸¹⁰ BOA, *İ.MSM*, 51/1301, Lef: 1; BOA, *A.AMD*, 2/37; Mehmet Kemal Işık, *a.g.e.*, s. 117.

⁸¹¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 283.

⁸¹² Avyarov, *a.g.e.*, s. 83.

çıkardığı otorite boşluğundan yararlanarak isyan çıkardı (Aralık 1854)⁸¹³. İsyanın merkezi, Bohtan ve Hakkâri'ydi. İlk olarak iki bin kişilik müfrezesiyle Bitlis'e girip burayı ele geçirdi⁸¹⁴. Bedirhan Bey'in oğulları, Hakkâri Kürtlerinin lideri Telli Bey, Müküs Kürtleri ve Bohtan kabileleri, İzzeddin Şir'e destek verdiler⁸¹⁵. 1855 yılının Ocak ayında Musul'u işgal ederek buradaki Yezidilerin de desteğini sağladı. İsyancılara Güneydoğu Anadolu'dan iki bin Arap ve yerli Rum halkı da katıldı⁸¹⁶. Bölgedeki bazı Nasturi gruplar ile Ermeniler de, sonradan isyana destek verdiler⁸¹⁷.

Kırım Savaşı'nın kritik bir aşamasında ortaya çıkan bu isyan hareketi, Osmanlı Devleti'ni güç duruma düşürdü. Yezdan Şir, Rus ordusuyla birleşebilmek için Erivan kuvvetleri komutanına bir mektup yazmıştır. Mektupta, Rus ordularının güney yönündeki kuvvetlerinin Van ve Bitlis istikametine hücum etmeleri hâlinde kendilerininde Erzurum'a doğru yapılacak harekâta katılacakları sözünü vermekte idi. Fakat Erivan'daki Rus kuvvetlerinin kışı geçirmek üzere Erivan vilayetine çekilmesi üzerine İzzeddin Şir'in bu planı gerçekleşmemiştir⁸¹⁸. Buna rağmen Ruslarla işbirliği siyasetinden vazgeçmeyen İzzeddin Şir Bey, bu defa Aslu adında birisini Erivan kuvvetleri komutanlığına göndererek daha önce Ruslara yaptığı teklifini yeniledi⁸¹⁹. Aynı dönemde irtibat hâlinde olduğu Musul'daki İngiliz konsolosu ile görüşme yapmaya gittiği bir sırada tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiş (Temmuz 1855), buradan da Vidin'e sürgün edilmiştir⁸²⁰.

10. BEDİRHAN BEY'İN SÜRGÜN HAYATI

10.1. Bedirhan Bey ve Aile Fertlerinin İstanbul'a Gönderilmesi

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu'na teslim olduktan sonra hakkında uygulanacak karar gelinceye kadar gözetim altında tutulmuştur. Meclis-i Has'ın, Bedirhan ve Han Mahmut'un aileleri ve yardımcıları ile birlikte bölgeden uzaklaştırılarak İstanbul'a sevk edilmesi kararı ile birlikte yolculuk hazırlıkları

⁸¹³ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 152; V. Minorsky, *a.g.e.*, s. 100; Şadillili Vedat, *a.g.e.*, s. 30.

⁸¹⁴ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 163.

⁸¹⁵ Avyarov, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁸¹⁶ Ayşe Yanardağ, *a.g.e.*, s. 55.

⁸¹⁷ Suat Akgül, *Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1995, s. 31; Cihangir İleri, "Osmanlı Devletindeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları", *Süryaniler ve Süryanilik I*, Orient Yay. Ankara 2005, s. 155; Ahmet Özer, *a.g.e.*, s. 209.

⁸¹⁸ Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, s. 164-165.

⁸¹⁹ Avyarov, *a.g.e.*, s. 83; Cengiz Çolakoğlu, *P. Aveyenof'a Göre Doğu Anadolu*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, s. 83.

⁸²⁰ BOA, *İ.MVL*, 398/17346; George Percy Badger, *a.g.e.*, s.372, Hasan Yıldız, *a.g.e.*, s. 97.

başlamıştır⁸²¹. Bu iki Kürt beyinin, başlangıçta Van üzerinden Trabzon'a ve buradan da bir vapurla İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmış⁸²² ise de daha sonra bu karardan vazgeçilerek Samsun üzerinden bu yolculuğun gerçekleştirilmesine karar verilmiştir⁸²³. Yolculuk müddetince Bedirhan Bey ve Han Mahmut'a, Yarbay Mehmed Reşid Bey komutasında iki tabur piyade ve iki bölük süvari askeri eşlik etmiştir⁸²⁴.

Bedirhan Bey ve Han Mahmut ile birlikte İstanbul'a gönderilen toplam kişi sayısı 125'dir. Bunlardan 114'ü Bedirhan Bey'e, 11'i ise Han Mahmut'a aittir. Bedirhan Bey'in ailesine ait isim listesi şöyledir: Bedirhan Bey'in oğulları, (Telli Bey, Necip Bey, Mustafa Bey, Bedir Bey, Bedrettin Bey), kardeşleri (Salih Bey, Esad Bey), yeğenleri (İbrahim Bey, Mehmet Bey, Mahmut Bey, Abdülkerim Bey) ve amcası Abdullah Bey. Ayrıca Bedirhan Bey'in 4 eşi, 10 kızı, 9 cariyesi, 10 beslemesi, kardeşi Salih Bey'in 3 eşi, kölelerinin 4 eşi ve 1 kızı ile birlikte Bedirhan'ın yardımcılarında ve ailenin diğer fertlerinden oluşan oldukça kalabalık bir grup yer almaktadır.

Han Mahmut ve kardeşlerinin aileleri, daha sonra İstanbul'a gönderilmişlerdir. Han Mahmut'a dair 11 kişilik listede yer alan isimler şöyledir: Han Mahmut, oğlu Abdülaziz, kardeşleri Abdal Bey (Han Abdal), Mir Şeyho Bey (Mir Şemdin), Abdürrezzak Bey, Kisan Beyi Halid Bey, Ahlat Bey'i Mustafa Bey, Han Mahmut'un tebası Mustafa Esad, Mehmed ve reayadan İbrahim⁸²⁵.

Bedirhan Bey, Han Mahmut ve yanındakiler, Van Sancağı'ndan ayrıldıktan 8 gün sonra 12 Ramazan 1263(24 Ağustos 1847) tarihinde Samsun'a geldiler. Buradan da Tersane-i Âmire tarafından gönderilen özel bir vapurla İstanbul'a hareket ettiler⁸²⁶.

---

⁸²¹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/64; Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 151; George Percy Badger, *a.g.e.*, s. 373; M. Sadi Koçaş; Kürtlerin Kökeni ve Güney Doğu Anadolu Gerçeği, Kartaş Anonim Şirketi Yay., İstanbul 1990, s. 143.

⁸²² BOA, *A.AMD*, 2/37; BOA, *AD*, nr. 609, s. 36; W. A. Wigam, *a.g.e.*, s. 5; George Percy Badger, *a.g.e.*, C. I, s. 373.

⁸²³ BOA, *AD*, nr. 609, s. 38.

⁸²⁴ BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî*, Dosya nr. 18, Gömlek nr. 49; BOA, *İ.MSM*, 51/1301, Lef: 1; BOA, *İ.MSM*, 50/1283; BOA, *İ.MSM*, 50/1284; BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 8.

⁸²⁵ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 239-240; BOA, *A.AMD*, 2/32; BOA, *İ.MSM*, 50/1284

⁸²⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 37-38.

Bedirhan Bey ve beraberindekiler İstanbul'a ulaştıklarında, gelmiş oldukları bölgede ölümcül kolera⁸²⁷ salgını olmasından dolayı bir fırkateyn vasıtasıyla Kavak limanına çektiler ve burada geçici olarak karantina altına alınmışlardır⁸²⁸.

11.BEDİRHAN BEY'İN İSTANBUL'A GETİRİLMESİ VE BURADAKİ GÜNLERİ

Bedirhan Bey ve yanındakiler, geldikleri yerde kolera salgını olduğundan, İstanbul'a 11 Şevval 1263(22 Eylül 1847)'te vardıklarında birkaç gün Kavaklı İskelesi'nde karantina altına tutulmuşlardır⁸²⁹. Daha sonra İstanbul'da buldukları dönemde kalacakları Zaptiye Müşirliği'ne yerleştirilmişlerdir. Binanın odaları, Bedirhan Bey gelmeden önce, Maliye Nazırlığı tarafından tefriş edilmiş ve gerekli güvenlik önlemleri alınarak hazır hâle getirilmiştir⁸³⁰.

Bedirhan Bey'in, büyüğü 15 yaşında, diğer ikisi üç ve beş yaşında olmak üzere üç oğlu vardı. Oğullarının ileride asker olarak yetişmesini istiyordu. Bu amaçla çocuklarını askerî okullara yazdırabilmek için hükümet nezdinde birtakım girişimlerde bulundu. Fakat büyük oğlunun gözlerinde tavukkarası rahatsızlığı olduğu için askerliğe elverişli görülmemiş; diğer iki oğlu ise, küçük oldukları gerekçesiyle bu isteği kabul edilmemiştir⁸³¹.

Bedirhan Bey, Zaptiye'de bulunduğu süre içerisinde ifadesi alınarak verdiği bilgiler kayıt altında tutulmuştur. Kayıt altına alınan ifadesi şöyledir: Padişah sayesinde her yönüyle rahatım. Yiyeceğim ve içeceğim gayet iyidir. Hiçbir şekilde rahatsız değilim. Geleli on dört gün oldu. Padişahın emri üzere şu oda kapısından dışarı çıkmadım. Ben üç beş senedir Tanzimat'ı işitirdim. Böyle olduğunu bilmezdim. Meğer bilseydim beş sene önce Dersaadet'e gelirdim. Dersaadet'e gelmeyen adam adam değildir. Padişahımın inayet ve ihsanını gördüm. Hafız Paşa

---

⁸²⁷Bedirhan Bey harekâtı sırasında ve sonrasında, Anadolu ve Arabistan Orduları'nda ölümcül kolera salgını başlamış ve pek çok asker hayatını kaybetmiştir. Arabistan Ordusu Komutanlığı'nın 11. 12.1846 tarihli yazısına göre, Halep ve Şam'da kolera salgını başlamış ve daha sonra zor da olsa önüne geçilmiştir.

Bedirhan Bey isyanının bastırılmasından hemen sonra Dersaadet'e gönderilen 20.10.1847 tarihli rapora göre ise, kolera salgını üzerine Muş ve Erzurum taraflarında asker çadırları suyu ve havası temiz yerlere alınarak hastalığın yayılması durdurulmaya çalışılmıştır. Kolera hastalığı sebebiyle Osmanlı ordusunda önemli can kayıplarının yaşandığı anlaşılmaktadır. Bedirhan Bey harekâtının sonlandırılmasından sonra Müşür Osman Paşa tarafından Anadolu Ordusu'ndaki bir kısım askerinin izin ve terhis işlemleri başlatılmıştır. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 239; BOA, *İ.DH*, 158/8232.

⁸²⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1289, Lef: 1-2.

⁸²⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1289.

⁸³⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1294; BOA, *İ.MSM*, 50/1285.

⁸³¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1297, Lef: 3.

bana Miralaylık getirtti. Aşiretler arasında mümtaz oldumsa da akrabalarım ve sair aşiret beyleri beni çekemediler. Bizim vilayetimiz üç müşir arasında bir mahaldir. Birinin tarafında hırsızlık veyahut bir fenalık olsa beni çağırırlar idi. Musul Valisi İnce Bayraktaroğlu Mehmed Paşa benden bin iki yüz akçe istedi. Ben de niçin vereyim? Sebebi nedir? Dediğim de ısrar etti. Yalnız vereceksin dedi; ben de vermem, diye cevap verdim. Ondan sonra gelen müşirlere de ben de artık gitmedim. Bu defa Osman Paşa dahi talep etti, gitmediğimden etrafta bulunan adamların teşvikiyle bu kabahat oldu ise de ben aff-ı şahaneye muhtacım ve niyaz ederim.

İstanbul'un böyle olduğunu bilmezdim. Şimdi bildim. Aile ve evladım ile Saye-i Şahaneye geldim, sığındım. Emir ve ferman kendisinindir. Ben, padişahımın özgürlük kabul etmez kölesi ve ailem, cariyesi ve evlatlarım dahi, köle-zadesi olduğundan, dilerse cümlemizi denize bıraksın, dilerse merhameten af buyursun. şanı şahaneye ne düşerse onu icra buyursun. Hususiyle küçük adamın biri kabahat eder ise büyüklerin şanı affetmektir.

“Bu dünyada günah işlemeyen kimdir? Söyle ya Rab!

Kim ki günah işlemez? Söyle ya Rab!

Ben kötülük yaptım, sen karşılığında iyilik ver.

Yoksa ikimizin arasında ne fark kalır? Ya Rab!”⁸³².

Benim kabahatim pek çok. Yani bir dağ kadar kabahatim vardır. Her kabahat benim. Ancak padişahımın aff-ı pek büyük olduğundan benim kabahatim aff-ı şahaneye göre zerre değildir. Ben küçük ve alçak bir adamım. Padişahımın, benim gibi nice nice çobanları vardır. Huda hakkı için padişahımızın böyle merhametli olduğunu bilseydim beş sene önce yüzüm üzerine sürünerek gelirdim. Buraya geleli on dört gündür oda kapısından dışarı çıkmadım ise de inşallah af olunurum ve İstanbul'un her tarafını gezerim diye hayal ediyorum. Padişahımızın affı da büyük gazabı da büyük olduğundan aile ve evlâdım ile beni bir tarafa defederler, diye çekiniyorum. Vallahülazim, benim emelim saye-i şahane'de ve senin dergâhında nice

---

⁸³² Ömer Hayyam'a ait olan şiirin aslı Farsça olup şu şekildedir:

“Nakerde gonah der cihan kist? Bego Rab!
V'an kes ke gonah nekerd çon zist bego Rab!
Men bed konem o to bed mokafât dehi
Pes fark-i meyan-i men o to ç'ist Bego Rab!”

Bedirhan Bey dörtlüğü, ifadesinde Farsça olarak kullanmıştır. Malmisanij, *a.g.e.*, s. 61.

nice mücrimler affolunup ikamet ettiler. Benim de arzum dergâhınızda bir köşe ikametle davet olmak ve vilayetim tarafına bir daha bakmamaktır. Huda hakkı için ben merhamet-i şahaneyi ve Tanzimat-ı Hayriyye'yi bilmezdim. Şimdi bildim. Her türlü kabahat benimdir. Şunun bunundur demeğe ne hacet. İnşallah beni af buyururlar. O vakit ayrıntılarıyla ifade ederim. Padişahımın büyüklüğünü ben şimdi bildim. Hiçbir vakitle böyle merhametli padişah gelmemiştir. Osman Paşa gidip kalemin etrafını çevirdiğinde padişah affına mağruren, derhal söz isteyip teslim oldum. Malımız ve mülkümüz o taraftadır. İnşallah 'af oldun dergâhta kalacaksın.' diyerek bana hayırlı haber buyrulur. O vakit sevinirim ve her bir şeyi ifade ederim⁸³³.

Tutanakta ifade edildiği üzere, Bedirhan Bey, isyanın sebebi olarak Doğu bölgesinde görev yapmış Mehmet Paşa ve Osman Paşa gibi valiler ile yakın çevresindeki kişileri suçlamaktadır. Kendisi, kusur ve kabahatini kabul etmekle birlikte Padişah'a Ömer Hayyam'ın Farsça dörtlülüğüyle seslenerek ondan af ve merhamet dilenmekte ve bunun, onun büyüklüğünün gereği olduğunu belirtmektedir.

Bedirhan Bey'le birlikte Han Mahmut ve diğer bazı Kürt beylerinin de ifadeleri alınmış ve hakkında raporlar tutulmuştur. Kendinden iki defa ifade alınan Han Mahmut, ikinci ifadesinde, Bedirhan Bey'le geçmişte aralarındaki ilişkiye ve ittifaka dair önemli bilgiler vermiştir. Bu ilişkiyle ilgili bütün suçu üzerine alarak kardeşlerinin hiçbir şekilde onunla ilgilerinin olmadığını ifade etmiştir⁸³⁴.

11.1. Bedirhan Bey'in Girit'e Gönderilmesi

Haklarında verilen karar gereği 11 Zilkade 1263(21 Ekim 1847)'te Bedirhan Bey ve ailesinin Girit adasına sürgüne gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁸³⁵. Onunla bilirlikte Girit'e sevk edilenler arasında eski Cizre Müftüsü Abdülkuddusi Efendi ile Şeyh Abdülgani Efendiler de vardır. Bedirhan Bey ile aile fertlerini ve yanındakileri Girit'e götürmek amacıyla Tersane-i Âmire'den kendilerine Ereğli vapuru tahsis edilmiş ve güvenlik amacıyla yeterli sayıda nizamiye askeri ve bir binbaşı görevlendirilmiştir⁸³⁶.

⁸³³ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 241-243. Bedirhan Bey'in Zaptiye'deki ifadelerinin orijinal metni için bkz. BOA, *A.MKT.MHM*, 5/2, Lef:1. Ekler, Belge No: 28.

⁸³⁴ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 245-248. Bkz. BOA, *A.MKT.MHM*, 2/87, Lef: 4.

⁸³⁵ BOA, *İ.MSM*, 51/1297, George Percy Badger, *a.g.e.*, s. 373.

⁸³⁶ BOA, *A.AMD*, 2/30.

Hariciye Nazırlığı tarafından Girit Valiliği'ne gönderilen 17 Ramazan 1263(29 Ağustos 1847) tarihli bir yazıda, Bedirhan Bey'in yerleşeceği kalede iskân ve muhafazalarına dikkat edilmesi, emlak satın alarak geçimlerinin sağlanması ve geldikleri yerlerle bağlantılarının kesin bir surette kesilmesi istenmiştir⁸³⁷.

Bedirhan Bey, İstanbul'dan ayrılmadan önce duyduğu pişmanlığı göstermek ve kendisi hakkında gösterilen “*aff-ı merhamet-i âli*”den dolayı minnet ve teşekkürlerini sunmak amacıyla Zaptiye Müşirliği vasıtasıyla Bâbîâli'ye bir mektup göndermiştir⁸³⁸.

Bedirhan Bey, hükûmete gönderdiği bu mektup sonrasında Bâbîâli'ye çağrılarak burada, işledikleri suçun büyüklüğüne karşı kendilerine yapılan muamelenin padişahın bir lütfu ve ihsanı olduğu belirtilmiştir. Geldikleri yerle kesin bir şekilde ilişkilerini kesmeleri istenmiştir. Ayrıca, bundan sonra gittikleri yerde kendi işleriyle meşgul olmaları ve Padişah'a dua ve niyazda bulunmaları tavsiye edilmiştir⁸³⁹.

11 Zilkade 1263(21 Ekim 1847) tarihli rapora göre, Bedirhan Bey, geride kalan malların durumuyla ilgili olarak eşlerinden birisi ile görüşebilmek için Zaptiye Müşirliği nezdinde girişimde bulunmuş ve onun bu isteği kabul edilmiştir⁸⁴⁰. Hareketinden önceki gece kendisini Girit Adası'na götürecektir vapurda eşi ile görüşerek geride kalan mallarının durumu ile ilgili yapılacak muameleyi ona anlatmıştır⁸⁴¹. Ayrıca bu malların satışı ve toplanması için vekil tayin ettiği Molla Sadık'a gönderilmek üzere bir mektup ve detaylı bir liste hazırlamıştır⁸⁴².

11.2. Han Mahmut'un Rusçuk'a Gönderilmesi

Han Mahmut ve ailesinin, 21 Ramazan 1263(2 Eylül 1847) tarihli bir irade ile Rusçuk'a gönderilmesine karar verilmiştir⁸⁴³. Gerçekleştirilecek yolculuk için Tersane-i Âmire'den Seyr-i Bahrî vapuru tahsis edilmiştir⁸⁴⁴. Han Mahmut ve

⁸³⁷ BOA, AD, nr. 609, s. 39; BOA, İ.MSM, 50/1304.

⁸³⁸ BOA, İ.MSM, 51/1297, Lef: 3.

⁸³⁹ BOA, A.AMD, 2/9.

⁸⁴⁰ BOA, İ.MSM, 51/1297, Lef: 3.

⁸⁴¹ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 16, s. 40.

⁸⁴² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 250.

⁸⁴³ BOA, İ.MSM, 50/1285; Bilal Şimşir, a.g.e., s. 101.

⁸⁴⁴ BOA, A.AMD, 2/30.

yanındaki 11 kişi⁸⁴⁵ 9 Zilkade 1263(19 Ekim 1847) tarihinde İstanbul'dan ayrılmış⁸⁴⁶ ve 11 Zilkade 1263(21 Ekim 1847) Varna'ya ulaşmışlardır⁸⁴⁷. Han Mahmut ve maiyeti, Şumnu'dan gelen Süvari Kolağası Yahya Ağa kumandasındaki bir bölük süvarinin muhafazası altında Rusçuk'a sevk edilmişlerdir⁸⁴⁸. Han Mahmut ve yanındakileri Varna'dan Rusçuk'a götürmekle görevli süvari bölüğü, 13 Zilhicce 1263 (22 Kasım 1847) tarihinde Şumnu'ya geri dönmüştür⁸⁴⁹.

Han Mahmut ve kardeşi Abdürrezzak Bey'in aile ve çocukları ise daha sonra İstanbul'a getirtilerek geçici olarak Zaptiye Müşirliği'nde misafir edilmiş ve buradan Rusçuk'a gönderilmişlerdir⁸⁵⁰.

Han Mahmut, diğer Kürt beylerinin aksine daha sonra affedilmemiş; ölümüne kadar Rusçuk'ta ikamet ettirilmiştir. Kürdistan'la iletişim kurmaması ve firar etmemesi için her türlü önlem alınmıştır.

Han Mahmut'un el konulan mal ve emlakı satılarak elde edilen gelirin bir kısmıyla halka olan borçları ödenmiş⁸⁵¹; kalanı ile ise kendisine, 16 Safer 1263 tarihinde (23. 01,1848) Silistre Eyaleti memleketi sandığından 1100 kuruş maaş bağlanmıştır⁸⁵².

12. BEDİRHAN BEY'İN GİRİT HAYATI

12.1. Bedirhan Bey'in Girit Adası'na Getirilmesi ve Buradaki Faaliyetleri

Bedirhan Bey ve yanındakileri taşıyan Ereğli Vapuru, Binbaşı Osman Bey refakatinde 12 Zilkade 1263(22 Ekim 1847) Cuma günü Girit Adası'na varmış ve

⁸⁴⁵ BOA, *AD*, nr. 609, s. 40.

⁸⁴⁶ BOA, *İ.MSM*, 51/1297.

⁸⁴⁷ BOA, *İ.MSM*, 51/1302

⁸⁴⁸ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 16, s. 40; BOA, *İ.MSM*, 51/1302; BOA, *AD*, nr. 609, s. 57.

⁸⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 51/1309, Lef: 2.

⁸⁵⁰ BOA, *A.AMD*, 3/12; BOA, *A.MKT.MHM*, 32/1264; BOA, *A.MKT.NZD*, 51/73; BOA, *İ.MSM*, 51/1318.

⁸⁵¹ BOA, *A.MKT.NZD*, 51/73. Han Mahmud'un mal ve emlakının satımı için bkz. BOA, *İ.MVL*, 140/3870; BOA, *A.MKT.NZD*, 51/73; BOA, *İ.MVL*, 231/8019; BOA, *İ.MVL*, 231/8019.

Han Mahmut ve ailesini Rumeli'ye götüren vapurun masrafı da kendisinin satılan mal varlığından karşılanmıştır. BOA, *İ.MSM*, 51/1329.

⁸⁵² BOA, *A.MKT.MVL*, 51/69; BOA, *A.AMD*, 3/43. Han Mahmut'un maaş kayıtları için bkz. BOA, *A.MKT.NZD*, 62/49; BOA, *A.MKT.NZD*, 95/96; BOA, *İ.MVL*, 140/3870; BOA, *İ.MVL*, 248/9063; BOA, *İ.MSM*, 51/1307; BOA, *İ.MSM*, 51/1321; BOA, *İ.MVL*, 393/17122.

Han Mahmut, 1866 yılında Rusçuk'ta vefat etmiştir. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 312.

buradan da daha emniyetli ve güvenilir bir yer olan Kandiye Kalesi'ne yerleştirilmişlerdir⁸⁵³.

Bâbîâli, Bedirhan Bey'in yerleştiği Kandiye Kalesi'ndeki muhafazası ve kendisine burada sağlanacak koşullar hakkında Girit Valisi Mustafa Nail Paşa'ya gönderdiği 19 Zilkade 1263(29 Ekim 1847) tarihli yazıda, onunla ilgili taleplerini şöyle sıralamaktadır: Bedirhan Bey ve yanındakiler Girit Adası'na gönderilmiş olup onların burada da bilinen hâlleri yönüyle rahat durmayacakları, geldikleri yerle irtibata geçerek kaçmak için çare aramaları ihtimalden uzak değildir. Eskiden olduğu gibi Kürdistan taraflarına ayak bastırılmayacağı ve böyle hareket ettiği takdirde kendisinin nail olduğu af ve merhamet-i seniyyeyi zayi etmiş olacağı kendisine anlatılmalı ve bununla birlikte muhafazalarına dikkat edilmelidir⁸⁵⁴.

Girit Valisi Mustafa Nail Paşa, Sadaret'e gönderdiği cevabî yazıda, Bedirhan Bey'in yerleştirilmesi ve muhafazası ile ilgili olumsuz bir durumun yaşanmadığı belirtilmekte⁸⁵⁵ ve onun muhafaza edildiği yerle ilgili şu bilgileri vermektedir: Kandiye Kalesi Girit Adası'nın iç bölgesinde yer almakta olup kara tarafından kaçış mümkün değildir. Kalenin liman tarafında bir kapısı var ise de burası adanın ortasında bulunduğundan ve buradan dahi liman tarafına geçişi önlemek için ikame ettikleri iki konağın çevresinde olan mahallere karakollar kurulmuştur. Gerek karakol muhafızları ve gerekse limanın diğer kapılarının görevli memurları Bedirhan Bey'in hareketlerini gece gündüz gözetim altında tutmaktadırlar⁸⁵⁶.

⁸⁵³ BOA, *İ.MSM*, 51/1304, Lef: 2; Henry Lobdell, *a.g.e.*, s. 352; Bazil Nikitin, *a.g.e.*, s. 333.

Lütfi(Ahmed Ramiz)'in, *Emir Bedirhan* isimli eserinde, Sultan Abdülmecid'in Girit ziyareti ve Bedirhan Bey'le görüşmesi hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Sultan Abdülmecit Mir'i huzuruna kabul ederek şerefleştirmiş ve ona iltifatlarda bulunmuştur. Hatta kendisine olan saygısını göstermek için senli-benli olunmasını istemiş ve çocuklarının çokluğundan dolayı eski Cizre Emiri'ni birtakım gönül alıcı şakalarla iltifatlandırmıştır.

Başkente döndüklerinde Bedirhan Bey hakkında bir karar verilmesini kabine toplantısına havale etmiş, bu yöndeki karar da Sadrazam'ın arz tezkeresi ile olunmuştur.”

Oysaki Bedirhan Bey'in Girit'e sevkî, 9 Zilkade 1263 (19 Ekim 1847) tarihindedir. Padişah Abdülmecid'in Girit'i ziyareti ise 1260 (1844) yılıdır. Aralarında 3 yıllık bir zaman farkı vardır. Aynı eserde, Bedirhan Bey teslim olduktan sonra, İstanbul'a geliş tarihi 1263 (1847) olarak verilmekte ve burada 3 hafta kaldıktan sonra Girit Adası'na gönderildiği ifade edilmektedir. Hâlbuki Sultan Abdülmecit'in “Eser-i Cedid” vapuru ile Ege Adalarına geziye çıkış tarihi, 25 Haziran 1260 (7 Temmuz 1844)'tır. Eserde verilen bilgiler ile verilen tarihler arasında önemli tutarsızlıklar söz konusudur. İsmail Hami Danişment, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, 2. Baskı, Türkiye Yayınevi, s. 132; Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 85; Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 111-112.

⁸⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 51/1322, Lef: 3; BOA, *AD*, nr. 609, s. 40.

⁸⁵⁵ BOA, *İ.MSM*, 51/1304, Lef: 1.

⁸⁵⁶ BOA, *İ.MSM*, 51/1322, Lef: 3.

Kandiye Kalesi'nde alınan sıkı önlemlere rağmen zaman zaman Bedirhan Bey'in ailesinden firar teşebbüsleri olmuştur. Bunlardan birisi de yeğeni, İbrahim Bey'in teşebbüsüdür. İbrahim Bey, Girit Adası'ndan kaçarak memleketi Bohtan'a gelmiş⁸⁵⁷ ise de burada güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanmıştır⁸⁵⁸. Fakat daha sonraki hayatını Harput'ta geçirmek kaydıyla hükûmet tarafından affedilmiştir⁸⁵⁹. Yine Bedirhan Bey ailesinden Kandiye'de yaşayan Tahir, Ali ve Homa Ağa, Girit Adası'ndan Köyceğiz'e kaçmışlarsa da burada yakalanarak Kandiye'ye geri gönderilmişlerdir⁸⁶⁰.

Bedirhan Bey ve arkadaşlarının memleketle olan bağlantılarını tamamen kesmek için 29 Cemazeyilevvel 1265(22 Nisan 1849) tarihli Meclis-i Valâ toplantısında, geride kalan aile fertlerinin buldukları yerlerden çıkarılarak Girit Adası'na gönderilmelerine karar verilmiştir⁸⁶¹. Bu amaçla yolculuk boyunca yapılacak masrafların Diyarbakır ve Adana mal sandığından karşılanması istenmiştir⁸⁶². Fakat daha sonra onun ve arkadaşlarının aile fertlerinin Girit Adası'na gönderilmesinin uygun olmayacağı kararına varılarak bu karardan vazgeçilmiştir. Zaten aile fertleri de haklarında verilen Girit'e gönderilme kararına sıcak bakmamışlardır⁸⁶³.

Bedirhan Bey, Girit Adası'nda bulunduğu günlerde zaman zaman Vali Mustafa Naili Paşa'yla birtakım sorunlar yaşamışsa da daha sonra Sadaret'in devreye girmesi ile bu sorunlar çözülmüştür⁸⁶⁴.

Bedirhan Bey'in yeğeni İzzeddin Şir Bey'in Cizre'de devlete isyan etmesi üzerine (1853-1855) Girit Adası'nın Kandiye Limanı'nda ikamet etmekte olan Bedirhan Bey'le irtibata geçmesini önlemek için Kandiye Limanı'ndaki güvenlik önlemleri artırılmıştır⁸⁶⁵.

---

⁸⁵⁷ BOA, *A.MKT.UM*, 125/57; BOA, *A.MKT.UM*, 199/1; BOA, *A.MKT.UM*, 209/27; BOA, *A.MKT.UM*, 225/57.

⁸⁵⁸ BOA, *A.MKT.MHM*, 76/21; BOA, *A.MKT.UM*, 501/80; BOA, *İ.DH*, 378/249471.

⁸⁵⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 192/42; BOA, *A.MKT.UM*, 384/75; BOA, *A.MKT.UM*, 42/41; BOA, *A.MKT.UM*, 432/67.

⁸⁶⁰ BOA, *A.MKT.UM*, 274/18; *A.MKT.NZD*, 220/33.

⁸⁶¹ BOA, *AD*, nr. 609; s. 58; BOA, *İ.MVL*, 142/3955-M, Lef: 4; BOA, *A.MKT.UM*, 10/9; BOA, *A.MKT.UM*, 64/85; BOA, *İ.MVL*, 154/4394; BOA, *A.MKT.MHM*, 192/42.

⁸⁶² BOA, *İ.MVL*, nr. 4394; BOA, *İ.MVL*, nr. 3586.

⁸⁶³ BOA, *A.AMD*, 20/57.

⁸⁶⁴ BOA, *A.MKT*, 152/99.

⁸⁶⁵ BOA, *A.MKT.UM*, 184/53; BOA, *A.MKT.UM*, 186/54.

Bedirhan Bey, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında devam eden Kırım Savaşı sırasında Girit'te bulunan maiyeti ile birlikte Rumeli Ordusu'nda görev almak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla, Sadaret'e gönderdiği 9 Rebiulevvel 1270(10 Aralık1853) tarihli dilekçede, Devlet-i Âliyye'nin ebediyeti uğrunda cihat ederek şehitlik ya da gazilik şerefine nail olmaktan başka bir amacının bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, zaferden sonra padişah hazretlerinin huzuruna vararak tekrar onun İrade-i Seniyyesi gereğince vatanı olan Girit Adası'na dönmeyi arzu ettiğini belirtmiştir⁸⁶⁶.

Bedirhan Bey'in hükûmet nezdinde yaptığı bu talep Sadaret tarafından değerlendirilmiş ve kendisinin dışında 30 kişilik maiyetinin savaşa katılmak amacıyla Rumeli'ye gönderilmesine izin verilmiştir⁸⁶⁷.

12.2. Bedirhan Bey'in Ekonomik Durumu

Bedirhan Bey, Girit'e gelirken beraberinde getirdiği nakit parasının 100 bin kuruşunu faizle Kandiye halkından iki kişiye vermiş; bir kısmı ile konak satın almıştır. Geriye çok az parası kalmış ve ekonomik sıkıntı içerisine düşmüştür⁸⁶⁸. Bunun üzerine Girit Valiliği'ne dilekçe ile başvurarak ailesinin çok kalabalık olduğunu ve bundan dolayı geçim sıkıntısı yaşadığını belirterek⁸⁶⁹ daha önce vekil tayin ettiği Molla Sadık vasıtasıyla Kürdistan bölgesindeki mal ve emlâkının satılarak parasının kendisine gönderilmesini istemiştir⁸⁷⁰. Ayrıca, dilekçeyle birlikte mal ve emlâkının durumunu ve miktarını gösteren bir adet defter sunmuştur. Girit Valisi Mustafa Naili Paşa, kendisinin dilekçesi ile malvarlığını gösteren defteri Maliye Nazırlığı'na göndermiştir.

Nazırlıkça, Bedirhan Bey'in mal varlığı hakkında gerekli tahkikat yapılarak durum bir rapor hâlinde Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye sunulmuştur⁸⁷¹. Konu Meclis-i Valâ'nın 3 Safer 1265(29 Aralık 1848) tarihli oturumunda tartışılmıştır. Yapılan görüşmelerde, Bedirhan'ın Kürdistan tarafındaki mülkü satılarak buradan kendisine

⁸⁶⁶ BOA, *A.MKT.NZD*, 108/104, Lef: 2-4. Bedirhan Bey'in Sadaret'e gönderdiği 9 Rebiulevvel 1263 (10 Aralık 1853) tarihli dilekçe.

⁸⁶⁷ Bedirhan Bey'e Sadaret tarafından Rumeli cephesinde savaşmasına izin verilmesine rağmen resmî kaynak ve tutanaklarda kendisinin bu savaşa katıldığına dair herhangi bir bilgi yoktur. BOA, *A.MKT.NZD*, 111/93.

⁸⁶⁸ BOA, *İ.MSM*, 52/1337, Lef: 5; BOA, *İ.MVL*, 142/3955.

⁸⁶⁹ BOA, *Cevdet Maliye*, nr. 4395.

⁸⁷⁰ BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Devâir Evrakı, Dosya nr. 167, Gömlek nr. 41.

⁸⁷¹ BOA, *İ.MVL*, 116/2798.

maaş bağlanmasına karar verilmiştir⁸⁷². Bedirhan Bey'e yönelik olarak gerçekleştirilen askerî harekâtın bütün masraflarının onun ve arkadaşlarının mal ve eşyalarından tazmin edilmesi hususu da gündeme gelmiş ve bu konuda Padişah Abdülmecid'in İrade-i Seniyyesi olduğu ifade edilmiştir. Fakat Orak Kalesi kuşatıldığı sırada, Bedirhan Bey'e teslim olması için mal ve can güvencesi verilmişti. Bu yerine getirilmediği takdirde verilen söze sadık kalınmamış olacağından bu karardan vazgeçilmiştir. Ayrıca kendisinin mal varlığı tamamen tazminata giderse ve tasarrufunda bulunan mirî mallar ile başkalarından gasp ettiği hususi emlak da çıkarılırsa geriye bir şey kalmayacağı için daha sonra bu karardan vazgeçilmiştir⁸⁷³.

Bedirhan Bey'in mevcut ekonomik sıkıntılarını gidermek için Meclis-i Valâ kararı ile kendisine maaş bağlanmasına karar verilmiştir⁸⁷⁴. Maliye Nazırlığı, alınan karar gereği, bedeli mal sandığından karşılanmak üzere memleketlerindeki mal varlığı satılınca kadar kendisine 7.500 kuruş maaş bağlamıştır⁸⁷⁵.

Bedirhan Bey ile birlikte Girit Adası'na gönderilmiş olan Eski Cizre Müftüsü Abdülkuddüs Efendi, Şeyh Abdülgani ve diğerleri, Girit Valiliği'ne dilekçe ile başvurarak geride memleketlerinde bıraktıkları aile fertlerinin sefalet içerisinde olduklarını ve kendilerinin de burada ekonomik sıkıntı çektiklerini ifade etmişler; memleketlerine dönmelerine izin verilmesini istemişlerdir. Girit Valiliği'nce konu Meclis-i Valâ'ya havale edilmiş ve burada 25 Recep 1264(27 Haziran 1848) tarihinde görüşülmüştür. Alınan karar gereği, Girit Valiliği'ne başvuruda bulunan şahısların, daha önce Bedirhan Bey'e yapıldığı gibi, Kürdistan'da bulunan mal ve emlaklarının satılarak ücretlerinin kendilerine gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun yanında, adı geçen şahısların memleketlerine gitme isteği kabul edilmemiş; fakat ailelerinin yanlarına getirilmesi konusunda gerekli kolaylığın sağlanması

---

⁸⁷² BOA, *İ.DH*, 184/10184.

⁸⁷³ BOA, *İ.MSM*, 52/1337, Lef: 5. 3 Safer 1265 (29 Aralık 1848) tarihli Meclis-i Valâ Kararı; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 89-90. Bedirhan Bey ve arkadaşlarının mal ve emlakının satımı ve yapılan yazışmalar için bkz. BOA, *A.MKT*, 145/68; BOA, *A.MKT.UM*, 123/90; BOA, *A.MKT.UM*, 140/89; BOA, *A.MKT.MVL*, 90/68; BOA, *İ.MSM*, 51/1307; BOA, *İ.MSM*, 51/1300.

⁸⁷⁴ BOA, *İ.MVL*, 140/3869, Lef: 4; BOA, *A.MKT*, 152/99.

⁸⁷⁵ BOA, *İ.DH*, nr. 1197; BOA, *İ.DH*, nr. 11497; BOA, *Cevdet Maliye*, nr. 8499; BOA, *A.AMD*, 10/40. Bedirhan Bey'e verilen maaş ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA, *İ.DH*, 201/11497; BOA, *İ.DH*, 189/10607; BOA, *A.MKT.MHM*, 391/16; BOA, *İ.MVL*, 273/10569; BOA, *A.AMD*, 44/77; BOA, *A.MKT.MHM*, 205/13; BOA, *A.MKT.NZD*, 95/69; BOA, *İ.DH*, 184/10184; BOA, *A.MKT.MHM*, 216/90; BOA, *A.MKT.MHM*, 214/65; BOA, *A.MKT.MHM*, 201/44; BOA, *A.MKT.MHM*, 205/9; BOA, *A.MKT.UM*, 389/30; BOA, *A.MKT.UM*, 468/82; BOA, *A.MKT.NZD*, 296/15.

istenmiştir⁸⁷⁶. Ayrıca, bu kişilerin hâlihazırdaki ekonomik sıkıntılarını gidermek için memleketlerindeki malları satılincaya kadar kendilerine Maliye Nazırlığı tarafından 2500'er kuruş maaş bağlanmıştır⁸⁷⁷.

Bedirhan Bey, Kandiye'ye 2,5 saat uzaklıkta bir yerde çiftlik satın almak için hükûmet nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Daha sonra konu, Meclis-i Valâ'ya havale edilmiş; burada görüşülerek devletin güvenlik güçlerinin kontrolü altında çiftliğe gidip gelmek şartıyla kendisinin bu isteği kabul edilmiştir⁸⁷⁸.

1273 (1856) tarihinde Girit Adası'nda meydana gelen depremde Bedirhan Bey'in konağı, mal ve mülkü büyük oranda zarar görmüştür. Kendisinin deprem sonrası karşı karşıya kaldığı zararları karşılayacak gücü olmadığı için Meclis-i Valâ'ya, durumunu ifade eden bir dilekçe yazmıştır. Konu burada görüşüldükten sonra Maliye Nazırlığı'na bildirilmiş; Nazırlık da Bedirhan'ın zararlarının tazmin edilmesine yönelik birtakım kararlar almıştır⁸⁷⁹.

12.3. Bedirhan Bey'in Affedilmesi ve İstanbul'a Çağrılması

Bedirhan Bey, Sadrazam Reşit Paşa tarafından İstanbul'a davet edilmeden önce defalarca hükûmet nezdinde girişimlerde bulunarak İstanbul'a gitmek arzu ve isteğini belirtmiş ise de o gün için bu isteği kabul edilmemiştir⁸⁸⁰.

Bedirhan Bey'in hâlihazırdaki durumu dolayısıyla kendisine güven verilmesi için birtakım tedbirler alınması lüzumunu emreden Padişah'ın İrade-i Seniyye kararı üzerine, Ramazan ayının ilk salı gecesini Sadrazam Reşit Paşa, Ömer Paşa, Ali Galip Paşa ve Arabistan Ordusu Müşiri arasında Maliye Nazırı'nın konağında konuyla ilgili bir toplantı yapılmıştır⁸⁸¹. Burada yapılan görüşmeler sonucunda şu kararlar alınmıştır: *“Bedirhan Bey'in padişahımızın kendisine sunduğu aften yeterince memnun olmadığı takdirde günün birinde firar ederek yine kötü hareketlerde bulunması ihtimali vardır. Bu ihtimale karşı bulunduğu yerde güvenliği bir kat daha artırmamız onun tedirginliğini ve korkusunu arttıracığından iyi bir sonuç vermeyecektir. Gerçekte onun durumunu bilenlerin ifadelerine göre, Bedirhan Bey akıllı ve seçkin biri olmasından dolayı, padişahın, onun hakkındaki iyi niyeti kendisine anlatılarak güven verildiği takdirde bu iyi*

⁸⁷⁶ BOA, AD, nr. 609, s. 58; BOA, A.MKT.UM, 47/3; BOA, İ.MSM, 52/1341.

⁸⁷⁷ BOA, İ.MVL, nr. 3586; BOA, A.AMD, 28/18; BOA, A.MKT, 145/68.

⁸⁷⁸ BOA, A.MKT.UM, 184/24.

⁸⁷⁹ BOA, A.MKT.NZD, 207/83.

⁸⁸⁰ BOA, Sadaret Divan Kalemî, Dosya nr. 90, Gömlek nr.18; BOA, A.MKT.UM, 492/83.

⁸⁸¹ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, BTTD, S. 17, Şubat 1969, s. 51.

niyetin kıymetini bilerek hareket edeceği kuvvetle umulmaktadır. Kendisine güven telkin edici bir mektup yazılarak Girit Valisi'ne gönderilmeli ve İstanbul'a gelmesi için telkin ve teminatta bulunulmalıdır. Arzu ettiği takdirde İstanbul'da oturabileceği anlatılmalıdır. Girit'te bir miktar arazi satın aldığı için şayet yerinde kalmayı tercih ederse maaşına bir miktar zam yapılmalıdır. Eğer isterse Anadolu tarafında olmamak şartıyla Rumeli havalisinde kendisine bir memuriyet de verilebileceği ifade edilmelidir. Hatta Serasker Ömer Paşa, Bedirhan Bey'i Bosna Eyaleti sınırına yakın bir yerde istihdam etmenin hiçbir sakıncası olmayacağını beyan etmiştir. Böylece, şimdiki düşünceli ve çekingen hâlimden bu şekilde kurtulabileceği belirtilmiştir⁸⁸².

Bâbîâli'de yapılan toplantının sonucunda, Bedirhan Bey hakkında kaleme alınan arz tezkeresi, Sadaret tarafından Padişah Abdülmecit'e sunulmuştur. Arz tezkeresine sunulan cevapta, hükûmetin kendisi ile ilgili aldığı kararlar kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Yaklaşık on yıldır Girit'te oturan Bedirhan Bey'in İstanbul'a gelmeyi kabul etmesiyle birlikte getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır⁸⁸³. Sadrazam Reşit Paşa tarafından, kendisinin İstanbul'a getirilmesi için Girit Valisi Alaattin Paşa'ya bir yazı gönderilmiştir. Bu amaçla, Girit Valiliği'ne yüz elli bin ve Bedirhan Bey'i İstanbul'a getirecek olan vilayetin mühürdarı İbrahim Efendi'ye yirmi beş bin kuruş gönderilmiştir⁸⁸⁴. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra kendisine tahsis edilen özel bir vapurla 17 Ağustos 1857 tarihinde İstanbul'a getirilmiştir⁸⁸⁵.

Bedirhan Bey'in İstanbul'a varması üzerine kendisine beş bin lira ihsan edilmiş, bununla birlikte birçok övgüye ve ödüle mazhar olmuştur. Yüksek bir mevkide tutulmaları konusunda kendilerine padişah tarafından ferman çıkarılmıştır. Girit'te devlet lehine başarmış olduğu işlerden dolayı kendisine 21 Muharrem 1274(11 Eylül 1857) tarihinde "Mir-i Miranlık" (Beyler Beyi-Paşalık)⁸⁸⁶ rütbesi verilmiştir⁸⁸⁷.

⁸⁸² Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 86-87; Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁸⁸³ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 112.

⁸⁸⁴ Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 87.

⁸⁸⁵ David Barchard, "Bedirhan Bey'in Crete", *11. Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır 2006, C. 2, s. 349.

⁸⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde çok önemli ve itibarlı bir memuriyet ve ona bağlı bir unvandır.

⁸⁸⁷ BOA, *A.DVN*, 126/45; BOA, *A.AMD*, 2/35; BOA, *A.DVN.MHM*, 23/65.

Padişah tarafından Bedirhan Bey'e yapılan taltifat ile birlikte başka istek ve arzusunun bulunup bulunmadığı ile ilgili ferman da kendisine sunulmuştur⁸⁸⁸. O da fermana verdiği cevapta, Padişah'ın gölgesinde can güvenliğine kavuştuğundan ve geleceğini teminat altına aldığından, kendisine dua edip hayatını ona adadığını ve düşünecek başka bir şeyi kalmadığını ifade etmiştir⁸⁸⁹. Ayrıca, tekrar Girit'e yerleşmek istediğini, fakat ailesi kalabalık olduğu için maaşının yetmediğini belirterek ihsan buyurulacak maaşının evlatlarına kalmak üzere tahsis edilmesini istemiştir. Ancak tahsis edilecek maaşın evlatlarına kalmasına gerek görülmemiş ve diğer şahısların evlatları için sağlanan imkânların Bedirhan Bey'in evlatları için de sağlanacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte kendisinin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak 7.000 kuruş olan maaşı, yapılan zamlarla 14.000 kuruşa çıkarılmıştır⁸⁹⁰. Girit'te depremde zarar görmüş olan evinin tamiratında kullanılmak ve yol masrafını karşılamak üzere de Bedirhan Bey'e Padişah'ın bir ihsanı olarak 75.000 kuruş hediye verilmiştir. Ayrıca onun yanında bulunanlardan, memleketlerine dönmelerinde sakınca olmayanlara verilen yetmiş beşer kuruşluk maaşları kesilerek vatanlarına gitmelerine izin verilmiş ve kendilerine beş yüzer kuruş yol harçlığı ikram edilmiştir. Daire sahibi olduklarından ve hususi maaşları ile geçinemediklerinden dolayı Bedirhan Bey'in kardeşleri olan Salih Bey ve Esat Bey'in de maaşları artırılmıştır⁸⁹¹. Salih Bey'in 700 kuruş olan eski maaşının, 1400 kuruşa; Esat Bey'in 200 kuruş olan önceki maaşının, 1.000 kuruşa ve akrabalarından Osman Bey'in 400 kuruş olan maaşının 800 kuruşa çıkarılmasına 17 Muharrem 1274 (7 Eylül 1857) tarihinde karar verilmiştir⁸⁹².

12.4. 1858 Girit Olayları ve Bedirhan Bey'in Arabuluculuk Çabaları

Osmanlı'nın zayıflaması üzerine ülke yönetiminde görülen bozukluklara, 19. yüzyılın başından beri yabancı devletlerin kışkırtması ve Etniki Eteryacı Cemiyeti'nin propagandaları da eklenince Girit Adası'nın yerli Hristiyan halkı devlete karşı harekete geçmeye başlamıştır.

---

⁸⁸⁸ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 17, s. 51.

⁸⁸⁹ Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 87.

⁸⁹⁰ Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 93-94; BOA, *A.MKT.NZD*, 203/13.

⁸⁹¹ Bedirhan Bey'e verilen 75.000 kuruş padişah ihsanının 25.000 kuruşu hazineden, 50.000 kuruşu Girit mal sandığından karşılanmıştır. BOA, *A.MKT.NZD*, 236/60. Sadaret tarafından Maliye Nazırlığı'na gönderilen 27 Muharrem 1274 (4 Ocak 1848) tarihli yazı.

⁸⁹² Hatip Yıldız, *a.g.e.*, s. 94.

Girit Rumları, ilk olarak, 1821 yılında Osmanlı yönetimine başkaldırdı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi ve isyan bastırıldı⁸⁹³. 1830 yılında Londra Protokolü ile Girit Rumları, adanın Yunanistan'a bağlanmadığını görünce yeniden isyan ettiler. Mehmet Ali Paşa, 1831 yılında bu isyanı da bastırdı⁸⁹⁴. Ancak adadaki milliyetçilik akımının gelişmesi ve Yunanistan'ın giriştiği sıkı propaganda sebebiyle Girit'te huzur bir türlü sağlanamadı. 1840 Londra Antlaşması'ndan sonra adanın yönetimi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan alındı ve doğrudan İstanbul'a bağlandı⁸⁹⁵. Bu durumdan yararlanmak isteyen Rumlar, adaya gelen Yunan göçmenlerinin de kışkırtması ile 1841'den itibaren daha başka isyanlar çıkardılar. Fakat bunlar da her defasında bastırıldı⁸⁹⁶.

Bedirhan Bey, 1856 yılında yine adadaki Rumların çıkardığı bir isyan sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynamıştır⁸⁹⁷.

1858 ilkbaharında Yunanistan tarafından Girit'e elçi olarak atanan Micholas Canaris, adadaki Rum milliyetçilerini kullanarak Osmanlı idaresine karşı topyekûn bir ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma, milliyetçi bir ayaklanmadan ziyade bir protesto hareketi niteliğindedir. Amacı, Girit Adası'nı Yunanistan'a bağlamaktır. Adada yaşanan bu gelişmeler zamanla burada yaşayan Müslüman ve Hristiyan halkı karşı karşıya getirdi. İki taraf arasında çatışma riski, özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu şehirlerde daha fazlaydı. Mayıs 1858'in sonlarında, gerginliğin yerine büyük ölçüde sükûnetin hâkim olduğu bir dönemde, Yunanlı isyancıların, adada görevli Arnavut askerlerini öldürmesi üzerine, Müslüman ve Hristiyan halk arasında çatışmalar yeniden başladı. Olaylar Bedirhan Bey'in yaşadığı Kandiye Şehri'ne de sıçradı. Burası Müslümanların çoğunlukta bulunduğu bir şehirdi⁸⁹⁸. Bedirhan Bey, olaylar sırasında kendisine sığınan birçok Hristiyanı himayesi altına alarak kendi evinde muhafaza etmiştir⁸⁹⁹. Hükûmet, adada bulunan Bedirhan Bey'in

⁸⁹³ Rıfat Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1839'a kadar Osmanlı İmparatorluğu", *DGBİT*, C. 11, s. 496-497.

⁸⁹⁴ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, C. 2-3, s. 651.

⁸⁹⁵ Ayşe Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 136.

⁸⁹⁶ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 19.

⁸⁹⁷ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 15; Malmisanij, *a.g.e.*, s. 63.

⁸⁹⁸ David Barchard, "a.g.m.", s. 349-350.

⁸⁹⁹ Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 88.

nüfuzundan yararlanarak sorunu çözmek istemiş ve bu amaçla Kandiye’de yaşayan Müslüman ve Hristiyan halk arasındaki anlaşmazlığı çözmekle onu görevlendirmiştir. Adadaki Türk ve Yunan isyancıların temsilcileri ile görüşerek, iki taraf arasındaki ihtilafın yatıştırılmasında önemli rol oynayarak büyük bir felaketi önlemiştir⁹⁰⁰.

Aynı şekilde Girit Valiliği, Hanya kazasında Müslüman ve Hristiyan halk arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın giderilmesi için tekrar Bedirhan Bey’e başvurmuştur. Valilik tarafından maiyet vapuru ile Hanya’ya götürülmüş ve burada halka yaptığı tekinlerle ve aldığı etkili tedbirlerle karışıklığı bastırmıştır⁹⁰¹.

Bedirhan Bey, adadaki Müslüman ve Hristiyan halk arasında meydana gelen olaylar sırasında iyi niyet gösterdiğinden ve taraflar arasında gösterdiği uzlaştırıcı çabalardan dolayı Padişah Abdülmecit tarafından 1 Cemazeyilevvel 1274(18 Aralık 1857) tarihinde dördüncü dereceden mecidiye nişanı ile ödüllendirilmiştir⁹⁰².

13. BEDİRHAN BEY’İN İSTANBUL’A GELMESİ VE BURADAKİ GÜNLERİ

Ailesi ile birlikte uzun süre (15 yıl) Girit’te kalan Bedirhan Bey, 1861 yılında Padişah Abdülaziz’in izniyle İstanbul’a geri dönmüş ve burada bulunduğu süre içerisinde Fatih semtinde bir konakta⁹⁰³ ikamet etmiştir. İstanbul’da oturduğu dönemde zaman zaman ekonomik sıkıntı çeken Bedirhan Bey, Sadaret’e gönderdiği 12 Safer 1284(15 Haziran 1867) tarihli dilekçede, yaşadığı ekonomik sıkıntılarla

---

Bedirhan Bey’in geçmişine bakıldığında, bulunduğu çevredeki Hristiyan unsurlara karşı çok acımasız ve katı davrandığı bilinmektedir. Girit Adası’na geldiği ilk dönemlerde, bu katı tutum ve davranışının devam ettiği görülmektedir.

İngiliz misyoner Frederick Walpole’un, Girit Adası’na geldiği ilk günlerde Bedirhan Bey’le yaptığı görüşme bizim onun hakkındaki düşüncemizi doğrular niteliktedir. Bu ikili arasında geçen görüşmenin içeriği ise şöyledir: “*Bedirhan Bey’le görüşmek için yanına vardığımda onu selamladım ve oturdum. Konuşmamız öncelikle Kürdistan bölgesi üzerinde oldu. Mir, konuşmamız sırasında bana kaba davranmamak için kendini zor tutuyordu. Fakat konuşmamız ilerledikçe bana karşı tavrımı yumuşattı. Ona belli konulardaki görüş ve düşüncelerimi anlattım. Benim sözlerimi dinledikten sonar eliyle sakalını sıvazladı ve şöyle dedi: Allah’ın ve peygamberin bana emrettiği şekilde görevimi yaptım. Mesih İsa’ya inananların hepsi karşıma çıksalar hepsini öldürürüm. Allah beni günahlarımdan dolayı cezalandırdı. Onun için buradayım ve bundan mutluyum.*”

Fakat sonraki dönemde Bedirhan Bey’in Hristiyan unsurlara bakış açısında önemli değişiklikler olmuştur. Adada ileriki yıllarda Müslüman ve Hristiyan halk arasında ortaya çıkan olaylar sırasında kendisine sığınan Hristiyan unsurları himaye altına alması ve onları koruması onun tutum ve davranışlarındaki değişikliğin en önemli göstergesidir.” David Barchard, “a.g.m.”, s. 347.

⁹⁰⁰ Malmisanij, a.g.e., s. 65.

⁹⁰¹ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 17, s. 51.

⁹⁰² BOA, A.DVN.MHM, 26/8; BOA, A.TSF, 28/97; BOA, A.MKT.MHM, 137/47.

⁹⁰³ Bedirhan Bey’in İstanbul’da iken kaldığı bu konak, daha sonraları Darüşşafaka binası olarak kullanılmıştır. Malmisanij, a.g.e., s. 67.

ilgili Şu bilgileri vermektedir: “Padişahımızın sayelerinde kendilerine tahsis buyrulan on dokuz bin kuruş maaşın çoluk çocuğunun idaresinde yetersiz olduğu meydandadır. Geçenlerde AĞustos ayında maaŐım tamamıyla mahvolduğu gibi bu defa yapılacak indirim sebebiyle maaŐımın 3470 kuruş daha azalacağı anlaŐılmıştır. Bundan dolayı, nasıl ve hangi sermaye ile ge ineyim diye büsbütün ŐaŐtım kaldım.  unk  evimde bulunan nüfusun çokluğu, köle ve cariyeye sayısının çokluğundan değil ki satıp azaltayım. Hizmetçi değil ki izin verip kovayım. Tamamı çoluk çocuğum olup 110 kişiden fazladır. Bu kadar maaş ile nasıl ge ineyim. Onun endiŐesi ve kaygısı içerisindeyim. Geçen 1275(1859) yılında maaŐımda yüzde on bir indirim yapılmış ve maruzatım üzerine makam-ı devletleri kulunuzu bu indirimden muaf tutmuş, geçmiş kesintilerle beraber ödemiŐtir. Bu defaki indirim umumi ise de kullarını umum arasında tutmayıp af buyurmalarını yüksek Şefkat ve merhametlerinden istirham ederim. Zira bu kadar çoluk çocukla bana emsal olacak, değil memleketimizde belki yabancı diyarlarda da kimse bulunamayacağından kulunuzun diğerleriyle emsal tutulamayacağını  mit ve istirham ederim.

Kulunuz gayesi ihsan buyrulan maaşla çoluk çocuğunu kanatla ge indirip a  ve muhtaç bırakmamaktır. Bizim ge imimiz ya lütfedilen maaşla veyahut kulunuzun Kürdistan Eyaleti’nde bulunan dokuz büyük köyünden, altısı yine devlet malı olarak kalıp geri kalanın   n n k lenize ihsan buyrulması suretiyle olacaktır. Bu durumda aile fertlerinin büyük çoğunluğunu bu köylere gönderip orada çift ve çubuğuyla geçimlerini sağlamak, geri kalan az sayıdaki aile fertlerini ihsan buyrulacak maaş ile burada ge indirmektedir.

OĞlum Necip Bey kulları dört yıldan beri Meclis-i Valâ mazbata odası kaleminde çalıŐmakta ve bir hayli bilgi sahibi olmuş bulunmaktadır. Yüksek sayelerinde rütbe-i salise ‘ c nc  rütbe’ sahibi olan oğlum kalanının maaŐından indirilen miktarda bir maaşla ya Gümrük veya Divan-ı Muhasebat (SayıŐtay) meclislerinden birine aza olarak atanır ise yine bize faydası olacaktır. Sözün kısası, aciz kulunuzun padişahımızın merhametinden başka sığınacak bir yeri yoktur. Dertlerimi kabul ve l tfuyla dinleyecek olan zat-ı devletlerinden başka da bir sığınağım bulunmadığından bütün endişe ve ızdırabımla halimi; merhametli nazarlarınızın önüne sermek cüretinde bulundum. Engin c mertliğinizden Allah mahrum bırakmasın...’’⁹⁰⁴.

Bedirhan Bey’in Şam’a nakledilmeden önce yaşadığı ekonomik sıkıntılarla ilgili Sadaret’e gönderdiği bu dilekçe, h k met tarafından arz tezkeresiyle Mabeyn Başkâtipliği’ne sunulurken hakkında ferman çıkarılmıştır. Kendisi hakkında yazılan

⁹⁰⁴ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, s. 114-115, BOA, *İ.DH*, Vesika nr. 40046 . Bedirhan Bey tarafından Sadaret’e gönderilen 12 Safer 1284 (15 Haziran 1857) tarihli dilekçe. BOA, *A.MKT.UM*, 492/83; BOA, *A.MKT.UM*, 493/24.

irade şöyledir: “Atufetlû efendim hazretleri, maaşlarda yapılan indirim sırasında kendi maaşının da indirileceği ifade edildiğinden bazı maruzat ve merhamet-i seniyye isteyen saadetli Bedirhan Paşa'nın⁹⁰⁵ vermiş olduğu dilekçe ekte sunulmuştur. Paşa'nın maaşı evvelce zapt olunan emlakına karşı tahsis olunmuştur. Kendisi gayet yaşlı ve padişahımız efendimizin inayet ve şefkatlerine layık kıdemli devlet bendelerindedir. Buna binaen padişahımızın sayelerinde, kalan ömürlerini sıkıntısızca geçirmek üzere maaşlarının kesintisiz ve mümkün olduğu kadar aksamadan verilmesi suretiyle hayır dualarının alınması padişahımızın yüksek şanı icabındandır. Onun için konuyla ilgili her ne suretle emir ve ferman sadır olursa ona göre hareket olunacağı beyanıyla övücü tezkeremiz yazıldı efendim 2 Cemazeyilevvel 1284(1 Eylül 1867)”⁹⁰⁶.

Sadaret tarafından gönderilen arz tezkeresine Mabeyn Başkâtipliği tarafından verilen cevap ise şöyledir: “Aciz kullarının maruzatıdır: Tanzim ile alınan işbu yüksek Sadaret tezkerelerinde zikrolunan dilekçe, efendimizce uygun görülmüş ve Bedirhan Paşa'nın maaşının kesintisiz ve imkân nispetinde aksamadan verilmesi şerefle çıkmış olan emir ve irade-i padişahî iktizasından olarak zikredilen dilekçe yine yüksek katlarına iade kılınmıştır. Ol babda emir ve ferman efendimizindir. 3 Cemazeyilevvel 1284 (2 Eylül 1867)”⁹⁰⁷.

Bedirhan Bey, Sadrazam Ali Paşa'ya sunduğu bu dilekçeden iki ay sonra, 21 Rebiulahir 1284(22 Ağustos 1867) tarihinde, maaşının üç ayda bir verilmesinden dolayı çektiği sıkıntıyı tekrar sadrazama bildirmek mecburiyetinde kalmıştır⁹⁰⁸.

14. BEDİRHAN BEY'İN ŞAM HAYATI VE ÖLÜMÜ

Bedirhan Bey, İstanbul'da 7 yıl kaldıktan sonra, kendi isteği üzerine Şam'a nakledildi (1868)⁹⁰⁹. Yolculuğu sırasında başından geçen olayları Padişah'a gönderdiği 29 Rebiulahir 1285(20 Temmuz 1868) tarihli arz tezkeresinde şöyle anlatmıştır: İstanbul'dan Beyrut'a geldiğimizde buradaki kumpanya arabalarından birine binerek Şam'a doğru ilerlemeye başladık. Yolda Cedide isimli bir yerde

⁹⁰⁵ Sadaret tarafından Mabeyn Başkâtipliği'ne gönderilen yazıda, Bedirhan Bey'den “Paşa” diye bahsedilmektedir. 21 Muharrem 1274 (11 Eylül 1857) tarihinde kendisine Padişah Abdülmecid tarafından verilen “Mir-i Miranlık” rütbesi sonrasında resmî yazışmalarda eski için “Bedirhan Paşa” ifadesi kullanılmıştır. BOA, A.AMD, 2/35.

⁹⁰⁶ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 17, s. 52.

⁹⁰⁷ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 114.

⁹⁰⁸ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 17, s. 52.

⁹⁰⁹ Bedirhan Bey'in Şam'a, nakledilme tarihi hakkında kaynaklarda tam bir tutarlılık yoktur. (1865-1866-1867) gibi farklı tarihler söz konusudur. Bedirhan'la ilgili o dönemdeki resmi yazışmalara ve maaş kayıtlarına baktığımızda 1867 yılı sonlarında henüz İstanbul'dadır. 1868 yılı ilk aylarında Şam'a geçmiştir. BOA, *Şuray-ı Devlet*, s. 48; BOA, *İ.DH*, 52/39390.

dinlenmek için durduğumuzda, atlardan birisinin ipi çözülüp ismi geçen kumpanyanın ahırına girdi. Bu durumu gören kumpanyanın adamları atı fena halde darp ederek ahırdan çıkardılar. Adamların bu tavrı üzerine yeğenim Abdurrahim onlara hitaben; “Günahtır, hayvana bu kadar darp etmeyin” demesi üzerine o yerde bulunan 30’dan fazla kişi Abdurrahim’i şiddetli şekilde darp ederek ahırda bulunan bel ile başından yaraladılar ve adeta ölme derecesine getirdiler. Ailemden beş kişi Abdurrahim’i kurtarmak üzere yanlarına gittiklerinde iki taraf arasında kavga çıktı. Olay sırasında ailemden iki kişi başından, bir kişi de elinden yaralandı. Karşı taraftan birisi gelerek durup dururken günahsız yere 9 yaşındaki oğluma tokat attı. Tokatın etkisiyle yere başını vurarak yaralandı. Tartıştığımız gruptan ise, biri başından, diğeri ise, parmağından hafif şekilde yaralandı. Kavga edilen yer, ailemin bulunduğu mahalle yakın bir yerde idi. 30 kişinin, ailemizden 5-6 kişiyi şiddetle darp ettiği haberini alır almaz diğer aile fertlerim kendilerinin de katledilip yağma ve talan edilecekleri korkusuyla arabalardan atlayıp yayan yürümeye başlamışlardır. Şimdiki hâlde ailemden 3 kişi yaralı olup, birinin iki üç güne kadar ölmesi muhtemeldir. Oğullarımdan Bedri Bey, kavga meydana geldiği sırada olay mahalline yakın bir kahvehanede idi. Hadiseyi haber alır olmaz Sadun adında birisi ile olay mahalline geldi. Bedri Bey adamlarımızı tuttu. Sadun Bey ise kumpanyanın adamlarını ikna ederek fitneyi bitirdi. Daha sonra olay mahalline yakın jandarmaya haber verildi. Jandarma geldiğinde kumpanyanın arabaları olay mahallinde belli bir süre bekletilmesi gerekirken yeni bir hadise çıkacağı korkusuyla güvenlik güçleri tarafından karşı taraf hemen kavga mahallinden uzaklaştırıldı. Kazaya rıza gösterip sustumsa da, Şam-ı Şerif’e vardığımda kumpanyaya teslim olunan eşyalarımın tamamı Şam’da bulunan müdürleri tarafından zapt olunduğu için tam 25 gün ailem yataksız ve elbisesiz kaldı. Ben de durumu buradaki hükûmet yetkililerine şikâyet ettim. Resmi makamlar meselenin iki taraf arasında anlaşma yapılarak çözülmesini teklif etti. Fakat kumpanyanın zikredilen adamları teba-yı Devlet-i Âliyye’den ve Fransızlar olduğundan barış için benden 200 lira kumpanya müdürüne vermemi, aksi takdirde tutuklanacağımı söylediler. Olayın daha fazla büyümemesi için ben de çaresiz kaldım ve bu parayı verdim. Bu durumu zat-ı âlilerine anlatmaktaki

maksadım, hiç kimseyi şikâyet etmek değil, belki her nerede bulunsam üzerime gelecek vukuatı, iyi ya da kötü Sadaret penahilerine arz etmektir⁹¹⁰.

Şam'a yerleşen Bedirhan Bey, Mart 1868 tarihinden itibaren maaşını Suriye vilayeti mal sandığından almaya başlamıştır⁹¹¹. Ömrünün son iki yılını burada geçirmiş ve 1869 yılında 67 yaşında Şam'da vefat etmiştir⁹¹². Cenazesi Salahiye'de bulunan mezarlığa gömülmüştür⁹¹³. Ölümünden sonra arkasında 63 kişilik kalabalık bir aile bırakmıştır⁹¹⁴. Aile bireyleri arasında dört eşi⁹¹⁵, altı odalığı, 21 oğlu, 21 kızı ve 10 torunu vardır⁹¹⁶.

Bedirhan Bey'in 14 Muharrem 1285(7 Mayıs 1868) tarihinde Padişah'a sunduğu arz tezkeresinde, oğullarından Necip Bey'in rütbesinin yükseltilmesi ve diğer oğullarının Suriye dâhilinde bir yerde görevlendirilmesi isteği, ancak onun ölümünden sonra hayatta geçirilebilmiştir⁹¹⁷. Bu amaçla Necip, Mustafa, Bedri ve Bahri Bey'ler, kaymakamlık ve benzeri memurluklara tayin edilmiş; daha küçükleri ise, uygun bir maaşla devlet dairelerinde görev almışlardır⁹¹⁸.

Bedirhan Bey'in ölümünden sonra, ondan kalan aylık 19 bin kuruş tutarındaki maaşın geride kalanlara bırakılmasını sağlamak amacıyla bütün aile fertlerinin

---

⁹¹⁰ BOA, *AMKT.MHM*, 416/95. Bedirhan Bey'in Padişah'a gönderdiği 28 Rebiulahir 1285 (20 Temmuz 1868) tarihli arz tezkeresi.

⁹¹¹ BOA, *ŞD*, 416/1, s. 48.

⁹¹² Bedirhan Bey'in ölüm tarihi hakkında çeşitli kaynaklarda (1865-1866-1867) gibi farklı tarihler verilmiştir (1867-1868-1869) gibi. Onun ölümünden hemen sonra, aile fertleri, babalarından kalan maaşın kendi aralarında taksim edilmesi için, 19 Muharrem 1286 (1 Mayıs 1869) tarihinde Padişah'a bir dilekçe vermişlerdir. Resmi belgede ifade edildiğine göre, dilekçe Bedirhan Bey'in ölümünden hemen sonra kaleme alınmıştır. Buna göre Bedirhan Bey'in ölüm tarihi Nisan 1869'dur. BOA, *İ.DH*, 52/41717; BOA, *İ.DH*, 52/41717.

⁹¹³ Lütfi, *a.g.e.*, s. 88. Bedirhan Bey'in kabri, Şam vilayetinde şimdiki Rükneddin Mahallesi'ndeki bir mezarlıkta bulunmaktadır. Yıllar sonra torunlarından Celadet Ali Bedirhan da aynı mezarlığa gömülmüştür. Malmisanij, *a.g.e.*, s. 66.

⁹¹⁴ Nazmi Sevgen, "a.g.m.", S. 17, s. 53.

⁹¹⁵ Bedirhan Bey'in eş sayısı konusunda kaynaklarda birbirinden çok farklı rakamlar verilmiştir. Eş sayısı çok olmakla birlikte bunlardan dördü nikâhlı olup diğerleri, onun Yezidiler üzerine yaptığı seferlerden ele geçirdiği cariyelelerdir. Özellikle Yezidi Ankası aşiretinden alınan kadınlar, bunlar içerisinde önemli yer tutmaktadır. Bunlardan biri de, sonradan torunlarından Ruşen Bedirhan'a adı verilen Ruşen Hanım'dır. Mahmut Çetin, *a.g.e.*, s. 62.

⁹¹⁶ Kaynaklarda Bedirhan Bey'in çocuk sayısı konusunda verilen rakamlar birbirinden çok farklıdır. Kimine göre bu sayı; 40'ı erkek, 14'ü kız olmak üzere 54, kimine göre ise 65, 83, 90, 95 veya 99'dur. Musa Anter ise, Bedirhan Bey'in 27 erkek çocuğu olduğunu ifade etmiştir. Burada verilen rakamların hiçbirisi gerçeği ifade etmemektedir. Onun ölümünden sora maaşının evlatlarına bırakılması ile ilgili resmî kayıt ve tutanaklar incelediğinde Bedirhan Bey'in 21'i kız ve 21'i erkek olmak üzere toplam 42 çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. BOA, *ŞD*, 416/1, s. 12; Malmisanij, *a.g.e.*, s. 69.

⁹¹⁷ BOA, *İ.DH*, 52/40046.

⁹¹⁸ Lütfi, *a.g.e.*, s. 89.

isimlerinin yer aldığı bir dilekçe yazılmış ve Sadaret'e gönderilmiştir⁹¹⁹. Yazıda şöyle denilmektedir:

“Yüksek Sadaret Makamına,

Cenab-ı Hak padişahımızın ömürlerini ziyade buyursun. Babamız Bedirhan Paşa'nın ölümü 63 kişiden ibaret bulunan aile fertlerini elem ve keder içerisinde bıraktığı gibi, geçim hususunda uğradığımız sıkıntının düşüncesi de hepimizi hayrete düşürmüştür. Geçenlerde Şam'da kira ile oturduğumuz ev bir kaza sonucu bütün mal ve eşyasıyla birlikte yanmış, bu felaket neticesinde elde avuçta bir şey kalmamıştır. Malum-ı devletleri olduğu üzere rahmetli, devletin merhamet ve terbiyesine sığındığı zaman bütün mal ve gelirden uzak ve mahrum kalmasına karşılık, padişahımızın lütfu olarak kendisine 19 bin kuruş aylık bağlanmış, bu yüksek lütuf ile dirilmiş ve sevinmişti.

Bu gün padişahımızın merhamet ve iyilikseverliklerinden başka bir olanakları olmayan 63 aciz ve kimsesizin geçimleri ancak bu maaşa bağlı bulunmaktadır. Bunca zamandan beri sayesinde yaşadığımız padişahımızın atufetlerine sığınarak ve zat-ı devletleriniz koruyuculuğuna müracaat ederek rahmetlinin maaşının tamamen ailemiz fertlerine taksimine yüksek müsaadelerinizle şayan buyrulması babında ve herhalde emir ve ferman efendimizindir”⁹²⁰.

Bu dilekçe, Dâhiliye Nezareti'nce hazırlanan ve maaşın varisler arasında taksimini gösteren bir pusula ile Suriye Valisi Müşir Mehmet Said Paşa'ya sunulmuştur. 17 Temmuz 1285(29 Temmuz 1869) tarihli bu pusulada, Vali Mehmet Said Paşa'dan, Bedirhan Bey'in eşleri ve evlatları arasında yapılan paylaşımın adalet ve hakkaniyet ölçülerine uyup uyulmadığı sorulmaktadır.

Vali M. Said Paşa, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 19 Temmuz 1285(31 Temmuz 1869) tarihli cevabî yazıda, Bedirhan Bey'in ailesi arasında yapılan paylaşımın âdil olduğunu bildirmektedir⁹²¹.

Sadaret, Bedirhan Bey'den kalan maaşın aile fertlerine taksimi hakkındaki kararı, 19 Cemazeyilahir 1286(26 Eylül 1869) tarihinde Mabeyn Başkâtipliği'ne sunmuştur. Gönderilen arz tezkeresinde şöyle denilmektedir: “... *Bedirhan Paşa, Kürdistan'da yurt sahibi ve gayet nüfuzlu olduğu hâlde o taraflarda yapılan ıslahat münasebetiyle ailesiyle birlikte bu taraflara nakledilmiş ve Kürdistan'da kalan emlakı*

⁹¹⁹ BOA, *İ.DH*, 52/4117.

⁹²⁰ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 116.

⁹²¹ Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S.17, s. 53-55. BOA, *İ.DH*, 52/41717

devletçe zaptedilerek geçinmesi için kendisine maliyece belirlenen miktarda maaş tahsis edilmiştir. Bu maaş zaptedilen emlak bedeli olduğu için veresesine intikali icap etmektedir. Aile fertleri birtakım aciz ve nasipsiz kimselerdir. Defterde gösterilen taksimin, her birinin haline göre ve ortakça ve hakka riayet derecesinde olduğu Suriye valiliğince tasdik edilmiş olduğundan bu paranın defter mucibine ve intikal suretiyle aile fertlerine tahsis ve gönderilmesi hususunun Maliye Nezareti'ne havalesi gerekmektedir”⁹²².

Arz tezkeresinde belirtilen Bedirhan Bey'in ölümünden sonra maaşının varislerine taksimi konusundaki karar, Padişah tarafından uygun görülmüş ve durum Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Onun ölümünden sonra, aile üyelerine mensup kişilere verilen maaş miktarları ise şöyledir:

Tablo-4. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra En Büyük Oğlu Necip Bey'e Verilen Aylık Maaş Miktarı

Merhumun oğlu Necip Bey	2500 kuruş
-------------------------	------------

Necip Bey, Bedirhan Bey'in en büyük oğlu ve ailenin reisidir. Babasının bazı hizmetçilerine ve merhumun yakınlarında bulunmuş birtakım ihtiyar ve emeği geçmiş kişilere o bakacaktır. Babası hayatta iken kendisine iki bin beş yüz kuruş maaş verildiği için kendisine bu miktardaki maaşın verilmesi uygun görülmüştür.

Tablo-5. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Diğer Büyük Oğullarına Verilen Maaş Miktarları

Hamit	1100 krş.
Mustafa Ali	1000 krş.
Ahmed Bedri	1000 krş.
Rıza Bahri	1000 krş.

Hamit, Mustafa, Ahmed ve Rıza Beyler merhumun büyük oğullarıdır. Bunlar aynı zamanda evlidirler. Her birine biner kuruş verilmesi ve Hamit Bey'in de gözleri kör olduğundan ona da bin yüz kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.

⁹²² Nazmi Sevgen, “a.g.m.”, S. 17, s. 57.

Tablo-6. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Bekâr Olan Erkek Aile Fertlerine Verilen Maaş Miktarları

Ahmet Hulusi	350 krş.
Osman Nuri	350 krş.
Tahir Muhlis	350 krş.
Memmed Emin	350 krş.
Ali Şamil	350 krş.
Halid Cevdet	350 krş.
Mehmet Ali	350 krş.
Hüseyin Kenan ⁹²³	350 krş.
Murat Remzi	350 krş.
Mikdat Bey	350 krş.
Halil Rami	350 krş.
Hasan Nuri ⁹²⁴	350 krş.
Yusuf Kâmil	350 krş.
Abdurrahman	350 krş.
Zübeyir Avam	350 krş.
Sadullah	350 krş.

Merhumun yukarıda ismi geçen on altı oğlu, bekâr ve aile sahibi olmadıklarından ve aşağıda isimleri yazılı anneleri de maaş alacaklarından her birine eşit olarak üç yüz Ellişer kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür.

⁹²³ Hüseyin Kenan ismi, resmî kayıtlarda Hasan Kenan şeklinde geçmektedir. Fakat Bedirhan Bey'in çocuklarının daha sonraki hayatlarını incelediğimizde böyle bir ismi göremiyoruz. Muhtemelen aile arasında bu isim Hüseyin Kenan şeklinde kullanılmıştır. BOA, ŞD, 370/34, s. 13-14.

⁹²⁴ Malmisanij, eserinde Hasan Nuri adını Hasan Fevzi biçiminde yazdıysa da isim, resmî kayıtlarda Hasan Nuri şeklinde geçmektedir. BOA, ŞD, 370/34, s. 13-14.

Tablo-7. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Kızlarına Verilen Maaş Miktarları

Kızı Leyla Hanım	200 krş.
Halime	200 krş.
Meryem	200 krş.
Sâriye	200 krş.
Samiye	200 krş.
Adviye	200 krş.
Fahriye	200 krş.
Nazlı	200 krş.
Nefise	200 krş.
Emine	200 krş.
Rabia	200 krş.
Azize	200 krş.
Zeberced	200 krş.
Zeliha	200 krş.
Fatıma	200 krş.
Ayşe	200 krş.
Zarife	200 krş.
Şefika	200 krş.
Asiye	200 krş.
Rukiye	200 krş.
Mariye	200 krş.

Merhumun bu yirmi bir kızından⁹²⁵ bazıları evlenmişse de çoğu evli olmadıklarından erkek kardeşlerinin maaşlarına göre bunlara ikişer yüz kuruş verilmesi uygun görülmüştür.

⁹²⁵ Nazmi Sevgen, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri” adlı eserinde Bedirhan Bey’in kızlarından on dört tanesinin ismini vermiştir. Oysaki onun ölümünden sonra aile üyelerine bırakılan maaş miktarları ile ilgili

Tablo-8. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Eşlerine Verilen Maaş Miktarları

Eşi Gazale	400 krş.
Hezare	400 krş.
Fatıma	400 krş.
Ruşen	400 krş.

Merhumun dört nikâhlı eşi olup bunların her birine dörder yüz kuruş maaş tahsisi kararlaştırılmıştır.

Tablo-9. Bedirhan Bey'in Ölümünden Sonra Odalıklarına Verilen Maaş Miktarları

Odalığı Zeynel	200
Fatıma	200
Gülnaz	200
Delalet	200
Ayşe	200

Merhumun beş odalığı bulunduğundan her birine ikişer yüz kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür⁹²⁶.

15. BEDİRHAN BEY'İN KİŞİLİĞİ

Bedirhan Bey'in son dönem bölge tarihinin en önemli simalarından biri olduğu konusunda herkes hemfikirdir. Emirliğin ilk yıllarında gerek bölgesinde yaşayan gayrimüslim unsurlarla olan iyi diyalogu ve gerekse tâbi olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği yakın politika, kısa zamanda onu bölgenin en kudretli ve nüfuzlu Bey'i hâline getirmiştir. Cesareti, azmi, hırsı ve dindarlığıyla sivrilmiştir. Tüm bu vasıflar, kendi başına mükemmel olsa da, Bedirhan Bey gibi fevrî ve ihtirash birisi için zaman zaman tehlike oluşturabiliyordu. Disiplin ve itidal ile ıslah edilmedikleri takdirde cesaret, kayıtsızlığa; azim, inatçılığa; dindarlık,

resmî tutanaklarda kızlarının tamamının (21) ismi geçmektedir. Biz de belgenin aslında bulunan bu isimlerin tamamını yukarıdaki listeye ekledik. BOA, ŞD, s. 13-14.

⁹²⁶ Malmisanij, *a.g.e.*, s. 69-72; BOA, ŞD, s. 13-14.

hoşgörüsüzlüğe dönüşebiliyordu. Onun hayatının belli dönemlerinde kendi ruh dünyasında ve kişiliğinde bu çatışmanın izlerini görmek mümkündür⁹²⁷. Bir dönem dostça ve çok sıcak ilişkiler içerisinde bulunduğu Nasturilere karşı bir anda tutumunu değiştirerek acımasız kanlı seferlere girişmesi, kendisinde var olan bu çelişkilerin bir sonucu olduğu gibi aynı zamanda ondaki politik aklın zayıflığının bir göstergesiydi⁹²⁸. Nasturiler üzerine gerçekleştirdiği harekâtlarla gereksiz yere bir sürü kan dökülmesine sebep olmakla kalmadı, aynı zamanda kendi çöküşüne de sebep oldu. Biraz daha disiplinli ve akılcı olabilse hem birtakım üzücü olayların önüne geçmiş hem de gücünü büyük işler için korumuş olacaktı⁹²⁹.

Bedirhan Bey'in kişiliğinde var olan bu zıtlıkları, onun hayatının sonraki aşamalarında da görmek mümkündür. Girit Adası'nda sürgünde bulunduğu dönemde kendisiyle görüşmeye gelen İngiliz misyoner Frederic Walpoll'e; "*Mesih İsa'ya inananlar bugün karşıma çıksalar yine hepsini öldürürüm*" diyen Bedirhan Bey'in bu görüşmeden kısa bir süre sonra adadaki Hristiyan ve Müslümanlar arasında çıkan olaylarda (1858), Kandiye'ye kendisine sığınan Rumları, bir baba şefkati ile koruması, onlara yönelebilecek olumsuz bir hareketin önüne geçmiştir⁹³⁰.

Bedirhan Bey ideallerini cüretkâr bir girişimcilik ve amansız bir kararlılıkla takip etmekte idi. Aynı kadere sahip birçok insan gibi onun da bir görev hırsı vardı. Onun kendisine eşlik eden özel güçlere sahip olduğuna inanması, onda sarsılmaz bir inanç hâline gelmişti. Zamanla, faaliyetleri kadar kişiliği de karizmatik bir niteliğe büründü. Bu açıdan bakıldığında, açıklanamaz gibi görünen çoğu hareketi daha da belirginleşmekte idi. Merhametsizliği, dindarlığı, kabul edilmiş değerleri bir kenara itmesi ve inatçı kararlılığı, onun karizmatik kişiliğinin birer parçalarıydı. Başarısı, halkının gözünde olduğu kadar kendi gözünde de esrarengiz bir içerik taşıyordu⁹³¹.

Bedirhan Bey, durumdan vazife çıkarırcasına, kavmine karşı bir görev üstlenmiş; bu yolda ciddiyetle çalışmış; böylece, herkesin gözünde büyümüş ve başında bulunduğu toplumun sevgisini ve saygısını kazanmıştır⁹³².

---

⁹²⁷ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 134.

⁹²⁸ Celile Celil, "a.g.m.", s. 249.

⁹²⁹ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 135.

⁹³⁰ David Barchard, "a.g.m.", s. 347, 350.

⁹³¹ Wadie Jwaideh, *a.g.e.*, s. 135.

⁹³² Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 75.

Cizre Emirliği döneminde gücünün zirvesindeyken onu ziyaret eden Amerikalı konukların onun hakkındaki izlenimleri ise şöyledir: “Nüfuzu, doğuda İran sınırından, batıda Mezopotamya’ya, Diyarbakır önlerinden Musul’a kadar yayılmış ve ünü her yere ulaşmıştır. Biz onun yanındayken, Kuzey Kürdistan’dakilerin hemen hepsi para, at, katur ve başka değerli hediyeler sunarak kendisine saygılarını bildirdiler. Bir zamanlar Bedirhan Bey’den daha güçlü olan Hakkâri Beyi ve bir İngiliz seyyahı tarafından “Kürdistan’ın Rob Roy’u”⁹³³ olarak anlatılan Han Mahmut bile onu ziyaret etmekten onur duyuyordu. İslâmî bilincin bir sonucu olan kader düşüncesi onu daha güçlü kılıyor ve ona yönelen silahları felce uğratiyordu. Oldukça inatçı bir yapıya sahip ve sinirlenmeye tahammül edemeyen şefler, onun karşısında parmak kaldırmaya cesaret edemiyorlardı”⁹³⁴.

Cizre ve Bohtan Emirliği’nin mutlak yöneticisi olan Bedirhan Bey, kendisiyle görüşmek için gelen yabancı misafirlerin padişahın fermanıyla yanına gelmelerine tepki göstermektedir. Başka birinin izniyle yanına gelen misafirlerini soğuk bir şekilde karşılar ve kabul ederdi. İngiliz Albay K. Rich, Bedirhan Bey’le ilgili olarak şöyle bir anısını şöyle anlatır: “Cizre’ye geldim. Halktan karşılaştığım bazı kişilere burada hükümet temsilcisinin kim olduğunu ve kimin yanında kalabileceğimi onlara sordum. Onlarda bana burada, Bedirhan Bey olduğunu ve onun yanına gitmemi söylediler. Ben de Mir’in konağına gittim. Buradaki görevlilere bir İngiliz seyyahın veya elçisinin kendisiyle görüşmek istediğini söylemelerini istedim. Gerçekten de o zaman İran-Türk sınır anlaşmazlığı nedeniyle görevli olarak oraya gönderilmiştim. Geldiğimi bildirdiler. Yanına çıktım, oturuyordu. Beni görünce kalktı ve yanıma doğru geldi. Ben de sultanın fermanını kendisine verdim. Okudu ve bana baktı. Ayakta durarak benimle konuşmaya başladı ve bana niçin yanına geldiğimi sordu. Ben de ona belirli bir süre konaklamak için yer istediğimi söyledim. Cevabı şöyle oldu: “Benden mi! Konak ha! Ferman mı? Ben çok mu yaşlıyım! Bundan haberim yok. Hiçbir sultanı tanımıyorum. Bu sultan kimdir! Neden onun fermanları bana geliyor! Ben burada ev sahibiyim. Misafirin bana neden geldiğini elindeki fermanı değil, kendisinden öğrenmek isterim”⁹³⁵.

Bedirhan Bey’in bazı davranışlarında, karizmatik lider davranışının tipik örneklerini görmek mümkündür. Dinlerinden döndürülen Yezidilere davranışı, hem

⁹³³ Rob Roy, İskoçyalı kanun kaçağı olup komşularının hayvanlarını önce çalıp sonra para karşılığında geri satmakla ünlenmiştir. Wadie Jwadih, a.g.e., s. 135.

⁹³⁴ Wadie Jwadih, *The Kurdish Nationalist Movement: It’s Origins And Development*, s. 183.

⁹³⁵ Celile Celil, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler*, s. 128.

ilginç hem de önemlidir. Amerikalı misyonerler Wright ve Breath'a⁹³⁶ göre, “*Bedirhan Bey, sözle ya da kılıçla çok sayıda Yezidiyi dinlerinden döndürmüştür. Yanında çalışan 50-60 civarındaki Yezidi bu yolla Müslüman olmuş kişilerdi. Bu kişiler köle konumunda olmalarına rağmen, Mir'in hizmetinde çalışanlar arasında en iyi muamele gören, en iyi giyinen ve en iyi beslenenler bu insanlardı. Kendi ailesinin bireyleri gibiydiler ve onlara adeta kendi çocukları gibi davranıyordu. Bu durumun, kendisi gibi Müslüman olan etrafındaki halk kitlesi nezdinde zaman zaman rahatsızlık oluşturmakta idi. Bedirhan Bey'in, Müslüman halkın tepkisine rağmen dinlerinden dönen Yezidilere karşı ayrıcalıklı davranmasının nedeni “kendini kanıtlamak” isteğinin bir göstergesiydi”*”.

Amerikan misyonerleri, Bedirhan Bey'in yasa ve düzeni sağlamadaki sert ve tutucu tavrından etkilenmişlerdi. Wright ve Breath'a göre, “*Suçlu, onun emirliğinin yönetimi altında adeta kaçacak bir yer bulamazdı. Bu bölgede sık sık rastlanılan ve adaleti temelden bozan rüşvet, adam kayırma vs. şeyler artık bilinmiyordu. Suçlulara karşı kurallar katı ve derhal yerine getiriliyordu. Bir sabah biz Emir'le birlikteyken, suçlu olduğunun kanıtı bulunur bulunmaz sağ eli kesilen bir hırsız çıkardılar karşısına. Kürdistan'la ilgili, çok sık işitip okuduğumuz soygun ve cinayet yatağı bir yerde olduğumuzu adeta unutmuştuk. Bölgenin en ücra köşelerinde bile artık güvenli bir şekilde yolculuk edebiliyorduk”*⁹³⁷.

Onu dürüst bir insan olarak niteleyen Dr. Wright ve arkadaşına göre Bedirhan Bey, verdiği sözlere sadık kalmaya çok önem vermiş ve kendilerine şunu söylemiştir: “*Size bir dost olarak söz verirsem gerçekten öyle olduğuna inanabilirsiniz”*⁹³⁸.

Bedirhan Bey'in diğer karizmatik liderler gibi güçlü bir dinî çizgisi vardı. İbadet, onun zamanının önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Misyonerler Wright ve Breath'a göre, “*ibadetini oldukça fazla zaman ayırır, dinin emrettiği bütün kuralları harfiyen uygular ve her gün belli bir saatte zikrini muhakkak yapardı*⁹³⁹.

⁹³⁶ ABCFM misyonerlerinden hekim olan Austin Wright ve Edward Breath, 1846 yılında ziyaret ettikleri Bedirhan Bey'in yanında yaklaşık dört hafta boyunca misafir olarak kaldılar. Boston'daki ABCFM merkezine gönderdikleri mektup ve raporlar, onun hakkında olumlu ifadeler içeriyordu. Yazılanlara göre, Bedirhan Bey hâkimiyet bölgesinde yapılacak misyon faaliyetlerine olumsuz bakmıyordu. Wright ve Breath, kendisinden Nurullah'a ait bölgeyi de doğrudan denetimi altına almasını istemişlerdir. Fakat kendisinin sürgün edilmesi nedeniyle bu isteklerinin gerçekleşmediğini ifade etmişlerdir. Hans-Lukas Kieser, *a.g.e.*, s. 98; *Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirtieth Annual Meeting*, s. 130.

⁹³⁷ Wadie Jwaideh, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 136-137.

⁹³⁸ Bedirhan Bey'e atfen söylenen bu ifade, Layard'ın anlattıkları ile çelişmektedir. I. Nasturi harekâtı sırasında, ulaşılmayacak kadar dik bir kovuğa sığınmış kalabalık bir Nasturi grubuna canlarını bağışlayacağı güvencesini verdikten sonra sözünden dönmüş, buradaki Nasturilerin hepsini öldürterek uçurumdan aşağı attırılmıştır. Layard, *a.g.e.* s. 159. Dr. Wright ve Breath'ın Bedirhan Bey ve Nasturilerle ilgili izlenimleri için bkz. *The Missionary Herald*, Vol. XLV, No. 1 January 1849, s. 5, 25, 26, 32.

⁹³⁹ Wadie Jwaideh, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 137.

Bedirhan Bey Girit adasında sürgünde yaşadığı dönemde kendisiyle görüşen misyoner Frederic Wallpolle'un onun hakkındaki izlenimleri ise şöyledir: “*Bedirhan Bey, davranışlarında, temelde dinî ve gelenekçi bir yaklaşım sergiliyordu. Fakat oldukça keskin bir zekâyâ sahipti. Onunla dinî ve politik konularda zaman zaman tartışmalarım oldu. Sonraları ikimiz arasındaki bu fikrî müzakereden zamanla arkadaşça bir sohbet ortamı doğdu. Mevcut sıcak ilişkiden yararlanarak Mir'e Tiyari Nasturilerinin kaderi ve onlara karşı yapılan zulümlerle ilgili olarak sorduğum soruya şu cevabı verdi. “Tiyari Nasturileri ve Kürtler kedi-köpek gibi kavga etmişlerdir. Bunların başarısı veya başarısızlığı kendi içlerindeki birlik ve beraberliğe bağlıdır” Daha sonraları yaşanan birçok olayla ilgili bana bilgi verdi. Şunu kabul etmeliyim ki onun verdiği bilgiler pek çok konuda beni aydınlattı*”⁹⁴⁰.

Bedirhan Bey, olumlu veya olumsuz birçok çelişkiyi kişiliğinde bulunduran bir şahsiyet olmasına rağmen bugün onun hakkında yazılmış hikâyeye, şiir ve kasidelerde daha çok onun ahlâkî yönü, fazileti, yiğitliği ve cesareti anlatılmaktadır.

16. BEDİRHAN BEY'İN MAL VARLIĞI

Bedirhan Bey, Orak Kalesi'nde teslim olurken kendisine mal, mülk ve can güvenliği garantisi verilmiştir. Teslim olmasından sonra bu söz yerine getirilmiş ve kendisinin malına ve mülküne dokunulmamıştır. Fakat hükûmet, bundan sonraki süreçte Bedirhan Bey'in, hem bölge ile bağlarını koparmak hem de hayatını devam ettirebilmesi için kendisine maaş bağlanmasını kararlaştırmıştır⁹⁴¹. Bunun için bölgedeki mal varlığının satılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Bedirhan Bey mal ve mülkünün satımı ve takibi için Bohtanlı Molla Sadık'ı kendisine vekil tayin etmiş ve kısa sürede onun tarafından bu mallarının satımı gerçekleştirilmiştir⁹⁴². Hükûmet, elde edilen bu paradan, kendisinin daha önce devlete olan vergi borçlarını, kiliselerden ele geçirdiği ganimet ve eşyaları, sürgün yolunda yapılan masrafları ve o güne kadar kendisine verilmiş olan maaşları düşmüştür⁹⁴³. Geriye kalan para ile de kendisinin ve ailesinin geçimi için maaş bağlanmıştır.

Bedirhan Bey, mallarının satımı için vekili Molla Sadık'a gönderdiği defterde, sahip olduğu nakit para, mal-mülk, eşya, hayvan, ekili dikili alanların

⁹⁴⁰ Dawid Barchard, “a.g.m.”, s. 347.

⁹⁴¹ BOA, *İ.DH*, nr. 11497; BOA, *İ.DH*, nr. 10184.

⁹⁴² BOA, *İ.MVL*, nr. 3586; BOA, *İ.MVL*, nr. 4394.

⁹⁴³ BOA, *İ.MSM*, 52/1337; BOA, *HR.MKT*, 100/11.

değerleri ve miktarlarını belirtmiştir. Buna göre Bedirhan Bey'in sahip olduğu mal varlığı ve değerleri şöyledir⁹⁴⁴:

Tablo-10. Bedirhan Bey'in Nakit Parasının Bulunduğu Bazı Kişiler ve Bunların Miktarları

Kişiler	Nakit Para
Orak Köyü'nde Şeyh Abdullah'ın oğlu Faka Mehmed'e emaneten verilen para miktarı	20.000 krş.
Mardin kazası dâhilinde Ömer Kanlı Sadun Ağa'da bulunan para miktarı	15.000 krş.
Şamlı Halife isimli tüccarda bulunan para miktarı	12.500 krş.
Cizreli Şeyh Ahmed Ali'de bulunan para miktarı	12.000 krş.
Şeyh Ahmed Ali'de bulunan para miktarı	10.000 krş.
Meyran Koç'ri aşiretinden Osa isimli kişide bulunan para miktarı	500 krş.
Önceki Mardin Kaymakamı Zihni Efendi'de bulunan para miktarı	7.500 krş.
Cizreli Hacı Yakup'ta bulunan para miktarı	2.500 krş.
Es'ared Kazası'nda ikamet eden Şerzi Mukaddili Ohan isimli gayrimüslimde bulunan para miktarı	10.000 krş.
Es'ared Kazası halkından Mehmet'te bulunan para miktarı	3.000 krş.
Hazinedar Fendi Ağa'nın hanesinde yaşayan vekilinin Sadık'ın bildiği kişide bulunan para miktarı	11.500 krş.
Önceki ordu defterdarı Efendi Hazretlerinin Müftü Abdülkuddus'tan aldığı para miktarı.	7.000 krş.
Van'a bağlı Şahi köyünde ikamet eden Mukris isimli gayrimüslimde bulunan para miktarı	35.500 krş.
Toplam Alacak Miktarı	147.000 krş.

⁹⁴⁴ BOA, *İ.MVL*, nr. 3586; BOA, *İ.MSM*, 52/1341.

Tablo-11. Bedirhan Bey'in Orak Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarları ile Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Miktar	Bedeli
Buğday		1.800 kile	
Peksimet			1.300 krş.
Hurma			1.000 krş.
Bal			1.000 krş.
Sabun			600 krş.
İç Yağı			2.400 krş.
Mum			1.600 krş.
Nal ve Mıh			250 krş.
Oba Çadırı	8		
Pirinç			1.200 krş.
Çeltik			2.000 krş.
Bulgur			
Bakır			255 krş.
Çadır Kilim			23 krş.
Kullanılmış kilim			45 krş.
Çadır Keçe			150 krş.
Dakikiyye (?)			950 krş.

Tablo-12. Bedirhan Bey'in Çekü Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarı ile Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Miktar	Bedeli
Buğday		1.000 kile	
Sarı Darı		700 kile	
Çeltik			1.200 krş.
Hurma			60 krş.
Bal			1.400 krş.
Pamuklu Döşeme			
Dürbün	2		
Bakır			1.175 krş.

Tablo-13. Bedirhan Bey'in Fenik Kalesi'nde Bulunan Yiyecek ve Mal Miktarları ile Bunlardan Bazılarının Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Miktar	Bedeli
Buğday		300 kile	
Sarı Darı		30 kile	
Çeltik		15 kile	
Ekmek			1.600 krş.
Keçe Çadır	25		
?			3.600 krş.

Tablo-14. Bedirhan Bey'in Girsiver Kalesi'nde Bulunan Yiyecek Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Miktar
Buğday	200 kile
Sarı Darı	300 kile
Çeltik	10 kile

Tablo-15. Bedirhan Bey'in Ağnam Memuru Gayrimüslim Zesed'in Üzerinde Bulunan Hayvan Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Adet
İyi cins koyun ve keçi	3000
Erkek Keçi	20
Katır	2

Tablo-16. Bedirhan Bey'in Hizmetçisi Kaso'nun Üzerinde Bulunan Kişiler ve Hayvan Miktarı

Mal ve Ürün Cinsi	Kişi	Adet
İyi cins koyun ve keçi		3000
Köle Hüseyin	1	
(Bakire) Cariye	1	
Köle Musa	1	
Köle Yusuf	1	
Köle Mirza	1	
Cizreli Sadık'ın yanında Köle Ali	1	

Tablo-17. Bedirhan Bey'in Harbindebaşı Hüçü Zımmi ve Kopanlı Bâbir İsimli Kişilerin Üzerlerinde Bulunan Hayvan Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Adet
En iyisinden Katır	90
Beygir	14
Orta Katır	53
Beygir ve Kısrak	45

Tablo-18. Bedirhan Bey'in Ordu-yı Hümayûn'da Görev Yapmış Bulunan Hoca Kisbar'ın Üzerinde Olan Hayvan Miktarları ve Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Kau (?)	45	3500 krş.
Katır	2	2400 krş.

Tablo-19. Bedirhan Bey'in Ordu-yı Hümayûn Müşiri Osman Paşa Hazretlerinin Daire Müdürü Kâmil Efendi'nin Üzerinde Bulunan Hayvan ve Mal Miktarları ile Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Kısrak	1	1.000 krş.
Gümüş Fişenklik	2	700 krş.

Tablo-20. Bedirhan Bey'in Yeğeni İzzeddin Bey'in Üzerinde Bulunan Hayvan Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Adet
Kâv (bedeli vekilim Molla Sadık bilmektedir)	73
Camus (bedeli vekilim Molla Sadık bilmektedir)	26

Tablo-21. Bedirhan Bey'in Esad Bey'in Kız Kardeşinde Bulunan Altın Miktarları ve Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Altın	500	
Altın para	50	
Adı geçen kişide Meyan (orta) Kuşağı	1	
Köle Reşit'te bulunan emanet akçe		3.000 krş.
Yine adı geçen kişide Mustafa Bey'in akçesi		2.000 krş.

Tablo-22. Bedirhan Bey'in Halasının Üzerinde Bulunan Mal Miktarları ve Bunların Bedeli

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Estûfa kadın entarisi	1	
Atlas kadın entarisi	1	
Kadife kadın entarisi	1	
Şeyh Memduh'ta bulunan gümüş kadın entarisi	14	
Adı geçen Molla Seyfo'nun üzerinde büyük mercan bilezik	80	
Yine adı geçen kişide kevkes çirahi (?) altın	22	
Yine adı geçen Molla'da yakut, elmas ve zümrüt	14	
Mercan bilezik adedini, Sadık Molla bilmektedir		
Yine adı geçen Molla'da çeşitli cinslerde altın	340	
Mercan ile yarı yarıya karışık altın	160	
Süt Tayına biçilen bedel miktarı		300 krş.

Tablo-23. Bedirhan Bey'in Şah Köylü Sancağı İsimli Kişide Bulunan Mal Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Adet
Kehribar bilezik	2
Zırh	2

Tablo-24. Bedirhan Bey'in Köle Reşit'ten Alınması Gereken Bilezik Miktarı ve Para Bedeli

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Bilezik	1	
Para		500 krş.

Tablo-25. Bedirhan Bey'in Hüsrev İsimli Kişinin Üzerinde Bulunan Mal Miktarları

Mal ve Ürün Cinsi	Adet
Entari Tas	2
Altı Birman Entari	1
Ağnam memuru hizmetçinin Kasım'da olan gümüş işlemeli kılıç	1

Tablo-26. Bedirhan Bey'in Oğlunun Kayımı Olan Hasan İsimli Kişide Bulunan Altın Adedi ve Bedeli

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Altın zincir	2	980 krş.

Tablo-27. Bedirhan Bey'in Hizmetçisi Hasan'ın üzerinde Bulunan Koyun-Keçi Miktarı ve Bedeli

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Koyun ve keçi	25	2000 krş.

Tablo-28. Bedirhan Bey'in (1846) Yılına Ait Bazı Köylerdeki Ekili Alan Miktarları ve Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Miktar	Bedeli
-------------------	--------	--------

Çemikari Köyü'nün yıllık buğday geliri	300 kile	
Kerdemî Köyü'nden elde edilen buğdayın yıllık yarı geliri	15 kile	
Kasardip Köyü'nün yıllık gelirinin yarısı	25 kile	5.000 krş.
Hatar Köyü'nün yıllık gelirinin üçte biri	50 kile	
Rebahi Köyü'nün susuz ekili alanlarının yıllık Arpa-Buğday miktarı ve geliri	5000 kile	5.000 krş.
Ribahi Köyü'nün Susuz ekili alanlardaki yıllık arpa – buğday miktarı	1500 kile	
Aşık Köyü'nde olan üzüm bağlarının bir bölümünden elde edilen gelir miktarı (pekmez)		300 krş.
Arve Köyü'ndeki üzüm bağlarının bir bölümünden elde edilen yıllık gelir miktarı (pekmez)		120 krş.
Herbol Köyü'nde üzüm bağından elde edilen yıllık gelir miktarı		600 krş.

Tablo-29. Bedirhan Bey'in 1263 (1847) Yılına Ait Bazı Köylerdeki Ekili Dikili Alanlarından Elde Edilen Ürün Miktarları ve Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Miktar	Bedeli
Aşgarsız Köyü'nden elde edilen buğday tohumu	110 kile	E
Habuileda Köyü'nden elde edilen buğday tohumu	50 kile	
Kasr-ı Dilâ Köyü'nden elde edilen buğday tohumu	40 kile	
Nehr-i Yivan Köyü'nden elde edilen buğday tohumu	140 kile	
Dergül'de olan büyük konağın bir bölümü, bir akça ve bağ		60.000 krş.

Tablo-30. Bedirhan Bey'e Ait Binek Hayvanlarının Sayıları ve Bunların Bedelleri

Mal ve Ürün Cinsi	Adet	Bedeli
Ezdin Şir Bey'in üzerinde bulunan Hemedani doru at	1	20.000 krş.
Cizreli Ahmed Ağa nezdinde olup emanet olarak Habli isimli	1	
Boynu yaralı necdi kır mâdyân atı.	1	5.000 krş.
Abiye doru necdi mâdyân atı	1	
Necib Bey'in necdi kır mâdyân tayı.	1	7.500 krş.
Küçük Rişân necdî atı.	1	5.500 krş.
Mardinli Ali Bey'den sorulması gereken Necdî âl mâdyân atı.	1	1.000 krş.
Köle Reşit'ten sorulması gereken âl mâdyân at.	1	1.000 krş.
Köle Ali'den sorulması gereken büyük doru mâdyân at .	1	1.000 krş
Fendi Ağa'dan iade olunan doru mâdyân at .	1	1.500 krş.
Müslim kölenin doru kısrağından mâdyân doru tayı.	1	3.000 krş.
Sakat yağız mâdyân at		500 krş.
Hertoşlu Ömer Ağa'dan alınan kır mâdyân kara kır tayı.	1	1.500 krş
Beşabu Köyü'ndeki al kısrağın tayı	1	4.000 krş.
Kâmil Efendi'nin aldığı kısrağın doru mâdyân tayı	1	3.700 krş.
Anıza kır mâdyân tayı	1	2.000 krş.
Kâmenî kısrağın doru kısrağın tayı	1	2.000 krş.
Ali Arî Hamîden alınan kızıl kır mâdyân tayı	1	1.000 krş.
Hoşdenik doru mâdyân atı	1	1.000 krş.
Şeyh Ezramî'nin üzerinde bulunan anıza âl mâdyân atı	1	1.000 krş.

SONUÇ

Cizre ve Bohtan Bölgesinin XVI. yüzyılda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil edilmesinden sonraki idarî yapıları, İmparatorluğun diğer bölgelerinden farklı olmuştur. Bir kısım vilayet, merkezden atanmış valilerin yerine kendilerine Osmanlı unvanları verilmiş, bölgelerinde etkili Kürt aileleri tarafından yarı özerk olarak yönetiliyordu. Kürt emirliklerinin zamanla güçlenmesi ile birlikte, merkezce tanınan bazı ailelerin diğer aileler üzerindeki nüfuzu da artmıştı. Bu emirliklerin özerkliklerinin boyutları farklıydı. Çoğunlukla da bu özerklik, emirlerin sözde bağlı buldukları bölge valileri ile olan ilişkilerine ve mevcut askerî ve ekonomik dengelere göre değişiyordu.

17. yüzyılda, Osmanlı Devleti, Kürt emirliklerine tanınan özerkliğin derecesini önce dikkate değer bir şekilde azaltmış; daha sonra da tamamen kaldırarak doğrudan doğruya merkezî idareye bağlamıştır. Ne var ki, merkezî yönetim, XVIII. yüzyıl boyunca güçten düştükçe bazı Kürt aşiret reisleri de kendilerini Anadolu'daki derebeyler gibi yarı özerk konuma getirdiler. XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında da bölgedeki birçok Kürt yöneticisi görünüşte derebeylik tipi bir yapılanma içerisine girmişlerdir. İmparatorluk merkezinin zayıflamasına paralel olarak aşiret liderleri, yarı-özerk emirlikler olarak işlev gösterdiler. Bunların içerisinde şüphesiz en önemlisi, Cizre-Bohtan Emirliği'yd.

Yüzyıllar boyunca bölgede hâkim olmuş olan Cizre-Bohtan Emirliği, kökenini İslâm komutanlarından Halid bin Velid'e dayandıran bir aile tarafından yönetilmiştir. Bölgenin geçmişinde önemli bir yere sahip olan bu emirliğin tarihinde "Bedirhan Bey" başlı başına bir yer tutmaktadır. Genç yaşta emirlik yönetimini üzerine alarak idarî alanda bir dizi reform yaptı. Zamanla idaresini kuvvetlendirip Cizre bölgesini otoriter biçimde yönetmeye başladı. Onun en büyük başarısı, dağınık ve başkaldırmış aşiret ve beylikleri kendi himayesi altında birleştirmek olmuştur. Sonunda Bedirhan Bey, emirlik içerisinde otoritesini tamamen kabul ettirmeyi başardı.

Askerî ve ekonomik alanda yaptığı reformlar, onun Kürt beyleri arasındaki saygınlığını artırdığı gibi, Cizre-Bohtan Emirliği'ni bölgenin cazibe merkezi hâline getirdi. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan gayrimüslim

unsurlarla (Ermeni, Nasturi ve Süryani) ilişkilere büyük önem vermiş ve onlara idarî alanda değişik görevler vermiştir.

Devletle ilişkilerini iyi tutan ve hükümetle barışık bir politika izleyen Bedirhan Bey, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'ne yükümlü olduğu askerî desteği vermeyerek hükümete karşı ilk defa muhalif bir tavır sergilemiştir. Ancak, daha sonra bu tutumundan vazgeçerek II. Mahmut'un, Doğu Anadolu'daki merkezileştirmeyi gerçekleştirmek ve bölgedeki ayânlar ile derebeylerini (emirleri) itaat altına almak için 1833-1839 yılları arasındaki Doğu harekâtı sırasında askerleriyle birlikte devletin yanında yer almıştır. İzlediği bu politika ile Bedirhan Bey, diğer Kürt beyleri gibi hem tasfiye olmaktan kurtulmuş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmayı başarmıştır. Devlet yanlısı politikaları nedeniyle hükümet tarafından "Asâkir-i Redife Miralaylığı" (Redif Askeri Miralaylığı) ile ödüllendirilmiştir. Böylece kendisinin, sahip olduğu güce hükümet desteğini de ekleyerek bölgede önemli bir kudrete sahip olmuştur.

Bedirhan Bey'in, emrindeki aşiret kuvvetleriyle birlikte katıldığı 1839 yılındaki Nizip Savaşı'nda alınan yenilgi sonrası Osmanlı Devleti, Doğu bölgesinde önemli bir güç kaybına uğramış ve bölgede siyasî egemenliği büyük ölçüde sarsılmıştır. Ortaya çıkan mevcut durum, Bedirhan Bey için bölgede yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur. O güne kadar devletle barışık bir politika izleyen Bedirhan Bey, hükümetin mevcut durumundan istifade ederek bölgede kendi etkinliğini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başlamıştır. Bu amaçla, Bâbı âli'nin 1838 yılındaki Doğu harekâtı sırasında dağılmış olan güçlü aşiretleri kendi etrafında toplamış ve aşiretler arasında var olan ihtilafları ortadan kaldırmak için büyük çaba harcamıştır. Bölgede atıl vaziyette bulunan bazı maden yataklarını işletmeye açmış ve ekonomik hayata canlılık kazandıracak bir dizi reform yapmıştır. Uyguladığı düşük ve adil vergi uygulaması ile Cizre-Bohtan bölgesini dışarıdan göç alan bir merkez hâline getirmiştir. Bütün bu yapılanlar, Bedirhan Bey'i bölgenin tek hâkim gücü hâline getirmiştir.

Bazı ideolojik yazarlar, Bedirhan Bey'in elde ettiği gücü ve nüfuzu dikkate alarak Cizre Emirliği'ni farklı bir siyasî statü ile tanımlamaya çalışmışlardır. Oysa feodal bir ayân olan Bedirhan Bey'in konumu Osmanlı Devleti nezdinde yine bir ayân olan Yanyalı Tepedenli Ali Paşa'nın ve Yozgat'taki Çapanoğlu'nun

konumundan idarî olarak farklı değildi. Neticede Bedirhan Bey, kendisinin Osmanlı yönetiminin bir parçası olduğunu gösteren ve bir Osmanlı unvanı olan “mütesellim”lik unvanını da taşıyordu.

Bedirhan Bey, devlet ile olan ilişkilerinde her ne kadar devlet yanlısı bir politika izlese de zaman zaman devletin o anki durumuna göre muhalif politikalarda izlemesi, hükümetin kendisi hakkında şüphe duymasına neden olacaktır. Bunda da en büyük etken, son zamanlarda kendisinin bölgede elde ettiği siyasî nüfuz ve etkinliktir.

Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti’nin başlattığı merkezileştirme politikasının ve buna bağlı olarak idarî alanda yapılan değişikliklerin Cizre ve Bohtan bölgesinde uygulanması, Bedirhan Bey ile Osmanlı yönetimini karşı karşıya getirecektir. Hükümet, onun Cizre bölgesindeki nüfuzunu kırmak istiyordu. Yeni yapılan idarî düzenleme ile Cizre’nin bazı kazaları Musul Eyaleti’ne bağlanmıştı. O güne kadar devletle ilişkilerini iyi tutarak bölgede nüfuzunu ve siyasî etkinliğini artırmış olan Bedirhan Bey, mevcut konumunu kaybetmek istemiyordu. Bu amaçla hükümet nezdinde birtakım girişimlerde bulunduysa da bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine kendisi o günlerde devlete karşı isyan hâlinde olan Vanlı Han Mahmut ve İmadiyeli İsmail Paşa ile irtibata geçerek hükümete karşı tekrar muhalif bir politika içerisine girmiştir.

Cizre’nin idarî statüsünde yapılan değişiklik sonrası Bedirhan Bey, hükümetin dikkatini kendi üzerine çekmek amacıyla, Hakkâri’nin dağlık bölgesinde oturan ve aslen Hristiyan olan Nasturiler üzerine 1259(1843) yılında bir harekâta girişmiştir. Bu harekât sırasında binlerce Nasturi, onun kuvvetleri tarafından katledilmiş ve bir kısmı da esir alınmıştır. Bu durum aynı zamanda hükümet nezdinde hakkında var olan şüphelerin daha da artmasına yol açmış ve ileride bu harekât, Bedirhan Bey’in tasfiyesinin en önemli sebeplerinden birini oluşturmuştur. 1843 hadisesi, dış politikada Babîâli’yi zor duruma düşürmüş ve Batılı devletlerin meseleye müdahil olmalarına yol açarak hükümet üzerinde İstanbul’daki elçileri vasıtasıyla baskı oluşturmalarına sebep olmuştur.

Bedirhan Bey tarafından gerçekleştirilen Nasturi katliamı ile ilgili olarak ideolojik yazarların pek çoğu tarafından bu olayın sorumlusu olarak Osmanlı Devleti gösterilmekte ve âdeta Bedirhan’ın temize çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Tarihî hadise ile ilgili olarak gerçeklerin bu kadar açık olduğu bir ortamda, olayların bu kadar çarpıtılmasının nedeni, tarihsel olayların ideolojik öngörülerle açıklanmasından ibarettir. Oysa tarihsel olayların ideolojik öngörülerle açıklanamayacağı bir gerçektir.

Bedirhan Bey'in, 1843'te gerçekleştirdiği Nasturi harekâtı sonrasında Batılı devletlerin ortaya koyduğu sert tepki ve müdahalenin yanında onunla isyan hâlinde olan Han Mahmut ve bazı Kürt beyleri ile yakın ilişkisi ve bunun ittifak ile sonuçlanması (1846), Bâbîâli'yi bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik köklü birtakım tedbirler almaya yöneltti. Hükümet zaten 1845 yılından itibaren Bedirhan Bey'e karşı bir askerî harekât yapılması planını düşünmeye başlamış ve bazı ön hazırlıklara da girişmiştir.

Bedirhan Bey ile Nasturiler arasındaki gerginlik, onun 1843 yılında gerçekleştirdiği Nasturi harekâtı sonrasında da devam etmiştir. Sonunda bu gerilimli ortam büyük bir çatışmaya dönüştü. Kendisi bu defa, 1846 Ekiminde 10 binden fazla silahlı adamıyla Hakkâri bölgesinde yer alan Tuhuba Nasturileri üzerine saldırıya girişerek büyük bir katliam gerçekleştirdi.

Bedirhan Bey'in başına buyruk hâl ve hareketleri, Osmanlı Devleti'ni iç ve dış politikada güç duruma düşürmüştür. Bâbîâli, 1846'da gerçekleştirdiği II. Nasturi harekâtı sonrasında her türlü uyarı ve nasihate rağmen devlete karşı tutumu devam eden Bedirhan Bey'in kesin bir surette ortadan kaldırılması için çalışmalar başlatmıştır. Hükümet, onun üzerine gerçekleştirilecek askerî harekât için Müşir Osman Paşa'yı gizli bir görevle Anadolu Ordusu Komutanlığı'na atadı. Bâbîâli, bir yandan askerî harekât için gerekli hazırlıkları yaparken diğer taraftan da sorunun barışçı yollarla çözülmesi için Bedirhan Bey nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Ancak hükümetin her türlü ikna ve iyi niyet çabaları sonuçsuz kalmıştır.

Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa, bir yandan Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için son hazırlıkları yaparken diğer taraftan da onunla Kürt beyleri arasında var olan ittifakı bölme amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu yolda kullanılan yaygın metot, onunla ittifak hâlinde olan veya ona yakın olan Kürt ağa ve beylerine birtakım unvanlar ve hediyeler vererek onları devletin yanına çekip kendisini yalnızlaştırmaktır. Bu amaçla irtibata geçilen birçok Kürt beyinin Bedirhan Bey ittifakından ayrılarak devletin yanında yer almaları sağlanmıştır.

Hükümetin kendisine karşı askerî bir harekât düzenleyeceği haberini alan ve bundan dolayı endişeye kapılan Bedirhan Bey, Musul'daki İngiliz konsolosu vasıtasıyla, kabul edeceği şartları içeren bir mektup ile hükümete anlaşma teklifinde bulduysa da Bâbîâli, onun bu isteğini kabul etmeyerek ve şartsız teslim olmasını istemiştir.

Osmanlı kuvvetlerinin, isyancı Bedirhan Bey ve müttefiki Kürt beyleri üzerine başlattığı askerî harekât sonrasında Müşir Osman Paşa, Cizre'de onun birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Bedirhan Bey ailesi ve yanındaki kuvvetleriyle birlikte kendisi açısından güvenli bir yer olarak gördüğü Orak Kalesi'ne çekildi. Bir ara İran nezdinde girişimlerde bulunarak sığınma talebinde bulduysa da bu isteği, İran tarafından red edilmiştir. Osmanlı birliklerinin kaleyi kuşatma altına alması üzerine zor durumda kalan Bedirhan Bey, kuşatmanın üçüncü günü (30 Haziran 1847) Anadolu Ordusu'na gelerek teslim oldu. Onun teslim olması üzerine müttefiki Han Mahmut da Tatvan'daki Osmanlı birliklerine teslim oldu.

Bedirhan Bey ve isyanını, tarihteki diğer feodal isyanlardan farklı kılan taraf, onun bölgede elde ettiği güç ve nüfuz dikkate alınarak içerideki ve dışarıdaki bir kısım bölücü çevreler tarafından bu isyana farklı bir mahiyet yüklenmesidir. Bu çevreler, olayla ilgili olarak kendisinin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak gayesiyle harekete geçtiğini ifade ederek bu isyan hareketine milliyetçi bir görünüm kazandırmak istemişlerdir. Oysa arşiv kayıtları ve misyoner raporları incelendiğinde çıkan sonuç, isyan hareketinin milliyetçilik düşüncesinden değil de onun bölgedeki otoritesini zayıflatmayı amaçlayan Bâbîâli'nin uyguladığı yeni idarî yapılanmadan kaynaklandığıdır.

Doğu harekâtı sonrası ele geçirilen Bedirhan Bey ile müttefiki Han Mahmut ve bir kısım Kürt beyleri, aileleri ve yardımcıları ile birlikte bölgeden uzaklaştırılarak İstanbul'a gönderilmişlerdir. Bedirhan Bey'in bölgeden çıkarılmasından sonra hükümet, bölgede huzurun ve güvenliğin sağlanması için çalışmalara başlanmış ve Tanzimat'ın, Doğu'daki uygulanması kapsamında, idarî alanda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu amaçla Diyarbakır Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre, Bohtan, Mardin kazaları birleştirerek Kürdistan adında yeni büyük bir eyalet kurulmuştur. Yeni düzenlemeyle Anadolu Ordusu'nun merkezi olarak kabul edilen Ahlat kasabası, bu eyaletin de merkezi olmuştur.

Kısa bir süre İstanbul'da kalan Bedirhan Bey ve ailesi, Girit Adası'na; Han Mahmut ve ailesi ise, Rusçuk'a gönderilmişlerdir. Adada bulunduğu süre içerisinde Bedirhan Bey, zaman zaman adadaki Müslüman ve Hristiyan halk arasındaki çatışmalarda arabuluculuk rolü üstlenerek taraflar arasındaki ihtilafın giderilmesinde ve isyanın yatıştırılmasında önemli rol oynamıştır. Girit'te devlet lehine başarmış olduğu işlerden dolayı kendisine "Mir-i Miranlık" (Beyler Beyi - Paşalık) rütbesi verilmiş; ayrıca, Padişah Abdülmecit tarafından dördüncü dereceden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Ailesi ile birlikte uzun yıllar (15 yıl) Girit'te kalan Bedirhan Bey, Padişah Abdülaziz'in izniyle İstanbul'a geri dönmüş; buradan da kendi isteği doğrultusunda Şam'a nakledilmiştir. Hayatının son dönemlerini de burada geçirmiştir.

Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey; kişiliği, icraatları, sahip olduğu güç ve nüfuzu ile bölge tarihinin en çok tartışılan şahsiyetlerinden birisi olmuştur. Onun dönemi, kendisinden sonra, bölge halkının hafızasında uzun süre efsane bir dönem olarak yer almıştır. Bugün ise, onun hakkında yazılmış hikâye, şiir ve kasidelerde daha çok onun ahlâkî yönü, fazileti, yiğitliği ve cesareti anlatılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

I. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. AYNİYAT DEFTERİ

BOA, DİYARBAKIR AYNİYAT DEFTERİ, nr. 609

2. ARŞİV BELGELERİ

Bâb-1 Asâfî Mühimme Kalemî Belgeleri (BOA, A.DVN.MHM)

Bâb-1 Asâfî Sadaret Mektûbî Kalemî (BOA, A.MKT)

Bâb-1 Asâfî Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî (BOA, A.MKT.MHM)

Cevdet Dâhiliye (BOA, C.DH)

Cevdet Maliye (BOA, C.ML)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (BOA, HR.MKT)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA, HR.TO)

Hatt-ı Hümayun (BOA, HAT)

İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL)

İrade-i Dâhiliye (BOA, İ.DH)

İrade-i Mesail-i Mühimme (BOA, İ.MSM)

Meclis-i Vala Evrakı (BOA, A.MKT.MVL)

Sadaret Âmedî Kalemî Belgeleri (BOA, A.AMD)

Sadaret Divan Kalemî (BOA, A.DVN)

Sadaret Mektubi Kalemî Devâir Evrakı (BOA, A.MKT.DV)

Sadaret Mektubî Kalemî Nezareti (BOA, A.MKT.NZD)

Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Tahrirâtı (BOA, A.MKT.UM)

Sadaret Umum Vilayet Tahrirâtı (BOA, A.MKT.UM)

Şura-yı Devlet (BOA, ŞD)

3. DEVLET SALNAMELERİ

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1263

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1266

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1267

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1268

II. KİTAPLAR

- ABCA, Yurdaer. *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.
- Abdurrahman Şeref Efendi. *Osmanlı Devleti Tarihi I* (Yayına Hzl. Ahmet Demir ve Mehmet Kafkas), Kaynak Yayınları, İzmir, 1995.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet ve Nuri Adıyeke. *Fethinden Kaybına Girit*, Babıali Kültür Yayınları, Ankara, 2006.
- Ahmet Lütfi Efendi. *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt: 1,7,8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- AİNSWORTH, William Francis. *Travels And Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, Cilt: I, John W. Parker, West Strand, Londra, 1843.
- AKGÜL, Suat. *Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkerleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 5. Kitap, 6. Kısım, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- _____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 5. Kitap, 2. Kısım, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- AKŞİN, Sina, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. *Türkiye Tarihi (1600-1908)*, Cilt: 3, 6. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- ALAGÖZ, Mehmet. *Old Habits Die Hard A Reaction To Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt*, Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Arts In History, Boğaziçi University, İstanbul, 2003.
- ALBAYRAK, Kadir. *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Konya, 1997.
- ALİKILIÇ, Dündar. *Abbasi Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisan Beyleri*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2006.
- AMEDİ, Botan. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Cilt: I, Fırat-Dicle Yayınları, İstanbul, 1991.
- ANZERLİOĞLI, Yonca. *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara, 2000.
- ARFA, Hasan. *Kürtlerin Kısa bir Tarihi*, Çev: TRT Dış Haberler Müdürlüğü, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1998.
- ASLAN, Şaban. *Tarih Sayfalarında Kürtler*, Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık, Diyarbakır, 2005.
- ATEŞ, Sabri. *Empires at the Margin; Towards a History of the Otoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*, Basılmamış Doktora Tezi, New York University, Department of History and Middle Eastern and Islamic Studies, New York, 2007.
- ATİYA, Aziz S. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.
- Avyarov. *Osmanlı-Rus ve İran Savaşları'nda Kürtler 1801-1900*, Çev: Muhammed Varlı, Sipan Yayıncılık, Ankara, 1995.
- AYDIN, Ayhan. *XIX Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyenlar*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1998.

- AYTAR, Osman. *Hamidiye Alaylarından Köy Koruyuculuğuna*, Medya Güneş Yayınları, İstanbul, 1992.
- BABUŞ, Fikret. *Osmanlı'dan günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- BADGER, George Percy. *The Nestorians And Their Rituals With The Narrative Of Mission To Mesopotomia And Coordistan İn 1842-1844 Vol: I*, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London, 1842.
- BALLARCE, Edgar. *The Kurdish Struggle 1920-94*, St. Martin's Press, New York, 1996.
- BARKEY, Henry J. and Graham E. Fuller. *Turkey's Kurdish Question*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, New York, 1998.
- BAUM, Wilhelm and Dietmar W. Winkler. *The Church of the East; A Concise History*, Routledge Curzon, New York, 2003.
- BAYRAK, Mehmet. Bitlisli İdris(İdris-i Bitlisi), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- _____. *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Özge Yayınları, Ankara, 1994.
- BEDİRHAN, Abdurrezzak. *Otobiyografya*, Çev: Hasan Cunî, Peri Yayınları, İstanbul, 2000.
- BEDİRHAN, Süreyya. *Kürt Davası ve Hoybun*, Çev: Dilara Zirek, Med Yayınları, İstanbul, 1994.
- BENDER, Cemşid. *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*, 6. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.
- BLINCOE, Robert Alan. *Missions In Kurdistan, 1668-1990*, With Missiological Consiretations, A Thesis Presented to the Faculty of World Mission and Institute of Church Growth Fuller Theological Seminary In Partial Fullfillment of the Requirementnts for the Degree Master of Theology, April 1997.
- BOWEN, John. *Memorials of John Bowen, LLD*, London, 1862.
- BOZDAĞ, İsmet. *Kürt İsyancıları*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- BRAUER, Erich and Paphael Pata. *The Jews of Kurdistan*, Mayine State University Press, 1995.
- BRİLL. *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Western Christian Missions*, Archaeologists&Colonial Powers Princeton University Pres, Boston, 1961.
- BRUİNESSEN, Martin Van Bruinessen. *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev: Nevzat Kıraç, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- BUDAK, Ömer. *Tarihi Süreç İçinde Kürtler ve Kürtçülük*, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri, Ankara, 2008.
- BURKAY, Kemal. *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul, 1992.
- CELİL, Celile. *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Çev: M. Aras, 3. Baskı, Peri Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____. *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, 1992.
- CURZON, George N. *Persia And The Persian Question*, Frank Cass&Co., London, 1966.

- CURZON, Robert. *Visit To Monasteries in the Levant*, New York, 1852.
- ÇADIRCI, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinn Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- _____. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Drl. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇAĞATAY, Neşet. *Netayic-ül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1979.
- ÇAY, A. Haluk. *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, 4. Baskı, Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1996.
- ÇELİK, Mehmet. *Süryaniler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 1996.
- ÇETİN, Mahmud. *İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart Kurt Sesleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇOLAK, İsmail. *Kürt Meselesinin Açılımı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____. *Modern Zamanlarda Osmanlı'yı Anlamak*, 2. Baskı, Lamure Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇOLAKOĞLU, Cengiz. *P. Averyenof'a Göre Doğu Anadolu*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1995.
- DALYAN, Murat Gökhan. *19. Yüzyılda Nasturiler (İdari –Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkiler)*, Basılmamış Doktora Tezi, S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009.
- DANIŞMEND, İsmail Hami. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi M. 1703-1924*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
- EBER, Jessica R. *Fatal Ambivalence. Missionaries in Ottoman Kurdistan (1839-1843)*, A thesis submitted to the Faculty of Wesleyan University Degree of Bachelor of Arts With Depaertmental Honors in History, Boston, 2008.
- EDMONDS, C. J. *Kürtler, Türkler ve Araplar Kuzey-Doğu Irak'ta, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*, Çev: Serdar Şengül ve Serap Rüken Şengül, Avesta Yayınları, İstanbul, 2003.
- ENGELHARDT. *Tanzimat ve Türkiye*, Çev: Ali Reşad, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- ERDOST, Muzaffer İlhan. *Şemdinli Röportajı*, 2. Baskı, Onur Yayınları, Ankara, 1993.
- ERER, Tekin. *Kürt Meselesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994.
- ERGÜL, Cevdet. *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- ERYILMAZ, Bilâl. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, C. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1965.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- FIRAT, M. Şerif. *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- FLETCHER, James Philips. *Notes From Nineveh And Travels In Mesopotamia Assyria and Syria*, London, 1850.
- FOGGO, Hacer Yıldırım. *Nesturiler 1843–1846 Katliamı*, Chiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2002.

- GASARATYAN, M.A., Celile Celil, O.İ. Jegaline, M.S. Lazarev, Şakire X. Mihoyan. *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Çev: M. Aras, İstanbul, 1998.
- GAUNT, David. *Massacres, Resistance Protectars; Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*,
- GERGER, Adnan. *Dağların Ardı Kimin Yurdu*, Başak Basın Yayın, Ankara, 1991.
- GÖKTAŞ, Hıdır. *Kürtler İsyân-Tenkil*, 3. Baskı, Alan Yayınları, İstanbul, 1991.
- GÖLEN, Zafer. *Tanzimat Dönemi Bosna İsyânları (1839-1876)*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009.
- GÖYÜNÇ, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- GRANT, Asahel. *Nasturiler Ya da Kayıp Boylar*, Çev: Meral Barış, Nisibin Yayınevi, İsveç, 1994.
- GSTREİN, Heinz. *Avukatsız Halk Kürtler*, Çev: Selçuk Barlas, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul, 1977.
- GUEST, John S. *Yezidilerin Tarihi*, Çev: İbrahim Bingöl, 2. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÜLER, Ali. XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeler İçinde Türkiye’de Gayri Müslimler, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara, 1996.
- GÜNAY, Nasuh. *Günümüz Türkiye’inde Misyonerlik Faaliyetleri*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2005.
- GÜNDÜZ, Şinasi ve Mahmut Aydın. *Misyonerlik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÜNGÖR, Erol. *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1999.
- GÜRSEL, İbrahim Ethem. *Kürtçülük Gerçeği*, Çağ Matbaası, Ankara, 1972.
- GÜRSEL, Seyfettin, Koray Düzgören, Baskın Oran, Füsün Üstel, Cumhur Keskin, Şahin Alpay. *Türkiye’nin Kürt Sorunu*, Türkiye Sosyal Ekonomik Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1996.
- HAKAN, Sinan. *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri 1817-1867*, Doz Yayınları, İstanbul, 2007.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- HALFİN. *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, 2. Baskı, Komal Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1992.
- HANIM, Surma. *Ninova’nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Marşemun’un Katli*, Çev: Meral Barış, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996.
- HARMAN, Ömer Faruk. *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- HECKMAN, Lale Yalçın. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Çev: Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- HIDIRŞAH, Yakup. *Mezopotamya’da Hıristiyan (Süryani, Nasturi, Keldani, Ermeni) Katliamı ve Kürtler*, Hannover, 1997.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacû’t-Tevarih*, Cilt: IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- İŞİK, Mehmed Kemal. *Kürtlerin Yakınçağ Tarihi*, Dor Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- _____. *Tarihselden Güncele Kürt Gerçeği*, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000.

- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____. *The Ottoman Empire The Classical Age (1300-1600)*, Phcenix, London, 1973.
- İZADY, Mehrdad R. *The Kurds: A Concise Handbook*, Francis International Publishers, London, 1992.
- JOSEPH, İsy. *Devil Worship: The Sacred Books and Traditions of the Yezidizm*, Nuvision Publication, 2007.
- JWAİDEH, Wadie. *Kürt Milliyetçiliğın Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- KABACALI, Alpay. *Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları*, Cem Yayınları, İstanbul, 1999.
- KAFTAN, Kavus. *19. Yüzyıl Bölgesel Kısa Kürt Tarihi, Baban, Botan, Soran*, Çev: Alihan Zerşati ve Fuat Cemil, Nüjen Yayınları, İstanbul, 1996.
- KAHRAMAN, Ahmet. *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*, 2. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004.
- KALMAN, M. *Osmanlı-Kürt İlişkileri ve Sömürgecilik*, Med Yayınları, İstanbul, 1994.
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, Cilt, 3, 5, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- _____. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 6, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- KARMİ, İlan. *The Tanzimat The Non- Muslims: 1839-1878 The Implacations Of The Reforms In The 19th Century Ottoman Empire On The Legal, Political, Economic And Social Status Of Non-Muslims*, Master Of Arts (History), University Of Wisconsin – Madison, 1986.
- KARPAT, Kemâl H. *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- KAŞGARLI, M. Altok. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığı'na Giriş*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984.
- KENDAL, M. Nazdar, G. Chaliand A. R. Ghasemlov, A. Roosevelt Jr., C. Vanly. *Les Kurdes et le Kurdistan La question nationale Kurde au Proche-Onent*, François Maspero, Paris, 1978.
- KILIÇ, Altemur. *Titrek Pusula 19. Yüzyıldan Günümüze Kürdistan Hayali*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- KILIÇ, Altemur. *Büyük Kürdistan küçük Türkiye*, Akasya Kitap, Ankara, 2009.
- KİESER, Hans-Lukas. *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, Çev: Atilla Dirim, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- KİRİŞCİ, Kemal Kirişci and Geueth M. Winrow. *The Kurdish Question And Turkey An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*, Frank Cass-Co. Ltd. Publish, London, 1997.
- KOCADAĞ, Burhan. *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.
- KOÇAŞ, M. Sadi. *Kürtlerin Kökeni ve Güney doğu Anadolu Gerçeği*, Kartaş Anonim Şirketi Yayınları, İstanbul, 1990.
- KODAMAN, Bayram. *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdâri Durumu*, Anadolu Basın Birliğı Milli Bütünlük ve Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

- _____. *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.
- _____. *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, Orkun Yayınları, İstanbul, 1983.
- KURAT, Akdes. Nimet. *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye kadar)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- KURUBAŞ, Erol. *Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sonucunun Uluslararası Boyutu*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.
- KUTLAY, Naci. *İttihat Terakki ve Kürtler*, 3. Baskı, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.
- KUTSCHERA, Christ. *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
- KÜÇÜK, Abdurrahman ve Günay Tümer. *Dinler Tarihi*, 2. Baskı, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.
- LAYARD, Austen Henry. *Ninova Kalıntıları*, Çev: Zafer Avşar, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000.
- LAZAREV, M.S., Ş. X. Mihoyan, E. İ. Vasilyeva, M. A. Gasratyan, O. İ. Jigalina. *Kürdistan Tarihi*, Çev: İbrahim Kale, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
- LAZAREV, M.S. *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, 1989.
- LEWIS, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
- LİLİAN, M.Y. A. *As Syrrans of the Van District During The Rule of Otoman Turks*, Assyrian International New Agency, Tehran, 1968.
- Lütfi (Ahmed Ramiz). *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yayınları, İstanbul, 2007.
- MACGİLLİVARY, G. J. *Through The East to Rome*, New York, 1932.
- MALMİSANİJ. *Cizira Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000.
- MAR SAMOUN, Surma d Bayt. *Ninova'nın Yakarışı*, Çev: Meral Barış, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996.
- MATİYEF, K.P.(Bar Mattay). *Asurlular Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu*, Nisibin Yayınları, Södertölge Swet, 1996.
- MAY, Karl. *Oriental Odyssey III Travel Adventures in Kurdistan*, Nemis Books, London, 1881.
- MCDOWAL, David. *Kürtler (Uluslar arası Azınlık Hakları Grubu Raporu)*, Çev: Zeri İnanç, 7. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996.
- MCDOWAL, David. *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domaniç, Doruk Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____. *The Kurds A Nation Denied*, Minority Right Publications, London, 1992.
- MENTEŞAVİLİ, A. M. *Dünden Bugüne Kürtler*, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, 2. Baskı, Evrensel Basın Yayım, İstanbul, 2004.
- MİLLİNGEN, Major Frederick. *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, Çev: Nuray Mestçi, Doz Yayınları, İstanbul, 1998.
- MİNORSKY, V., Th. Bois, D.N. Mac Kenzie. *Kürtler-Kürdistan*, 2. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul, 2004.

- MOLTKE, Helmuth Von. *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev: Hayrullah Örs, 3. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netayic-ül Vukuat*, C. I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1979.
- NAMAL, Nazım. *Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği*, Ankara, 2003.
- NEALE, John Mason. *A History Of The Holy Easten Church*, Part I, 1847, London.
- NİKİTİN, Bazil. *Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Çev: Hüseyin Demirhan ve Cemal Süreyya, 4. Baskı, Deng Yayınları, İstanbul, 1994.
- OKÇU, Davut. *Yezidilik ve Yezidiler*, Tablet Kitabevi, Konya, 2007.
- OLSEN, Robert. *The Emergence of Kurdish Nationalism And The Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*, University Of Texas Press, Texas, 1989.
- ORTAYLI, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 25. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.
- ORTAYLI, İlber. *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖGEL, Bahattin, Hakkı Dursun Yıldız, Fahrettin Kırzioğlu, Mehmet Eröz, Bayram Kodaman, M. Abdülhalûk Çay. *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1986.
- ÖKE, Mim Kemâl, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İz Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÖNDER, Ali Tayyar. *Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, 12. Baskı, Fark Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZCAN, Hekimoğlu Süleyman. *Kürt Tarihi Aşiretler ve İsyandar*, Özbay Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ÖZDEMİR, Bülent. *Süryanilerin Dünü Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- ÖZER, Ahmet. *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Barış Matbaası, İstanbul, 2009.
- ÖZOĞLU, Hakan. *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev: Nilay Özok (Gündoğan) ve Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ÖZOK, Tijen Yalgın. *Southeastern Anatolian Tribes During The Turkish National Struggle*, Kuşak Ofset, İstanbul, 1990.
- ÖZTUNA, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2,10, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.
- _____. *Tanzimat Paşaları Ali ve Fuat Paşalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C: I, Med Yayınları, İstanbul, 1993.
- PARLAR, Suat. *Türkler ve Kürtler Ortadoğu'da İktidar ve İsyandar Gelenekleri*, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2005.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet. *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- PERKİNS, Justin. *Residence of Eight Years in Persia among The Nestorian Christians; With Notice of The Muhammedans*, Published By Allen, Morrill&Wadwell, New York, 1843.
- PURGSTALL, Baron Joseph Von Hummer. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- RASSAM, Hormuzd. *Asshur And The Land Of Nimrod, Being An Account Of The Discoveries Made In The Ancient Ruins Of Nineveh, Asshur, Sepharvaim*,

- Cauh, Babylon, Borsippa, Cuthah, And Van, Including A Narrative Of Different Journeys In Mesopotamia, Assyria, Asia Minor, And Koordistan, New York: Eaton & Mains 1897.
- Report of the American Board of Commissioners For Foreign Missions Presented At The Thirty-Fourth Annual Meeting, Held in The City Of Rochester, New York, September 12-15, 1843, Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston, 1843.*
- RİCHTER, Julius. *A History of Protestant Missions in the Near East*, Fleming, H. Revell Company, London, 1910.
- SAFRASTIAN, Arshak. *Kurd-û Kurdistan*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.
- SÂMÎ, Şemsettin. *Kâmüsu'l-A'lâm*, Kaşgar Yayınları, Ankara, 1996.
- SAN, M. Salih. *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Yayına Hzl., Gürsan Ömer, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.
- SARAY, Mehmet. *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Tuğra Matbaası, Isparta, 2001.
- SASUNÎ, Garo. *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, Çev: Bedros Zartaryan ve Memi Yetkin, Med Yayınları, İstanbul, 1992.
- SEFEROĞLU, Ş. Kaya ve H. Kemal Türközü. *101 Soruda Kürtlerin Türk Boyu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1980.
- SEKBAN, Şükrü Mehmet. *Kürt Sorunu*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- SERTOĞLU, Mithat. *Osmanlı Tarih Lüğatı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.
- SEVER, Erol. *Yezidilik ve Yezidilerin Kökenleri*, 4. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul, 2006.
- SEVGEN, Nazmi. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.
- _____. *Doğu'da Kürt Meselesi*, Harb Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1970.
- SOANE, E. B. *Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk*, Çev: Fahriye Adsoy, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.
- SONYEL, Sâlâhi R. *The Assyrians of Turkey Victims of Major Pover Policy*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- SOUTHGATE, Horatio. *Armenia, Kurdistan; Persia And Mesopotamia*, Vol. I, New York, D.Appleton&Company, New York, 1840.
- SÖNMEZ, Mustafa. *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi Kürtler Ekonomik ve Sosyal Tarih*, 2. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1992.
- SPERL, Kreyenbroek. *Kürtler*, Çev: Yavuz Alagon, Kurt Matbaası, İstanbul, 1992.
- STAFFORD, R.S. *The Tragedy of the Assyrian*, London, 1933.
- SÜSLÜ, Azmi. *Mesud Fâni Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yayınları, Ankara, 1992.
- SÜSLÜ, Azmi. *Mesud Fâni Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yayınları, Ankara, 1993.
- ŞAHBAZ, Yonan. *İslâmın Savaşı*, Çev: Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul, 2006.
- ŞAHBAZYAN, Hagop. *Kürt-Ermeni Tarihi*, Çev: Ferit M. Yüksel, Kalan Yayınları, İstanbul, 2002.

- ŞENER, Cemal. *Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞİMŞEK, Halil. *Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- ŞİMŞEK, Mehmet. *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chivi Yazıları Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞİMŞİR, Bilâl N. *Kürtçülük (1787-1923)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
- TANERİ, Aydın. *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- TAŞĞIN, Ahmet. *Yezidiler*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.
- TAŞTAN, Murat ve Yıldırım Çelebi, *Tarih Sözlüğü*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara, 2007.
- TEKİN, Mehmet. *Sovyet Sosyal Emperyalizmi ve Kürt Meselesi*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1980.
- TORİ, *Tarihte Kürt-Türk İlişkileri*, Peri Yayınları, İstanbul, 2002,.
- TRENUR, George. *The Practical Missionary Magazine*, Part. I, London, 1849.
- TÜRKALİ, Vedat. *Özgürlük İçin Kürt Yazıları*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- UÇAROL, Rifat. *Siyasi Tarih*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- ÜNAL, Mehmet Ali. *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999.
- ÜNLÜ, Hasan. *Geçmişten Günümüze Değişik Din ve Mezheplere İnanan Kürtler ve Yaşadıkları Yönetim Düzenleri*, Kalan Yayınları, Ankara, 2006.
- V.T., Mayevsriy. *19.Yüzyılda Kürdistan’ın Sosyo Kültürel Yapısı ve Kürt Ermeni İlişkileri*, Çev: Haydar Varlı, Sipan Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- VALİ, Abbas. *Kürt Milliyetçiliğın Kökenleri*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2005.
- VANLI, İsmet Şerif. *Batılı Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, Çev: M. Demirci, 2. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 1997.
- VARTANOV, Eliya. *Sibiryaya Sürgünü Asurilerin Anıları (1949-1956)*, Çev: H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, İstanbul, 2005.
- VEDAT, Şadillili. *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyancılar*, Cilt: I, Kon Yayınları, Ankara, 1980.
- WİGRAM, W. *The Assyrians and Their Neighbours*, G. Bell&sons, London, 1929.
- WİLMŞURST, David. *The Ecclesiastical Organisation Of The Church of the East 1318-1913*, Vol. 582, Klagenfurt, 2000.
- Winkler, W. *The Church of the East; A Concise History*, New York, 2003.
- XEMGİN, Ethem. *Kürdistan Tarihi*, 5. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____. *Osmanlı-Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi*, Cilt: III, 2. Baskı, DOZ Yayınları, İstanbul, 1997.
- YALÇIN, Şiar. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Başlangıçtan 1566’ya kadar*, Nokta Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- YALKUT, Sabiha Banu. *Melek Tavus’un Halkı Yezidiler*, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- YANARDAĞ, Ayşe. *1914 Bitlis İsyancı*, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Kayseri, 2005.

- YAVİ, Ersal. *1856-1923 Emperyalizm Kıskaçında Türkler Ermeniler Kürtler*, 5. Baskı, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003.
- _____. *Doğu Anadolu ve Erzincan*, T.C. Erzincan İl Özel İdaresi Yayını, Ankara, 1994.
- _____. *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2006.
- YEĞEN, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- YEŞİLGÖZ, Kazım. *Harpagos'tan Günümüze Dek Carıs ya da Cahş Kürtleri*, Yardımcı Ofset, İstanbul, 2000.
- YILDIZ, Hasan. *Aşiretten Ulusalçılığa Doğru Kürtler*, Fırat-Dicle Yayınları, İstanbul, 1991.
- YILDIZ, Hasan. *XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyaseti ve Modernizm*, Nüjen Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- YILDIZ, Hatip. *Bedirhan Bey Vak'ası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.
- YILDIZ, Zekeriya. *Kürt Gerçeği Olaylar Oyunlar Çözümler*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992.
- YOHANNAN, Abraham. *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*, Beybun Yayınları, Ankara, 2006.
- YONAN, Gabriele. *Asur Soykırımı Unutulan bir Holocaust*, Çev: Erol Sever, Pencere Yayınları, İstanbul, 1999.
- ZEKİ, M. Emin. *Kürdistan Tarihi*, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.
- ZÜRCHER, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

III. MAKALELER

- AÇIKSES, Erdal. "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Misyonerlik Faaliyetleri", *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu Sempozyumu*, Kayseri, 1990, ss. 245-256.
- AKA, İsmail. "Timurlular Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 9, İstanbul, 1992, ss. 181-372.
- ANDREE, Richard. "Feld Mareşal Helmut Van Moltke'nin Türkiye Gezisi (1835-1839)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Çev: Selçuk Ünlü, S. 43, Ağustos 1986, ss. 185-206.
- ASLAN, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncenin Değişimi", *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2004, ss. 287-297.
- BARC HARD, David. "Bedirhan Bey In Crete", *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet Diyarbakır Sempozyumu*, Cilt: 3, Ankara, 2008, ss. 343-351.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Tımar", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 12/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, ss. 286-333.
- BAŞAR, Fahamattin. "Safeviler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 9, Çağ Yayınları, ss. 537-573.
- BAYZAN, Ali Rıza. "Süryani / Nasturi Soykırımı Oyunu", *Tarih Dünyası Dergisi*, Sayı: 234, Haziran 2006, ss. 28-33.
- BLACKWOOD, William. "From Stanboul to Tabriz", *Blackwoods Edinburgh Magazine*, Vol. LXXII, July-December 1852, ss. 167.

- BRUÏNESSEN, Martin Van. “Aşiretler ve Devlet”, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 199-303.
- _____. “Aşiretler, Aşiret Reisleri ve Aşiretsiz Gruplar”, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 81-198.
- CELİL, Celile. “Bedirhan Bey Ayaklanması”, *Dar Üçgende Üç İsyan*, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul, 2005, ss. 245-270.
- ÇADIRCI, Musa. “Tanzimat Döneminde İdari Reform”, *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 183-198.
- _____. “Tanzimat’ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, ss. 295-321.
- ÇAY, Abdülhaluk. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı”, *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 1990, ss. 160.
- DARKOT, Besim. “Diyarbakir”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, Ankara, 1988, ss. 602-625.
- DUMONT, Paul. “Tanzimat Dönemi (1839-1876)”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Çev: Server Tanilli, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 63.
- EREN, A. Cevad. “Tanzimat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, ss. 729-765.
- GENCER, Ali İhsan. “Tanzimat Fermanı’ndan (1839) 1876’ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 11, İstanbul, 1993, ss. 431-521.
- GÖYÜNÇ, Nejat. “Diyarbakir Beylerbeyliği’nin İlk İdari Taksimatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 23, İstanbul, 1969, ss. 23-34.
- _____. “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 85.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. “Nasturilik”, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, ss. 418-419.
- _____. “Yezidilik”, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, ss. 724-725.
- HARTMAN, M. “Cizre”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: III, İstanbul, 1988, ss. 152-153.
- HEPER, Metin. “Mesafeli Bir İlişki”, *Devlet ve Kürtler*, Çev: Kadriye Köksal, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 67-91.
- HUART, Cl. “İdris Bitlisi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 5/2, İstanbul, 1988, ss. 936.
- İLERİ, Cihangir. “Osmanlı Devletindeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları”, *Süryaniler ve Süryanilik I*, Orient Yayınları, Ankara, 2005, ss. 141-161.
- İNALCIK, Halil. “Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Öz-Fa Matbaacılık, Van, 1997, ss.65-70.
- _____. “Erzurum”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul 1988, ss. 356.
- _____. “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler*, 2. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 369.

- KARACA, Behset. "Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini Fethi ve Burada Uyguladığı İdari Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2003, ss. 58-61.
- KILIÇ, Orhan. "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı*, Cilt: VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1988, ss. 89-109.
- KURAN,ERCÜMENT. "Türkiye'de Kürt Meselesi", *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Drl. Mümtazer Türköne, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss. 271-296.
- MERT, Özcan. "II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:18, Haziran 1982, ss. 33-68.
- _____. "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi", *Osmanlı*, Cilt: VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1998, ss. 174-180.
- MİNORSKY, V. "Kürtler", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, ss. 1105-1115.
- MİROĞLU, İsmet. "Yavuz Selim Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt.10, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 244-246.
- NIKİTİN, Bazil. "Nasturiler" *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 2001, ss. 209.
- ÖZÇELİK, Mehmet ve Hasan Babacan. "Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 1996, ss. 162.
- ÖZDEMİR, Bülent. "Süryani Toplumunda Dinsel Farklılaşma ve Misyonerlik Faaliyetleri", *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet Diyarbakır Sempozyumu*, Cilt: 3, Ankara, 2008, ss. 667-704.
- ÖZKAYA, Yücel. "Merkezi Devlet Yapısı'nın Zayıflaması Sonuçları: Ayânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 113-167.
- _____. "Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında Tanzimat'ın Uygulanışı", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1991, ss. 121-140.
- SARIBIYIK, Mustafa. "Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller", *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 2006, ss. 253-262.
- SEVGİN, Nazmi. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 6, Mart 1968, ss. 44-61.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 7, Nisan 1968, ss. 57-80.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 9, Haziran 1968, ss. 70-76.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 10, Temmuz 1968, ss. 64-71.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 16, Ocak 1969, ss. 39.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 11, Ağustos 1968, ss. 49-59.
- _____. "Kürtler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 12, Eylül 1968, ss. 42-52.

- _____. “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 13, Ekim 1968, ss. 40-46.
- _____. “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 14, Kasım 1968, ss. 59-65.
- _____. “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 15, Aralık 1968, ss. 54-59.
- _____. “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 17, Şubat 1969, ss. 50-58.
- SEZER, Ayten. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Ekim 1999, ss. 169-177.
- STEVENS, Abel. “Literature, Art and Religion”, *National Magazine*, Volume VIII, New York, 1856, ss. 559.
- _____. “Literature, Art and Religion”, *National Magazine*, Volume VIII, New York, 1856, ss. 559
- STRECK, M. “Bohtan”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, ss. 773-775.
- SÜMER, Faruk. “Karakoyunlular”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, ss. 292-305.
- TUNCEL, Metin ve Abdülkerim Özyayın. “Cizre”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 37-39.
- TURAN, Ömer. “19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarında İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Ankara, 1999, ss. 1547-1564.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. “Türk Toplumunda Süryani Kültürü”, *Tarih Dünyası Dergisi*, Sayı: 238, Ekim 2006, ss. 20-26.
- TÜRKÖZÜ, H. Kemal. “Türkmen Ülkesi (Doğu Anadolu) adı ve Emperyalizmin Etkileri”, *TDA*, Sayı. 2, Aralık 1982, ss. 217-230.
- UÇAROL, Rıfat. “Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan 1839’a kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 11, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 179-430.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. “Ayân”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, ss. 41-43.
- ÜNAL, Mehmet Ali. “XVI. Yüzyılda Palo Hükümeti”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1990, ss. 1075.
- _____. “Diyarbakır’de Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği’nin Kurulması”, *I. Uluslararası Oğuzlar’dan Osmanlı’ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mayıs, Diyarbakır, 2004, ss. 567-589.
- _____. “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı”, *Osmanlı*, Cilt: VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1998, ss. 111-112.
- YAZICI, Tahsin. “Safeviler”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul, 1988, ss. 54-59.
- YETİŞ, Kâzım. “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1989, ss. 107-134.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Yezidiler”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, ss. 415-423.
- YILDIZ, Hatip. “Bedirhan Bey ve Nasturiler”, *Süryaniler ve Süryanilik I*, Orient Yayınları, Ankara, 2005, ss. 161-187.

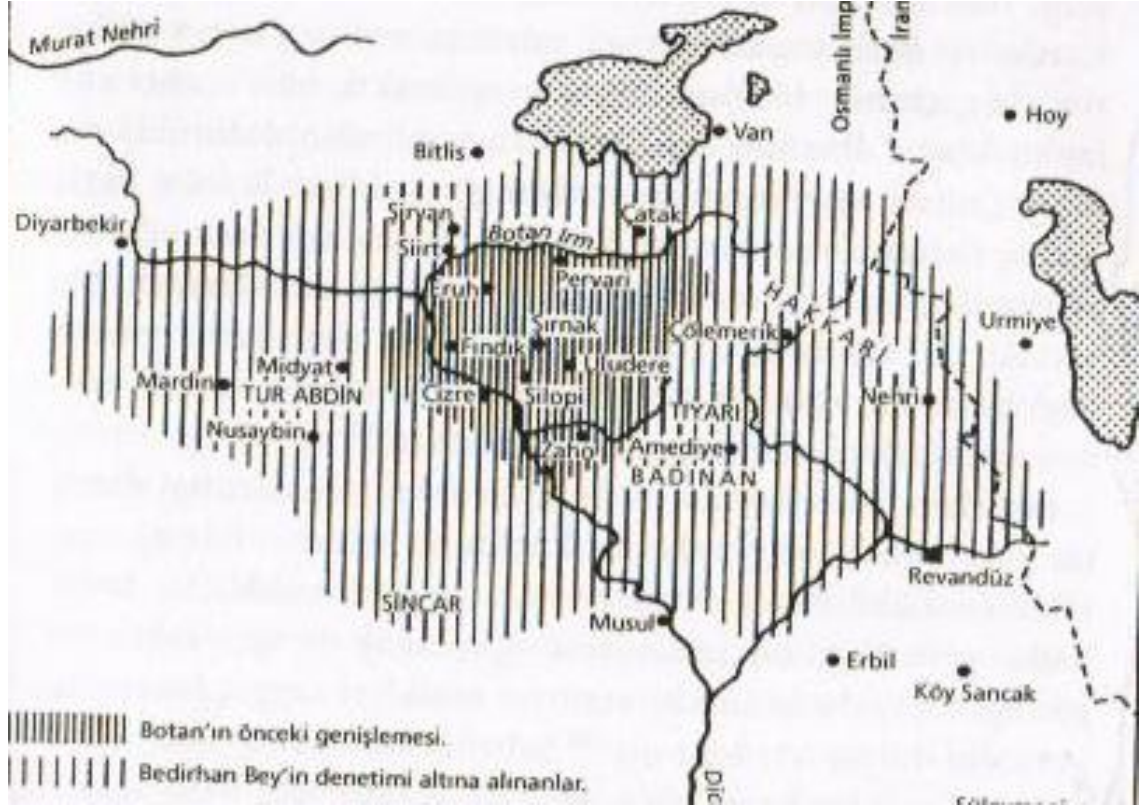
- YILMAZÇELİK, İbrahim. “Diyarbakır Eyaleti’nin Yeniden Teşkilatlandırılması”, *Osmanlı*, Cilt: VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 221-237.
- _____. “XIX. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münasebetleri”, *Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan*, Eser Ofset Matbaacılık, Samsun, 1993, ss. 387.
- _____. “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, ss. 141.
- YİNANÇ, Halil. “Diyarbakır”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, ss. 602-626.

IV. İNTERNET KAYNAKLARI

- AKYOL, Mustafa, “Türkler, Kürtler ve Osmanlılar”, İstanbul 2005, <http://www.mustafaakyol.org/arşiv.23.11.2005>.
- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi ve İbrahim Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı’nın Cizye Defteri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com ISSN:1304-0278, Kış-2006, C. 5, S. 15, s. 159-179.
- Osmanlı Araştırmaları, “Osmanlı İdaresinde Silopi”, s.1-6, <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&content&tid=501459>, (07.12.2007).
- ÖZ, Mehmet, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti; Buhran Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, <http://www.history.hacettepe.edu.tr/archiue/T.Gunlugu.htm>, (17.02.2008).

EKLER

EK-1. HARİTA

Harita 1. Bedirhan Bey döneminde Cizre ve Bohtan Emirliği'nin nüfuz alanı

طرف دیار بکره در خانه کور خیرینک محمود

جنینک دیار بکره الحاقه ساعده سیه ازای بیوشی خصی مقیمه طرفه در دیار معدنیه عیبه و ازیا قنر اولینه
خبرینک کلب کلجی استعدیه و کویا امین باشا ایله هاد محمدک اولیوز لئازنه جنا یکیزک دخی مضی واردریه
ارضوم میتری خیرینک موس والسی خیرینک طرفه اغیرلر اولیغینه شار ایما ده اینکیز اولوب و منار ایما طرفه
عکرمطوب و جین سانه ایله طرفه بار اولغنه اولوب بوکا ایله طرفه اولیغینه اکبر جنینک دیار بکره
الحاقه ساعده بیولغنی حاله اولره اولور بلوج بره هاد محمود و امین باشا سار بومقل اولیوز لئازنه
اظهار ایله جنا یکیز دخی برلک دینمده ایله دیار بکره نقل خانه اوضو دیار بکره اقامه ایله یکیز سانب ارضی
اخاده سینه و خصوصیات سانه دیر سالتو بعضی ارض طرفه رسول کیمز لئازنه خانکی معلوم اولور جنینک مادی
جه لئازنه و دیار بکره الحاقه اوزره بئیر اولوب انجه بعضی اسبابه منی هغه امینکیز کیمر ایله جنینک
کله کینه بونیز طوبی برکونه وسوسه ایتمیز قالیکه جنا یکیز اصفای دوله دله اولوب ضیات سینه سنده
واسلاف کلمه طرفه خیرینک بونیز یکیز وسوسه و استقامه ایندیکیز ظاهر دیوچرتله امین تیار و هاد محمود
برکونه مقلک اولوب و بکله بومقلک همه مداخله دقه و غیرت ایله جیکیز بدیهی و باها اولوب ضیات سینه
دیوچرتله وسوسه و استقامت نیات ایروب هر هغه اینیکه و لومه و حجاب داریه اولور رضای طرفه یار شهید
ایرلیغیه مقلک برشی یا بومجبوب مضاف اولور قدر و اعتبار کیز زیاده ارضی و الحاقه هغه مقلک هر طرفه عالم
وسه توچرین اولیغی اشکار اولغنه نخی اومقل سینه و وسوسه بورغوب مقیم و فخر واقع اولور اشکار و جیه
رضای معدنه ارضای طرفه یار شهید مضاف اولور و جیه هر هغه و صفاقه دقله شرباره سعادته اولور محمدک
فیظ و ربیطه امورده و خصوصیات و اقدنک همه تنظیم و تدبیر خصوصه دقه و اهالی و فخرینک همالک اسملا و نوزده
استقامت غیرت ایتمیز فی الحقیقه اشکار سعادته و جیه اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
اولغنه واقع ایله داخل بونیز محمدک فایح اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
فقط هاد محمود طوبی برلک ارضوم ایله هغه مقلک سانب طرفه اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
طوسه ایله بونیز لئازنه سانب طرفه اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
محمدک دره قالیکه جنینک الحاقه هغه امینکیز کلجوب شمیک مصل طرفه اولور حسیله مصل والسی طرفه طرفه
بعضی عکرمطوب و جین سانب ایله طرفه بار اولغنه ایله بونیز لئازنه طرفه اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
صده و استقامه ایله جیکیزه نیات اولوب و اومقل اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
طرفه کورده ارضوم اولیغی کور اولوب انجه ارضوم میتر شار ایما ارضوم و مصل و لئازنه طرفه
مقول و نظیرین اولره انا جمعه و صده و استقامتی ایضا برله بونیز لئازنه طرفه اولور حسیله مصل والسی طرفه طرفه
و جیه جنینک اوزره اولیغینه انک انجه دخی امینکیز کلجوب و صده و استقامتی ایضا برله بونیز لئازنه طرفه اولور حسیله مصل والسی طرفه طرفه
اشما نیک تدبیر خصوصه دقله اجلی لئازنه کار خنای و درایه و حجه صرف روتلری مقلک اولور حسیله مصل والسی طرفه طرفه

BOA, İ.MVL, 39/729
Belge-3. Diyarbakır Valisi Vecihi Paşa'nın Bedirhan Bey'e, isyancı Han Mahmut ve İmadiyeli İsmail Paşa ile olan ilişkisi ve Cizre'nin yeni idari statüsü ile ilgili olarak gönderdiği 27 Rebiulevvel 1258 (8 Mayıs 1842) tarihli mektup

مبارک فیکار صیانه لینه نمودن و عید کند لبریک
 بدر خاد بک قولکله قوناغنه و صعلایعده ایله ایچ و دفعه کدریشک جریته جایکوندی بالایلان اکلکله ایچ بیدر قوماک صورت عیانت
 وجهت اخردو بروجهکی اولیبجه فقط جزیره ناک معلولاتی و قتلوه کوربان حقیقته عدم ایتمنده بلکه شمدی قدر فیکار عیدکن کلیدی حال
 والی مشارالیه حقیقته ایستایر اولوب در سعاده کور بیلور و یا خودجهت آخر لبر کونه اهانت اولور مطالکله ندر عبارت اولیب برطاقم
 اقربا و تعلقانله دمی کوزیه اغفال لبر کورنه نشت ایتمک و او جهته ندر جمله حرکت ایرجهکی شاندور ایچ اولمکله طایفه عیدانه مدد کوزیه ایتمک
 و برلیجه اسکلایجهجا اولوب بوجی یوقوردیلر فاده و نهایت امر قولکون بوردوه قالیب کوزونک فیکار عیدکن فرسوده اولمقی بیاید اولور
 بر مقدار کسب معینه ایچ ایسه ایلدوم برادر لکانتان ایرلی و جزیره ماده سنک عرض و اشعار اولوب صورت مساعد اکلکله لبر هاله
 اولور قس اقتضای بر قانیه حقیقی اولوب نیر ادره ندر بظان قضا و قضا سازوم مانا و برنا خدمت ایرجهکی و برودجهلا قسور و قسور
 ایرجهکی خلاف بالله ایرک قریح اعتماد و برکده بلونج فقط شمد بک کوزونک اولور مطالکله لبر کوزنه اهانتا نکره ایردوسه جزیره
 در بار کوه الحاقه تکرار کسب معینه ایتمکله ایچ برهانی قالیجهکی وانه جهت مننده اولوب خدمت ایرجهکی و قضا سازوم کیفای
 و مطولبات سنه ناک استعلا فیکار ندر جانب ساز حرکت بدلیجهکی یعنی فیکار عیدکن ده بوردجهلا هنرانی واریکله لکالی و ندر تطیف
 اولور قسور ندر بر قانیه قاعه کلوب عکر استخوانه دمی حقیقی قالیجهکی فاده ایچ اولمکله بیدر قوماک بوردجهلا ال انجینی حال
 والی مشارالیهک بولور و رودن بیدر قوماک مقابله ایرجهکی و نیر ادره ندر بظان قضا و قضا سازوم اهالیسه خارس عظیمه
 واردات سنیه دمی کلینوسکه ایرات ایلیجهکی و التماکوزن مساعد بوردجهلا صورت کوز نیر ادره ندر بظان قضا و قضا سازوم
 قوماک کورجهکی دمی کورده میجهکلیرنه و بعض قضا و قضا سازوم بوردجهلا اولور بیدر کوزنی دیر ادره ندر بظان قضا و قضا سازوم
 غایب ندر اکلکله لبر طایفه عیدانه ایچانه باقیمده سهولتله حقیق و هم قوماک بر قانیه خدمت بولمقی مستحب اولور حقیقته
 و مغایر حرکت بدلیجهکی تقبیرجه دمی اولور قس ساینه عیدانه صورت سنه ایله ناک اکثر کور کورده ندر اولور حقیقته عقل تصدیق
 بیدر ندر حقیقته احسانیه حقیقته شاهانیه فائده عظیمه منعم اولمکله بوردجهلا امر و ادره بوردجهلا لبر لبر حرکت اعانت
 اجتناب اولور کوزنه نیر ادره ندر بظان قضا و قضا سازوم اولور حقیقته امر و ادره بوردجهلا لبر لبر حرکت اعانت
 ایرجهکی فاده بولمقی حقیقته ندر ندر حقیقته امر و ادره بوردجهلا لبر لبر حرکت اعانت

BOA, İ.MSM, 48/1225
 Belge-4. Bedirhan Bey ile Musul Valisi Mehmet Paşa arasındaki sorunları çözmek üzere görevlendirilen Divan-ı Hümayun azasından Yusuf Efendi'nin Bedirhan Bey hakkındaki Muharrem 1258 (Ocak 1842) tarihli raporu

بدرهان بك موصوله معقبه، كذا دولت قونسلوكمه شيخ يوق نام كسمه لك معقبه شرط
اخواتك اوزره دولت عليه به اطاعت ايكه تليلق ايتشور
قونسلوس موسوليه بدرهان بكلك افتاء و السلاماء عودت ايوه جگنه كغيد تالور ايره مرموجواليه
در عادت ككورد سحر و باذان قضا ايره هر دو مداخله در تاريخ اوله رق عاير و تحومه
عيرتله بردها تاشتم يانته برهان مكنو خلكه بونه بولان شطوري ايريني الطوق اير
من بعد كغدا سموياد و توكار ايله خطبه اوقته قون تاريخ اولوي خطبه ي نام نامي حضرت جهاندار بونه اوقته
قويد اير برهنه شكه اما ملق خدمتقون تاريخ اولور نيزكي موصوله ككورد جلد كغوزلك
اداره ايوه ككي قضا ايجون جانب دولت عليه دن تعيين اوله حق نمايد مقدار ايجدي بونه ادا ايكه
حاضر و ماده در مارشمون نام جلاقي نصلي طابقه لك بلرمي اوله رق قبول بره كغوزكي حيج بردها
دخلك و قوض ايتنه اهل الهادي و نصار لري برطوقوب بد، كشتا مقلدوه عاير اوسا، معامله ايوه جلد
من بعد قتل و معامله اديب اتل شخصونون تاريخ اولور نيزكي موصوله مابلرله كلابكي و تملدوه
مقدم ايتكوكي معيتمه كغيدو عاير استعجاب ايرين ككرد و اما اصل جانب دولت عليه دن هونورلو
كغيد اوترا ايره جمله كق قول اير
قونسلوس موسوليه جوابنده، كذا و ايجي طنقون بجا بونا بونه تعميمات كلابيجه برطوب بردها و ايتنه
برشني وعد ايتل المون ككوردش و لمديقتي، شمار ايتشور

BOA, İ.MSM, 50/1258

Belge-9. Bedirhan Bey'in, Şeyh Yusuf aracılığıyla İngiltere'nin Musul konsolosuna gönderdiği ve Bâbîâlî ile anlaşmak için ileri sürdüğü şartları içeren mektubu

معرضه بنه لبرکه
رواندنی هقد رسون پنا حضرتی بنه کز ده کور شیون سوز ویردیکه ابر نیانک جاز صفاش اولدینده زورده جاکی
جییا خا زه نبرزه لدی لجلب پنا شی مارلره وهد و عیدر ایدرک تحریک ایلکه بشودن ایلده هه عهده انصاف و بریکلی
سوزده نکلون ایماشا اولوب انجه نارنجده ایکی کور مقیم بدرخان بیکل معتبر اولدنده شیخ عبدالحامد مرقوم جییا
خانک باشه کلنی اولدینی پنا شی زایه طغند ز طغی جاگری به خبر اولد کده سبینه لدی سنل اولی قطعده
بیاضی کاغده مهر با صوب کوندرش سونک ایچونکه دیلغا ز حاجی عبدالحامد نام شخصه ز کورن بیک ندمان
هاله کور سونش و مرقوم جییا خان نکلن مناسبا کور سر کاغذ لری او بیجه باز سول دیو پنا شی مارلر کجه
اینتی اولدینده کیفیتده طغند هنل قونسلر سه افاده بره اندر طغند ز مرقوم شیخه تحقیق اولدنده
کجه نه حجاز طغند غریبه بیرون عود نه پنا اولان شاهک لایسی ندر محمد خان جزیره طریقیه کلنی اولدینده
انک هقنده رعایه و حرمه ایدر مدک خطری الله المذکلم دیو مرقوم شیخ حیدر ویرش و پنا شی مارل
ایلند طغند خوف ایدر اکر تسبیب ایدر بیلدر سر دوله علیه تبعه سندر اولوب مشایخ نقشینه و نه دعای
الذیه ذواته کور هه سید طه باشه کوندر یلدن اراده سنیه نلک شرف و دینه قدر اولد اکلنک و نفعیه کیفیتده
بدنده حکمه فطرا یکه عرض و انزها اولدین معلمه سایدی بولدر قوج اوچار و هه حالده امر و اراده اذند مکرر

علی

علی

علی

BOA, HR. MKT, 18/28

Belge-11. Doğu harekâtı sırasında Bedirhan Bey'in İran'a iltica ihtimali üzerine İran tarafı ile başlattığı ilişkilere dair Osmanlı Devleti'nin Tebriz sefiri vekili Ali Rasim Bey'in 19 Cemazeyilevvel 1263 (5 Mayıs 1847) tarihli raporu

معروفه الامواه صدقونيك ليريه
 بنك انك هتار بنك دوله عيده دن ايمره مابورك بودفم قولدينه شرفنج ورود ايتنج اولاد بيدلک ساميلک
 فتح و قرانه سفا و طاعه رسوخه رعايه قلدرم معه جاگريک و قصبه اولاد تلطفانه حفظه شريف اخچيک
 معلوم بنکانه اولور اظهار فلو صيه عاجب بيانه قلدرم هتار اولور والاينه نسطر ايک واد خانلارنده
 بيدرزاد فاضل بک قوللا واد و فضايل قلدرم لينا جنره بک بدرضام بک قولدينه نيليمى توبه ايدک
 وانک امدري عهد لينا اهالسي صحیح جاگ اولدق تالدرن قلدرم زبورک محافظه نه نامود لينا باشي
 سليمان اغا قولدينه کونکله بيميلد ايدک اخذ اولدق و رصقم قوللا بک اولدق اولدق اولدق اولدق
 ديم بدرضام بک قولدينه کوله سمرزونه لک بالورود مطوب ايلدکيندر رد جواب ايدک اولدق
 جانينه غريبه بله واد قلدرم دغا فلم اولدق ايک قولدرک بيدرزاد قولدينه برقطه خيرات
 غايه قلدرم زبور و بيلور ايسانه حفظه شريف قرا و مال املاک کفر تار مار اولدق فو معلوم اولدق قلدرم
 زبورى کوزنج محافظ اولدق و بکرکته و بيلور ايدک هالبورک برادر بکر هاده محم بک قولدينه جاگريک
 برقطه خيرات کوزدرم محمى قلدرم و قضاي محمى جاگريک قلم قولدرک عنديک محمى افکار
 خيانت ايک قولدرک سايه عيده ليدن هيج بروقه محتاج اولدق افشا ايه حفظه شريف
 مطبق هله محم بک قولدينه فاقه اولدق ملاحظه سبل رد جواب ايلدکيندر اولدق زيد
 اولدق شوماه جهادى الافرنک بشي کوز ديم بچينه کوز بهتاده طرفه کتم اولدق معلوم والا
 بيدلک و قولدرک دغ غنيزه بدظ عشاق برطاميه جلد ايدک کتم اولدق
 بيانيد رضا نه قولدرک سرفراز ايدک فکار والاينه کوندر اولاد مالموز فاصدا
 قولدرم رفقا غنيزه اولدق ايجله بيلدکى قلم نفل ارسال و قولدرم دغ برقطه بيلدکى
 نيت و برقا ايه ارسال بيدلک و واد اولدق ايجله بيلدکى طابره عکراسانه هله بيلدکى
 زياره ناطق ايجاب ايدک قولدرک قلدرم قلم و ايزام طرفه قرار اولدق و جهيد واد دغ
 نيه توبه کتم اولدق معلوم مطبق بيدلک اوه من قولدينه بکوندر زياره ناطق
 ايدک ارساله هتار ايزام بيدلک فاصدا ناطق زياره ناطق ايجاب ايدک
 بچينه مجله قلدرم باره الامر حفظه سبل الاموال

BOA, İ.MSM, 50/1269

Belge-14. Bedirhan Bey ittifakından ayrılarak Osmanlı saflarına geçen Han Abdal'ın, Bedirhan Bey ve Han Mahmut'a destekçi olmadığı ve Hoşap Kalesi'ni zaptederek onlara teslim etmediği ve konuyla ilgili diğer bazı önemli bilgilere dair Anadolu Ordusu Müşiri'ne yazdığı 5 Cemazeyilahir 1263 (20 Mayıs 1847) tarihli mektubu

ویدار بکر والیسی عطاوندی حیدرآبادیہ پشہواریہ جہت کہ ہونے سے شیخ نقشبندیہ شیخ صالح و شیخ ابراہیم و شیخ عبداللہ افریدیہ بازینفی مکتوبہ
خلاصہ ترجمہ سید

معلوم ہے کہ بہ طریقت خالیہ نقشبندیہ و خلاصہ ترجمہ شیخ و سیم طوسیہ خالدہ نقشبندیہ حضرت اہل اجازت و اجازت ہونے
صورتی منظور کون اوسوہ دیو طرفہ اسالی و نسبت احوالہ طریقت اقتضای حاکم ہوا ہے کہ نصیحت الیکم و امداد زبیر الرضویہ رسول اکرم
صلی اللہ علیہ وسلم اقدس بر حقیقت طویل الذلیل الیہ الصبیحہ بوردیہ و ادرج دفع تکرار بہ رضی نالید جوشد و جبر فی اہل عہدت روئے
الیکم حدیث شریف رضی بایف رسول اللہ الحدیث جوشد و شریف و طریقتہ سوسہ السامیہ و اہم الموصیہ و حلیفہ رب العلیہ اولاد
یادج و اسلام بنا ہا کہ اریہ اتباع لہ وسلم و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
عہ الطاعنی الحدیث جوشد و ہر خصوص شیخ ابان و اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
سینہ و زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
سلیہ و زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
عہ سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت
سہ لہام برینہ سوسہ نہ عہدہ مخالفت رعیم اصحت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت سعادت
بہ رسول اکرم بر حدیث رضی اوصیکم بقولہ و السمع و اذعہ الحدیث جوشد و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
و تجربہ اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
ایہ اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
اشاعت کندویہ افعم و ربہ اعلیہ اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ
ارزینہ اولیہ عہدنا و رسول جناسی رسوخ و نامساں نذیح مضروب اولور و سوعم اولیک اولیک اولیک اولیک اولیک اولیک اولیک
و در اولادہ ابراہیم علیہ السلام جہانہ کلمہ ہفتاد و اورمانہ سوسہ اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ و اہم زبیر اہل امانہ

BOA, İ.MSM, 50/1266
Belge-15. Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa'nın Bedirhan Bey'e destek vermemeleri ve isyandan vazgeçmesi için kendilerine nasihatte bulunmalarına ilişkin Nakşibendi Halidiye şeyhlerine yazdığı mektubun sureti

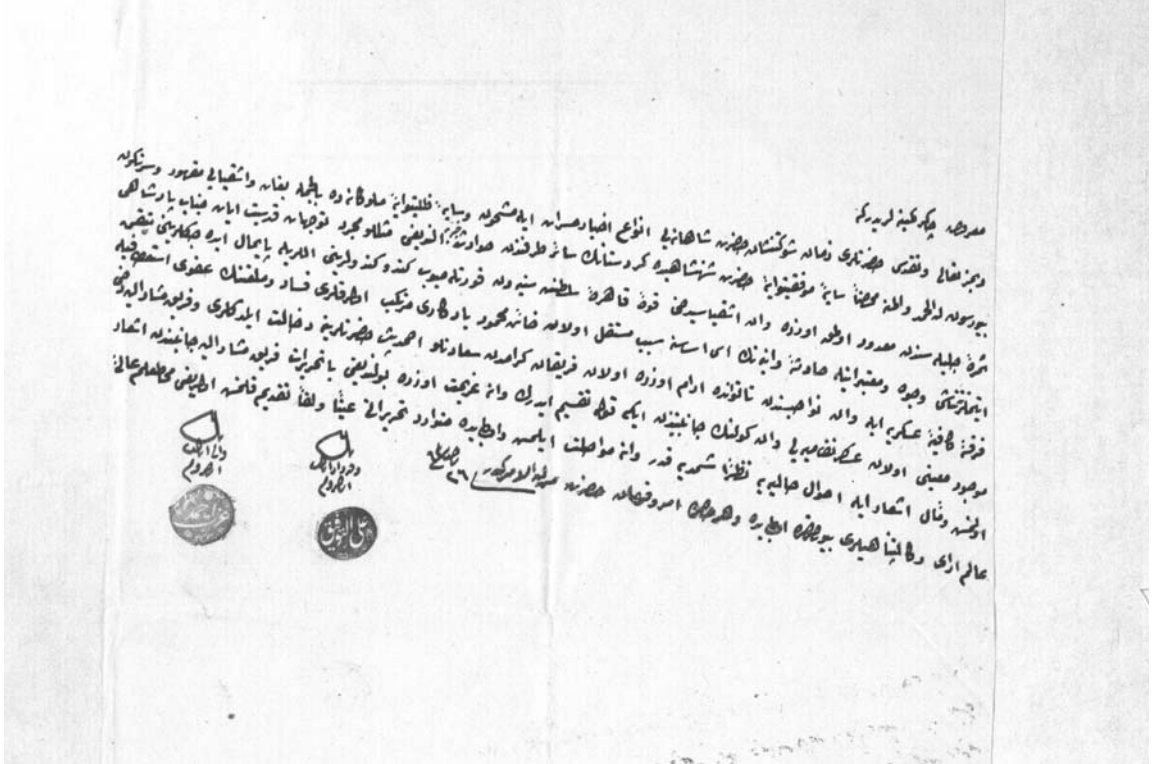
غروب
بودند و چنانچه کلاسه پوسته نماناری جزیره وصولند اروی هر یوم شاهدی علی فروردین ایکی اوج سعه ایچرود اولمده و ده راستی
برای سیه اروی مذکوره کدوب طرف مشربده خیرانه اخصال ابدیه ماسه اولمده کفیه معلوم سیه اولمده و بعضه کمال عایدن
سوال پورالیغی حالده ماه جماد الاخرن سانی و شهر فرزان ایکنی بازار ایش کیجی جزیره ناک فاروق سنده مبرسفه الیه ناک
فکر کل فله ناک صانع طرفنده زینت ناک بوغازی تعبیه اولور محله فریده حاله مو عیبرت معینه بوغنه عربینه اروی هر یوم ایلیله
دیوادیه اروسنده ایکی صوبه کلاسه علی فروردین بلاضیام ارام اوزره ایسه کیجی سعه دره راه ایش برهانه بیکل کدوبی مفاصله
اولدند کسه ایدن ناک نام خاننده دره ایکی مفاصله سیه عکر نفعه مین شانه اوزرینه هجولم ایدن محاربه شروع ویشیه
اولدنده مبرسفه ناک کدوب مفاصله بوغنه خاننده کله اصا بنیه ایکی ایش شک اولمده و نلای نام عکرام طوبندک اوزرینه هجولم
ایسه بری ناک رضی عربستانه اروس الیه ناک ایکنی طابورن کیجی ایش باشه فلیج ضربه قتل و اعدام ایسه و عونه سیه ناک اوزر
مفاصله اولدنده برکنده و پیش نه اولورده ضیجی نفا ندری اولوب منحرزا و منکونیا فرایلیغی و عکر نفعه مبرسفه ناک
برقی بویشی ایدن یکدین سکر نقر مقداری برای و شسید نقر ایش اولدند کلاسه بعضه کدوب نقر نقر ایش
وماه جمادی الاخرن یکدین سکر نقر مقداری برای و شسید نقر ایش اولدند کلاسه دیابیر باکندن مرتب نقر ایش
سکرده سنجی نقر ایش محمد لیکان خردی دیاچاره فیدوس پشیدنه رفعا اسماعیل لیکان اوزرینه هانه محمد معینه بوغنه هجولم
هجوم ایدن کابیه شروع اولدنده عماد علی اسماعیل باشه ناک قدر ایش اولدند کلاسه ایدن سکرده لیکان سکرده
موبونام شفیق مقول اولورده رفوع هانه محمد نقر نقر ایش اولدند کلاسه ایدن سکرده لیکان سکرده لیکان سکرده
صوبه غره اولورده بوز ندری رضی برای مقول ایش و مبرسفه ایش معینه بوغنه نقر ایش و اوی هر یوم سانه
مقداری برای و شسید اولدین مبرسفه ایش صوبه صوریه مورد خیرانی مانندن معالیم ایش و اوی هر یوم سانه
اه نغایه شانه کدوب لیکان ایدر و کله و برهانه ناک طرفی ندرم اولدنده اولدند کلاسه ایدن سکرده لیکان سکرده لیکان سکرده

BOA, İ.MSM, 50/1274
Belge-17. Bamerd ve Kasr-ı Geli bölgelerinde yapılan Osmanlı kuvvetleriyle isyancı Bedirhan kuvvetleri arasındaki mücadeleye dair Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa'nın 5 Receb 1263 (18 Haziran 1847) tarihli raporu.

دو تلمو اتمه روضه قندی
بر هاه نام شخصیت ما وی تدعی اولیده در کول نام محله ارجوی همایون بالا شخصی کوب باهای سلمه انخان بیتمه اولدی
اوراد قلعه غنچه باهلیغینه ما حالت اولدیغی یوم هر پانجه موصلهر جینا وظانه کیر بالهز طوب و کول اولدی قلعه موقوم و موصلهر
صفدر اولدی مسر کره حساب ربه عینه اولدی قلعه موقوم خوشا زسه و جا کرینات دمن بو هوای هالی و کبفیانته لانه بر کولنا شکاره
اولدیغی هرته شمدی قدر نومهد هر کینه اولمده و ناله وارمه و شخص موقوم بوز لدر لدر نظر کیره بو هوای لایرته صورت هر کینه شنبه بیتمه
اولدیغی و بدر هانت هر نیمه صکره هم محمود دمن خایر طرفه فراتیمه و کندوسه ندامه کدرن توسطه ایدیم اولدیغی و هاله
بیات جاده اید طابو بولدیغی ابدال بیات طرفنده کلامه ادرات نقر بر ندر مستیام اولدیغی و هکاری یکی نوزاه بیگات دمن رضالیه
اتک بولدیغی و جا کرلی دمن و انان بروم سهولته هرط و شخیری قضیه رفته بو هوای لایرته شوبه صالحه و اقدوسات
بر اولدی انضباطه بیاد رسه قلعه اراده سنی شایق تانار قولورس واسطه سیله ایلچ تارخید مورخ ابکی قلم امرنه سنی ایلانله
لری سنج کول و وصول بو طرفه و کافه امر و ارامه و کارم افامه حیدرانی قریه ابقانه جا کرلی طرفه و توشیه و کرمه قلم طایق قویله
چهره بر پاشان و انار ضیه نوبه سانی اصفهان لری اوره سمند هله بلده شنبه داوران لری صبه مقرریه امارت لری حهولانه
و جنود ضرره موعود ملکان ابد ایتمه لایق و اینما توجه مظهر سیور لدر قلمی و مجوده نقاش شخص موقوم و حه قریه رسد دمن
الطاق ابره دمن موقول قوی بوزمه و تفصیل کبفیانته جا کرلی دیکر عینیم ماننده قریه عام عای صبه لری سیور لدر اولدیغی امر و ارامه موقوم اولدی
دو تلمو اتمه روضه قندی
دو تلمو اتمه روضه قندی

BOA, İ.MSM, 50/1281

Belge-18. Bedirhan Bey'in sığındığı Orak Kalesi'nin kuşatılarak 16 Receb 1263 (29 Haziran 1847) günü Musul'dan getirilen büyük toplarla tazyik altına alındığına ve Han Mahmut'unda yakında teslim olacağını beklendiğine dair Ferik Ahmet Paşa'nın raporu

BOA, İ.MSM, 50/1280

Belge-19. Bedirhan Bey'den sonra müttefiki Han Mahmut'un da teslim olduğu
dair Ferik Ahmet Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 26 Receb 1263 (5
Temmuz 1847) tarihi yazı

موضوعه جاگیر کینه لر بربرک
بدره خانه بی از عاقل شکر قدر ارفاده سبقت ایدم محاربی و موقع و مناسبتی تخمین کریانه سب و بهانه اولوز نعم فاسیده تحفه ائمه اولرینی اولاده
خلمی جنود طغر غود حضرت زهانه و طرز نغز حکیمان اید نوبه اصاب و وضعه اولدنی و مرقومک ائمه زیانه کسه و بیله بی تاسیا و رضاعت اولدیریم
ناجیا ظهوره کلانله استقام واستدعای کیفیتی و صدق شکر که افرام کلا اولونه زینت سزا و عضو و مانع بوی طغنه ناسی رضایت نذلا و سخالت
و اختلاف تصور و اسانله و خالته اروی همونه کلمه و بضمیه بی الاقامه قران اول الله قندره عیال و اولاد و متعلقانید بوزن صلح هم در سعادت
انعام و نفعه اولوز مکنه ایدوک تفصیله بودقه کتظوم شایاش حفظه نیک که طغنه نیک نیک و ارباب اهتمامی لاوریلرنا استعاره فتنه و بوماده
رهتت افر مقصدی معلومده عاقرانم در ره اولعب کافه طائفه فائز اگر اولر ضعت و مقصدتله مضمونای غارتنی من و ملاحظه ضعت
نمای نادر لرینک زین خاطر اید یانه و نرفیق ناقابل الیه بحج نت محضه قدر توانی حضرت ملکانه در ضباب فحاشات القبه قدر لرینک
تعبیه اید اید اید علیه شوره و مشرف اید حضرت لرینک کمال مکات و فطانت و خلوص تام و اقله مدسه تدبیر و لیدر و هتک انا جلیله
اولر هم و جمیع اظنیه و سامعیه تلاند قانجامه دل و جان اید صبر کلارک از مرتب بویدر غانده هاندنک کلیا اندقای بی باغی کواشده معبود
و جاگیر کینه ای مقدما صاب الماموریه یانه ده بولونیم اولوز مشهور با صوره ایقنم اولایه اصول و تدابیر غیبه قیس راسوب و مغرب با هراسه اولرین
معاینه سیه هزار نریم زرباشا قدوسی زمانه عظیم استغایه معصبات حالت کلمه و بویکیف مجود زانده خلافتنامه حضرت شهنشاهان سرور و روبرو کونا کینه
اولاده احکامه موقت سینه انا جلیله سندن قنات الیدیک رتبه بداهنه و ارسه اولرین هات حضرت قا و بیجونه علمی الودام سرور و روبرو کونا کینه
ایام عمر و اقبال عالی ملکانه لرینی بقای جهان مقصوده سایه طریا و ایه زهانه لرینه کافه مضامنه عالمانه اولوز ابرغونه ایلدیه خاصه تاکداس
عدم الاندر اسد عبودیت و فقط و بی ابحاز اولوز افاده حال و کیفیت موضوع عربی کتیریم نفعینه مسرت قلبین و کت و کونا کونه و حجاز لایحه
بدر در حوز لرینه باغی شیخون عاصمه اولرینک خدیج محطلم عالم الرای اصغار که بیلر قوه هر حال اولر و قومه حضرت مه لرا الامر کدلی علی

BOA, A. MKT. MHM
Belge-20. Orak Kalesi'nde teslim olan Bedirhan Bey'in İstanbul'a sevk edileceğine dair Anadolu Ordusu Defterdarı Abdülaziz Ağâh Efendi'nin 22 Receb 1263 (6 Temmuz 1847) tarihli mektubu

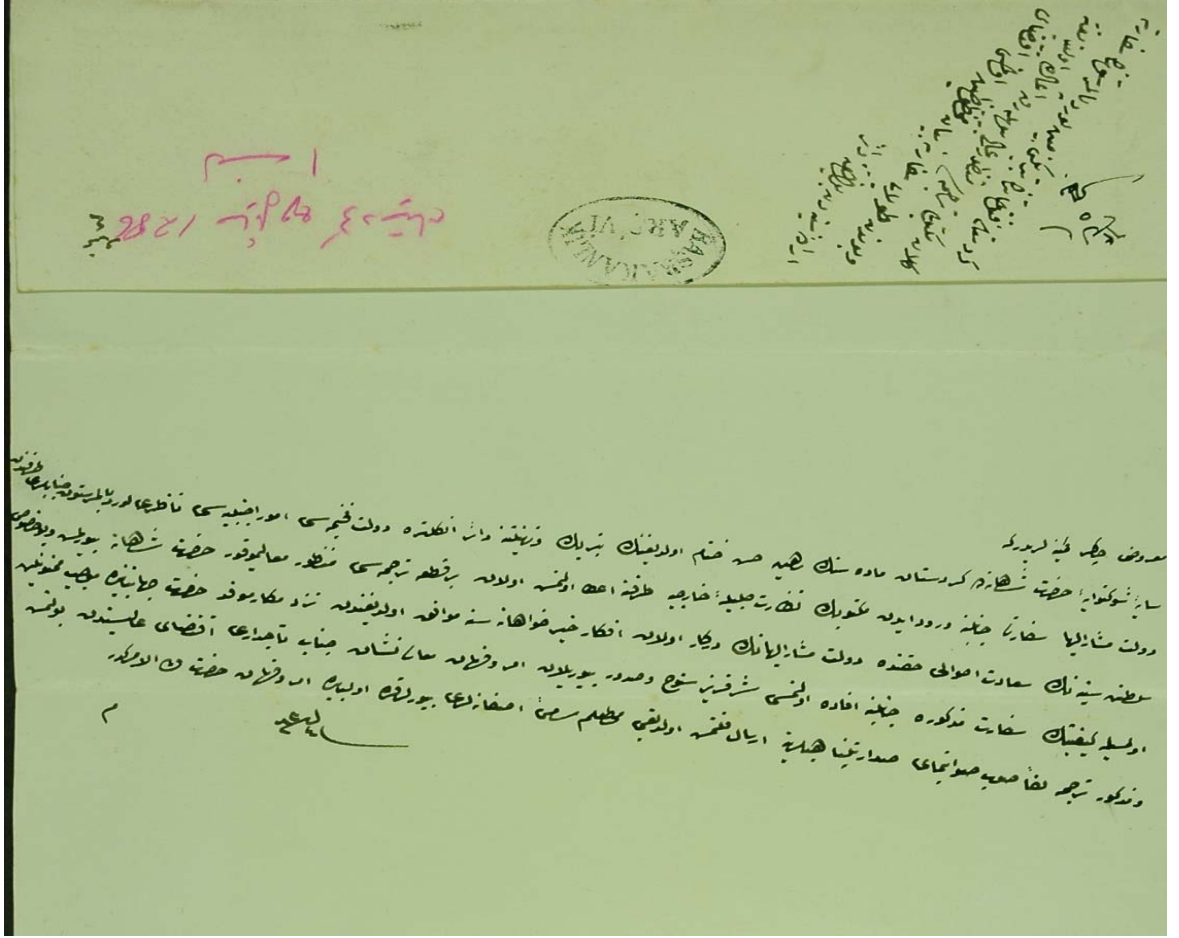

نقصان عجز از دست بردارند و در هر باره اسناد داده قولند اولاد ارغوی که بوز و خانه اربابه در بیوی زاده و اسامه جو در سینه تصبیع بر نامه اولین اوزره اولاد و اشیا و نقد و اقلام
و بعضی و دره منعم اولاد و حیوانات و اطفال همه و همه سبزه سازه که در نزد است از دست اولیوب و با نوز موجود و بولاند که از اشیا و نقد و اقلام و بعضی و دره
کودری و بعضی که زنده بماند اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
بر سواد اشیا و اولاد و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام
با اولاد و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
کسبه و نقیبه ای در دست عیال اولاد و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام

و در قولند اولاد ارغوی که بوز و خانه اربابه در بیوی زاده و اسامه جو در سینه تصبیع بر نامه اولین اوزره اولاد و اشیا و نقد و اقلام
نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
اشیا و اولاد و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام
و اشیا و اولاد و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام
و اشیا و اولاد و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام
نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره
نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره منعم اولاد و اشیا و حیوانات و نقد و اقلام و بعضی و دره

BOA, A.MKT.MHM, 2/87

Belge-22. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından can, mal ve ırzlarına bir zarar verilmediğine dair Bedirhan Bey ve mahiyetine imzalatılan senet örneği

BOA, İ.MSM, 50/1286

Belge-23. Bedirhan Bey isyanı'nın bastırılmasından sonra İstanbul İngiliz Elçisi Lord Palmerston'un Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 4 Şevval 1263 (15 Eylül 1847)tarihli teşekkür mektubu

عظمتو افضم حضرتک
تقدیر هاده بکره میرزا محمد دینار و نشان و پرچم بکره نشان اردوی همایون میرزا حضور حضرتک در خدمت اخذ این میرزا قومی ایصال نمود و عتور رسیدت
واسطه سیم بابعلی ایبراهیم و نشان در کور عهد و تقسیم قلمبه ارفیق مؤخر از منبیه جنب پادشاه برادرین حالک نفسی سببی جانب شریفانه
ضریحانه عهد بر کوندر بر حکم باینکه تکلیف تاودی تریم قدس اقدس ۱۲۹۶

سودی جلاله ایبراهیم
ایبراهیم ایصال اولاده سونوکه سیم ایضاً از منبیه شاه عالی مقام عالی مرتبه ایصال
پولاد در شان ایبراهیم و درانی و لاله شاه خفته باینکه نشان و تقاضا بطلان دوله و نشان و کلمه و نشان و کلمه و نشان
نشان و کلمه و درانی و لاله شاه خفته باینکه نشان و تقاضا بطلان دوله و نشان و کلمه و نشان و کلمه و نشان
ایضاً از منبیه ایبراهیم و درانی و لاله شاه خفته باینکه نشان و تقاضا بطلان دوله و نشان و کلمه و نشان و کلمه و نشان

1. MSM 51/1296

BOA, İ.MSM, 51/1296

Belge-24. Bedirhan Bey'in teslim olmasından sonra Miralaylık nişanı ve rütbesinin alınarak Bâbiâli'ye gönderilmesi

ماله نفعه
قدیم و صبرکننده عبدالعزیز بیک بدواری و فانی و قوی بنای رعایت به اولاد و محض اولاد شهید سکن بوز او توغری
معاشک خیزه مانده ایلی و دیست تحریر بوز به ترکس نما بنده نفعه بیک ایال قفسی قفسه محله تحریر به نظری لازم کلور بزم
قدیمه افاعت انجمله او تو برهانه بیک محض او تو بری بیک بیوز غورس معاش اولاد سینه کفایت انجمله بیوز معاش بیک
بد موسی ایلی معینه ضمنی نفعه بنای قوی افضاس استیانه زار اولاد تقیر قضی مجلس و اولاد لری لایحه موسی الیه برهانه
بیک معاش مملکت اولاد امداد و مولد ضبط اونیق مقابله می قفسه قفسه بوز مرجه اهیقنی و برتر اهیقنه
و بیس اولدیفی حالده کدوسبله قالمیاسنه و باضود بالکر کدوسنه می محضه - بوالد بیک طرف حیدر بنده استعاضی
تکر اولد زره فکدر تقیر لقا اعاد قفسه اولطه کی قصبک افاد / موقوفه هم بهر لیدر

BOA, A.MKT.NZD, 207/83

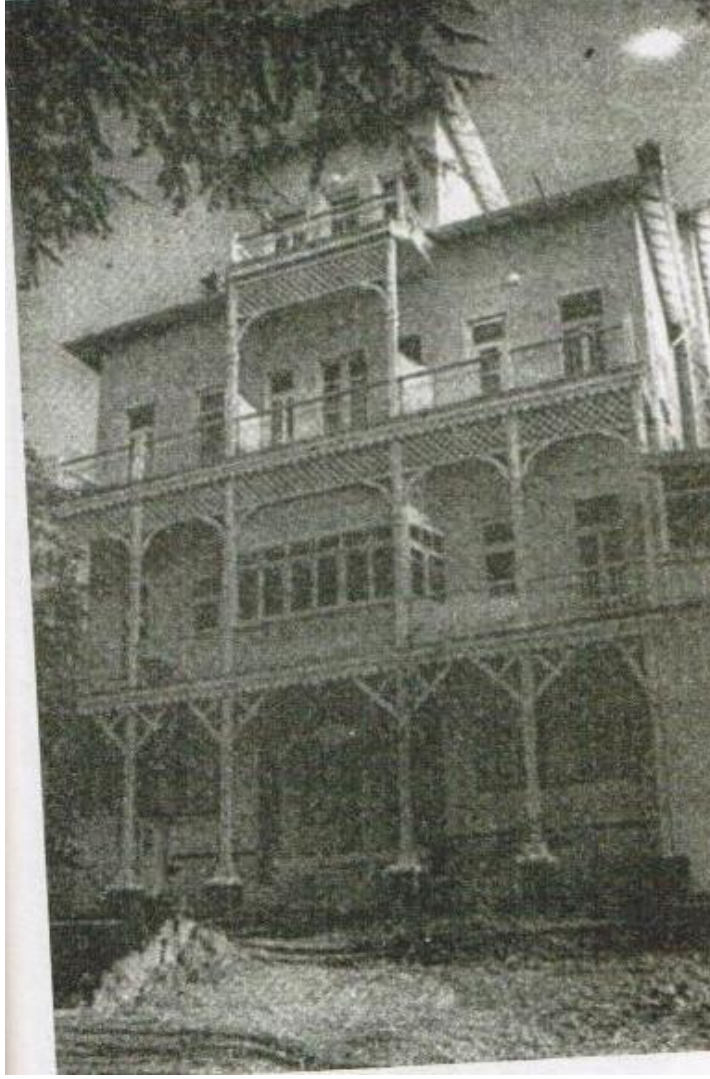
Belge-32. Girit'te bulunan Bedirhan Bey'in yaşadığı deprem sonrasında uğradığı zararların giderilmesi için Maliye Nazırlığı'na gönderdiği 7 Cemazeyilevvel 1273 (3 Ocak 1857) tarihli mektup.

EK-3. RESİMLER

Resim-1. Bedirhan Bey'in Büyükadadaki köşkü

Resim-2. Bedirhan Bey'in İstanbul'a geldiği dönemde ailesi ile birlikte kaldığı Darüşafaka binası

Resim-3. Bedirhan Bey'in Şam'daki mezarı

Resim-4. Bedirhan Bey'in çocuklarından yedisi toplu halde (1880)
Oturanelar (soldan sağa): Emin Ali Bey, Ali Şamil Paşa, Bahri Bey,
Ayaktakiler Murat Remzi Bey, Hasan Fevzi Bey, Mikdat Mithat Bey,
Kamil Bey

Resim-5. Günümüzde Hoşap (Mahmudi) Kalesi

Resim-6. Bedirhan Bey'in teslim olduğu Orak Kalesi'nin eteklerinde kurulu olduğu Korkandil Dağı

ÖZGEÇMİŞ

AD SOYAD : Cabir DOĞAN
ANABİLİM DALI : Yakınçağ Tarihi
Doktora

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : 10.01.1972-Eğirdir

Eğitim

Yüksek Lisans : Süleyman Semirel Üniversitesi
Lisans : Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Tarih
Öğretmenliği
Lise : Isparta Lisesi

İş/İstihdam

Okutman- Süleyman Demirel Üniversitesi

Mesleki Bilik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri

Türk Eğitim Sendikası

Alınan Burs ve Ödüller

Yabancı Dil PUANI(ÜDS)

2006 Bahar Dönemi (65)